

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**СТАТИСТИКО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ
ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ**

Київ - 2020

УДК 631.115

ББК 65.32

С 83

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол №1 від 21 серпня 2020 р.)

Авторський колектив:

Богданюк О.В., Воляк Л.Р., Гузь М.М., Дзюба Т.І., Замула І.В., Колумбет О.П., Куць О.І., Куць Т.В., Лазаришина І.Д., Ларіна Я.С., Макаrchук О.Г., Микицей Т.Д., Музиченко А.О., Рогоза К.Г., Рогоза Н.А., Рябенко В.В., Рябенко Л.М., Савчук В.К., Симоненко О.І., Собченко Т.С., Ступерська Н.М., Танасієва М.М., Травін В.В., Федорченко К.О., Чухліб А.В., Якимовська А.В.

За загальною редакцією:

Савчука Василя Кириловича - доктора економічних наук, професора

Рецензенти:

Гуцаленко Л.В. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку та оподаткування Національний університет біоресурсів і природокористування України;

Дерій В.А. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і оподаткування Тернопільський національний економічний університет;

Осадча О.О. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту Національний університет водного господарства та природокористування.

С 83 Статистико-аналітичне забезпечення управління інноваційним розвитком економічних суб'єктів: колективна монографія / За заг.ред. В.К. Савчука. - К.: ФОП Ямчинський О., - 2020. - 292 с.

ISBN 978-617-7890-55-2

У монографії сформовано концепцію і пріоритети розвитку, розглянуто стратегічні вектори їх реалізації, зокрема за рахунок удосконаленого статистико-аналітичного забезпечення управління, обґрунтовано потребу в необхідних фінансово-інвестиційних ресурсах для досягнення визначеного економіко-соціально-екологічного розвитку суб'єктів господарювання на інноваційних засадах.

Монографія є результатом виконання НДР «Формування аналітико-прогностичної системи управління стратегічним розвитком підприємств аграрної сфери» (№ держреєстрації 0116U008082).

Для науковців, викладачів і студентів ВЗО, керівників та спеціалістів підприємств аграрної сфери економіки України.

УДК 631.115

ББК 65.32

ISBN 978-617-7890-55-2

©НУБП України, 2020

ЮВІЛЕЮ
доктора економічних наук, професора
ВАСИЛЯ КИРИЛОВИЧА САВЧУКА
присвячується

Вересень - 2020

ЗМІСТ

1. АГРОПРОДОВОЛЬЧА СФЕРА: ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Ларіна Я.С.	Сутність і структура економічного розвитку та його особливості в Україні.....	8
Савчук В.К.	Концепція розвитку аграрних формувань.....	21

2. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Дзюба Т.І.	Концепція удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом сільськогосподарських підприємств в контексті принципів сталого розвитку.....	31
Лазаришина І.Д.	Аналітична складова інформаційної стратегії економічних суб'єктів: теоретико-методологічні засади.....	44
Рогоза К.Г., Рогоза Н.А.	Регулювання асиметрії інформаційного забезпечення управління розвитком аграрних формувань.....	53

3. АНАЛІТИКО-ПРОГНОЗНІ ТРЕНДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Богданюк О.В., Ступерська Н.М. Воляк Л.Р.	Аналітичне обґрунтування формування доходів сільськогосподарських підприємств.....	65
	Аналітична оцінка стану атмосферного повітря як індикатора сталого розвитку.....	90
Гузь М.М., Музиченко А.О. Колумбет О.П.	Нові підходи до управління виробництвом сільського господарства: органічне землеробство та безпека харчових продуктів.....	101
	Компаративний аналіз національного ринку хліба й хлібобулочних виробів та країн ЄС.....	120
Макарчук О.Г.	Статистико-економічний аналіз формування і використання відходів від господарської діяльності.....	134
Микицей Т.Д., Собченко Т.С. Якимовська А.В.	Аналітична оцінка розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствах України.....	146
	Управління використанням земельних ресурсів аграрних формувань.....	158

4. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Замула І.В., Танасієва М.М., Травін В.В.	Моделювання оцінки ефективності природоохоронної діяльності у лісовому господарстві.....	171
Рябенко В.В., Рябенко Л.М. Симоненко О.І.	Оцінка результативності стратегічного розвитку підприємств	211
	Методичні підходи до економетричного моделювання стратегій інноваційного розвитку аграрних формувань.....	231
Чухліб А.В.	Моделювання стратегічної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: теоретико-методичний аспект.....	253

5. ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Куць О.І., Куць Т.В. Федорченко К.О.	Аналітична оцінка фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору.....	270
	Фінансовий потенціал підприємства в досягненні його цільової стратегії.....	281

САВЧУК ВАСИЛЬ КИРИЛОВИЧ

Савчук В.К. народився 6 вересня 1940 р. у с. Мигалівці Барського району, що на Вінниччині, у селянській родині. Нелегка селянська праця була основою життя і найголовнішим чинником у вихованні. Василь Савчук вчився у школі легко й охоче, особливі здібності мав до точних наук. Після закінчення школи пішов працювати бухгалтером місцевого колгоспу «Родина». Згодом зрозумів, що саме ця робота визначає його подальший шлях. Але потрібно здобувати вищу освіту, щоб отримати більш ґрунтовні економічні знання. Тож він обрав бухгалтерське відділення факультету економіки і організації Української сільськогосподарської академії, яке з відзнакою закінчив у 1965 р.

Василь Кирилович донині вдячний своїм учителям - академіку НААН В.В. Юрчишину, члену кореспонденту НААН І.Н. Романенку, професорам В.В. Бондаренку, П.А. Гірку, Й.С. Завадському, Л.Я. Зрібняку, Г.Т. Лещенку, Ю.Я. Литвину, доцентам О.І. Бідію, С.М. Рогаченку, Б.М. Бобошку, А.І. Скріпніченку та іншим - за їхній професіоналізм та доброзичливе, щире ставлення до студентів і аспірантів.

Державна екзаменаційна комісія академії рекомендувала здібного випускника В. Савчука для навчання в аспірантурі. За державним розподілом він працював молодшим науковим співробітником у Миколаївській обласній дослідній станції, відслужив в армії, попрацював заступником головного бухгалтера Богуславського районного відділення «Сільгосптехніка» на Київщині, а з жовтня 1967 р. став аспірантом академії денної форми навчання за спеціальністю бухгалтерський облік, контроль і аналіз господарської діяльності. Результатом напружених наукових пошуків став захист у 1971 р. кандидатської, а в 1996 р. - докторської дисертацій.

Савчук В.К є фундатором розвитку економічного аналізу в сфері сільського господарства. Предметом докторської дисертації на тему: «Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств» стала «сукупність соціально-економічних відносин в сільськогосподарському виробництві та регулювання їх розвитку в умовах становлення ринкових відносин з використанням економічного аналізу», а об'єктом - «діяльність господарюючих суб'єктів аграрної мікроекономіки, а також теорія і практика економічного аналізу». В дисертаційному дослідженні Савчука В.К. закладені фундаментальні положення розвитку економічного аналізу господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. В подальших дослідженнях, результати яких представлені в численних публікаціях, В.К. Савчук значно розширив сферу використання економічного аналізу в системі управління підприємствами даної галузі та розробив комплекс теоретичних положень, що сьогодні характеризують вітчизняну школу економічного аналізу.

З 1970 р. трудова біографія В. К. Савчука пов'язана з кафедрою статистики та економічного аналізу НУБІП України, де він працював асистентом, старшим викладачем, доцентом, з вересня 1989 р. по червень 2018 р.- завідувачем кафедри, нині - професор кафедри.

За період роботи на вищезазначених посадах проявив себе як висококваліфікований фахівець, здібний організатор навчального і наукового процесу. Його науково-дослідна робота спрямована на дослідження трансформаційних процесів в сільськогосподарському виробництві, зокрема теорії й практики розробки механізмів ефективного господарювання при входженні аграрних формувань в ринкові відносини, їх адаптації до євроінтеграційних процесів, раціональне використання і відтворення земельного та біоресурсного потенціалу аграрних, лісгосподарських і рибгосподарських формувань, поліпшення оподаткування сільськогосподарських підприємств, удосконалення управління діяльністю аграрних формувань за рахунок розвитку теорії, методології й практики економічного, фінансового, проектного та бізнес-соціального аналізу.

В. К. Савчук є автором/співавтором понад 200 наукових і навчально-методичних праць, серед яких 12 підручників та навчальних посібників, 19 монографій, понад 90 наукових доповідей і статей, включаючи наукометричні бази Scopus і WebofScience, низки рекомендацій, впроваджених різними міністерствами, відомствами та суб'єктами господарювання. Загальний обсяг наукових і навчально-методичних праць становить більше 300 д. а.

Тридцять вихованців наукової школи професора Савчука стали кандидатами економічних наук, п'ять з них - громадяни Російської Федерації, яких він підготував, працюючи за запрошенням у Брянській державній сільськогосподарській академії. П'ять здобувачів стали докторами економічних наук, один з яких - під його керівництвом.

Майже 15 років Василь Кирилович був членом експертної ради ВАК України, приймав участь у роботі Методологічної ради з бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України, він є членом спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій, опонує кандидатські і докторські роботи, є членом редакційної ради науково-виробничих журналів та наукових вісників. Професор В. К. Савчук проводить значну навчально-організаційну роботу. Він - експерт Міністерства освіти і науки України з акредитації навчальних економічних спеціальностей, член методичної ради з питань бухгалтерського обліку Міністерства аграрної політики і продовольства України, член підкомісії з обліку та аудиту Науково-методичної комісії з економіки і підприємництва Міністерства освіти і науки України. Протягом багатьох років він призначається Головою ДЕК (ЕК) з атестації випускників економічного

профілю різних ВЗО. Зокрема вузів Радянського Союзу: Санкт-Петербурзького державного аграрного університету, Ашхабадського сільськогосподарського інституту, Дагестанського сільськогосподарського інституту, Мічурінського плодощового інституту та ВЗО України: Житомирського Національного агроекологічного університету, Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, Львівського національного аграрного університету, Миколаївського національного аграрного університету, Національного університету біоресурсів і природокористування України, Національного університету податкової служби України, Національного університету харчових технологій, Уманського національного університету садівництва, Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Державного університету інфраструктури та технологій, Дніпропетровського державного аграрного університету, Конотопського відділення Європейського університету, Подільського державного аграрно-технічного університету, Київського славистичного університету, Київського університету туризму, економіки і права, Академії муніципального управління, Міжрегіональної академії управління персоналом, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості та ін.

Колеги та студенти поважають Василя Кириловича Савчука за його щирість та готовність допомогти, що співзвучне з його життєвим кредо: «Поспішайте робити добро».

Підтвердженням плідної роботи є чисельні відзнаки: Почесна грамота Кабінету Міністрів України (23. 05. 2018 р., № 28050); Подяка Миколаївського аграрного університету (27. 04. 2018 р.); Почесна грамота Верховної Ради України (06. 11. 2015 р., №1543); Почесна грамота НУБіП України (09. 2015 р.); Подяка Голови Київської обласної державної адміністрації (01. 09. 2014 р.); Почесна грамота Міністерства фінансів України (14.07.2010 р.); Подяка Методичної ради з питань бухгалтерського обліку при Міністерстві аграрної політики України (16.07.2010 р.); Подяка Прем'єр-міністра України (04. 11. 2011 р. № 14130); Почесна грамота НУБіП України (09.2010 р.); Почесна грамота федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України (19. 09. 2008 р.); «Заслужений працівник освіти України» (Посвідчення № 2596, 31. 10. 2008 р., № 986); Заслужений професор національного аграрного університету (диплом ЗПр НАУ № 0012, 30. 08. 2005 р.); Подяка Академії муніципального управління (05. 04. 2005 р.); «Відмінник освіти України» (Посвідчення № 57274, 13. 03. 2002 р., № 185-к); Почесна грамота Міністерства освіти України (1998 р. № 43523); Почесна грамота Національного аграрного університету (27. 06. 1998 р.); Медаль «В пам'ять 1500-леття Києва» (18. 07.1983 р.).

РОЗДІЛ 1. АГРОПРОДОВОЛЬЧА СФЕРА: ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Ларіна Я. С., д.е.н., професор,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-2712-7824>

Розвиток соціально-економічних систем відіграє визначну роль у житті людства, забезпечує прогрес, рух вперед. Від рівня економічного розвитку залежить добробут населення в усіх країнах. За своєю сутністю економічний розвиток – це багатоплановий процес, що включає як розширене відтворення, безперервне виробництво товарів і послуг для забезпечення потреб фізичних і юридичних осіб, так і позитивні структурні зміни економічної системи, зокрема в підсистемі продуктивних сил (або факторів виробництва), у виробничих відносинах, науці, технологіях, а також у надбудовних сферах – освіті, культурі, підвищення рівня життя населення.

Посилення впливу глобалізації на розвиток національної економіки та наростання внутрішніх проблем підвищують актуальність наукового розгляду питань сутності, змісту та рушійних сил економічного розвитку України та ключових галузей. Домінуючі чинники постіндустріальної цивілізації диктують необхідність переходу на нові шляхи й механізми розвитку для кожної держави, стимулюють досягнення достатнього рівня соціально-економічного розвитку та пошуку можливостей його покращення.

Дослідженням сутності, змісту, структури та рушійних сил економічного розвитку присвятили свої наукові праці В. Базилевич, М. Долішній, В. Геєць, С. Мочерний, Б. Пасхавер, М. Тодаро, І. Червяков, Й. Шумпетер та інші вчені. Проте потребують уточнення зміст категорії «економічний розвиток», його співвідношення із економічним зростанням, зміст категорії «сталий

економічний розвиток», визначення ключових орієнтирів сучасної економічної моделі розвитку в Україні та основних напрямів економічної політики, спрямованих на досягнення нової якості соціально-економічного розвитку.

Метою дослідження є уточнення змісту категорії «економічний розвиток», її властивостей, структурних складових та основних напрямів економічної політики, спрямованої на досягнення нової якості соціально-економічного розвитку в Україні.

Сучасне філософське розуміння категорії «розвиток» трактує його як незворотну, направлену, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів. Лише одночасна присутність усіх зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін. У результаті розвитку виникає якісно новий стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення певних об'єктів і зв'язків. Ці три обов'язкові характеристики «розвитку» зазначені також у філософському словнику-довіднику, а саме: незворотність, спрямованість і закономірність (Чорний І., 2006).

Незворотність означає неможливість повернення до попереднього стану у результаті настання суттєвих якісних змін у економічній, політичній чи соціально-культурній сферах. Так, проведення у 90-х роках широкомасштабних процесів роздержавлення і приватизації в Україні спричинило появу та стрімкий розвиток інституту приватної власності, що заперечило доцільність використання державних та колективних форм власності у багатьох галузях, зокрема, в аграрній, та призвело до визнання цих форм господарювання неефективними. Така ознака розвитку, як незворотність, дає підстави стверджувати, що цей процес розвитку характеризується лише позитивною динамікою, в той час, як економічне зростання може бути як позитивним (обсяги ВВП поточного року перевищують даний показник минулого року), так і негативним (спад обсягів споживання та виробництва).

Направленість розвитку означає його орієнтацію у певному напрямку, наприклад, досягнення соціально-економічної стабільності, забезпечення високого рівня добробуту тощо.

Закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів можна розуміти як зміну, спричинену об'єктивними законами буття, у т.ч. економічними законами. Так, всезагальний закон зростання продуктивності праці діє в кожному суспільстві, і «виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між розвитком і вдосконаленням економічного способу виробництва з одного боку, й зумовленим цим зростанням кількості виробленої продукції та послуг, поліпшенням їх якості – з іншого» (Мочерний С., 2005). Аналогічно в усіх суспільствах діє закон зростання потреб, призводячи таким чином до зростання обсягів виробництва товарів, їх диференціації, посилення вимог до якості тощо, і у підсумку – до розвитку товарного виробництва.

Питання розмежування категорій «економічний розвиток» та «економічне зростання» є дотепер дискусійним у сучасній науковій літературі. Основоположником щодо розділення досліджуваних категорій вважають Й. Шумпетера, який стверджував, що економічне зростання – це кількісна зміна певних показників, тоді як економічний розвиток – це поняття більш широке, воно передбачає як кількісні, так і якісні зрушення (Шумпетер Й., 1982). За Й. Шумпетером, економічний розвиток – це перехід економічної системи від одного стаціонарного стану до іншого на якісно іншому рівні на основі нових способів комбінації ефективного використання наявних обмежених ресурсів для виробництва капітальних та некапітальних благ. У наведеному визначенні під новими способами комбінацій слід розуміти зміни структури економічної системи. Практика свідчить, що досягнення економічного зростання іноді можливе також за рахунок якісних змін (зокрема, інтенсивне зростання, яке досягається за рахунок інтенсифікації праці).

А. Садовенко, Л. Масловська та інші українські вчені зазначають, що економічний розвиток «поряд із зростанням доходів і виробництва також передбачає зміни в інституційній, соціальній, адміністративній системах,

управлінні суспільними процесами» (Садовенко А, 2011). З вищенаведеного випливає, що, по-перше, економічний розвиток характеризується не лише кількісними критеріями й показниками, але й якісними; по-друге, що економічний розвиток пов'язаний зі змінами інституційного механізму.

Вітчизняний вчений О. М. Різник підтверджує, що категорія «розвиток» «...асоціюється з незворотними змінами, які стають помітними лише при тривалому спостереженні динамічної системи» (Різник О., 2005). Особливою ознакою розвитку вчений вбачає тривалість. Дана особливість є ще однією відмінністю, оскільки зростання часто має короткотривалий та подекуди випадковий характер. Вищенаведене дає підстави стверджувати, що поняття «економічний розвиток» є ширшим, ніж «економічне зростання», і водночас процес розвитку і включає в себе зростання. Доказом того, що економічне зростання є лише складовою економічного розвитку є визначення економічного зростання як критерію економічного розвитку (Азрилиян А., 2008). Цієї точки зору дотримується також П. В. Круш, який підкреслює, що «...економічне зростання може відбуватися без економічного розвитку, але економічний розвиток неможливий без економічного зростання» (Круш П.В., 2011).

М. Тодаро виділяє наступні аспекти розуміння змістового наповнення категорії «економічний розвиток» (Тодаро М., 1997):

- розвиток як здатність економічної системи створювати імпульси і підтримувати річні темпи зростання ВВП на рівні 5-7% і більше;
- розвиток як зміни, що відбуваються в структурі виробництва і зайнятості населення у результаті зростання частки переробної промисловості та сфери послуг, за рахунок скорочення аграрного сектору економіки;
- розвиток як багатоплановий процес, який призводить до радикальних змін у соціальних структурах, поведінці людей, громадських інститутах, а також прискоренні економічного зростання, за рахунок скорочення безробіття.

Друга теза М. Тодаро щодо скорочення аграрного сектору є дискусійною у відношенні України, оскільки в нашій країні існують беззаперечні передумови для розвитку саме цього сектору економіки і давні традиції аграрного

господарювання, і мова тут має йти насамперед про скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції з низьким ступенем переробки.

Більш розгорнутий підхід до розмежування вказаних категорій пропонує науковець І. Червяков. Так, зокрема, він зазначає, що економічна наука виділяє два напрями у визначенні взаємозв'язку між поняттями "економічне зростання" і "економічний розвиток"... В еволюційний, поступальний період економічного розвитку зростання суспільного виробництва може стати значною прогресивною (рушійною) силою, що «приводить економіку до порогового значення самоорганізації - точки біфуркації, за якою можливою та імовірною є якісна трансформація її структури» (Червяков І., 2015). Якісний стрибок в економічному розвитку може прискорити темпи економічного зростання і прискорити НТП. Таким чином, економічний розвиток І. Червяков визначає як перехід від одного якісного стану економічної системи до іншого, а зростання розглядає лише як складову частину розвитку.

Однією з невід'ємних властивостей і очікуваних наслідків економічного розвитку має бути зростання рівня добробуту людей в країні, що передбачає збільшення рівня доходів, покращення матеріальної забезпеченості. На противагу цьому економічне зростання може бути вибіркоким і стосуватися окремих секторів, галузей, територіальних утворень чи ринків. Тому категорії «економічне зростання» й «економічний розвиток» тісно пов'язані, взаємообумовлені, але не еквівалентні за внутрішнім змістом. Ми повністю погоджуємося з твердженням І. Червякова, що «економічне зростання - це кількісний економічний розвиток, а економічний розвиток - якісне економічне зростання» (Червяков І., 2015).

З урахуванням наведених вище точок зору науковців, доцільно запропонувати наступне розуміння відмінностей між аналізованими категоріями (табл. 1).

Відмінності категорій «розвиток» і «зростання»

Відмінні ознаки	Економічний розвиток	Економічне зростання
Основні аспекти розгляду	Мета, завдання, мотивація, інтереси, цінності, інститути	Умови, фактори, стимули, обмеження
Відношення до системи	Виходить за межі системи	Відбувається в межах системи
Часовий проміжок	Тривалий, довгостроковий	Короткостроковий, середньостроковий
Місце і роль людини і людських ресурсів	Людина є найголовнішим фактором виробництва і критерієм розвитку (індекс людського розвитку)	Продуктивність праці людини втілюється у збільшенні валового внутрішнього продукту на душу населення
Інституційний механізм	Супроводжується значними змінами в інституційному механізмі	Інституційні зміни переважно не враховуються, опора на раціональну економічну поведінку
Вплив на природне середовище	Значно впливає на природне середовище	Впливає на природне середовище

Джерело: авторська розробка

Таким чином, категорія «економічний розвиток» має декілька вимірів (рис.1.): кількісний вимір (зростання), якісний вимір (структура), а також передбачає врахування соціальних, загальнолюдських, культурних та екологічних аспектів. Останні чотири виміри суспільного розвитку мають бути об'єктивним результатом прискорення економічного зростання та покращення (оптимізації) галузевої і територіальної структури. Це підтверджується досвідом розвинених країн Європи.

Соціальна складова розвитку орієнтована насамперед на всебічний розвиток людини, на збереження стабільності суспільних систем і автентичності культур, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина повинна стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку, брати активну участь в процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті та реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має «справедливий розподіл благ між людьми, збереження культурного капіталу і

його різноманітність, перш за все спадщини недомінуючих культур» (Гущин А., 2017).

Екологічний аспект розвитку полягає в забезпеченні цілісності природних систем, їх життєздатності, балансу, від чого залежить глобальна стабільність біосфери. Особливого значення набуває «здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності» (Лазарєва О., 2019).

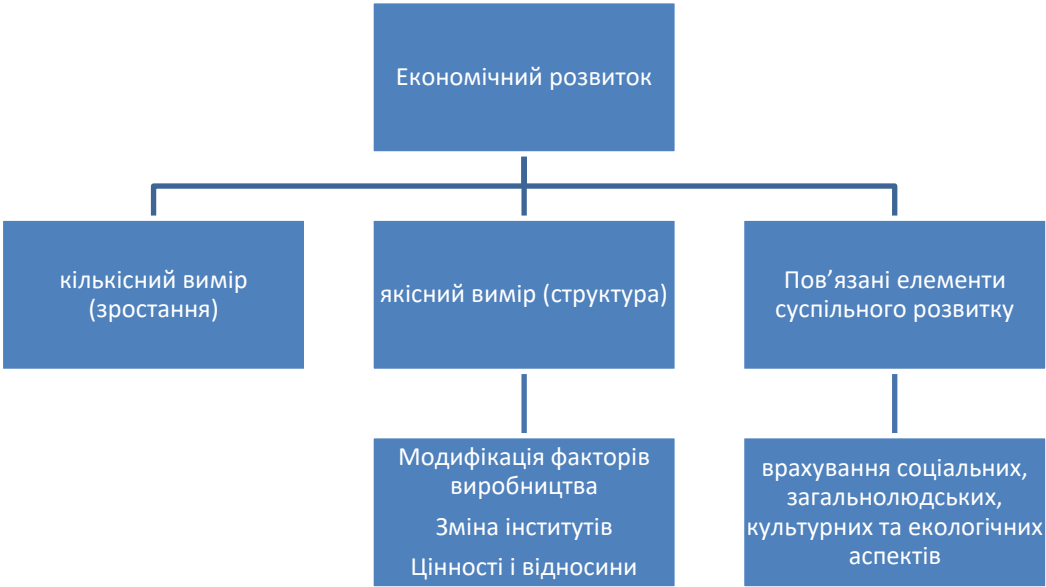

Рис. 1. Виміри економічного розвитку*

**Джерело: авторська розробка*

Важливо уточнити сенс «сталого економічного розвитку», і чи це поняття тотожне стійкому розвитку. Адже поняття "стійкості" часто розглядається науковцями як фактор зростання національної економіки. Стійке економічне зростання в умовах еволюційного розвитку передбачає «масове впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій, зміна структури економіки, співвідношення особистого і продуктивного споживання з метою збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу,

забезпечення життєдіяльності існуючого і майбутніх поколінь» (Червяков І., 2015).

Поняття "сталий розвиток", як відомо, передбачає врахування взаємозв'язку трьох аспектів: економічного, соціального та екологічного, при цьому «сталий економічний розвиток» є лише одним з трьох аспектів. Ознакою розвитку, як вже зазначено вище, є перехід економічної системи до нової якості, а ознаками якості в економічному аспекті можна вважати домінуючі види економічної діяльності (їх внесок у ВВП країни). Зростання ВВП України в останні роки забезпечувала не інноваційна продукція або продукція з високою доданою вартістю, а нарощування обсягів експорту сировинних ресурсів, що свідчить про низьку якість зростання.

Слід зазначити, що поняття "сталий економічний розвиток" вже містить у собі суперечність. Категорія "розвиток" містить внутрішню енергію, імпульс, рух, свідчить про зміни, тоді як поняття "сталий" має сенс незмінності. Переклад українською мовою не передає адекватним чином зміст вихідного англійського терміна (sustainable development), що означає "розвиток, який може підтримуватися невизначено довго". В українській мові немає для нього точного семантичного еквівалента, його можна перекласти як "самопідтримуючий", "безперервний", "збалансований". Крім того, є два напрямки в тлумаченні терміну "стійкість", розрізняються і думки з питань шляхів досягнення сталого розвитку: 1) стійкість інтерпретується в контексті необхідності забезпечення відтворюваності обмежених ресурсів, і основний акцент робиться на екологічну складову стійкості; 2) стійкість трактується в соціально-економічному аспекті. Різниця між стійким зростанням економіки та її стійким розвитком полягає в тому, що при стійкому розвитку економіки допускаються нульові і мінусові значення зростання економіки, амплітуда ростових коливань тут значно більше, ніж при стійкому зростанні.

Стійке зростання економіки, що є складовою сталого розвитку, може здійснюватися в окремі періоди, не постійно. З часом стійке зростання може трансформуватися в сталий розвиток, тобто розвиток, що супроводжується

переважно позитивним ростом економіки. Саме таке значення ми надаватимемо терміну «сталий економічний розвиток».

В даний час Україна більшою мірою відіграє у світовій економіці роль експортера сировини, сільськогосподарської продукції з низьким ступенем переробки та імпортера споживчих, інвестиційних товарів і послуг. Ця модель розвитку не може забезпечити високих постійних темпів економічного зростання, оскільки викликає негативні наслідки в економічній системі: нестабільність, виснаження природних ресурсів, в першу чергу ґрунтів, повільне впровадження новітніх технологій та інновацій. Значна сировинна залежність української економіки обумовлює низьку якість зростання і породжує обмеження на шляху до сталого розвитку. Це і недостатня інвестиційна активність, незначна частка продукції інноваційних секторів економіки, значний спад у промисловості протягом другої половини 2019 р., її низька конкурентоспроможність, демографічна криза і гострі проблеми в розвитку соціальної сфери. Для подальшого забезпечення економічного зростання в Україні вирішальне значення має не сумарний обсяг інвестиційних ресурсів, що направляються в економіку, а їх якість, структура та ефективність розміщення.

Характерними риси сучасної української моделі економічного розвитку є:

1. Перевищення заощаджень над інвестиціями. Норма заощаджень протягом 1992-2018 рр. (за винятком 1998 р.) майже вдвічі перевищувала норму нагромадження. Таким чином, проблема полягає не в тому, щоб знайти ресурси, а в тому, як спрямувати їх у галузі, які є рушійними силами розвитку, створюючи підтримку для окремих категорій підприємців, зокрема, в аграрній галузі.

2. Низька капіталомісткість після 1998 р. Зростання інвестицій здійснювалося в цілому при стабільній нормі нагромадження 15-17%. При цьому основна частина інвестицій у промисловості інвестицій спрямовувалася на заміну зношених машин або устаткування (в середньому 37% протягом

2016-2019 рр.), лише 22% на розширення виробничих потужностей, і стільки ж на раціоналізацію виробництва (ДСУ, 2020).

3. Переважання інвестиційної активності в експортоорієнтованих галузях. У 2005-2019 рр. до 80% приросту інвестицій забезпечувалося експортноорієнтованими галузями. Частка сировинних товарів в українському експорті становить досягла у 2019 році 80%. При цьому понад 40% у структурі експорту становить продукція АПК, що так само містить лише незначну частку товарів з високою доданою вартістю.

4. Зниження рівня технічної оснащеності. Рівень зносу основних засобів у середині 2000-х років перевищував 47%, а за період з 2010 по 2017 рік склав у середньому 73%. Знизилася й інноваційна активність підприємств (витрати на НДДКР стрімко падають, починаючи з 2003 року і у 2017 році склали усього 0,4% ВВП), частка обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств у 2017-2018 рр. становила 0,7-0.8 відсотків.

5. Перехід від державно-орієнтованого до ринково-орієнтованого механізму розвитку. Частка державного сектору в інвестиціях скоротилася з 90% в 1990 р. до 12,7% до 2018 р. (кошти державного і місцевих бюджетів), хоча, в середньому, в світі присутність держави в економіці становить близько 30%. Інвестиційний процес здійснюється, в основному, за рахунок власних коштів підприємств (71,3% у 2018 році). Роль банківських кредитів становить близько 7%. У той же час, підприємницький сектор не готовий стати основним інвестором через незавершеність процесу формування корпоративного сектору, важкодоступності альтернативних джерел інвестицій.

Основний вектор дій, направлених на підтримання достатнього рівня економічного зростання, - подолання структурних диспропорцій за рахунок підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, модернізації інфраструктури. Для подолання зазначених негативних тенденцій потрібне суттєве нарощування інвестиційної та інноваційної активності як в короткостроковій, так і середньостроковій перспективі.

З інвестиційними обмеженнями нерозривно пов'язані й демографічні перешкоди економічного зростання в Україні, що впливає з нинішньої тенденції скорочення чисельності населення, як в цілому, так і відтік з найважливіших економічних регіонів і брак кваліфікованих робітничих кадрів.

Подальше забезпечення сталого розвитку також виходить з розуміння його змісту. Так, Т. Розанова стверджує, що «розвиток» включає три взаємопов'язані характеристики: зміну, зростання та поліпшення» (Розанова Т., 2004). При цьому під зміною слід розуміти зміну структури, інституцій та інституційного механізму.

Розвиток завжди вимагає різнопланових структурних змін, найбільш типовими серед яких є: модифікація факторів виробництва та зрушення в структурі економіки; більш ефективне використання наявних ресурсів; зміна структури і функцій наявних інститутів, ціннісні орієнтири і відносини між членами спільноти тощо. Розвиток означає такі структурні зміни, які призводять до: технологічного прогресу, підвищення якості продукції та поліпшення розподілу (забезпеченість зростаючих потреб споживачів) товарів і послуг. Розвиток у аспекті досягнення зростання передбачає забезпечення зростання валового національного продукту та особливо нарощування обсягів виробництва інноваційних видів продукції.

Розвиток, як поліпшення, означає такі соціальні зміни, які забезпечують рівні можливості для широкого кола людей у користуванні загальними громадськими благами: освітою, охороною здоров'я тощо. Ось чому у найбільш загальному вигляді метою розвитку певної країни є добробут її населення.

Категорія «розвиток» пов'язана зі зміною парадигми, формуванням світогляду та розробкою певної світоглядної політики, однією з складових якої є економіка добробуту. Інституційний підхід до добробуту трактує розвиток як загальну об'єктивну категорію, що однаково позначається на добробуті всіх членів суспільства. Категорія «добробут», в свою чергу, включає: добробут населення як головний результат розвитку країни чи окремого регіону, що втілюється в конкретних видах продукції та послуг, що задовольняють потреби

населення і приносять вигоду в результаті виробництва; створення нових робочих місць, що сприяють збільшенню «доходів населення» та зниженню рівня безробіття; «зовнішні ефекти», зокрема, впровадження нових технологій, утилізація відходів; благоустрій, культура як необхідні умови матеріального і духовного добробуту людини.

Таким чином, результати проведених досліджень дають змогу зробити висновок, що категорію «розвиток» слід розуміти як незворотну, направлену, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів. Економічний розвиток та економічне зростання – не тотожні. Економічний розвиток характеризується не лише кількісними критеріями й показниками, але й якісними; він тісно пов'язаний зі змінами інституційного механізму. Економічний розвиток має декілька вимірів: кількісний (зростання), якісний (структура), а також передбачає врахування соціальних, людських та екологічних аспектів змін.

Природно-ресурсний потенціал та сприятливе геополітичне розташування можуть забезпечувати високий рівень економічного розвитку України. Проте умови сформованої моделі української економіки, орієнтованої на експорт сировини та сільськогосподарської продукції з низьким ступенем переробки, принципово неможливо домогтися стійкого економічного зростання.

Дослідженнями встановлено, що характерними рисами сучасної української моделі економічного розвитку є:

- 1) перевищення заощаджень над інвестиціями;
- 2) низька капіталомісткість після 1998 р.;
- 3) переважання інвестиційної активності в експортоорієнтованих галузях;
- 4) зниження рівня технічної оснащеності до критичного;
- 5) зниження інноваційної активності підприємств та частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції;
- 6) перехід від державно-орієнтованого до ринково-орієнтованого механізму розвитку.

Визначальну роль у забезпеченні сталого розвитку відіграє обґрунтована державна політика, яка передбачає: удосконалення інституційного механізму та

структурні перетворення; макроекономічну стабілізацію; сприяння інноваційно-інвестиційному розвитку; впровадження високих соціальних стандартів якості життя населення.

Список використаних джерел

1. Азрилиян А. Н. Большой экономический словарь. М.: Институт новой экономики, 2008. 1472 с.
2. Гушин А. Н. Теория устойчивого развития города. М.: Директ-Медиа, 2017. 128 с.
3. Державна служба статистики України. К., 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник. Т. 1. Львів: Світ, 2005. 616 с.
5. Короткий філософський словник-довідник: Українсько-англо-німецько-французький словник-довідник / за ред. І. П. Чорного та О. Є. Бродецького. Чернівці, 2006. 288 с.
6. Лазарева О. В., Рощенко В. А. Розвиток екологічної складової сталого розвитку економіки України. Економічна наука, 2019. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2019/5.pdf
7. Круша П. В. Національна економіка: підручник. К.: Каравела, 2011. 448 с.
8. Різник О. М. Загальна модель розвитку. Мат. машини і системи. № 1. 2005. С. 84-98.
9. Розанова Т. Г. Экономика региона: теория и практика: Монография. М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2004. 360 с.
10. Садовенко А. Сталий розвиток суспільства: навч. посіб. К., 2011. 392 с.
11. Тодаро М. П. Экономическое развитие: учеб. М.: ЮНИТИ, 1997. 671 с.
12. Червяков І. М. Економічний розвиток, економічне зростання та фактори, які стримують економічне зростання. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №6. С. 99-102.
13. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 455 с.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Савчук В.К., д.е.н., професор,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-4261-3329>

Сучасне життя суспільства можна уявити як складну соціально-еколого-економічну систему, яка охоплює різновекторні процеси – виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних та інших благ. Розвиток соціально-еколого-економічних систем – це структурно-функціональне поєднання різних речово-часово-просторових елементів основними з яких є засоби і предмети праці та сама праця, які шляхом застосування технологій і різних організаційно-управлінських композицій, забезпечують створення нового продукту, що є мірилом розвитку і основою кількісно-якісних змін в економічному, соціальному та екологічному становищі господарюючого суб'єкту, регіону та суспільства в цілому. Зауважимо, що повноцінним розвиток може бути тільки за умови органічного збалансування економічної, соціальної та екологічної складових.

Для оцінки збалансованості цих елементів необхідно обрати відповідну концепцію, під якою розуміють «... систему поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, основна ідея будь-якої теорії» (Словник іншомовних слів, 1974). Якість концепції перевіряється тим, наскільки в результаті її реалізації досягається обрана мета, яка для розвитку соціально-еколого-економічних систем потребує органічного поєднання зусиль країни, регіонів та економічних суб'єктів. Тільки за узгодженості цілеспрямованих векторів різних часово-просторових чинників досягається синергійний ефект. Такий концепт, за словами П'єра Абеляра, синтезує три акти: ... пам'ять, орієнтована в минуле; судження – у теперішнє і уяву – в майбутнє. Тому мета концепції не завжди є формалізованим показником, а одночасно орієнтує на

цінності, які є важливими, а іноді й визначальними, для життя людини як індивідууму.

Найреальніше досягнення мети концепції буде за умови максимального врахування чинників, які прямо чи опосередковано впливають на формування соціально-еколого-економічного розвитку аграрних формувань. Ефективним методом систематизації таких чинників є PESTLE-аналіз (табл. 1).

Таблиця 1

PESTLE-аналіз чинників, які позитивно впливають на формування сільськогосподарського бізнес-середовища

Політичні чинники	Економічні чинники
1.Підвищення політичної стабільності. 2.Дотримання вимог міжнародних партнерів щодо ринку землі з пріоритетом національних інтересів. 3.Інвентаризація земель сільськогосподарського призначення та моніторинг їх якості. 4.Збільшення частки земель, придатних для органічного землеробства. 5.Розширення доступу і підвищення достовірності статистичних показників. 6.Підвищення якості менеджменту. 7.Підвищення підтримки галузі, адекватної надходженню іноземної валюти. 8.Активізація пошуку нових ринків для реалізації агропродовольчої продукції. 9.Розробка і реалізація державної програми щодо збільшення частки продукції з доданою вартістю.	1.Збільшення частки галузі у створенні ВВП. 2.Зняття мораторію на продаж сільськогосподарських угідь з акцентом на розвиток вітчизняного фермерства. 3. Збільшення державного фінансування аграрного бізнесу, зокрема орієнтованого на одержання екологічно чистої продукції. 4.Зниження собівартості продукції в малих і середніх підприємствах. 5.Підвищення експлуатаційної придатності основних засобів. 6.підвищення якості і конкурентоспроможності продукції. 7.Диверсифікація сільськогосподарських культур. 8.Підвищення рівня використання/переробки побічної продукції і відходів. 9.Розвиток ринкової інфраструктури. 10.Ширше використання нових фінансових інструментів для поліпшення фінансування діяльності підприємств.
Соціально-культурні чинники	Технологічні чинники
1.Усунення/мінімізація конфліктів між суспільними і приватними інтересами. 2.Створення нових робочих місць, зменшення міграції трудових ресурсів. 3.Нарощування інтелектуального потенціалу 4.Розвиток соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. 5.Забезпечення добровільності у створенні ОТГ. 6.Забезпечення прозорості роботи й	1.Ширше залучення інноваційних технологій та інвестицій. 2.Зменшення ерозійних процесів. 3.Максимальна біологізація і екологізація виробництва. 4.Прискорення виведення нових засушостійких сортів сільськогосподарських культур. 5.Поліпшення виробничо-транспортно-збутової інфраструктури. 6.Своєчасна рекультивація пошкоджених

<p>управлінні підприємством.</p> <p>7. Підвищення екологічної і правової культури.</p> <p>8. Створення умов для розвитку зеленого туризму.</p> <p>9. Усунення психологічних чинників, які не сприяють активізації нововведень і організації роботи підприємства на принципах сталого розвитку.</p>	<p>земельних ділянок.</p> <p>7. Диверсифікація виробництва за рахунок розвитку галузей тваринництва.</p> <p>8. Дотримання науково обгрунтованої плодозміни сільськогосподарських культур.</p> <p>9. Запровадження енерго-, водо- і ресурсозберігаючих технологій.</p> <p>10. Ширше використання ГІС-технологій для моніторингу і контролю якості ґрунтів та інших інформаційних технологій.</p>
Правові чинники	Екологічні чинники
<p>1. Імплементация національного законодавства до міжнародних нормативно-правових актів.</p> <p>2. Удосконалення податкової політики.</p> <p>3. Посилення відповідальності за нераціональне використання земельних ділянок.</p> <p>4. Підвищення громадського контролю за використанням сільськогосподарських угідь, застосуванням мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин і тварин.</p> <p>5. Удосконалення правового регулювання ведення аграрного бізнесу.</p>	<p>1. Стимулювання попиту на екологічно чисту продукцію.</p> <p>2. Розвиток технологій, які забезпечують збільшення обсягу поглинання вуглекислого газу та зниження його концентрації.</p> <p>3. Зменшення рівня розораності сільськогосподарських угідь.</p> <p>4. Зменшення забруднення довкілля через застосування мінеральних добрив, хімічних препаратів для боротьби із шкідниками та хворобами рослин і тварин, хімічних стимуляторів росту.</p> <p>5. Зменшення негативного впливу техно- та урбанізації на біорізноманіття.</p> <p>6. Своєчасне виявлення і ліквідація причин, що призводять до ерозії ґрунтів.</p> <p>7. Нарощування асиміляційного потенціалу сільськогосподарських угідь.</p>

Джерело: авторська розробка

Зауважимо, що кожний чинник характеризується певними якісними і кількісними параметрами. Вони неоднакові для різних рівнів управління, мають специфічні особливості у різних організаційно-правових формах господарювання, різних фазах життєвого розвитку формування, різних стадіях кругообігу капіталу тощо. Класифікація чинників допомагає систематизувати нашу уяву про їх суть, можливості пізнання та оцінки характеру впливу на розвиток досліджуваного об'єкта. При цьому визначаються із пріоритетом, силою, напрямом і тривалістю впливу того чи іншого чинника, а також їх поєднанням оскільки вони взаємопов'язані і частіше всього формують розвиток суб'єктів господарювання в комплексі, який можна описати певними методами і

моделями. В практиці господарювання знайшли застосування різні моделі, але найбільш використовуваними є матриця Бостонської консультативної групи, аналіз «GAP», Модель Мак-Кінсі «75», модель розробки стратегії (Карлоф Б., 1991), модель «затрати-випуск», функціонально-вартісний аналіз, кластерний аналіз, метод головних компонентів тощо.

Проте, незалежно від особливостей окремих чинників чи їх поєднання, при розрахунку впливу на зміну параметрів діяльності об'єкта управління, їх виражають певними показниками, які характеризують стан об'єкта у статичі, чи індикаторами, що відображають динаміку його зміни. Оскільки діяльність аграрних формувань орієнтована на ринок, то насамперед звертають увагу на чинники від яких залежить стан і перспектив підприємства на ринку, а саме кон'юнктуру ринку, яка формується під впливом різних макрочинників: зміни пріоритетів споживачів, загальноекономічної кон'юнктури країни, пов'язаної із співвідношенням експорту/імпорту, ціною і фінансово-кредитною політикою держави, появою нових ринків, стабільністю і величиною доходів населення тощо і мікрочинників – обсягом і динамікою пропозиції певного виду продукції, інтенсивністю попиту на неї, та ін.

Розрахунок показників/індикаторів базується на певній інформації. Для кожної групи чинників використовуються окремі джерела даних. Зокрема, для політичних чинників це в основному нормативно-правова база, яку формують вищі органи влади країни: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Нормативні акти України - законодавство для практиків, Офіційний вісник України, які створюють правове середовище для розвитку бізнесу. Економічні чинники можна оцінити за інформацією Державної служби статистики і за даними різних міністерств, відомств, суб'єктів господарювання. Їх врахування допомагає оцінювати ситуацію на ринку конкретного виду продукції, розраховуючи обсяг, місткість та загальні дані про виробництво, експорт й імпорт цього виду продукції, визначати основних гравців на ринку, ринкові тенденції, проводити

конкурентний аналіз, оцінюючи основних конкурентів та потенційних споживачів.

Щодо технологічних чинників, то це сайти про особливості вирощування сільськогосподарських культур і тварин та сайти науково-дослідних інститутів НААН та університетів аграрного профілю, що дає можливість оперативно орієнтуватися на найкращі, перспективні районовані сорти сільськогосподарських культур і породи тварин, передові ресурсо-, енергозберігаючі технології, ефективні засоби боротьби із бур'янами, шкідниками та хворобами тощо.

Про соціально-культурні чинники можна зробити висновок аналізуючи діяльність ОТГ, дані різних соціологічних опитувань, матеріали конкретних підприємств про стан соціальної інфраструктури населених пунктів, зайнятість населення, соціальну відповідальність бізнесу, що дає можливість оцінювати соціальний стан, його вплив на трудову активність членів трудового колективу, узгодженість розвитку бізнесу характеру ментальності та очікування населення, зокрема при об'єднанні формувань, організації спільних підприємств тощо.

Чинники правового характеру формуються як нормативно-правовими документами, зокрема земельним кодексом, кодексом законів про працю, Податковим кодексом. Тільки врахування їх дає можливість сформувати цивілізований ринок, в якому конкуренція не носить антагоністичного характеру, а бізнес є соціально спрямованим та екологічно безпечним. Екологічні чинники оцінюють використавши сайт Міністерства екології і використання природних ресурсів, результати екологічних досліджень в Україні, основи органічного землеробства, положення нового закону про органічне виробництво. Їх вивчення спрямоване на збереження біорізноманіття, максимальне поліпшення якісних параметрів ґрунтів, нарощення асиміляційного потенціалу сільськогосподарських угідь, тобто створення належних умов для розвитку бізнесу і життя наступних поколінь.

Реалізація концепції передбачає оцінку впливу окремих чинників чи їх комплексу на розвиток об'єкта діяльності, що здійснюється з використанням

різних методів і прийомів, які аналітики групують за різними ознаками: галузь знань – економіка, статистика і математика, форма зв'язку чинників і результатів, семантики термінів "метод"/"прийом", їх використання для вирішення конкретних ситуацій і прийняття управлінських рішень тощо. Проте, як наголошувалося вище, реалізація концепції передбачає не тільки використання кількісних оцінок, а і якісних, коли розглядаються важко формалізовані та слабко структуризовані задачі, що в основному пов'язане з ризиками, невизначеністю та орієнтацією на загально людські цінності. Тому в дослідженні все частіше стали застосовувати нові технології, зокрема, еволюційне моделювання, методи теорії нечітких множин, нейромережі, гібридні технології, герменевтику, живу методологію, сценарну методологію, VISION-методологію тощо. Проте, незалежно від класифікаційної ознаки аналітичний інструментарій найчастіше представлений такими методами і прийомами як: порівняння, групування, балансовий, графічний, табличний, середні і відносні величини, індексний, кореляційний, регресійний, дисперсійний, компонентний, кластерний аналіз, матричні методи, виробничі функції, міжгалузевий баланс, математичне програмування, теорія ігор, теорія графів, теорія запасів, теорія масового обслуговування тощо. Кожний з методів і прийомів має свою специфіку і сферу застосування, що вимагає від аналітика продуманого їх вибору. Критерієм вибору методу/прийому можуть бути: кваліфікація аналітика, наявність інформації для їх використання, затрати часу і коштів на застосування, точність/коректність оцінки впливу чинника (чинників) на формування результату, підбір методів/прийомів, які давали змогу органічного поєднання і подальшого використання результатів ретроспективної оцінки розвитку об'єкта дослідження, його сучасного стану та цільової перспективи. Тільки за таких умов створюються передумови для прийняття обґрунтованих управлінських рішень з досягнення кінцевої мети концепції розвитку.

Проте, як наголошувалося вище, концепція – це тільки уява, ідея, яка потребує значних зусиль і чіткого алгоритму її реалізації. Для цього ми

визначилися з макро- і мікросередовищем, в яких функціонує об'єкт, системою чинників, показників та індикаторів, якими можна описати його параметри як в статичності, так і в динаміці, доступними інформаційними ресурсами та методичними прийомами, використовуваними для оцінки впливу чинників на стан, пріоритети та бажані вектори розвитку об'єкта управління.

Процес реалізації концепції починають з передбачення можливого розвитку, яке повинно бути надійним, своєчасним і мати практичне спрямування. Найчастіше для нього використовують екстраполяцію, яка базується на економіко-статистичних методах, евристичних прийомах, теорії прийняття рішень тощо.

При екстраполяції треба враховувати, що передпрогнозні показники не повинні виходити за межі вхідної величини, а також особливості при модифікації прийомів екстраполяції. Зокрема, в аналоговій формі екстраполяції застосовують моделі «з перших принципів», коли параметри моделі можуть мати певний зміст; у феноменологічній формі апроксимація здійснюється поліномами або іншими адекватними функціями на основі даних, які є за попередні періоди часу. Вибір конкретного виду апроксимаційної функції залежить від характеру поведінки системи в передпрогнозному періоді і вибору стратегії її розвитку в майбутньому (рівномірність, прискорення і т. п.).

Досить широкого використання в прогнозуванні розвитку систем набувають евристичні прийоми, що базуються на моделюванні процесу мислення людини (моделі гнучкого управління). Їх застосування передбачає глибокий аналіз діяльності підприємства, виявлення обмежень від яких залежить результат, визначення особливостей і слабких сторін, які потребують додаткових витрат, оцінки адекватності й якості альтернативних моделей розвитку та можливих наслідків при застосуванні кількох критеріїв для встановлення пріоритетів розвитку.

Для обґрунтування прогнозних параметрів розвитку підприємства можна використати і теорію прийняття рішень, яка деякою мірою акумулює переваги системного аналізу, екстраполяції, евристичних прийомів та ін. Ця теорія

базується на використанні різних моделей як одноцільових, так і багатоцільових. До одноцільових належать моделі типу витрати-випуск, функціонально-вартісний аналіз, а до багатоцільових – метод головних компонент, кластеризація тощо. Оцінити і вибрати з багатомірних варіантів прийнятний допомагає багатомірне шкалювання, застосування якого до складних систем пов'язане з використанням теорії нечітких множин, побудовою відношень нечіткого надання переваг і нечітких множин Паретота ін.

Отже, передбачення зміни параметрів аналізованого формування здійснюється на основі ретроспективної оцінки його стану і досягнутого рівня; виявлення основних тенденцій розвитку, оцінки якості і корисності прогнозу. Проте досягнення прогнозних передбачень потребує продуманого планування, яке базується на виборі прогресивних ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій, достатньому, збалансованому матеріальному, енергоресурсному і фінансовому забезпеченні, врахуванні наслідків і тенденцій змін, пов'язаних з температурними змінами, пандемією, політичною нестабільністю тощо.

Належно обгрунтований план повинен дати однозначну відповідь на питання: Що плануємо виробляти? В якій кількості? Якої якості? Скільки це коштуватиме підприємству? І якою буде собівартість продукції? Що ми маємо для організації виробництва? Що нам ще необхідно для нормального виробничого процесу? Які результати очікуємо від виробництва?

Процес планування передбачає ряд рівнів, які характеризуються часовим горизонтом, періодичністю і певною деталізацією. Зокрема, основними етапами є стратегічний бізнес-план, маркетинговий план, план виробництва, план потужностей, план матеріально-технічного постачання, фінансове і кадрове забезпечення реалізації планів. Для кожного рівня характерні свої цілі, горизонти планування, ступінь деталізації. З переходом від стратегічного плану до поточних, цілі змінюються від визначення генерального напрямку до детальнішого планування. Отже кожний рівень планування відрізняється від

іншого такими параметрами: ціль плану, горизонт планування, ступінь деталізації плану, частота його перегляду і корегування.

Реалізація плану потребує продуманої системи управління, за якої менеджери мають мати чітку програму рішень, яка повинна базуватися на індикативній аналітиці, пов'язаній з оцінкою динаміки досягнення визначених цілей як кожного рівня, кожного структурного підрозділу, так і розвитку підприємства в цілому, що досягається належним виконанням необхідних бізнес-процесів. Це можуть забезпечити високофахові спеціалісти – технологи, менеджери, аналітики, облікові працівники і фінансисти тощо. Вони повинні в достатній мірі бути обізнані із функціональною специфікою різних служб підприємства: маркетинговою, менеджерською, обліково-аналітичною, фінансово-кредитною та ін., що є передумовою результативного управління.

Таким чином, тільки належно сформована концепція розвитку аграрного формування, якісний прогноз, чітко складений план, продумана система дій, забезпечувана високофаховими спеціалістами, є передумовою досягнення визначених цілей і створення потенціалу подальшого успішного розвитку.

Список використаних джерел

1. Гнатієнко Г. М., Снитюк В. Є. Експертні технології: монографія. К.: ТОВ «Маклаут», 2008. 444 с.
2. Грищенко О. В. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2000. 112 с.
3. Карлоф Б. Деловая стратегия. М.: Экономика, 1991. 239 с.
4. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу. К.: Знання. 2008, 639 с.
5. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання. К.: Знання. 2008. 630 с.
6. Словник іншомовних слів. Київ: УРЕ, 1974. С.361
7. Стратегія економічного розвитку суб'єктів аграрної сфери: актуальні питання науки і практики: кол. моногр. / за заг. ред. В. С. Лукача. Ніжин: ПП Лисенко М. М. 2017, 248 с.
8. <http://zakon.rada.gov.ua/>

9. <http://www.kmu.gov.ua/control/>
10. <http://www.minfin.gov.ua>
11. <http://www.nau.kiev.ua>
12. <http://www.gdo.kiev.ua>
13. www.ukrstat.gov.ua;
14. <https://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/927.html>
15. <https://www.content.net.ua/>
16. [agribusinessinukraine](http://agribusinessinukraine.com)
17. <https://kurkul.com/>
18. www.biolan.org.ua
19. <https://decentralization.gov.ua/gromada>
20. ruraltourism.com.ua/index2.php?
21. <https://www.msp.gov.ua/>
22. [https://vue.gov.ua\)](https://vue.gov.ua/)
23. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>
24. [\(https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/stru\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/stru)
25. [\(https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17](https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17)
26. [\(https://menr.gov.ua/content/ekologichni-pokazniki.html\)](https://menr.gov.ua/content/ekologichni-pokazniki.html)
27. www.nbu.gov.ua/node/3907
28. <https://uhbdp.org.ua/korisni.../226-osnovi-organichnogo-zemlerobstva>
29. <https://bakertilly.ua/news/id44526>

РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

КОНЦЕПЦІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Дзюба Т.І., аспірант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-9973-8958>

Забезпечення сталого розвитку для економіки України на рівні аграрних формувань, сільських громад та інших стейкхолдерів є актуальним завданням поточного періоду комплексних реформ сільськогосподарського виробництва.

Зміцнення його потенціалу, відповідна реакція на сучасні тенденції й суспільні запити щодо нарощування темпів екологізації виробництва, а також забезпечення соціальної справедливості у відносинах виробників, власників земельних ділянок та інших сторін зумовили необхідність формування стратегії агробізнесу з урахуванням принципів соціальної відповідальності.

Дослідження акцентує увагу на удосконаленні обліково-аналітичних процедур, пов'язаних з управлінням економічним потенціалом та економічною потужністю аграрних формувань, в рамках системи економічного відтворення, альтернативної до звичного екстенсивного розвитку, характерного для українського агробізнесу кінця ХХ-початку ХХІ ст.

Внаслідок освоєння сучасного інтенсивного агровиробництва, українським аграріям вдалося увійти до кола світових лідерів експорту аграрної продукції, проте для того, щоб і нащадки сучасних сільськогосподарських товаровиробників могли якісно жити і працювати на землі, необхідно посилювати екологічні та соціальні акценти в агробізнесі.

Увага до питань сталого розвитку і зокрема до соціальної відповідальності у сфері агровиробництва після Другої світової війни посилилася у Європі, а

згодом – і в інших країнах світу з потужним агропромисловим комплексом економіки. Причинами появи такої концепції називають необхідність прийняття стратегічних управлінських рішень щодо наслідків активного періоду економічного відтворення, глобалізації та корпоратизації світової економіки.

Згідно з концепцією, запропонованого Г.Боуеном терміну «соціальна відповідальність бізнесмена», будь-який бізнес повинен відповідати не тільки цілям збагачення, а і доповнювати основні цілі суспільства (Боуен Г., 1953).

Активне поширення принципів соціальної відповідальності в українському агробізнесі почалося з моменту приєднання України до договору міжнародної ініціативи UN GlobalCompact у 2006 році. Ця ініціатива об'єднує уряди країн, що зобов'язалися підтримувати позитивні ділові практики, які стали традиційними для міжнародного бізнесу. Така ініціатива включає набір принципів, діючи згідно з якими аграрне формування може проявляти своє шанобливе ставлення до навколишнього середовища та людей, яких безпосередньо або опосередковано стосується цей бізнес.

На практиці реалізація зазначених принципів може бути виражена у екологізації технологій вирощування рослин та утримання тварин, створенні професійних союзів на підприємствах, профілактиці створення корупційних схем тощо. Згідно розробок даної ініціативи, соціально відповідальне сільськогосподарське підприємство, зокрема, має багаторічну позитивну репутацію, підтримує професійний розвиток і здоров'я своїх працівників, виробляє продукцію за технологіями, що якнайменше забруднюють навколишнє середовище (UN GlobalCompact , 2020).

Вважається, що чим більше підприємств будуть дотримуватись принципів соціальної відповідальності, тим вищою буде лояльність та підтримка клієнтів і суспільства, а також поліпшиться імідж такого підприємства, що, в свою чергу, допоможе збільшити обсяг реалізації товарів і послуг.

Для соціально відповідального аграрного бізнесу важливим є стабільний розвиток сільських територій та громад: оновлення інфраструктури, забезпечення створення нових робочих місць, розширення доступу до освітніх, медичних та інших послуг. Офіційно можна оформити відносини між аграрними формуваннями та громадами у формі договору соціальної відповідальності, згідно з умовами якого підприємство направлятиме кошти на утримання фельдшерського пункту, дитячого садочка, школи тощо.

Для того, щоб виявити потреби громади і ефективно їх задовольняти необхідно застосовувати оптимальну комунікативну стратегію з формальними та неформальними лідерами громади.

Виконуючи дослідження теоретичних і практичних аспектів таких категорій, як економічний потенціал та економічна потужність сільськогосподарських підприємств та обліково-аналітичного забезпечення управління ними, можна помітити їх зв'язок з реалізацією стратегії соціальної відповідальності, зокрема, якщо управлінці орієнтуються на принципи сталого розвитку при створенні стратегій підприємства, а плани нарощування економічного потенціалу та економічної потужності сучасного аграрного виробництва повинні складатися з врахуванням впливу на навколишнє середовище та місцеву громаду. Крім того, для агробізнесу важливо відкрито декларувати основні тези своїх намірів для всіх зацікавлених бізнесів та фізичних осіб.

Розглядаючи складові економічного потенціалу та економічної потужності сільськогосподарського підприємства з точки зору соціальної відповідальності, можна припустити, що їх соціально-кадрова компонента найкращим чином описує принципи політики внутрішньогосподарської соціальної відповідальності. Тобто, контроль за умовами праці, формування резервів для підтримки працівників, додаткове професійне навчання та забезпечення ефективного режиму роботи та відпочинку – є практиками, що виділяють соціально відповідальне аграрне підприємництво.

За умови збалансованого та якісного формування соціальної кадрової компоненти економічного потенціалу, в подальшому вона надає можливість її ефективного використання у якості соціально-кадрового капіталу. Такий тип капіталу може бути потужним ресурсом аграрного формування, спрямованим на досягнення цілей сталого розвитку.

Цикл перетворення ресурсів у капітал, що посилює соціально-кадрову компоненту економічного потенціалу та економічної потужності сільськогосподарського підприємства, умовно можна поділити на три етапи: витрати, формування та посилення. Перший етап символізує різноманітні витрати на підтримку соціально відповідального акценту діяльності аграрного формування. Чим більше заходів підтримки позитивного соціального клімату всередині підприємства та навколо нього закладено у стратегічних планах аграрного виробника, тим більше відповідних витрат понесе такий виробник.

Наступний етап характеризується накопиченням ефектів від реалізованих витрат соціального характеру. На поточному етапі трансформації важливим є баланс соціально орієнтованих витрат, оскільки вони повинні задовольняти пріоритетні запити працівників та громади на достатньому рівні.

У разі ефективної діяльності управлінців аграрного підприємства на першому та другому етапах, на третьому відбувається значне нарощування соціально-кадрового капіталу, який посилює відповідну компоненту економічного потенціалу та економічної потужності підприємств.

Ілюстрація моделі трансформації соціально-кадрової компоненти економічного потенціалу та економічної потужності сільськогосподарського підприємства у соціально-кадровий капітал представлена на рис. 1.

Такий або схожий за змістом цикл трансформації заходів реалізації соціальної відповідальності у специфічний капітал допомагає посилити соціально-кадрову компоненту економічного потенціалу і економічної потужності сільськогосподарського підприємства та ефективно діяти серед конкурентів на локальному та загальнодержавному рівнях.

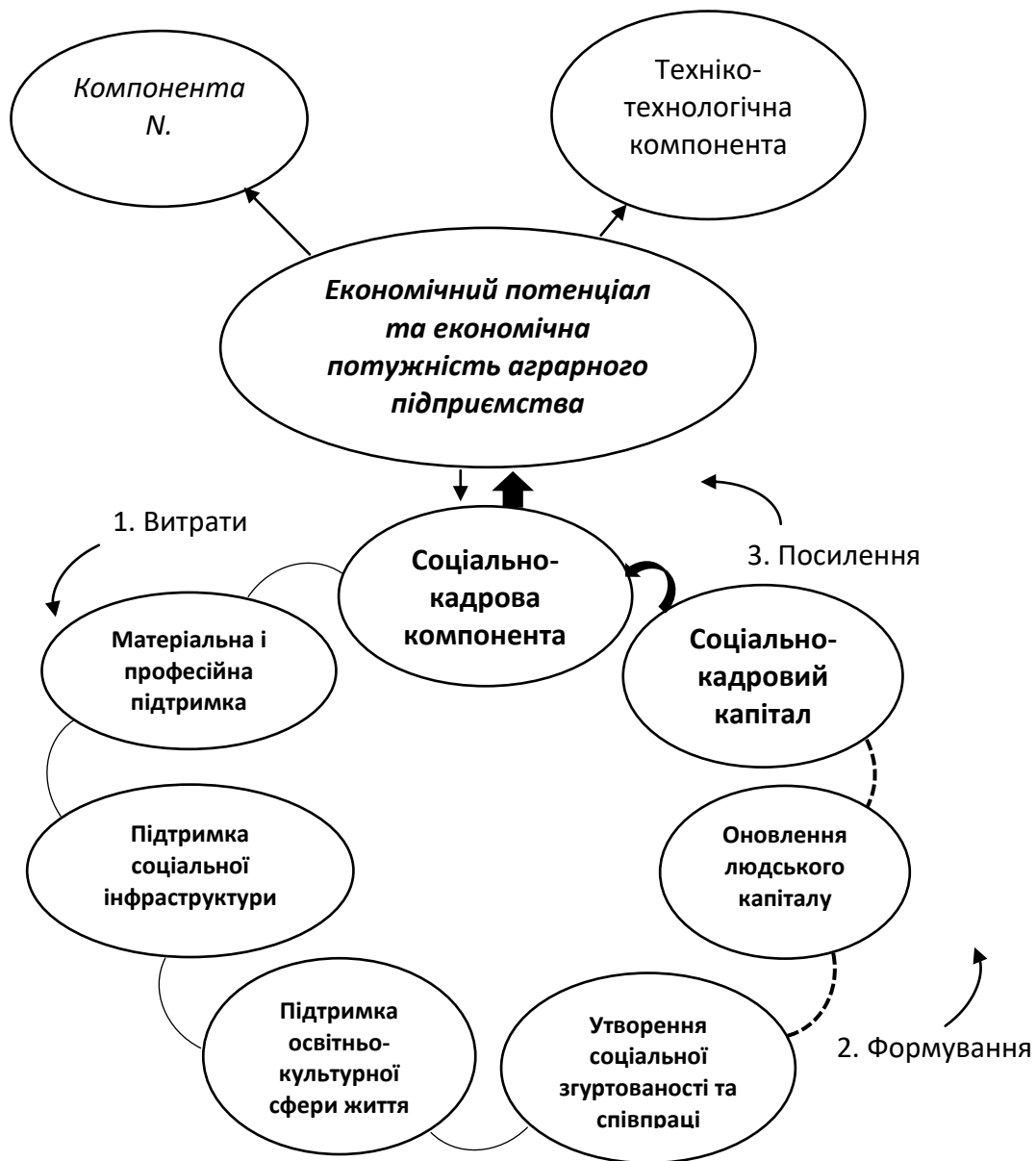

Рис. 1 Модель трансформації соціально-кадрової компоненти економічного потенціалу та економічної потужності сільськогосподарського підприємства у соціально-кадровий капітал

Джерело: авторська розробка

Активізації процесу трансформації соціально-кадрової компоненти сільськогосподарського підприємства у капітал відповідного типу сприяє комплекс таких практик, як:

- забезпечення розвитку поточного та перспективного трудового капіталу підприємства;
- врахування локальних культурних особливостей громади, де діє аграрне виробництво;
- турбота про здоров'я та якість життя, зокрема, і через екологізацію виробничих процесів;
- додаткова увага та підтримка освітньо-професійного та інтелектуального рівня працівників;
- забезпечення впевненості та захисту працівників у майбутньому та перспектив для наступного покоління працівників і простих представників місцевої громади;
- формування транспарентного та ефективного зворотного зв'язку від працівників до найвищого менеджменту;
- посилення відчуття залученості та відповідальності у всіх працівників аграрного формування, незалежно від їх рівня.

Згідно з висновками Т. Гагалюка, дослідження корпоративної соціальної відповідальності в Україні проводять, використовуючи метод кейсів. Результати його дослідження у співавторстві з іншими експертами показали, що основним тригером для розвитку принципів соціальної відповідальності у менеджменту агрохолдингів України є бажання та головна виробнича необхідність зберегти лояльність власників земельних ділянок, залучених до земельного банку холдингу. У разі негативного досвіду власників земель місцевих громад потік довгострокових інвестицій агрохолдингу буде під загрозою зникнення. Конкуренти зможуть запропонувати кращі умови та переманити землевласників. Тому соціально відповідальним аграрним формуванням необхідно підтримувати розвиток локальних громад землевласників та враховувати їх інтереси у стратегічних планах.

Крім матеріального, агробізнесмени керуються і моральним мотивом при залученні аспектів соціальної відповідальності, зокрема, у сільських громадах, які знаходяться у стані занепаду. Відсутність ефективного управління у таких

громадах частково замінюють представниками підприємства за умови погодження таких дій з місцевими жителями. Таку діяльність підприємці сприймають, скоріше, з акцентом на етичні аспекти, ніж економічні, передусім, якщо менеджмент холдингу складається з місцевих працівників або фермерів.

Також важливим мотивом до формування політики соціальної відповідальності є необхідність лояльності кваліфікованих працівників аграрного підприємства, оскільки нестача таких працівників – це майже стабільна проблема для таких бізнесів.

Дослідження соціально відповідальних дій українських аграрних формувань підтверджує, що вони є різноманітними. Зокрема, це безповоротна фінансова допомога громаді: будівництво і ремонт об'єктів інфраструктури у селі, реалізація волонтерських проектів, підтримка кооперативів, молодіжних чи громадських організацій.

Потужним інструментом підтримки громад з боку великих аграрних формувань є допомога у практичному навчанні для здобувачів таких професій, як агроном, механізатор, бухгалтер підприємства (Гагалюк Т., ін., 2018).

Соціальна спрямованість та відповідальність аграрного бізнесу може надати нового імпульсу розвитку сільських громад. Елементи політики соціальної відповідальності необхідно системно залучати до стратегії розвитку аграрних формувань. Збалансований напрям розвитку такої політики допоможе великим аграрним формуванням ефективно вести бізнес у локальних громадах з відповідним рівнем лояльності та підтримки з їх боку у якості партнерів, сусідів, трудових ресурсів та клієнтів.

Крім того, взаєморозуміння та підтримка сприятиме розвитку економічного потенціалу агробізнесу у сільській місцевості, не заважаючи ефективному вирішенню основних проблем локальної громади.

Практика соціальної відповідальності аграрного бізнесу є актуальною для сьогодення України. Процес дотримання принципу забезпечення прозорості діяльності соціально та екологічно відповідальних аграрних формувань актуалізували проблеми підготовки та контролю нефінансової звітності.

Процес переорієнтації агропромислового комплексу України на принципи сталого розвитку пов'язаний з економічним потенціалом аграрних формувань цього комплексу. Формування умов для функціонування підприємств з дотриманням принципів концепції сталого розвитку можливі при поступовому нарощуванні всіх компонент економічного потенціалу та економічної потужності не тільки сукупності підприємств, а і регіонів, областей і країни в цілому. Зрушення у моделі функціонування сільського господарства України можливі за умов актуалізації пріоритетів регіональних та національного господарських комплексів у розрізі оптимальних інноваційних змін у їх аграрних формувань економічного, природно-екологічного, науково-технічного, соціально-культурного та інформаційного потенціалів.

Зміст та структура концепції сталого розвитку вказують на те, що економічний потенціал є одним з основних складових елементів цієї концепції. В залежності від виду активності учасників певний елемент може виступати базовим компонентом, а інші – залежними. Відповідно, економічний потенціал агробізнесу України є складовим такої потужної системи як сталий розвиток її агропромислового комплексу. Найактивнішим елементом, з точки зору сталого розвитку, у сучасному українському агробізнесі є його економічна складова, а проблеми екологічної та соціальної складових ще потребують поглибленої розробки та дослідження. Відповідної наукової підтримки потребує і формування синергетичного ефекту від балансу екологічної, економічної та соціальної складової даного концептуального підходу.

Недоліками елементів екологічної складової поточної політики управління на шляху до концепції сталого розвитку є критичні особливості менеджменту природних ресурсів. Прикладом таких особливостей є проблематичний рівень капіталізації природних ресурсів, що активно використовуються в агробізнесі. Недостатній обсяг інвестицій у відновлення природних ресурсів призводить до розпорошування і дисбалансу природного капіталу країни на користь великотоварних та корпоративних аграрних виробників. Також критичними аспектами досліджуваної активності є

залежність аграрних формувань від зовнішніх енергоресурсів і висока ресурсомісткість більшості процесів аграрного виробництва. Крім того, актуальним трендом є проблема генерування і переробки відходів та формування бази вторинного використання ресурсів у такому виробництві.

Процеси інтенсифікації комплексу реформ з децентралізації стали тригером розширення соціального потенціалу сталого розвитку локальних громад. Проте неоднорідність різних регіонів України спонукає до розробки спеціальних підходів до розвитку соціального потенціалу. Крім того, соціальний, екологічний та економічний потенціали агропромислового комплексу залежать від стану малого аграрного підприємництва, яке впливає на темпи переходу методів господарювання на модель сталого розвитку.

Сучасні умови господарювання, зокрема і вищеописані аспекти, сприяють модернізації різноманітних політик управління екологічним, економічним та соціальним потенціалами у сфері сільськогосподарського виробництва. Реакція на безпосередню імплементацію нових регулюючих постанов та інших документів з боку аграрних стейкхолдерів обов'язково включатиме удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю сільськогосподарських формувань.

Трансформаційні зміни обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю сільськогосподарських підприємств із залученням концептуальних процесів сталого розвитку повинні:

- враховувати проблематику та зміст прагматики управління економічним потенціалом і економічною потужністю конкретного аграрного формування;
- повноцінно відтворювати реалії функціонування та системи управління процесами забезпечення сталого розвитку, не виключаючи інтересів аграрних виробників.

Таке удосконалення в рамках забезпечення сталого розвитку може відбуватися за такими двома концептуальними напрямками: за формою і за змістом.

Напрями удосконалення за формою полягають у поліпшенні роботи всіх користувачів інформації обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю сільськогосподарських формувань з даними такого забезпечення. Прикладами таких удосконалень можуть бути:

- додавання нових та оновлення старих форм первинних, обліково-аналітичних і звітних документів, зокрема тих, що стосуються сталого розвитку і корпоративної соціальної відповідальності підприємства;
- вилучення застарілих первинних документів, обліково-аналітичних реєстрів і звітних форм;
- залучення нових технологій (цифрова трансформація, машинне навчання) для збору, формування і обробки даних обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю тощо.

Напрями удосконалення за змістом полягають в контрольованій опосередкованій зміні принципів і методичних підходів до обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю внаслідок змін у технологіях виробництва, управлінні та бізнес-моделях підприємства. Прикладами таких удосконалень можуть бути:

- інтегрування модулів для збору, формування і обробки даних обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю при адаптації інноваційних технологій агровиробництва (точне землеробство, використання робототехніки) та наданні послуг;
- розробка і адаптація нових принципів і методик розрахунку показників обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю згідно з вимогами основного виробництва;

- прийняття управлінських рішень щодо виробничої діяльності в рамках принципів збалансованості економічних, екологічних та соціальних орієнтирів діяльності аграрного підприємства.

Такі висновки допомагають сформуванню основних принципів та складових концепції удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю сільськогосподарських підприємств в рамках концепції сталого розвитку (рис. 2).

Метою такої концепції є формування комплексу методичних підходів та практичних процедур для удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом і економічною потужністю сільськогосподарських підприємств, підпорядкованого принципам сталого розвитку.

Згідно з метою, цілями, теоріями та іншими складовими можна запропонувати такі заходи реалізації концепції:

- розробка комплексу взаємопов'язаних показників економічного потенціалу, економічної потужності та економічної результативності;
- моделювання оптимальної стратегії удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом, економічною потужністю та економічною результативністю;

Рис. 2 Основи концепції удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом та економічною потужністю аграрних формувань за принципами сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

- розробка заходів пріоритезації принципів сталого розвитку при зазначеному удосконаленні з акцентом на соціальну відповідальність та екологічні технології;

- розробка комплексу документації для проведення аудиту процесів обліку, аналізу та звітності управління економічним потенціалом та його висвітлення у складі нефінансової звітності (Звіту про управління).

Другий етап концепції удосконалення безпосередньо пов'язаний з якістю процесу управління сільськогосподарським підприємством, а саме з процесами прийняття управлінських рішень.

Динамічні фактори впливу на такий процес можуть забезпечувати як позитивний, так і негативний ефект від свого впливу. Враховуючи складний взаємозв'язок таких факторів та їх синергетичний ефект, процес прийняття рішень може значно ускладнюватися. Крім зазначеного, потрібно враховувати динамічні зміни та невизначеність середовища господарювання аграрного формування, через що якість процесів прийняття управлінських рішень може знижуватись.

Отже, при реалізації заходів удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління досліджуваними аспектами, менеджмент підприємства повинен використовувати інструменти, що підвищують ступінь раціоналізації такого процесу.

Особливої уваги потребують розробки з оптимізації стратегій удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом та економічною потужністю в залежності від розмірів аграрного формування та ступеню адаптації принципів сталого розвитку на виробництві, а також документальне оформлення аналізу комплексу показників економічного потенціалу, економічної потужності та економічної результативності і аудиту окремих аспектів нефінансової звітності, зокрема Звіту про управління сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Bowen H. Social Responsibilities of the Businessman. NewYork: Harper&Row, 1953. 298 с.
2. Gagalyuk T. The corporate social responsibility of Ukrainian agroholdings: the stakeholder approach revisited. T. Gagalyuk, V. Valentinov, F. Schaft. SystemicPracticeandAction Research. 2018. P.1–24.
3. Дзюба Т. І. Економічна потужність в системі показників бухгалтерського обліку підприємства. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. 2017. №27. С. 256–262.
4. Kaminski B. A frame work for sensitivity analysis of decision trees. B. Kaminski, M. Jakubczyk, P. Szufel. CentralEuropeanJournalofOperationsResearch. 2018. №26. – P. 135–159.
5. Мороз Ю.Ю. Формування економічного потенціалу підприємства в системі показників бухгалтерського обліку. Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. 2012. № 2(2). С. 314-322.
6. Офіційний сайт UN Global Compact. 2020. URL: www.unglobalcompact.org.

АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Лазаришина І.Д., д.е.н., професор,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-1183-7530>

Розвиток економічних суб'єктів у довготерміновій перспективі можливий за умови розробки і запровадження ділової і відповідних їй функціональних та інших стратегій. Як зазначає Крикавський Є., економічний аналіз з допомогою свого дієвого апарату покликаний сприяти загальній стратегії підприємництва – досягненню нормальної прибутковості(Крикавський Є., 1997).

Аналітики, як носії знань, вмінь і компетентностей, повинні формувати інформаційне оточення як власних рішень, так і рішень менеджерів різного рівня структурної побудови підприємства, які функціонально задіяні в підсистемах операційного і стратегічного менеджменту. Тому сучасне аналітичне забезпечення стратегічного управління підприємством організаційно орієнтоване на ті пріоритети, які формують конкурентні переваги бізнесу і залежить від багатьох явних і латентних чинників. До основних з них належать:

- стадія життєвого циклу підприємства;
- сектор бізнесу та темпи його зростання;
- рівень конкуренції в галузі;
- ступінь врегульованості ринку товарів, робіт, послуг;
- рівень податкового навантаження;
- організаційна структура підприємства;
- економічна поведінка власників бізнесу;
- інформаційна асиметрія;
- ресурсне забезпечення.

Оскільки наявність і ступінь впливу кожного з цих чинників є індивідуальними для кожного підприємства, тому й модель аналізу, яка найбільшою мірою адаптована до них, буде мати особливості. Вартість аналітичної інформації та кореляція з якісними характеристиками її корисності на сьогодні мають вирішальний вплив для власників і керівництва підприємства при формуванні організаційної та інформаційної стратегії. Вона, у свою чергу, має визначальний вплив на інформаційні потреби й інформаційні можливості в системі стратегічного менеджменту підприємства.

Існує ряд класифікацій стратегій підприємств, розроблених науковцями Віханським О.С., Головка Т.В., Гордієнко П.Л., Костирко Л.А., Редченко К.І., Саговою С.В. та іншими. Типову класифікацію можливих стратегій підприємства запропоновано Г.М. Давидовим, В.М. Малаховою, О.А. Магопцем та іншими вченими (табл.1), ознаками групування якої є: за ієрархією в системі

управління, за функціональним критерієм, за стадіями життєвого циклу, за позицією на ринку, за способом досягнення конкурентних переваг, за рівнем глобалізації, за масштабом розробки, за термінами реалізації стратегії(Давидов Г.М., ін., 2014).

Таблиця 1

Класифікація стратегій підприємства

Вид стратегії	Ознака стратегії	
Залежно від масштабу розробки	генеральна(загальна)	
	допоміжні	
За термінами реалізації стратегії	короткострокові (до 1 року)	
	середньострокові (від 1 -5 років)	
	довгострокові (більше 5 років)	
За ієрархією в системі управління	корпоративна	
	ділова	
	функціональна	
	операційна	
За функціональним критерієм	маркетингова	
	виробнича	
	фінансова	
	НДДКР	
	соціальна	
	організаційна*	
	інформаційна*	
За стадіями життєвого циклу	стратегія зростання	стратегія інтенсивного зростання
		стратегія інтеграційного зростання
		стратегія диверсифікації
	стратегія утримання	
	стратегія скорочення	
За позицією на ринку	стратегія лідера	стратегія постійного наступу
		стратегія захисту та зміцнення позицій
		стратегія перетворення конкурентів на лідерів
	стратегія претендента на лідерство	
	стратегія послідовника	
	стратегія новачка	
За способом досягнення конкурентних переваг	стратегія мінімальних витрат	
	стратегія диференціації	
	стратегія зосередження	
За рівнем глобалізації	стратегія вузької спеціалізації	
	стратегія диверсифікації	

*доповнено автором на основі Стратегічний аналіз: навч.посіб. Г.М.Давидов, В.М.Малахова, О.А.Магопєць та ін. К.: Знання, 2014. 389с.

Однак даною класифікацією не передбачено організаційну стратегію, тому пропонуємо включити до стратегій за ознакою «за функціональним

критерієм» організаційну стратегію, яка буде враховувати потреби маркетингової та виробничої стратегій з позицій структури підприємства, розміщення виробничих потужностей, ресурсного забезпечення, логістику бізнес-процесів. Також забезпечення конкурентних переваг у стратегічному вимірі неможливо без ефективної інформаційної стратегії.

Метою такої інформаційної стратегії є забезпечення інформаційної безпеки підприємства у конкурентному середовищі. Інформаційна стратегія завжди підпорядкована корпоративній (діловій) стратегії і типу політики менеджменту підприємства. Операційні показники даної стратегії, як правило, залежать від масштабів фінансово-господарської діяльності підприємства, стадії його життєвого циклу, фінансової результативності бізнесу.

Для забезпечення реалізації інформаційної стратегії необхідно здійснити виконання наступних важливих завдань:

- сформулювати структурні елементи інформаційної стратегії на основі існуючої організаційної стратегії;
- визначити інформаційні запити суб'єктів управління відповідно до реалізованої на підприємстві корпоративної (ділової) стратегії і відповідних функціональних стратегій;
- ідентифікувати вимоги інформаційної безпеки у частині формування керованих інформаційних потоків для потреб зовнішніх користувачів(конкурентів, контрагентів, органів державної влади, засобів масової інформації інших зацікавлених сторін) відповідно до законодавчих обмежень і вимог власників підприємства;
- встановити і регламентувати стандартами ISO та внутрішніми регламентами (інструкціями, наказом про облікову політику, посадовими інструкціями, положеннями, внутрішніми стандартами) внутрішню інформаційну політику підприємства за узгодженням з власниками і топ-менеджментом ;

- визначити інформаційну базу відповідно до реалізованих ділової, функціональних та інших стратегій підприємства та форми і методи адміністрування нею;
- визначити якісні характеристики корисності аналітичної інформації за пріоритетами для власників і керівництва підприємства;
- оцінити ресурсні можливості та обмеження щодо реалізації інформаційної стратегії.

Об'єктами інформаційної стратегії є інформаційні ресурси зовнішнього і внутрішнього середовища та інформаційні продукти, генеровані відповідно до цілей і завдань такої стратегії.

Суб'єктами інформаційної стратегії, як правило, є маркетингологи, менеджери стратегічного рівня управління, керівництво підприємства, працівники відділів стратегічного менеджменту(аналізу).

Однією з найважливіших функціональних стратегій, вбудованих у ділову стратегію підприємства, є фінансова. Вона прямо пов'язана з реалізацією маркетингової, виробничої, соціальної, інноваційної стратегій, визначає масштаби та етапність їх виконання і є чинником адаптаційних механізмів.

Відповідно, від критеріїв, мети, завдань і принципів, покладених в основу фінансової стратегії, залежать можливості реалізації інформаційної стратегії підприємства.

Пріоритетною складовою інформаційної стратегії є стратегічний аналіз(рис.1).

Варто зазначити, що особливість аналітичної інформації, якою оперують у системі стратегічного менеджменту, полягає у тому, що, за кібернетичним принципом, вона є на «вході» і «виході» системи. Вхідна аналітична інформація, що використовується для усвідомлення місії і кредо організації, базується на ретроспективному аналізі стану і поведінки зовнішнього і внутрішнього середовища, існуючих ризиків і прогнозних аналітичних оцінках відповідних ринків товарів, робіт, послуг і рівня конкуренції на них.

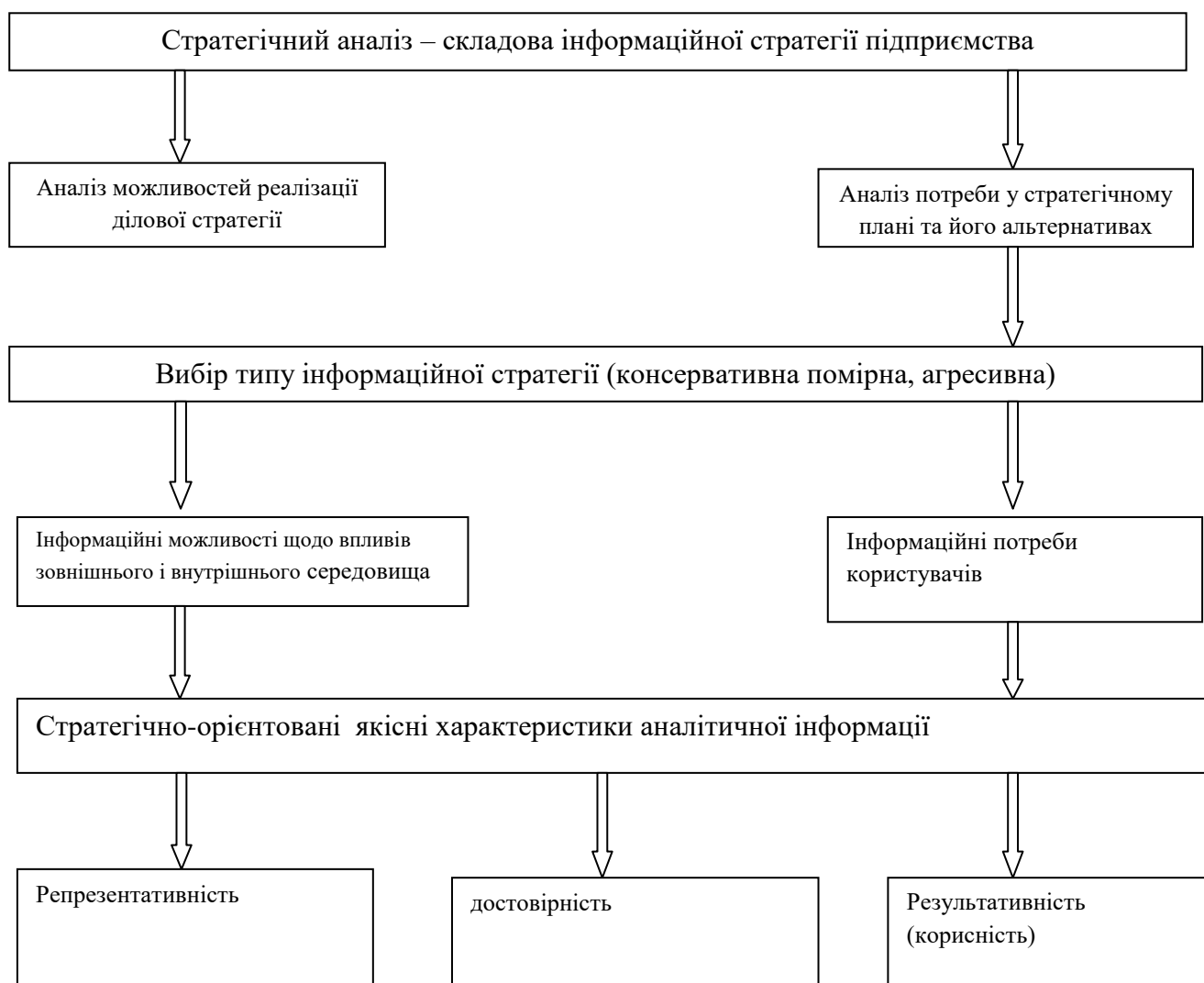

Рис. 1. Місце стратегічного аналізу у формуванні та реалізації інформаційної стратегії підприємства

Джерело: авторська розробка

На виході цієї системи аналітична інформація дозволяє отримати відповідь на питання ступеня реалізації місії, кредо, стратегічний планів, сучасного позиціонування підприємства, можливостей гнучкої адаптації ділової стратегії. На думку Давидова Г.М., Малахової В.М., Магопець О.А та інших, інформація, що використовується для проведення стратегічного аналізу, повинна давати можливість оцінювати показники, забезпечувати умови для впровадження нових розробок та дій, які сприятимуть покращенню

використання, для уточнення або конкретизації обраної стратегії, а також надавати можливості для розробки стратегічних альтернатив (Давидов Г.М., ін., 2014).

Місце та етапи аналізу у процесі стратегічного управління наведені на рис.2. Досконале оцінювання стану зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, характеру взаємодії між ними, впливу їх чинників на поведінку активів, капіталу, зобов'язань, доходів, витрат, фінансових результатів, грошових потоків, інвестицій можливе лише завдяки інструментарію стратегічного аналізу.

**Рис.2. Місце аналітичних процедур у системі стратегічного управління
тра послідовність їх проведення**

Джерело: (Парасій-Вергуненко І.М., 2016)

У свою чергу, стратегічний аналіз буде результативним за умови дотримання відповідних принципів і якісних характеристик корисності аналітичної інформації. На думку Парасій - Вергуненко І.М., ознаками якісної інформації є: репрезентативність, повнота, доступність, актуальність, своєчасність, точність, достовірність, стійкість, зрозумілість, економічність (Парасій-Вергуненко І.М., 2016).

Рада з розробки стандартів фінансового обліку США (FinancialAccountingStandardsBoard) пропонує вводити якісні характеристики, які визначають корисність інформації: релевантність, своєчасність, зрозумілість, достовірність, нейтральність, репрезентативність (Хендриксен Е.С., Ван Бреда М.Ф., 1997). За дослідженнями проф. С.І.Шкарабана та М.І.Сапачова, придатною для прийняття зважених економічних рішень може бути інформація, сформована з дотриманням вимог: достовірності; доречності; цінності (актуальності, придатності для практичного застосування); доступності; повноти даних; оперативності; неперервного поновлення; порівняльності; придатності до машинної обробки; адитивності; перспективності вихідної інформації (Шкарабан С.І., Сапачов М.І., 1999).

Відповідно до проведених досліджень, корисність аналітичної інформації для стратегічного управління обумовлюється дотриманням якісних характеристик, які найбільш узгоджуються з його завданнями у довготерміновій перспективі: репрезентативності, релевантності, достовірності, суттєвості, перевищення ефекту від використання інформації над витратами по забезпеченню нею управління.

Репрезентативність аналітичної інформації для потреб стратегічного управління уможлиблюється завдяки детальному вивченню всіх чинників зовнішнього і внутрішнього середовища економічного суб'єкта завдяки використанню відповідного методичного інструментарію стратегічного аналізу (SWOT і TOWS-аналіз, Матриця BCG, метод ASC, модель GE/McKinsey, Shell/DPM та інші). Саме завдяки забезпеченню максимально можливого розкриття інформації суб'єкти управління мають можливість обрати

оптимальну корпоративну(ділову) стратегію, при потребі –здійснювати її адаптацію до зміни умов і, відповідно, зменшувати ризики неефективних рішень, які можуть вплинути на реалізацію стратегії у цілому.

Релевантність інформації, що продукується підсистемою стратегічного аналізу, забезпечується завдяки узгодженню часових параметрів опрацювання і надання даних для прийняття рішень і звуження, порівняно з повним висвітленням (репрезентативністю) обсягів кількісних і якісних індикаторів діяльності підприємства.

Достовірність даних стратегічного аналізу забезпечується наявністю, у першу чергу, системи внутрішнього контролю на підприємстві, системи ISO, розроблених внутрішніх управлінських звітів, запровадженням системи стратегічного управлінського обліку.

Суттєвість в інформаційній стратегії підприємства також відіграє важливу роль, адже обмеженість ресурсів, у першу чергу, висококваліфікованих аналітиків, а також значні зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі обумовлюють вчасного реагування на значні (суттєві) зрушення у стані і поведінці підсистем підприємства – операційній, інвестиційній, інноваційній, фінансовій, ресурсній задля завчасної адаптації стратегічних планів до фактичних умов середовища.

Перевищення ефекту від використання інформації над витратами по забезпеченню нею управління є значущим чинником , який приймається до уваги керівництвом при використанні на підприємстві стратегії мінімізації витрат та максимізації прибутку. На основі цієї обмежувальної якісної характеристики здійснюється регулювання кадрового складу аналітичного відділу підприємстві, часові і просторові форми стратегічного аналізу.

Відтак, реалізація відповідних якісних характеристик корисності інформації у системі стратегічного аналізу дозволяє досягнути вищого рівня його функціональності з позицій виконання пошукової, інформаційної, захисної, комунікативної функцій у рамках інформаційної стратегії підприємства.

Список використаних джерел

1. Економічний аналіз діяльності промислових підприємств. За ред. С.І. Шкарабана, М.І.Сапачова. Тернопіль, ТАНГ, 1999. 405 с.
2. Крикавський Є. Аналіз використання виробничих ресурсів та витрат. Львів: ДУ «Львівська політехніка», 1997. 220 с.
3. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз господарської діяльності. К.: КНЕУ, 2016. 629с.
4. Стратегічний аналіз: навч.посіб. За ред. Г.М.Давидов, В.М.Малахова, О.А.Магопєць та ін. К.: Знання, 2014. 389с.
5. Хендриксен Е.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. М.: Финансы и статистика, 1997. 574 с.

РЕГУЛЮВАННЯ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Рогоза К.Г., к.е.н., ст.викладач,

<https://orcid.org/0000-0002-9417-1745>

Рогоза Н.А., к.е.н., доцент,

<https://orcid.org/0000-0003-0010-219X>

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У сучасному суспільстві інформаційно-інноваційне забезпечення є не лише елементом економічної системи, рушієм структурних перетворень, але й важелем його ефективного державного управління та розвитку аграрних формувань. Аграрний сектор не може успішно розвиватись за наявності обмеженого інформаційного поля, недосконалої організації інформаційних процесів та інноваційного розвитку підприємств, як первинної ланки всього суспільства. Це актуалізує проблему інформаційно – інноваційного забезпечення державного управління аграрним сектором.

Виходячи з принципів методології системного підходу, процеси проектування й здійснення управлінської діяльності взагалі неможливі без постійного одержання і використання інформації, яка має ґрунтуватися на належному інформаційному забезпеченні з метою прийняття ефективного управлінського рішення. Важливість проблеми вдосконалення інформаційного забезпечення аграрного сектора та його інноваційного розвитку незаперечна. Реалізуються певні заходи, але є всі підстави стверджувати, що до завершення цих процесів ще далеко.

Одним із найважливіших факторів впливу майже на всі сфери життєдіяльності суспільства, держави та бізнесу вважається прогрес інформаційно-комунікаційних технологій. Ефект їх функціонування залежить від процесу пошуку, обробки, зберігання і розповсюдження інформації. Тобто рівень ефективності інформаційного забезпечення відображається у прирості ефекту від використання інформації за рахунок впорядкування інформаційних зв'язків між інформуючою та інформованою системами. Релевантна та пертинентна інформація є поштовхом для ефективного функціонування економічних систем (Єрмаков О.Ю., Рогоза Н.А., 2016).

Інформаційне забезпечення є основою динамічної інформаційної моделі будь-якої економічної системи, що відображає її стан в будь-який момент часу. А система інформаційного забезпечення призначена для оперативного формування та видачі повної, об'єктивної та достовірної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень як на рівні галузі так і аграрних формувань, зокрема.

У світовому співтоваристві гідне місце можуть посісти тільки країни, які забезпечують свою продовольчу безпеку на ґрунті раціонального використання природних ресурсів з урахуванням екологічних і ресурсоенергетичних обмежень, при гарному методологічному оснащенні аграрної науки. Тому перед країнами постає питання інноваційного шляху розвитку сільського господарства, впровадження новітніх технологій та наукових розробок у виробничий процес. Україна не стала виключенням, на тлі світової

продовольчої кризи постала нагальна необхідність переходити на інтенсивний шлях розвитку у сільському господарстві (Майовець Є.Й., Білецька Н.В., 2009).

Проте потребує вирішення в системі інформаційного забезпечення аграрного сектору питання формування інфраструктури інноваційної підсистеми в контексті трансфера технологій, як інтелектуальної складової цієї підсистеми.

Інноваційний процес реалізується передачею інформації зі сфери дослідження і її матеріальним перетворенням у виробництво та є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що об'єднують діяльність з виробництва і впровадження інновацій. Наукові організації, впроваджувальні формування і споживачі науково-технічної продукції повинні діяти скоординовано в інноваційному процесі: від виявлення потреби і наукового винаходу до масового освоєння інновацій. У рамках цього процесу розробники інновацій з метою отримання прибутку створюють і просувають інновації до їх споживача. Починаються вони з ідеї і закінчуються її комерційною реалізацією. В інноваційному процесі можуть брати участь як мінімум два суб'єкти – виробник інноваційного продукту і споживач, три (виробник інновації, впроваджувальні формування і споживач) і більше (інвестори, органи управління тощо). Крім наявності суб'єктів інноваційної діяльності для виробництва, впровадження і тиражування інноваційної розробки необхідно створення певних умов – потреби, можливості, мотивації і розвинутої інфраструктури інноваційної системи.

Основні теоретичні і методологічні положення, пов'язані з розкриттям сутності й змісту інноваційної діяльності, особливостями і закономірностями її прояву в агроформуваннях, досліджували В.І. Благодатний, О.М. Бородіна, В.О. Василенко, О.Д. Витвицька, С.А. Володін, О.І. Дацій, О.В. Донець, О.Ю. Єрмаков, В.О. Заготов, С.М. Ілляшенко, Т.П. Кальна-Дубінюк, М.Х. Корецький, І.М. Криворучко, М.Ф. Кропивко, М.М. Кулаєць, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Ю.Н. Новіков, І.А. Павленко, П.Т. Саблук, В.А.Скрипниченко та ін.

Послідовна активізація інноваційної діяльності підприємства за всіма напрямками функціонування дозволяє одержувати нові технологічні процеси, продукцію або форми організації та управління виробництвом, що забезпечує досягнення і зміцнення конкурентних позицій на ринку та вплив на ринкову ситуацію завдяки реалізації інновацій. При цьому функціонування підприємств у довгостроковій перспективі пов'язано з формуванням стратегії розвитку, орієнтованої на посилення інноваційної активності, безпосередньо реалізація якої вимагає розбудови системи інформаційного забезпечення як галузі, так і країни (Павлова В.А., 2015).

Формування означеної стратегії являє собою процес прийняття управлінського рішення щодо змісту функціональних стратегій такого роду та пріоритетності їх фінансування з метою забезпечення конкурентних переваг на ринку. Дослідженням проблем інноваційного розвитку підприємств з точки зору його активізації та розробки відповідної стратегії присвячено наукові праці Т.В. Гринько, О.С. Єфремова, А.С. Захарченкова, О.В. Корнуха, В.А. Павлової та ін.

Характер виробничих відносин, що склалися між науково-дослідною сферою аграрного сектору та виробництвом, до недавнього часу не стимулював інноваційну діяльність аграрної науки. Внаслідок цього спостерігається незацікавленість розробників інноваційних проектів у співпраці з виробниками сільськогосподарської продукції. Недооцінювання ролі інновацій та наукових досягнень негативно впливає на діяльність всієї галузі. В розв'язанні цієї проблеми важливу роль має відігравати інформаційне забезпечення, що стало невід'ємною складовою подальшого розвитку галузі. Інноваційний тип економіки, зокрема, аграрного виробництва, практично неможливий без розвинутої інформаційної інфраструктури, що й викликає необхідність поглиблення теоретичних основ інформаційно-інноваційного забезпечення підприємств аграрної галузі (Global Innovation Index Bloomberg Rankings).

Неухильне збільшення інформаційних потоків, що супроводжуються різним ступенем доступності інформації, обмежують раціональну поведінку

суб'єктів господарювання навіть у розвинених економіках. Умови, в яких приймаються управлінські та економічні рішення, а особливо враховуючи інноваційні складові нашого сьогодення надзвичайно рідко відповідають припущенню про повноту та симетричність розподілу інформації.

Проблема розподілу та обмеженого, нерівномірного доступу до інформації, в загальній, визнана в межах фундаментальної розробки теорії асиметричної інформації лауреатами Нобелівської премії з економіки (2001р.) Дж. Акерлофа, М. Спенса, Дж. Стігліца. Їх дослідження ринків з неповною інформацією бере початок з теоретико-методологічного положення англійського економіста австрійського походження, лауреата Нобелівської премії з економіки 1974 Фрідріха фон Хайєка (1899-1992), що міститься в статті «Використання знань у суспільстві», опублікованій в вересні 1945 р., що надихнула багатьох економістів у світі, які займалися проблемою асиметричної інформації. У ранніх роботах Стігліц методично доводить, що гіпотеза про рівномірність розподілу інформації не спрощує, а спотворює економічну реальність, а сама асиметрія інформації призводить не лише до трансакційних витрат на пошук даних, особливо нових, а є структурною проблемою, здатною змінювати самі ринки у гіршу сторону і навіть призводити до їх занепаду. Загальносвітове наукове визнання праць Дж. Акерлофа, М. Спенса, Дж. Стігліца дало імпульс дослідженням впливу асиметрії інформації на операції суб'єктів господарювання, а надалі і реалізацію впровадження інноваційної складової цього процесу (Рогоза Н.А., 2017).

Серед вітчизняних учених, необхідно відзначити М. Єрмошенка, який розкрив особливості нової парадигми асиметрії інформації у контексті розвитку інформаційної економіки в Україні, виділив якісні наслідки її формування, показав, що вирівнювання асиметрії інформації та зменшення її наслідків можливе тільки в умовах інтенсивного розвитку інформаційної економіки (Єрмошенко М., 2009). Сьогодні, коли відбувається збільшення вихідної кількості інформації ступінь її доступності суттєво зменшується, що

обмежує адекватну поведінку суб'єктів господарювання навіть у розвинутих економіках, відзначено Я. Жалілою (Жаліло Я.А. , 2009).

На особливу увагу, вважаємо, заслуговують дослідження ефектів асиметрії інформації, що впливають на стратегію розвитку, орієнтовану на посилення інноваційної активності на діяльність аграрних формувань.

Метою нашого дослідження було також узагальнення теоретичних підходів до визначення типів і видів «асиметрії інформації», характеристиці форм розвитку ринку інформаційних послуг, як чинника зниження асиметрії в інформаційно-інноваційному забезпеченні, що є основою для прийняття ефективних управлінських рішень.

У ринковій економіці всі аграрні формування несуть витрати, пов'язані з недостатністю одержуваної інформації. Такими витратами є різні ризики інформаційно-інноваційного забезпечення управління. В Україні дані ризики особливо відчутні в аграрному секторі національної економіки, що заважає розвитку та управлінню аграрними формуваннями. Різний ступінь інформованості суб'єктів, що взаємодіють впливає на їх поведінку на різних рівнях.

Так, ефективність управління залежить насамперед від того, на якому рівні відбувається формування та забезпечення інформацією апарату управління аграрним сектором, а також отримання її зі сфери дослідження і матеріальним перетворенням у виробництво на різних щаблях. Інформаційно-інноваційне забезпечення виробничої функції аграрних формувань має бути доступним та відповідати всім основним властивостям, визначеним для інформації, зокрема релевантності та пертинентності, які є ключовими поняттями теорії інформаційного пошуку та інформаційного суспільства взагалі (Рогоза Н.А., 2017).

З розвитком цифрової економіки, в якій паралельно з формуванням різних складових мережевої інформаційної інфраструктури, яка в аграрному секторі ще створюється, крім інституційних управлінських структур, включаючи інститути державної влади має формуватися мережева інноваційна

складова. Де і проявляється друга вагома причина виникнення асиметрії - це обмежений, недосконалий розвиток ринку самих інформаційно-інноваційних послуг. Саме розвиток ринку інформаційно-інноваційних послуг є одним з головних чинників зниження асиметрії інформації на ринках всіх секторів економіки.

У сучасній економічній думці ефективність ринкового механізму ставиться під сумнів через низку проблем, які він вирішити не в змозі або вирішує не повністю. Одним з таких «провалів» ринку вважається асиметрія інформації, яка потребує заходів її вирівнювання, зокрема й інформаційно-інноваційному забезпеченні управління розвитком аграрних формувань і галузі взагалі. Суттєвою ознакою інформаційної асиметрії є причина її виникнення, тому доцільно виділити два типи інформаційної асиметрії:

1) об'єктивні інформаційні асиметрії, як правило, є результат недосконалої конкуренції;

2) суб'єктивні інформаційні асиметрії, як правило, є результат обмеженості людського пізнання.

З точки зору теорії інформації важливими вважаються якісні властивості, яким має відповідати ринок інформаційних послуг: об'єктивність, достовірність, повнота, точність, актуальність, своєчасність, корисність, доступність. Відповідно якісним властивостям пропонується наступна класифікація її асиметрії, складової ринку інформаційно-інноваційних послуг, а саме:

– асиметрія об'єктивності інформації, що характеризує її незалежність від чийоїсь думки або свідомості, а також від методів отримання. Зниження рівня асиметрії об'єктивності такої інформації можна досягти використовуючи методи обробки та відповідні джерела отримання, які знижують елемент суб'єктивності;

– асиметрія достовірності інформації, для відображення дійсного стану справ. Об'єктивна інформація завжди достовірна, але достовірна інформація може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною. Щодо достовірної інформації, то

вона допомагає прийняти правильне рішення. Зниження рівня асиметрії достовірності інформації можна, зробивши необхідне зіставлення даних, отриманих з різних джерел, а також своєчасно виявляти дезінформацію, виключати спотворену інформацію;

- асиметрія повноти інформації. Інформація вважається повною, якщо її достатньо для розуміння і прийняття рішень. Якщо інформація неповна, вона може привести до помилкового висновку або управлінського рішення. Для зменшення рівня асиметрії повноти інформації, перш за все, слід визначити оптимальний обсяг інформації, мінімально необхідний споживачеві, і далі відстежувати її відповідність вимогам;

- асиметрія точності інформації. Її точність визначається ступенем наближеності до реального стану об'єкта, процесу, явища та ін. Зниження рівня асиметрії точності слід залучати незалежних фахівців предметної області об'єкта, процесу;

- асиметрія актуальності інформації. Така інформації – нагальна. Тільки інформація вчасно отримана може бути корисна. Зниження рівня асиметрії актуальності інформації можна досягти встановленням регламенту оновлення та відстеження її зміни;

- асиметрія корисності або цінності інформації. Корисність інформації оцінюється стосовно до конкретних потреб. Зниження рівня асиметрії корисності інформації можна досягти визначивши, яка саме інформація відповідно до конкретних задач є цінною для споживачів, а також відстежувати її відповідність встановленим критеріям.

На цінність інформації впливають також чинники об'єктивності, достовірності, актуальності та повноти (Рогоза Н.А., 2019).

Проблема асиметрії інформації, а відповідно інформаційно-інноваційного забезпечення підштовхує до необхідності створення її класифікації, а також причин і джерел її виникнення і методів зменшення її негативного впливу. Класифікація асиметрії інформації за її якісними властивостями дозволяє

найбільш точно відобразити її сутність, систематизувати її властивості, необхідні для зниження рівня інформаційно-інноваційної асиметрії, зокрема.

Наведеним якісним властивостям має відповідати ринок інформаційних послуг та інфраструктура інноваційної підсистеми з відповідними напрямками розвитку, а функція зниження рівня асиметрії бути адитивною (сума відповідних заходів по кожній властивості).

Характерною рисою сучасного ринку інформаційних послуг є нерівномірність розвитку. Нерівномірність розвитку проявляється в різних формах, а саме:

- нерівномірність за видами послуг;
- нерівномірність за територіальною ознакою;
- нерівномірність за якістю;
- нерівномірність доступності.

Нерівномірність розвитку послуг може бути в наступних проявах: а) нерівність складових окремих послуг в загальній масі інформаційних послуг на даний момент; б) нерівномірність окремих видів послуг, їх розвитку за темпами зростання. Зокрема, чим вища частка інформаційної послуги на даний момент, тим менше може бути темп її зростання, і, навпаки, при невеликій частці на ринку на даний момент, послуга може бути дуже перспективною і мати швидкий темп зростання.

Узагальнюючи викладений матеріал, слід відмітити, що сьогодні все більш важливу роль відіграють інформаційні послуги, без їх розвитку неможлива побудова інформаційно-інноваційного забезпечення управління та розвитку підприємства, галузі та інформаційного суспільства, взагалі.

Проте, поки не можна говорити про створення комплексної, систематизованої концепції функціонування ринку інформаційних та інноваційних послуг та їх вплив на інші галузеві ринки. Тому необхідно подальше поглиблене вивчення та регулювання асиметрії інформаційно-інноваційного забезпечення як окремих її аспектів, так і загальних закономірностей розвитку.

Індустрія інформаційно-інноваційного забезпечення знаходиться під постійним впливом нових викликів в технологіях. На відміну від багатьох галузей, які, досягнувши стадії зрілості, стабілізуються в своєму розвитку, індустрія інформаційно-інноваційного забезпечення повністю позбавлена будь-яких стагнуючих тенденцій: постійно з'являються новітні як інформаційні, так і інноваційні технології, які є складовими одна одної, стимулює пошук нових напрямків інформаційного бізнесу і симетричного доступу до цих технологій всіх учасників ринків та виробництв.

На сьогодні лише визначені стратегічні напрямки інформаційного та інноваційного розвитку. Встановлено, що основними тенденціями є використання глобальних мереж, впровадження елементів цифрової економіки в усі сегменти ринку, визначено, що ключовими чинниками успіху є економія на масштабах виробництва, заснована на неодноразовому використанні інформації, її актуальність, достовірність, швидкість надання за запитом, компетентність персоналу.

Обґрунтувавши безпосередній взаємозв'язок виконуваних функцій суб'єктів інноваційного процесу та враховуючи мету щодо створення інформаційно-інноваційного забезпечення, завдання розбудови аграрної галузі, а також враховуючи сучасні тенденції та новітні інформаційні технології, пропонуємо варіантом розвитку системи інформаційно-інноваційного забезпечення галузі представити модель системи як конвергентної мережі із з'ясуванням і виділенням основних її складових.

Існують різні підходи до визначення поняття конвергенції, а також вимірювання її швидкості. Наприклад, поняття «технологічної конвергенції» (спочатку — «цифрової конвергенції») було введено в 1980-х роках, коли з'явилася телефонна мережа загального користування, яка не тільки виконувала функцію передачі звуку, а й функцію обміну даними за допомогою ISDN. Якщо не брати до уваги появу цього поняття, то в телефонії конвергенція виникла раніше — в 1920-х роках був випущений перший телефон. Технологічно (англ. Technological convergence)— це термін, який використовується для позначення

процесу зближення і об'єднання різних технологій в нові види технологій. Також таку конвергенцією іноді називають удосконалення в області технологій.

Існує три основних взаємопов'язаних типи конвергенції в області комп'ютерних технологій: технологічна (мережі, послуги), яка може ділитися на регулятивну і корпоративну. В свою чергу, корпоративна конвергенція є підрозділом регулятивної. Отже, в минулому столітті під терміном «конвергенція» розуміли об'єднання інформатизації та зв'язку – те, що тепер називають інфокомунікаціями. Сьогодні, з чисто технічного боку - це можливість надавати послуги користувачеві в мережі з деякою заданою конфігурацією незалежно від використовуваної мобільної або фіксованої технології доступу й від місця розташування користувача, тобто ця технологія дозволяє створювати геонезалежні робочі місця користувачів інформацією. Конвергентні послуги – інтеграція Internet, мультимедіа, електронної пошти, оперативного пересилання повідомлень, мобільної комерції та інших технологій з обслуговуванням голосового трафіка.

Розглядаючи конвергентну мережу, як модель інформаційно-інноваційного забезпечення управління та розвитку аграрних формувань і галузі взагалі, пропонуємо виділити три узагальнюючі її складові (аспекти): перший – архітектура мережі, другий – технічні засоби побудови та підтримки мережі і третій – це інтелектуальна, інноваційна складова або система. Інтелектуальна складова має включати такі підсистеми:

- всі структурні елементи національної інноваційної екосистеми, особливо інституції (будь-якої форми власності) з прогнозування економічного, науково-технічного та інноваційного розвитку та установи системи науково-технічної інформації;
- трансферу технології, як основної форми просування інновацій (Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, 2019).

Побудова такої мережі допоможе вирішити проблему регулювання асиметрії інформаційно-інноваційного забезпечення управління та розвитку аграрних формувань і галузі взагалі.

Список використаних джерел

1. Єрмошенко М. Нова парадигма економічної науки в контексті розвитку в умовах України інформаційної економіки. Актуальні проблеми економіки. 2009. №1.
2. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД. 2009
3. Інформаційне забезпечення ефективного розвитку аграрного сектору економіки: монографія. Єрмаков О.Ю., Рогоза Н.А. К.: ВЦ НУБІП України, 2016
4. Майовець Є.Й., Білецька Н.В. Значення інформаційного забезпечення в державному управлінні аграрним сектором України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.4
5. Павлова В.А. Стратегія інноваційного розвитку підприємства. Економічний нобелівський вісник. 2015. № 1 (8)
6. Рогоза Н.А. Розбудова ринку інформаційних послуг як фактор вирівнювання інформаційної асиметрії. Інфраструктура ринку. 2019. №35
7. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>
8. Global Innovation Index Bloomberg Rankings. URL: http://images.businessweek.com/bloomberg/pdfs/global_innovation_index_6-12-12.pdf
9. Rogoza N. Asymmetry of information in agricultural sector of Ukraine. Economics and Finance, Roma, Italy, 24/11/ 2017

РОЗДІЛ 3. АНАЛІТИКО-ПРОГНОЗНІ ТРЕНДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНАЛІТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Богданюк О.В., к.е.н., доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-8354-9933>

Ступерська Н.М, магістр,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

За сучасних умов господарювання, більшість підприємств намагаються максимально розширювати свою діяльність, виробляти конкурентоспроможний продукт задля отримання високих доходів, оскільки від величини останніх залежить кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, його платоспроможність, фінансовий стан тощо. Основною діяльністю для сільськогосподарських підприємств, є виробництво та реалізація сільськогосподарської продукції, а основним результатом діяльності – валова продукція сільського господарства, чиста продукція, товарна продукція, прибуток. Величина останнього, як кінцевого фінансового результату діяльності, розраховується як різниця між доходами та витратами.

Економічна категорія «дохід» завжди була й залишається предметом жвавих дискусій серед представників економічних шкіл й течій. Це пояснюється тим, що дохід на пряму впливає на результати роботи підприємства, а саме: реалізує завершення обороту капіталу, а також збільшення суми власного капіталу підприємств; забезпечує ритмічність проходження операційного циклу; є важливою умовою забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства; формує та поповнює державний бюджет й інші позабюджетні фонди; виступає джерелом утворення основної частки власних фінансових ресурсів; є джерелом покриття довгостроковий і поточних

витрат підприємства; забезпечує конкурентоспроможність й інвестиційну привабливість підприємства тощо.

Облік та аналіз доходів – важлива складова підсистеми інформаційної системи управління підприємством, що відіграє визначальну роль в процесі збирання, інтерпретації, обробки та надання інформації для потреб управління. Тобто, це система інформації про стан та результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, що відображає і узагальнює господарські операції у єдиному грошовому вимірнику. Ключове значення в інформаційній системі управління доходами належить аналізу, методичні прийоми якого допомагають керівникам вчасно відреагувати на можливі негативні тенденції зміни доходу підприємства, оцінити чинники впливу на дохід, віднайти резерви збільшення доходів та прибутку.

Об'єктивна необхідність одержання доходів в результаті діяльності сільськогосподарських підприємств, їх оцінка з метою ефективного управління, зумовили актуальність досліджуваної теми її практичну спрямованість.

Економічний термін «дохід» трактується у вітчизняних нормативно-правових актах. Зокрема, Цивільний Кодекс України регулює порядок формування доходу під час укладання договорів цивільно-правового характеру, що необхідно для виконання господарської діяльності. Господарський Кодекс України поняття «дохід» розглядає в тісному взаємозв'язку із прибутком, визначаючи його як основну мету діяльності підприємства.

В бухгалтерському обліку теоретичні й методологічні принципи формування інформації про доходи, розкриття її у фінансовій звітності сільськогосподарських підприємств, визначається за П(С)БО 15 «Дохід», П(С)БО 30 «Біологічні активи», НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Фахівці із бухгалтерського обліку тлумачать офіційне визначення «дохід», наведене у П(С)БО як: «...збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів, або ж зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення власного капіталу за звітний період».

Визнані доходи класифікуються в бухгалтерському обліку за такими групами: дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); інші операційні доходи; фінансові доходи; інші доходи; надзвичайні доходи.

Питання обліку й аналізу доходів завжди були актуальними серед вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, Бутинець Ф.Ф. трактує дохід (виручку) як потоки грошових коштів та інших надходжень за певний період, отримані від продажу продукції, робіт, товарів, послуг (Бутинець Ф.Ф., 1997). Попович О.В., Діденко Н.Ю. у своїх працях досліджували сутність поняття «дохід» підприємства, що сприяло б ефективній організації облікового процесу та оперативному прийняттю релевантних управлінських рішень (Попович О.В., Діденко Н.Ю., 2016).

Професор Мельник В.М., Борзенкова О.Д. вивчали еволюцію наукових поглядів на проблему доходу й прибутку підприємств (Мельник В.М., Борзенкова О.Д., 2011). Історичні етапи становлення та розвитку категорії дохід підприємства розглянуто у праці Шмиголь Н.М., в якій автор розглядає трактування доходу, яке б відповідало чинному законодавству, враховувало значення в розвитку діяльності підприємства (Шмиголь Н.М., 2017). У праці Гоголь Т. А. розкрито тлумачення визначення доходу в бухгалтерському обліку, зіставляються з визначеннями наданими Ф. Ф. Бутинцем, В. В. Сопко та Н. М. Ткаченко.

Зауважимо, що дослідження вітчизняних науковців стосовно тематики «доходи» зосереджене, найбільшим чином, на уточненні термінології, розкритті економічної сутності, однак проблеми оподаткування, питання оцінки доходів, зокрема в сільськогосподарських підприємствах – є темою малодослідженою та актуальною.

Аналіз доходів і витрат підприємства має велике значення в системі загальної оцінки суб'єкта господарювання. Це пов'язано з тим, що доходи та витрати мають прямий вплив на загальні фінансові результати діяльності підприємства, які можуть бути як позитивними, так і негативними.

Завдання аналізу доходів й витрат підприємства базується на обґрунтуванні шляхів зростання доходів і зменшення витрат. Основними етапами виконання завдання є: оцінка динаміки, плану й структури доходів підприємства; аналіз впливу чинників на доходи підприємства; пошук резервів для зростання доходу; розробка заходів по використанню визначених резервів.

На підприємстві, в тому числі сільськогосподарському, використовуються такі показники доходів: доходи від реалізації продукції; доходи від інших операцій; доходи від надзвичайних операцій.

Оскільки, для сільськогосподарських підприємств, операційна діяльність - це основна діяльність, пов'язана з виробництвом, чи реалізацією продукції, вона забезпечує основну частину його доходу, а показники прибутку й рентабельності, розраховані на основі доходу – характеризують ефективність роботи підприємств в цілому.

Оцінюючи рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств, слід відмітити їх конкурентну перевагу порівняно із підприємствами інших галузей економіки (табл. 1). Так, за аналізовані 2010 – 2018 рр., операційна діяльність в сільському господарстві була прибутковою, рівень рентабельності, в середньому по всіх підприємствах, становив 24 %. В той час як середній рівень рентабельності в цілому по економіці, за аналогічний період, становив приблизно 4 %. Найкращі показники ефективності мають великі та середні підприємства.

В розрізі видів економічної діяльності, підприємства України в 2019 р. ранжируються в такій послідовності: промисловість; оптова та роздрібна торгівля; сільське, лісове та рибне господарство; професійна, наукова та технічна діяльність; фінансова та страхова діяльність тощо (рис. 1).

Таблиця 1

Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2010-2018 рр., %

Рік	Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств				
	усього	у тому числі			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
<i>Всього по економіці</i>					
2010	4,0	3,9	5,0	1,8	-3,5
2011	5,9	6,2	6,0	4,2	0,8
2012	5,0	5,2	5,0	4,1	-0,1
2013	3,9	5,0	3,2	2,2	-2,3
2014	-4,1	0,7	-3,6	-17,9	-30,1
2015	1,0	4,0	0,0	-4,2	-8,2
2016	7,4	8,8	6,9	5,2	-0,4
2017	8,8	11,2	7,3	6,5	2,4
2018	8,1	9,1	7,0	8,3	4,7
<i>Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство</i>					
2010	22,9	29,8	23,2	17,9	10,2
2011	23,2	30,6	21,0	25,9	23,6
2012	21,7	29,7	19,6	22,7	19,4
2013	11,3	20,0	8,4	12,9	13,0
2014	20,6	23,8	20,8	18,5	14,4
2015	41,7	54,3	37,8	41,4	36,2
2016	32,4	29,3	30,4	37,2	33,0
2017	22,4	24,6	20,8	24,1	24,2
2018	18,3	22,9	17,1	18,6	16,4

Джерело: адаптовано автором за даними Державної служби статистики України

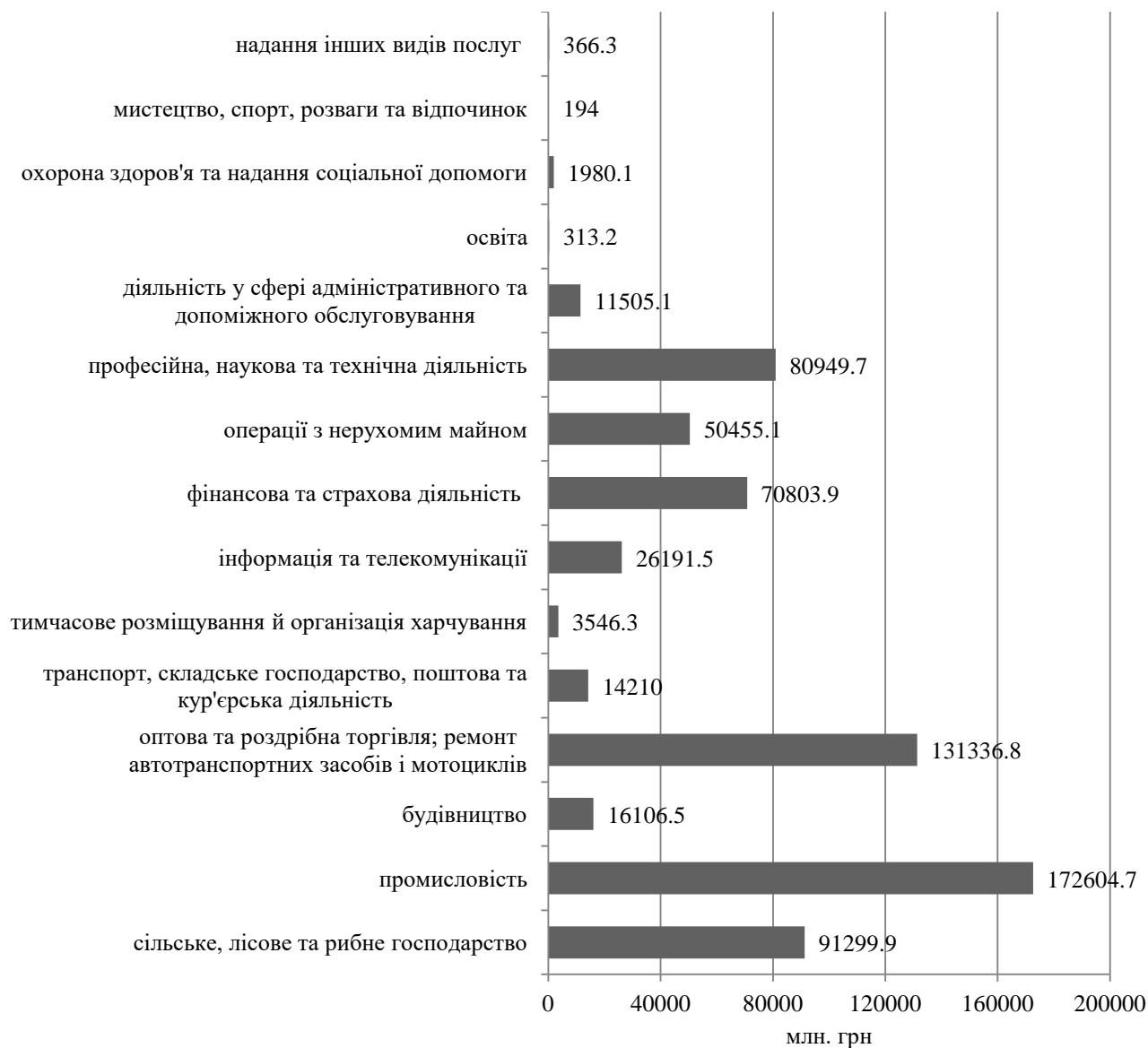

Рис. 1. Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств України за видами економічної діяльності, млн. грн., 2019 р.

Джерело: адаптовано автором за даними Державної служби статистики України

На основі даних рис. 1 можемо зробити висновки, що сільськогосподарська діяльність в Україні є в цілому прибутковою та займає третю позицію серед інших галузей економіки у рейтингу прибутковості. Однак, слід зауважити, що не всі галузі сільського господарства за останні роки мали позитивний результат діяльності, в деяких випадках, та окремих роках, доходи від діяльності були меншими за витрати, відповідно, фінансовий результат діяльності мав від'ємне сальдо.

З метою виявлення рівня отриманих доходів від основної, операційної діяльності сільськогосподарських підприємств в розрізі видів продукції та в динаміці, нами було проведено дослідження на основі офіційних даних Державної служби статистики України. В процесі дослідження були використані методи порівняння, трендовий аналіз, економетричне моделювання.

Розглянемо доходи від основної діяльності сільськогосподарських підприємств, реалізації сільськогосподарської продукції, в динаміці та в розрізі основних видів реалізованої продукції. Однією із основних видів продукції, які реалізуються вітчизняними аграрними формуваннями є зернові та зернобобові, які на думку фахівців аграрного виробництва, мають стратегічне значення для країни, адже без масштабного постачання зернових, не було б високих показників у тваринницьких господарствах, промисловості. Розмір отриманих доходів за 2010 – 2018 рр. від реалізації зернової та зернобобової продукції має позитивний тренд (рис. 2).

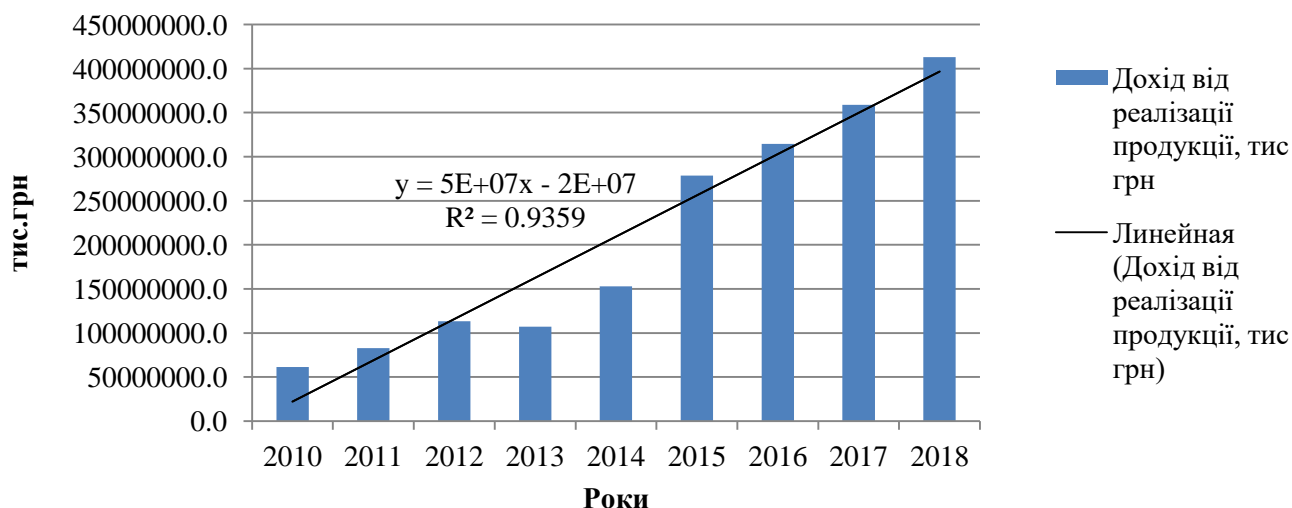

Рис. 2. Динаміка доходу від реалізації зернових та зернобобових культур в Україні, всі категорії господарств, 2010 – 2018 рр., тис. грн

Для оцінки основних чинників впливу на рівень доходів від реалізації, нами було розглянуто основні показники впливу на операційний дохід. Відбір незалежних змінних - це процес уточнення початкової гіпотези. Слід зазначити,

що вітчизняне інформаційне забезпечення аналізу є недосконалим, досить часто, в процесі дослідження не вистачає необхідних даних для здійснення об'єктивної оцінки.

Для проведення економетричного моделювання були відібрані наступні незалежні змінні: капітальні інвестиції на виробництво продукції, тис. грн.; валовий збір продукції, тис. т; середня реалізаційна ціна, грн/ц. Вибірка даних проводилася за 2010 – 2018 рр., по всіх категоріях господарств України. Результати розрахунків, з використанням статистичного пакету Аналіз даних в Excel, представлено в таблицях 3 – 6.

Таблиця 3

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції

	Дохід від реалізації	Капітальні інвестиції	Валовий збір	Середня реалізаційна ціна
Дохід від реалізації	1			
Капітальні інвестиції	0,9480795	1		
Валовий збір	0,693461666	0,633475	1	
Середня реалізаційна ціна	0,996718335	0,958309	0,667126	1

Аналіз тісноти зв'язку між результатом та чинниками вказує на прямий тісний зв'язок. Найбільша тіснота зв'язку, як і передбачалося, між отриманим доходом і середньою реалізаційною ціною, $r = 0,99$, між іншими незалежними змінними та результатом існує теж тісний зв'язок, отже обрані змінні можна включити в рівняння множинної регресії.

Таблиця 4

Регресійна статистика

Регресійна статистика	
Множинний R	0,997736381
R-квадрат	0,995477885
Нормований R-квадрат	0,992764617
Стандартна похибка	11273264,38
Спостереження	9

Таблиця 5

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Суттєвість F</i>
Регресія	3	1,4E+17	4,66E+16	366,8925	2,8E-06
Залишок	5	6,35E+14	1,27E+14		
Всього	8	1,41E+17			

Таблиця 6

Коефіцієнти рівняння регресії

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y-перетин	-88393858,02	27257180	-3,24296	0,022874
Змінна X 1	-0,593322299	0,751201	-0,78983	0,465416
Змінна X 2	678,8065902	542,561	1,251116	0,266242
Змінна X 3	113672,6267	11922,45	9,534333	0,000215

В результаті економетричного моделювання ми отримали модель, яка має вигляд: $\widehat{y_{x_1x_2x_3}} = -88393858,02 - 0,59x_1 + 678,81 x_2 + 113672,63 x_3$, де

X₁ - капітальні інвестиції на виробництво продукції, тис. грн;

X₂ - валовий збір продукції, тис. т;

X₃ - середня реалізаційна ціна, грн/ц.

Отже, при збільшенні капітальних інвестицій на виробництво продукції на 1 тис. грн. – дохід від реалізації зернових та зернобобових зменшується на 0,59 тис. грн.; при збільшенні валового збору зернових та зернобобових культур на 1 тис. т – дохід збільшується на 678,81 тис. грн., а при підвищенні середньої реалізаційної ціни на 1 грн./ц – дохід збільшується на 113672,63 тис. грн.

Між показниками існує тісний зв'язок, оскільки R = 0,99, відповідно, чинники на 98 % впливають на результат. Суттєвість множинного коефіцієнта кореляції підтверджена F-критерієм Фішера, оскільки фактичне значення показника більше за табличне.

Розглянемо інші види продукції рослинництва – коренеплоди та баштанні. В Україні даний вид продукції рослинництва включається в секцію А за КВЕД

– 2010, клас 01.13. Динаміка отриманого доходу за 2010 – 2018 рр. зображено на рисунку 3.

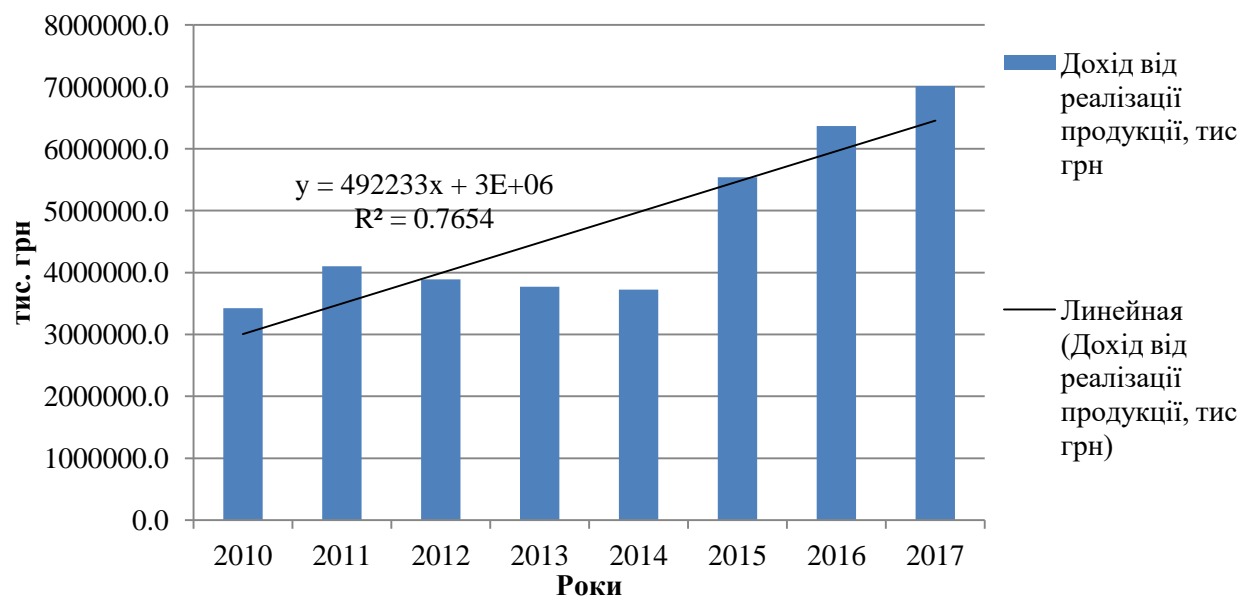

Рис. 3. Динаміка доходу від реалізації коренеплодів та баштанних культу в Україні, всі категорії господарств, 2010 – 2018 рр., тис. грн

Отриманий дохід від реалізації коренеплодів та баштанних також має позитивний тренд, в середньому за аналізовані роки щорічний приріст доходу становив 492233 тис. грн., при величині надійності апроксимації 0,76.

Для проведення економетричного моделювання були відібрані ті ж змінні, але в розрізі коренеплодів та баштанних. Вибірка даних проводилася за 2010 – 2018 рр., по всіх категоріях господарств України. Результати розрахунків, з використанням статистичного пакету Аналіз даних в Excel, представлено в таблицях 7 – 10.

Таблиця 7

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції

	Дохід від реалізації	Капітальні інвестиції	Валовий збір	Середня реалізаційна ціна
Дохід від реалізації	1			
Капітальні інвестиції	0,792889162	1		
Валовий збір	0,323599949	0,381212854	1	
Середня реалізаційна ціна	0,941786506	0,700101025	0,087165	1

Таблиця 8

Регресійна статистика	
Регресійна статистика	
Множинний R	0,976393925
R-квадрат	0,953345097
Нормований R-квадрат	0,925352155
Стандартна похибка	459297,0541
Спостереження	9

Таблиця 9

Дисперсійний аналіз					
	df	SS	MS	F	Суттєвість F
Регресія	3	2,15531E+1	7,18E+12	34,05662	0,000942
Залишок	5	1,05477E+1	2,11E+11		
Всього	8	2,26079E+1			

Таблиця 10

Коефіцієнти рівняння регресії				
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-Значення
Y-перетин	-4058737,75	2152516,799	-1,88558	0,118028
Змінна X 1	0,972506446	1,076861599	0,903093	0,407877
Змінна X 2	70,33080275	38,33612873	1,834583	0,126023
Змінна X 3	2230,617353	378,4626782	5,89389	0,001999

Аналіз тісноти зв'язку між результатом та чинниками вказує на прямий зв'язок. Слабкий зв'язок між валовим збором та отриманим доходом від реалізації продукції, між іншими змінними існує тісний, прямий зв'язок (табл. 7). Опишемо отримані результати за допомогою рівняння множинної регресії (табл. 8 - 10).

В результаті економетричного моделювання ми отримали модель, яка має вигляд: $\widehat{y_{x_1x_2x_3}} = - 4058737,75 + 0,97 x_1 + 70,33 x_2 + 2230,62 x_3$

де: X_1 - капітальні інвестиції на виробництво коренеплодів та баштанних культур, тис. грн;

X_2 - валовий збір коренеплодів та баштанних культур, тис. т;

X_3 - середня реалізаційна ціна коренеплодів та баштанних культур, грн/ц.

Отже, при збільшенні капітальних інвестицій на виробництво продукції на 1 тис. грн. – дохід від реалізації коренеплодів та баштанних збільшиться на 0,97 тис. грн.; при збільшенні валового збору коренеплодів та баштанних культур на 1 тис. т – дохід збільшується на 70, 33 тис. грн., а при підвищенні середньої реалізаційної ціни на 1 грн./ц – дохід збільшується на 2230,62 тис. грн. Між показниками існує тісний зв'язок, оскільки $R = 0,98$, відповідно, чинники на 96% впливають на результат. Суттєвість множинного коефіцієнта кореляції підтверджена F-критерієм Фішера, оскільки фактичне значення показника більше за табличне.

Проаналізуємо садівницьку галузь. Садівництво - галузь сільськогосподарського виробництва України, яка забезпечує населення високоякісною продукцією, яка багата на вітаміни й біологічно активні речовини. Значення продукції садівництва для забезпечення продовольчих потреб населення України та її регіонів важко переоцінити, адже плоди та ягоди - це повноцінні і незамінні продукти харчування. Однак, в зв'язку із зміною кліматичних умов в Україні, протягом останніх років, садівницька галузь не є особливо привабливою для інвесторів, оскільки отримані доходи не завжди більші за витрати. Розглянемо отримані доходи в результаті реалізації плодово-ягідної продукції в Україні, у всіх категорій господарств, за 2010 – 2018 роки (рис. 4).

Обсяг отриманих доходів за аналізований період має позитивну динаміку, в середньому щорічний приріст доходу становить 342955 тис. грн., при величині надійності апроксимації 0,59.

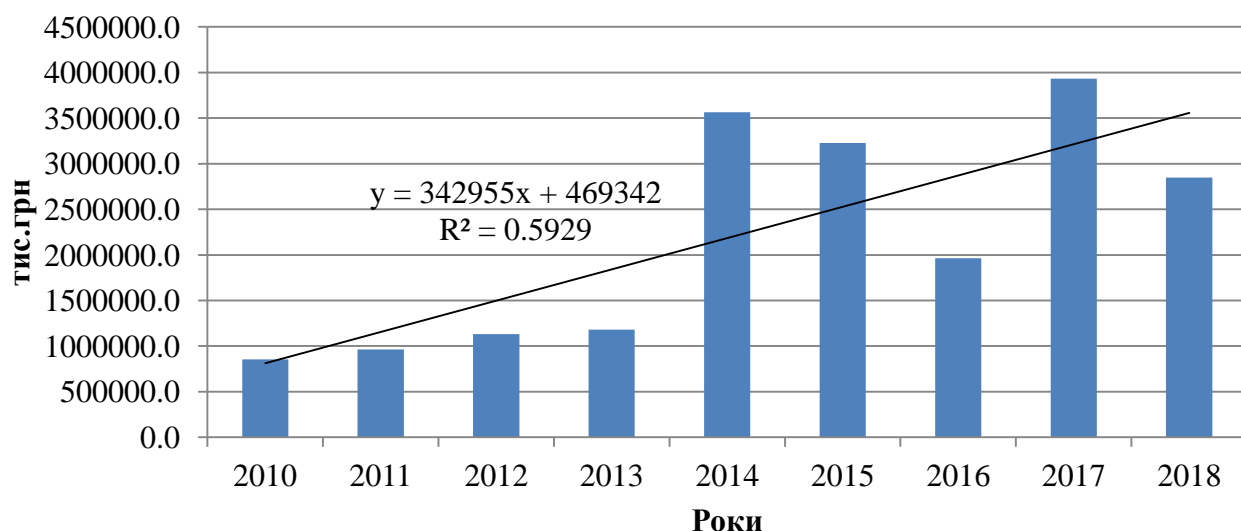

Рис. 4. Динаміка доходу від реалізації плодово-ягідних культур в Україні, всі категорії господарств, 2010 – 2018 рр., тис. грн

Для проведення економетричного моделювання були відібрані ті ж змінні, але в розрізі плодово-ягідних культур. Вибірка даних проводилася за 2010 – 2018 рр., по всіх категоріях господарств України. Результати розрахунків, з використанням статистичного пакету Аналіз даних в Excel, представлено в таблицях 11 – 14.

Таблиця 11

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції

	Дохід від реалізації	Капітальні інвестиції	Валовий збір	Середня реалізаційна ціна
Дохід від реалізації	1			
Капітальні інвестиції	0,340114	1		
Валовий збір	0,333238	0,740362	1	
Середня реалізаційна ціна	0,653036	0,46505	0,25245	1

Таблиця 12

Регресійна статистика

Регресійна статистика	
Множинний R	0,687184
R-квадрат	0,472222
Нормований R-квадрат	0,155556
Стандартна похибка	1120868
Спостереження	9

Таблиця 13

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Суттєвість F</i>
Регресія	3	5,62E+12	1,87E+12	1,491229	0,324124
Залишок	5	6,28E+12	1,26E+12		
Всього	8	1,19E+13			

Таблиця 14

Коефіцієнти рівняння регресії

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y-перетин	-2309511	4499999	-0,51322	0,629659
Змінна X 1	-1,22003	3,185386	-0,38301	0,717455
Змінна X 2	1616,109	2501,05	0,646172	0,546651
Змінна X 3	374,3011	207,9845	1,799659	0,131815

Результати проведеного економетричного моделювання свідчать про слабкий зв'язок між капітальними інвестиціями у галузь та величиною одержаного доходу від реалізації плодово-ягідної продукції, а також слабкий зв'язок між валовим збором продукції та результатом, тісний зв'язок між реалізаційною ціною та величиною одержаного доходу від реалізації плодово-ягідної продукції, коефіцієнт парної кореляції становить наближено 0,7. Отримані результати моделювання свідчать, що початкова база даних була сформована не за вимогами. Справа в тому, що інформація в статистиці формується в розрізі зерняткових й кісточкових плодів та ягідних й горіхоплідних окремо, а саме: по обсягу виробництва, урожайності, площах тощо. Однак, такі показники як середня реалізаційна ціна, тощо – розраховуються в цілому по плодово-ягідній продукції, що унеможливило одержання достовірних даних про взаємозв'язок показників та знижує якість проведених досліджень.

Характеризуючи множинний коефіцієнт кореляції, слід зауважити, що його значення становить майже 0,7, відповідно, між усіма незалежними змінними й результативною ознакою існує тісний зв'язок, а обрані чинники на 47 % впливають на дохід від реалізації плодово-ягідної продукції. Суттєвість

множинного коефіцієнта кореляції підтверджена F-критерієм Фішера, оскільки фактичне значення показника більше за табличне.

В результаті економетричного моделювання ми отримали модель, яка має вигляд: $\widehat{y_{x_1x_2x_3}} = -2309511 - 1,22 x_1 + 1616,11 x_2 + 374,30 x_3$

де: X_1 - капітальні інвестиції на виробництво плодово-ягідної продукції, тис. грн;

X_2 - валовий збір плодово-ягідної продукції, тис. т;

X_3 - середня реалізаційна ціна плодово-ягідної продукції, грн/ц.

Отже, при збільшенні капітальних інвестицій на виробництво продукції на 1 тис. грн. – дохід від реалізації плодово-ягідної продукції зменшиться на 1,22 тис. грн.; при збільшенні валового збору плодово-ягідної продукції на 1 тис. т – дохід збільшується на 1616,11 тис. грн., а при підвищенні середньої реалізаційної ціни на 1 грн./ц – дохід збільшується на 374,30 тис. грн.

Проаналізуємо результативність виробництва тваринницької продукції, а саме: оцінемо отриманий дохід від реалізації та вплив основних чинників на його величину.

Виробництво молока в Україні є однією із найтрудомістких галузей сільськогосподарського виробництва. Питання якості молока й молочних продуктів, на сьогодні, є одним із головних для вітчизняної галузі, тому даній проблемі слід приділяти більше уваги як із сторони науки та практики, так і з сторони державного контролю. Обмежена кількість виробленого молока в країні, за останні роки, спонукає переробні підприємства зменшувати використання оригінальної сировини у готовій продукції й вводити сторонні продукти, наприклад, замінники молока. Такі замінники допомагають зменшити використання молока, однак, як наслідок, знижується якість молочної продукції, яка надходить до кінцевого споживача. В свою чергу, дана ситуація сприяє нарощуванню імпорту як сировини для виробництва молочної продукції, так й готової молочної продукції. З кожним роком ситуація на ринку молока й молочної продукції змінюється, однак не в позитивну сторону,

відповідно, необхідно приділити особливу увагу проблемам галузі та надати пропозиції до їх вирішення.

Незважаючи на існуючі проблеми в галузі виробництва молочної продукції, дохід від реалізації молока щорічно зростає (рис. 5).

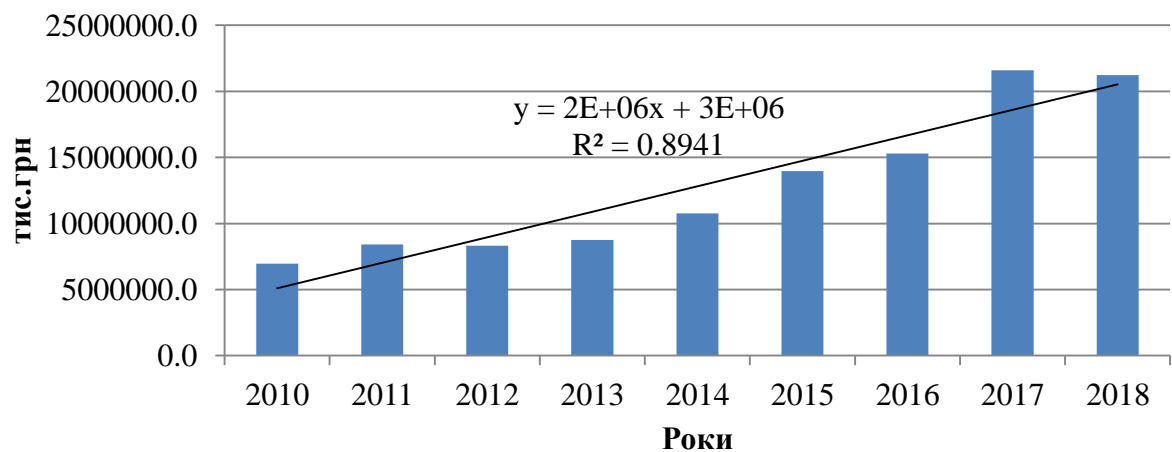

Рис. 5. Динаміка доходу від реалізації молока в Україні, всі категорії господарств, 2010 – 2018 рр., тис. грн

Для проведення економетричного моделювання були відібрані ті ж змінні, але в розрізі виробництва молока. Вибірка даних проведена за 2010 – 2018 рр., по всіх категоріях господарств України. Результати розрахунків, з використанням статистичного пакету Аналіз даних в Excel, представлено в таблицях 15 – 18.

Таблиця 15

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції

	Дохід від реалізації	Капітальні інвестиції	Валовий збір	Середня реалізаційна ціна
Дохід від реалізації	1			
Капітальні інвестиції	0,98355	1		
Валовий збір	0,985975	0,977662	1	
Середня реалізаційна ціна	0,93733	-0,93378	-0,93268	1

Таблиця 16

Регресійна статистика

Регресійна статистика	
Множинний R	0,990646
R-квадрат	0,98138
Нормований R-квадрат	0,970207
Стандартна похибка	964361
Спостереження	9

Таблиця 17

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Суттєвість F</i>
Регресія	3	2,45E+14	8,17E+13	87,84074	9,57E-05
Залишок	5	4,65E+12	9,3E+11		
Всього	8	2,5E+14			

Таблиця 18

Коефіцієнти рівняння регресії

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y-перетин	8656132	22582516	0,383311	0,717245
Змінна X 1	2,541645	1,878554	1,352979	0,23402
Змінна X 2	1556,634	896,9991	1,73538	0,143195
Змінна X 3	715,257	1884,415	-0,37956	0,719855

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції свідчить про високу ступінь зв'язку між незалежними змінними й результатом, оскільки величина парних коефіцієнтів кореляції становить 0,98, 0,99, 0,94, а отже зв'язок тісний. Про тісний зв'язок свідчить і множинний коефіцієнт кореляції, який дорівнює 0,99, а отже, на 98 % рівень отриманого доходу від реалізації молока пояснюється впливом врахованих в моделі чинників. Суттєвість множинного коефіцієнта кореляції підтверджена F- критерієм Фішера, оскільки фактичне значення показника більше за табличне.

В результаті економетричного моделювання ми отримали модель, яка має вигляд: $\widehat{y_{x_1x_2x_3}} = 8656132 + 2,54 \cdot x_1 + 1556,63 \cdot x_2 + 715,26 \cdot x_3$

де: X_1 - капітальні інвестиції на виробництво молока, тис. грн;

X_2 - виробництво молока, тис. т;

ХЗ - середня реалізаційна ціна молока, грн/т.

Отже, при збільшенні капітальних інвестицій на виробництво молока на 1 тис. грн. – дохід від реалізації молока збільшиться на 2,54 тис. грн.; при збільшенні обсягу виробництва молока на 1 тис. т – дохід збільшується на 1556,63 тис. грн., а при підвищенні середньої реалізаційної ціни на 1 грн/т – дохід збільшується на 715,26 тис. грн.

Проаналізуємо доходи від реалізації м'яса. Основною проблемою відібраних даних є те, що основні показники виробництва м'яса, здебільшого, не поділені за видами тварин, що в результаті знижує якість та достовірність отриманих результатів дослідження. Тому, вважаємо за необхідне, формувати статистичні дані в розрізі видів тварин.

Динаміка доходу від реалізації м'яса в Україні свідчить про нестійкий тренд розвитку, який описується за допомогою степеневі функції. З рисунку 6 ми бачимо різкий приріст доходу в 2016 р., але починаючи з 2017 р. тенденція йде до зниження доходів від реалізації м'яса в усіх категоріях господарств.

Для проведення економетричного моделювання були відібрані ті ж змінні, але в розрізі виробництва м'яса. Вибірка даних проводилася за 2010 – 2018 рр., по всіх категоріях господарств України. Результати розрахунків, з використанням статистичного пакету Аналіз даних в Excel, представлено в таблицях 16 – 19.

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції вказує на слабкий зв'язок між окремими незалежними змінними й результатом. Аналогічний результат і по множинному коефіцієнту кореляції, окрім того фактичне значення F- критерієм Фішера менше за табличне, а отже, це свідчить про те що множинний коефіцієнт кореляції є несуттєвим, а отримана економетрична модель неадекватна.

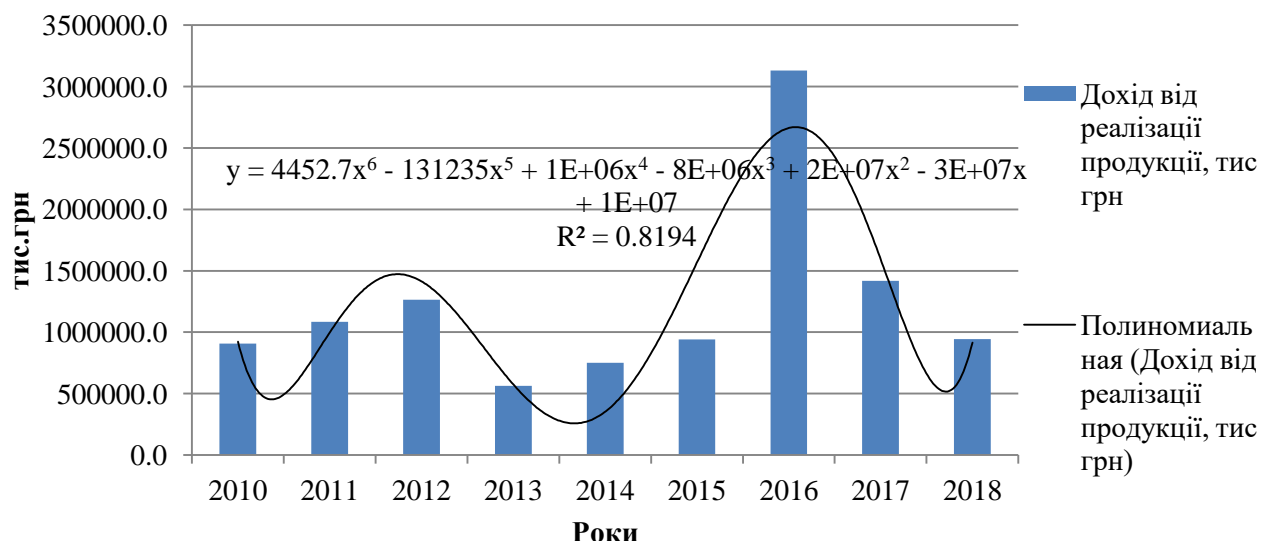

Рис. 6. Динаміка доходу від реалізації м'яса в Україні, всі категорії господарств, 2010 – 2018 рр., тис. грн

Таблиця 16

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції

	Дохід від реалізації	Капітальні інвестиції	Валовий збір	Середня реалізаційна ціна
Дохід від реалізації	1			
Капітальні інвестиції	0,084195	1		
Валовий збір	0,253454	-0,40484	1	
Середня реалізаційна ціна	0,018143	-0,61371	0,61574	1

Таблиця 17

Регресійна статистика

Регресійна статистика	
Множинний R	0,335981
R-квадрат	0,112883
Нормований R-квадрат	-0,41939
Стандартна похибка	904797,1
Спостереження	9

Таблиця 18

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Суттєвість F</i>
Регресія	3	5,21E+11	1,74E+11	0,21207933	0,884042
Залишок	5	4,09E+12	8,19E+11		
Всього	8	4,61E+12			

Коефіцієнти рівняння регресії

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y-перетин	1998549	8961747	0,223009	0,832352851
Змінна X 1	2,759173	8,66082	0,318581	0,762921977
Змінна X 2	35,31268	47,52005	0,743111	0,490833361
Змінна X 3	-766,273	3883,249	-0,19733	0,851341952

Такий результат моделювання ще раз підкреслює необхідність правильно обирати дані для економетричної моделі, а в даному випадку - дані в розрізі видів тварин.

Проаналізуємо виробництво м'яса птиці в Україні. За даними статистики, понад дві третини живої ваги серед усіх сільськогосподарських тварин, які вирощуються в Україні, займає птиця. Україна експортує близько 30% виробленого м'яса, практично весь експорт - це курятина. Проведена експертна оцінка галузі, щодо перспектив розвитку птахівництва в країні дає оптимістичні прогнози. Зокрема, консультант FAO Андрій Панкратов зауважує: «Частка споживання м'яса птиці перевищить 47% серед інших видів м'ясної продукції» (Панкратов А., 2019). Екс виконуюча обов'язки міністра АПК Ольга Трофімцева зазначає: «Глобальні прогнози вказують на те, що курятина в короткостроковій перспективі може стати найпопулярнішим у світі видом м'яса, оскільки в птахівництві швидший цикл виробництва, порівнюючи із виробництвом інших видів продукції тваринництва».

Динаміка отриманих доходів від реалізації м'яса птиці в Україні, за всіма категоріями господарств, має нестійкий тренд, який описується за допомогою степеневі функції. Найбільший приріст доходу спостерігається в 2015 та 2016 роках (рис. 7).

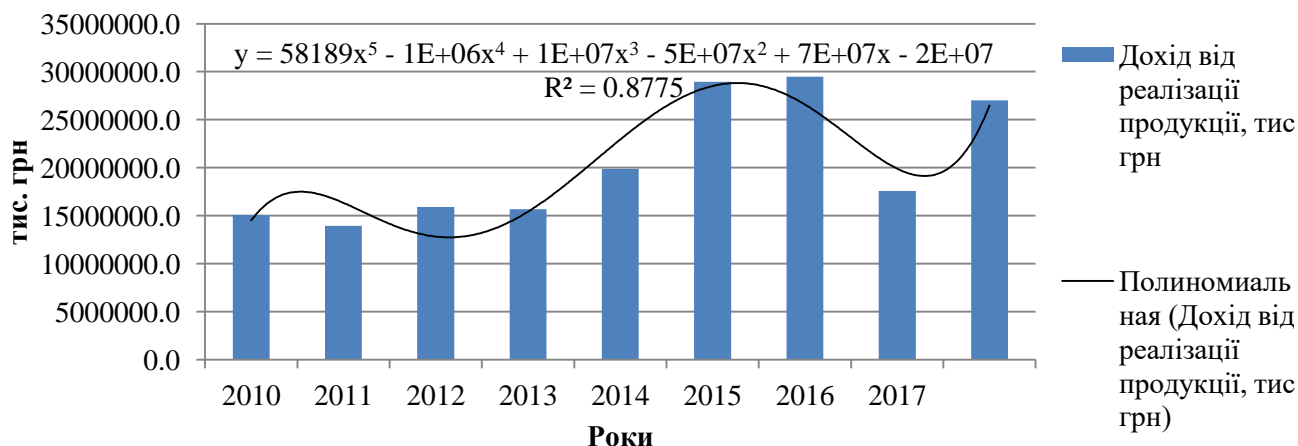

Рис. 7. Динаміка доходу від реалізації м'яса в Україні, всі категорії господарств, 2010 – 2018 рр., тис. грн

Для проведення економетричного моделювання були відібрані ті ж змінні, але в розрізі виробництва м'яса птиці. Вибірка даних в динаміці за 2010 – 2018 рр., по всіх категоріях господарств України. Результати розрахунків, з використанням статистичного пакету Аналіз даних в Excel, представлено в таблицях 20 – 23.

Таблиця 20

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції

	Дохід від реалізації	Капітальні інвестиції	Валовий збір	Середня реалізаційна ціна
Дохід від реалізації	1			
Капітальні інвестиції	-0,717640602	1		
Валовий збір	0,833956078	0,886295	1	
Середня реалізаційна ціна	0,612363655	-0,56843	-0,66184	1

Таблиця 21

Регресійна статистика

Регресійна статистика	
Множинний R	0,838906
R-квадрат	0,703764
Нормований R-квадрат	0,526022
Стандартна похибка	4357390
Спостереження	9

Таблиця 22

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Суттєвість F</i>
Регресія	3	2,26E+14	7,52E+13	3,95947781	0,08633
Залишок	5	9,49E+13	1,9E+13		
Всього	8	3,2E+14			

Таблиця 23

Коефіцієнти рівняння регресії

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y-перетин	15463611	23903807	0,64691	0,546211141
Змінна X 1	-0,61426	3,538985	-0,17357	0,869012723
Змінна X 2	13514,69	9230,307	1,464164	0,203028859
Змінна X 3	373,199	1160,425	-0,32161	0,760761232

Оцінюючи парні коефіцієнти кореляції (табл. 20), слід відмітити сильну тісноту зв'язку між окремими незалежними змінними й результатом, у випадку з капітальними інвестиціями – зворотній зв'язок. Множинний коефіцієнт кореляції також вказує на тісний зв'язок між усіма чинниками й результатом (табл. 21), а отже, результативна ознака на 70 % пояснюється впливом відібраних чинників. Суттєвість множинного коефіцієнта кореляції підтверджена F- критерієм Фішера, оскільки фактичне значення показника більше за табличне.

В результаті економетричного моделювання ми отримали модель, яка має вигляд: $\widehat{y_{x_1x_2x_3}} = 15463611 - 0,61 x_1 + 13514,69 x_2 + 373,19 x_3$

де: X_1 - капітальні інвестиції на виробництво м'яса птиці, тис. грн;

X_2 – виробництво м'яса птиці, тис. т;

X_3 - середня реалізаційна ціна м'яса птиці, грн/ц.

Отже, при збільшенні капітальних інвестицій на виробництво молока на 1 тис. грн. – дохід від реалізації молока зменшується на 0,61 тис. грн.; при збільшенні обсягу виробництва молока на одну тис. т – дохід збільшується на 13514,69 тис. грн., а при підвищенні середньої реалізаційної ціни на 1 грн/ц – дохід збільшується на 373,19 тис. грн.

В результаті проведеного дослідження можемо зробити висновки про те, що дохід – важлива економічна, бухгалтерська категорія на підприємстві, від величини якої залежить і прибуток підприємства, і фінансовий стан, і його конкурентоспроможність. Саме тому, оцінка стану, динаміки, виконання плану доходів, а також аналіз чинників впливу на дохід й пошук резервів його збільшення повинні стати одним із основних ресурсів покращення фінансового стану підприємства.

Окрім того, дохід потрібно оцінювати з позиції його якості, за такими критеріями, як частота зміни облікової політики, достовірність звітності та її вплив на формування фінансових результатів, діловий імідж підприємства тощо. Достовірність даних про доходи – один з основних критеріїв високої якості отриманих результатів дослідження.

На розмір доходів сільськогосподарських підприємств та їх якість напряму впливає обсяг виробленої та реалізованої продукції підприємства. Перший можливий напрямок збільшення обсягу реалізації - розширення асортименту реалізованої продукції. Наступний - максимізувати ціну, за якою продукція продається. Однак, слід враховувати, що можливість підвищення відпускної ціни напряму залежить від попиту й пропозиції на продукцію компанії на ринку та її конкурентоспроможність. Важливе значення при цьому відіграє споживча привабливість та якість останньої.

Недосконалість існуючого законодавства України, а також прагнення підприємств максимізувати свій кінцевий результат діяльності створюють умови для порушень при обліку доходів. Зазвичай, вітчизняні сільськогосподарські підприємства відображають витрати більш повно та об'єктивно, ніж доходи, через особливості оподаткування. Оскільки, сільськогосподарські підприємства, на сьогодні, оподатковуються за загальною системою оподаткування, це, у свою чергу, призводить до тінізації економіки, приховуванні реальних даних. В цьому полягає основна проблема обліку доходів на сучасних сільськогосподарських підприємствах.

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що аналіз формування доходів підприємств займає важливе місце в системі управління його діяльністю, оскільки результати, якість й оперативність впливають на інформаційно-аналітичне забезпечення обґрунтування стратегічних управлінських рішень, спрямованих на підвищення фінансової стійкості підприємства, його конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» від 29.11.99 № 290. Київ: Парламентське видавництво, 1999.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» від 18.11.2005 N 790. Київ: Парламентське видавництво, 2005.
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 № 73. Київ: Парламентське видавництво, 2013.
4. Кучеренко Т.Є. Методологія формування фінансових результатів у сучасних умовах. Облік і фінанси АПК. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/metodologiya-formuvannya-finansovih-rezultativ-u-suchasnih-umovah.html>.
5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік. Житомир: ПП «Рута», 2006. 832 с.
6. Попович О.В., Діденко Н.Ю. Тлумачення економічної сутності категорії «дохід». Економіка і суспільство. 2016. Випуск 7. С. 975 – 978.
7. Мельник В.М., Борзенкова О.Д. Еволюція поглядів на дохід і прибуток підприємства як потенційні об'єкти оподаткування. Фінанси України. 2011. Випуск 10. С. 32 – 43.
8. Шмиголь Н.М. Дохід підприємства: історичні етапи формування категорії в обліку та економічній теорії. Приазовський економічний вісник. 1(01) 2017. С. 3 – 9.
9. Сопко В.В. Бухгалтерський облік. К.: КНЕУ, 2000. 578 с.
10. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності у 2019 р. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2010-2017 роки. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Капітальні інвестиції підприємств за видами економічної діяльності у 2010-2018 роках. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Виробництво основних видів продукції тваринництва 2009 – 2019 рр. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис.т, 2009 – 2019 рр. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Особливості зернових культур. URL: <https://www.lnz.com.ua/agro>
16. OlenaBohdaniuk&RuslanBuriak&VasylSavchuk, 2019. Competitivenessofhorticulturalproductsasapreconditionofindustrydevelopment. EntrepreneurshipandSustainabilityIssues,vol. 6(4), pages 1587-1601, June.
17. Bogdaniuk O., Kostiuk A. Milk manufacture in Ukraine: current state, main trends of development and problems.*Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка*, 2019. С. 8-14.
18. Карпенко А. П'ять головних фактів про ринок птиці в Україні.URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/agrarnij-2019-j-ptica-utrimue-liderstvo-na-rinku-masa>.
19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV із змінами та доповненнями. Чинна редакція від 04.07.2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030435?an=843030>
20. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-IV: URL: <http://www.rada.gov.ua>.

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА СТАНУ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ЯК ІНДИКАТОРА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Воляк Л.Р., к.е.н., старший викладач

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0001-7792-8729>

Розвиток цивілізації та інтенсифікація виробничої діяльності супроводжується активним навантаженням на природі ресурси. Масштаби забруднення біосфери уже зараз призводить до неможливості природи компенсувати деструктивний вплив, що призводить до глобальних змін в складі атмосфери, її фізико-хімічних властивостях. Дані пертурбації впливають насамперед на стан ландшафтів, біоти, людини і викликають зміну клімату.

Забруднення ґрунтів різноманітними токсикантами відбувається різними шляхами серед яких атмосферні опади, поверхневі і ґрунтові води тощо. Джерелами виникнення полутантів є надмірна хімізація сільського і лісового господарств, комунальні стоки, відвали і звалища промислових відходів і будівельного сміття тощо.

Виявлення основних тенденцій забруднення навколишнього середовища від основних джерел є особливо актуальним для вирішенні управлінських рішень.

Оцінка екологічно сталого розвитку здійснюється на основі певних індексів та індикаторів. На сьогодні універсального алгоритму формування індикаторів результативності, ефективності та збалансованості розвитку адміністративно-територіальних одиниць не існує, проте існують рекомендації, що допомагають сформувати набір індикаторів для конкретного проекту (стратегії, плану, програми).

Зокрема під індикаторами сталого розвитку (ICP) (екологічної збалансованості) розуміють індикатори, що враховують вартість природного капіталу, витраченого на досягнення суспільно корисного результату. Також під індикаторами сталого розвитку вбачають інформацію, що висвітлює зміни

стану навколишнього середовища в часі, визначає тенденції цих змін, допомагає людям у простій та доступній формі отримати інформацію з питань сталого розвитку міста, яка їх цікавить.

Дослідження в контексті оцінки екологічно сталого розвитку на основі використання індексного методу здійснене у працях таких вчених, як Д. Медоуз, А.О. Корнус, М.З. Згуровський, В.В. Бушуєв, В.С. Голубєв, Г.В. Ридевський, Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський та ін.

До методу кількісної оцінки та порівняльного аналізу показників екологічної політики держав світу відноситься Індекс екологічної ефективності (EPI від англ. Environmental Performance Index). Список країн за індексом екологічної ефективності був представлений на Всесвітньому економічному форумі.

Україна є лідером серед пострадянських держав у глобальному індексі екологічної ефективності 2019 року (EPI), згідно з дослідженням німецьких екологічних організацій Germanwatch та New Climate Institute. Найбільш ефективними у світі державами є Швеція, Марокко та Литва, які набрали понад 70 зі 100 балів з урахуванням таких факторів, як викиди парникових газів, поновлювані джерела енергії, споживання електроенергії та загальні зусилля в рамках національних та міжнародна кліматична політика, повідомляє Deutsche Welle. При складанні рейтингу були враховані дані 56 країн, а також дані Європейського Союзу в цілому.

Через низький рівень викидів парникових газів та споживання енергії Україна водночас очолила цей список у категорії держав із середнім рівнем екологічності. Однак експерти зазначають, що це значною мірою пов'язане з економічною кризою, викликаною, зокрема, військовим конфліктом.

Якість повітря залишається провідною екологічною загрозою для здоров'я населення. У 2016 році Інститут метрики та оцінки здоров'я підрахував, що захворювання, пов'язані із забрудненням повітря, сприяли, що дві третини всіх життєвих років втратили смерть та інвалідність, пов'язані з довкіллям.

Використання стратегічних природних ресурсів на території нашої країни є аномальним і перевищує у 2-3 рази екологічно допустимі межі. Україна є однією із найбільш проблемних країн світу за даними міжнародного рейтингу екологічної ефективності (Environmental performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25-ти показниками, що характеризують дієвість державної політики держав щодо збереження екосистем. Україна серед 180 країн світу у 2018 році посіла 109 місце, набравши 52,87 балів і втративши 14 пунктів порівняно із 2014 р. (табл.1).

Таблиця 1

Значення індексу екологічної ефективності України, 2014-2018

Indicators	2014		2018	
	baseline score	baseline rank	current score	currentrank
Environmental Performance Index	49,01	95	52,87	109
Environmental Health	83,06	65	64,44	87
Air Quality	84,76	71	64,21	105
Water and Sanitation	65,31	62	60,89	63
Water Resources	14,7	73	78,76	69
Agriculture	62,03	107	57,55	17
Forests	32,52	67	14,08	93
Fisheries	25,3	50	54,32	79
Biodiversity & Habitat	41,46	119	49,10	140
Climate & Energy	27,78	110	37,59	143

За період з 2014 по 2018 р. відбулося покращення значень деяких показників, що є складовими індексу екологічної ефективності. Але по основним з них спостерігається зниження, зокрема, за такими показниками, як охорона навколишнього середовища (-22 пункти), якість повітря (-34 пункти), ліси (-26 пунктів), запаси риби (-29 пунктів), біорізноманіття та середовище існування (-21 пункт), клімат та енергія (-33 пункти).Незадовільний стан природного навколишнього середовища та техногенної сфери призводить до

руйнації традиційної системи життєзабезпечення з вкрай негативними соціально-економічними наслідками, зокрема, виникненням довготривалого реального ризику для розширеного відтворення цієї системи.

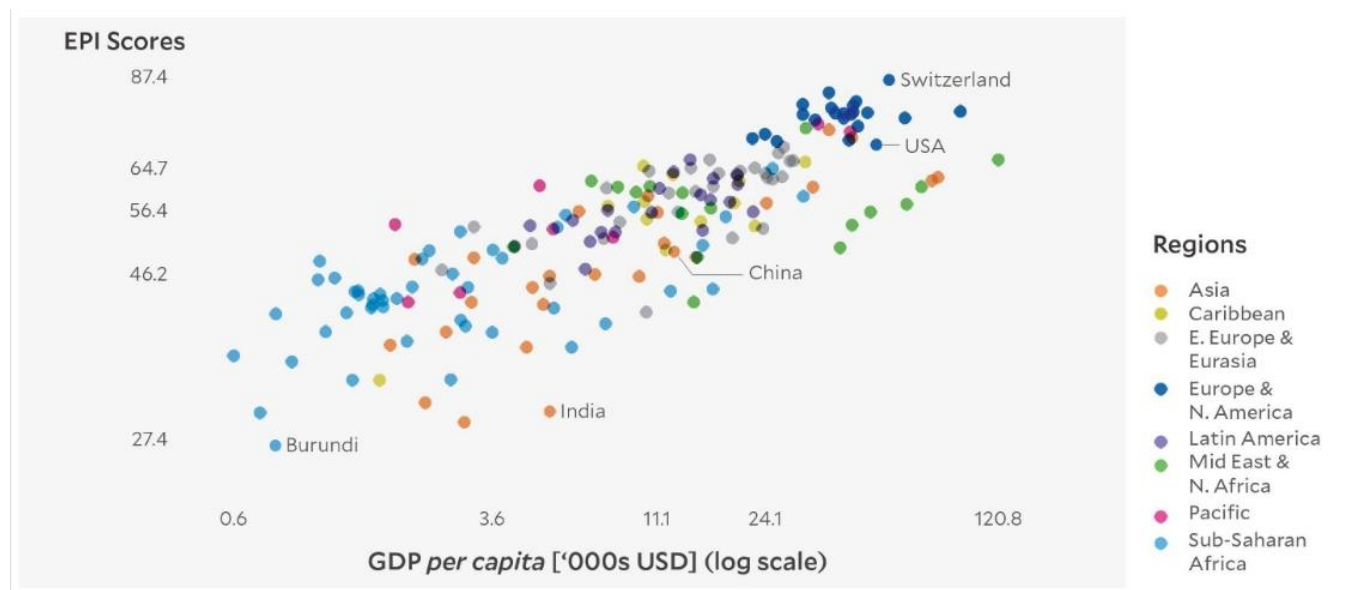

Рис. 1. Зв'язок між показниками ЕРІ 2018 року та ВВП на душу населення

Джерело: <https://epi.envirocenter.yale.edu/2018/report/category/hlt>

Оскільки екологічна складова визначається станом навколишнього середовища, з'ясовано, що існує пряма залежність між екологічною стійкістю та викидами в атмосферне повітря. На основі аналізу взаємозв'язку Індексу екологічної стійкості (Environmental Performance Index – EPI) України та обсягу викидів (табл. 1) доведено: чим менший обсяг викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тим більший Індекс екологічної стійкості та вищі позиції країни в загальному рейтингу. Обґрунтовано, що для визначення Індексу екологічної стійкості пріоритетними є індикатори екологічного розвитку.

Як показник, що характеризує рівень екологічної безпеки, проаналізовано міжнародний Індекс екологічної стійкості, а як індикатор рівня економічного розвитку країни – обсяг ВВП на душу населення (табл. 2).

Таблиця 2

**Взаємозв'язок індексу екологічної стійкості (ЕРІ) України та ВВП,
2011-2015 рр.**

Роки	Значення ЕРІ	Рейтинг	Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т.	ВВП, млн грн	Коефіцієнт еластичності
2014	49,01	95	5346,2	1586,9	
2015	79,69	44	4521,3	1988,5	
2016			4498,1	2385,4	
2017	52,87	109	3974,1	2983,9	
2018			3866,7	3558,7	

На даний час оцінка забруднення атмосферного повітря проводиться з урахуванням кратності перевищень сумарного показника забруднення нормативних ГДК та включає характеристики рівня забруднення та ступеня безпеки.

$$Y_x = -27181,9 + 9609,63x$$

Y_x – валовий регіональний продукт, млн грн / км²,

x – $\text{airemissionsfromstationarypollutionsources, km}^2$.

Щільність зв'язку між досліджуваними показниками становить 67,2%.

Одним із найважливіших життєзабезпечуючих природних ресурсів є атмосферне повітря. Постійний процес забруднення атмосфери негативно відображається на якості повітря, ґрунтів, водних ресурсів, рослинного покриву, зміні клімату та створює загрози для здоров'я населення. В Україні щорічно в повітряний басейн потрапляє біля 7 млн т різноманітних речовин, кожна з яких небезпечна для людей та живих організмів і завдає шкоди матеріальним цінностям (будівлі, споруди, дорожні покриття тощо) та наносить великі економічні збитки. Наприклад, за офіційними даними Державного комітету статистики України, у 2017 р. у довкілля надійшло 4521,3 тис т шкідливих речовин, крім того викиди діоксину вуглецю склали 162071,9 тис т. Хоч впродовж останніх років відбуваються деякі коливання значень цього

показника, проте стійкої тенденції до скорочення викидів не відстежується. Середня щільність викидів в атмосферу на території України становить біля 6,0 т на 1 км², що у декілька разів перевищує середнє значення цього показника по країнах Європейського Союзу. Більше 60% небезпечних речовин, що потрапляє у повітря, припадає на стаціонарні джерела забруднення. Від них в атмосферу щорічно надходить біля 4 млн т забруднюючих речовин. Основними причинами такої ситуації є технологічна та технічна застарілість обладнання промислових підприємств (зношеність основних засобів в промисловості сягає 63%), нераціональна структура економіки України, проблеми реалізації державної інноваційної політики, низька інноваційна активність національного бізнес-середовища. Основними забруднювачами в Україні є підприємства, що виробляють та розподіляють електроенергію, газ та воду, на які припадає 40,0 % викидів (без урахування діоксиду вуглецю) у 2018 р. (рис. 2).

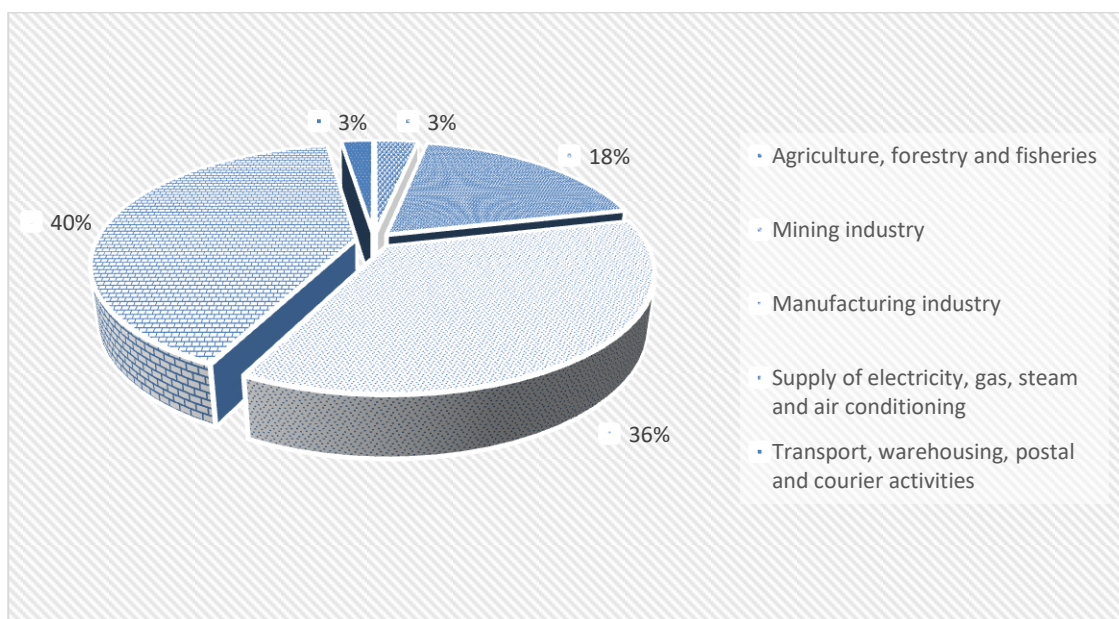

Рис. 2. Структура обсягу викидів забруднюючих речовин по Україні від основних галузей виробництва, 2018 р.

Необхідно зазначити, що виробництво теплової енергії на установках, котрі в якості сировини використовують біогаз та біомасу, обсяги викидів атмосфери вуглекислого газу у декілька разів менші.

Значними забруднювачами атмосферного повітря також виступають переробна та добувна промисловість на які припадає відповідно 36 % та 18%. Згідно наявного інформаційного забезпечення на сільськогосподарське виробництво припадає лише 3 % у загальній частці. Однак, вважаємо, що в даному випадку має місце асиметрія інформації. Оскільки лише сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на тваринництві подають відповідні статистичні форми. Всі інші аграрні формування незобов'язані звітувати незважаючи на значний вплив на навколишнє середовище – використання пестицидів, гербіцидів, стоки забруднених вод тощо.

Проведений аналіз є неповний без оцінки динаміки обсягів викидів (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка обсягу викидів забруднюючих речовин по Україні від основних галузей виробництва, тис. т

Галузі	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	77	77,7	81,5	80,3	78,2	1,2
Добувна промисловість	556,8	490,9	464,2	479,3	445,1	-111,7
Переробна промисловість	968,7	941,4	977,4	874,3	882,9	-85,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1399	1174,3	1414,8	1011,0	988,2	-410,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	123,3	76,3	60,3	60,3	58,2	-65,1
Інші галузі	65,6	96,8	80,3	79,7	55,7	-9,9
Разом:	3190,4	2857,4	3078,5	2584,9	2508,3	-682,1

На основі проведеного аналізу виявлено, що за 2014-2018 рр. обсяг викидів забруднюючих речовин зменшився на 682,1 тис. т. Зокрема, галузь постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря займала лідируючі позиції протягом усього періоду дослідження та характеризується зменшенням на 410,8 тис. т. Також знизилися обсяги викидів у добувній

промисловості на 111,7 тис. т, у переробній промисловості на 85,8 тис. т та у транспортній галузі на 65,1 тис. т. Підвищення забруднення атмосферного басейну за досліджуваний період відбулося лише у сільському господарстві – на 1,2 тис. т. Серед основних факторів даної ситуації слід виділити впровадження повітроохоронних заходів і зниження обсягів промислового виробництва, а також відсутність об’єктивної інформації щодо викидів натимчасово окупованих територіях.

Динаміку викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка обсягу викидів забруднюючих речовин по Україні за видами джерел, тис. т

Роки	Викиди забруднюючих речовин– всього	стаціонарні джерела	%	Темп росту	пересувні джерела	%	Темп росту
2014	5346,2	3350,0	62.66	-	1996,2	37.34	-
2015	4521,3	2857,4	63.20	1.009	1663,9	36.80	0.986
2016	4498,1	3078,1	68.43	1.083	1420,0	31.57	0.858
2017	3974,1	2584,9	65.04	0.950	1389,2	34.96	1.107
2018	3866,7	2508,3	64.87	0.997	1358,4	35.13	1.005

Наведені дані, дозволяють зробити висновки, що загальні обсяги забруднюючих речовин щороку скорочувалися. У структурному співвідношенні протягом досліджуваного періоду суттєвих змін не відбулося. У загальному обсязі викидів у 2018 р. на пересувні джерела припадало 35,3 %, а на стаціонарні – 64,87%. Темп приросту викидів забруднюючих речовин за 2014-2018 рр. від стаціонарних речовин становив -25,13%, а від пересувних джерел -31,95 відсотка.

За даними постів спостережень рівень забруднення атмосферного повітря в Україні характеризується нестабільністю, що пов’язано з різною концентрацією діяльності(табл. 5).

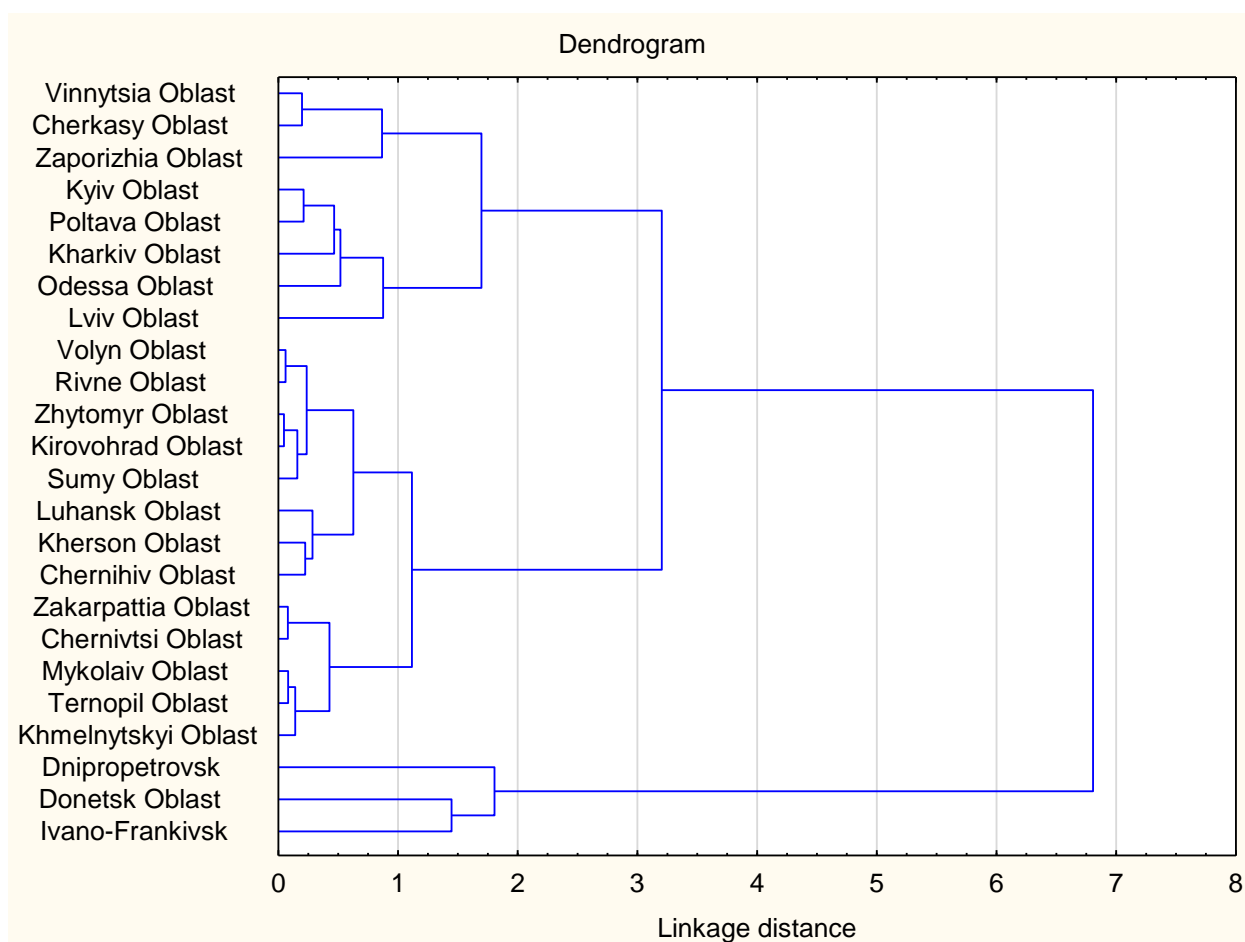
Таблиця 5

**Статистичний аналіз обсягів викидів від стаціонарних джерел по
Україні, 2018 р.**

Показники	Обсяг викидів, тис. т	Щільність викидів у розрахунку на 1 км ² , кг	Щільність викидів у розрахунку на особу, кг
Максимальне значення	790.20	35.00	190.86
Мінімальне значення	2.70	0.30	3.04
Середнє значення	100.33	5.34	43.32
Середнє квадратичне відхилення	190.65	9.42	56.37
Коефіцієнт варіації, %	190.02	176.61	130.13

Серед промислових регіонів рівень викидів значно більший та перевищує норми ГДК. Найнижчий рівень обсягів викидів та щільність викидів у розрахунку на особу у 2018 р. спостерігалися у Чернівецькій області – відповідно 2,7 тис. т і 3,04 кг, а найвищий обсяг викидів у загальному та щільність викидів у розрахунку на особу – у Донецькій області (відповідно 790,20 тис. т і 190,86 кг). Волинська область характеризується найнижчою щільністю викидів на 1 км² – 232,4 кг. До найбільш забруднених областей можна також віднести Дніпропетровську область. Зокрема по щільності викидів у розрахунку на особу вона займає лідируючі позиції. Значний рівень неоднорідності викидів у повітряний басейн за регіонами підтверджує коефіцієнт варіації. Чим вищий рівень навантаження на довкілля в області, тим більше регіон потребує заходів щодо контролю ситуації із забрудненням і подоланням наслідків антропогенного впливу.

В атмосферному повітрі наявні більше 30 забруднюючих домішок, включаючи важкі метали та бенз(а)пірен. Основний обсяг визначень припадає на речовини, які мають найбільше розповсюдження: завислі речовини (пил), діоксид сірки, оксид вуглецю, діоксид азоту.

Statistics for continuous variable: Var3 (Spreadsheet1) Number of clusters: 3
Total number of training cases: 24

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3	Overall
Minimum	15.7084	3.03550	160.9799	3.0355
Maximum	101.9145	29.30000	190.8559	190.8559
Mean	46.1895	12.52588	180.2418	44.7116
Standard deviation	27.4100	7.64465	16.7102	57.1454

У результаті проведених досліджень було встановлено, що основними джерелами забруднення атмосферного повітря є стаціонарні джерела – 63,2 % забруднювальних речовин. За період дослідження викиди забруднюючих речовин значно скоротилися в основних галузях виробництва і лише у сільськогосподарському виробництві відмічається їх зростання. На основі аналізу динаміки викидів основних забруднюючих речовин у повітря на одну особу бул виявлено їх поступове зниження та розроблено динамічні моделі,

що є основою для подальшого їх прогнозування для запобігання виникнення техногенно-небезпечних ситуацій.

Дослідження показало, що порівняно із регіонами сходу західні прикордонні області відзначаються вищим рівнем безпеки атмосферного повітря. Така ситуація пов'язана з низьким рівнем розвитку промислового виробництва. Проте наслідками цього є значна відсталість регіонів Західної України в освоєнні та впровадженні новітніх природоохоронних, зокрема повітроохоронних, технологій, низькі витрати на природоохоронну діяльність як з боку держави, так і приватного сектору.

Отже, щоб не допустити погіршення екологічної ситуації у цій сфері, варто розвивати партнерство із країнами ЄС у природоохоронній сфері, вкладати ресурси в інвестиційну привабливість регіонів, удосконалювати та прискорювати процеси конвергенції законодавства України із країнами Заходу.

Список використаних джерел

1. Руководство по контролю загрязнения атмосферы. РД. 52.04. – С. 186–189.
2. Державна служба статистики України. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Громова О.В. Аналіз моделей поширення домішок в атмосфері від стаціонарних джерел. Наук.праціУкрНДГМІ. 2004. Вип. 253. С. 173-181.
4. Щербань А.Н., Примаков А.В., Стеклогоров Е.Б. Комплексная оценка и оперативное прогнозирование суммарного загрязнения атмосферы. Промышленная теплотехника. 1980. Т. 2. С. 108 –118.
5. Air dispersion model's catalogue. Data base of European Topic centre on Air and Climate Change. URL:<http://pandora.meng.auth.gr>

НОВІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ОРГАНІЧНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО ТА БЕЗПЕКА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Гузь М.М., старший викладач, <https://orcid.org/0000-0002-2258-3230>

Музиченко А.О., к.е.н., доцент, <https://orcid.org/0000-0002-5442-0516>

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Органічне землеробство є перспективною формою господарювання, в якій збереження природних основ життя та природних процесів є визначальним чинником забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку. До недавнього часу органічне землеробство розглядалося як щось, що стосується традиційних регіонів сільськогосподарського виробництва. Питання продовольчої безпеки доповнюються специфічними викликами, зокрема кліматичними змінами. У даному підрозділі підіймаються питання потенціалу органічного землеробства як вирішення проблеми безпеки харчових продуктів. Вивчено підходи до управління органічним виробництвом, створення та ведення органічного землеробства. Зроблено висновок, що поворот до органічного землеробства є перспективним кроком до продовольчої безпеки та сталого розвитку сільських територій.

Технологія органічного землеробства швидко поширюється у всьому світі. Аргументи, які можуть вплинути на його збільшення, включають рентабельність та ефективний попит на органічну продукцію. Перший аргумент - суто економічний, що може стимулювати бізнес до впровадження органічного землеробства. Наступний розглядається як соціально-економічний чинник, який залежить від загального економічного розвитку держави (Guz, M., Ivolga, I., 2015).

Безпека харчових продуктів об'єднує занепокоєння щодо низки взаємодіючих екологічних, соціальних, економічних, політичних та культурних змін. До них належать харчові та перенесені водою хвороби; зростаюча частота

захворювань через нездоровий спосіб життя; висока вартість здорової їжі; забруднення; зміни екосистем, що перешкоджають доступу до їжі; високі витрати на пальне; і втрата традиційних знань (Nilsson, A.E., Nilsson, L.M., Quinlan, A., Evengard, B., 2013).

Існують різні варіанти, які можуть бути використані для забезпечення продовольчої безпеки. Економічні включають зміни в цінах на продукти харчування та у платоспроможності покупців. До соціальних відносяться зміни харчових уподобань та зрушення у соціальному контексті, в якому їжа виробляється та ділиться. До технологічного варіанту відносяться зміни в інфраструктурі та технологіях, пов'язаних як з традиційними, так і з новими способами виробництва продуктів харчування (Nilsson, A.E., Nilsson, L.M., Quinlan, A., Evengard, B., 2013).

Органічне землеробство є доцільним для вирішення екологічних проблем, оскільки його розповсюдження призводить до покращення більшості екологічних показників. Воно базується на принципах, що відображають специфіку будь-якої економічної діяльності спрямовані на забезпечення сталого розвитку регіону (Nilsson, A.E., Nilsson, L.M., Quinlan, A., Evengard, B., 2013).

- виробництво у достатній кількості високоякісної їжі, сировини та іншої продукції;
- узгодження робіт у виробничій системі з природними циклами та живими системами ґрунту, флори та фауни;
- визнання більш широкого соціального та екологічного впливу за межами та в межах системи органічного виробництва;
- підтримка та покращення родючості ґрунтів та біологічної активності ґрунту;
- збереження агробіорізноманіття на фермах та їх околицях шляхом використання стійкої системи виробництва та охорони дикої природи;
- сприяння відповідальному використанню та збереженню водних ресурсів з усіма живими організмами;

- використання в системах виробництва та переробки відновлюваних ресурсів;
- створення гармонійного балансу між виробництвом продукції рослинництва і тваринництва;
- використання пакувальних матеріалів, які підлягають повторному використанню або розкладаються біологічним шляхом;
- забезпечення всіх працівників органічного землеробства та його переробки якістю життя, що відповідає вимогам здорового та безпечного середовища;
- орієнтація на створення соціально орієнтованого ланцюга "виробництво - переробка - реалізація" відповідно до екологічних вимог;

Органічне землеробство базується на принципах здоров'я та догляду за екологією.

Принцип здоров'я означає, що органічне землеробство повинно підтримувати та покращувати здоров'я ґрунту, рослин, тварин, людини і планети як єдине і неподільне ціле. Цей принцип говорить про те, що здоров'я окремої людини та суспільства не може бути відокремлене від здоров'я екосистем. Здорові ґрунти дозволяють вирощувати здорові рослини, які підтримують здоров'я тварин і людини. Здоров'я - це єдність і цілісність живих систем. Це не просто відсутність хвороб; це збереження фізичного, психічного, соціального та екологічного добробуту. Імунітет, стійкість і здатність до відновлення є ключовими характеристиками здоров'я. Роль органічного землеробства у виробництві, переробці, розповсюдженні та споживанні полягає у підтримці та покращенні здоров'я екосистем та організмів. Зокрема, органічне землеробство передбачає виробництво високоякісних продуктів, які сприяють профілактиці захворювань. Відповідно до цього принципу, слід уникати використання добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів та харчових добавок для тварин, які можуть негативно впливати на здоров'я.

Відповідно до принципу екології, органічне землеробство базується на принципах природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з

ними та підтримуючи їх. Виробництво продуктів харчування має базуватися на природних процесах та екологічно чистій переробці. Підтримка та процвітання досягаються за рахунок екологізації виробничого середовища.

Принцип справедливості означає, що органічне землеробство базується на відносинах, що забезпечують справедливість з урахуванням інтересів довкілля та життєвих можливостей. Справедливості властиві об'єктивність, коректність та економічне ставлення як між людьми, так і у стосунках з іншими живими істотами. Цей принцип підкреслює, що всі, хто бере участь в органічному землеробстві, повинні слідувати принципам гуманності таким чином, щоб забезпечити справедливість на всіх рівнях та для всіх сторін - фермерів, працівників, переробників, реалізаторів та споживачів. Органічне землеробство повинно створити високий рівень життя кожної із сторін та зробити вагомий внесок у продовольчу безпеку на циркулярних територіях. Природними та екологічними ресурсами, які використовуються у виробництві та споживанні, слід керувати з позицій соціальної та екологічної справедливості в інтересах майбутніх поколінь.

Органічне землеробство повинно досягти екологічної рівноваги шляхом проектування землекористування, побудови та підтримки територій генетичного та сільськогосподарського різноманіття. Приймаючи управлінські рішення щодо подальшого розвитку господарської діяльності, кожне сільськогосподарське підприємство стикається з проблемою первинної економічної оцінки, яка може бути використана для належного планування в довгостроковій перспективі. Органічне землеробство - це особлива сфера, де виробник повинен дбати не лише про витрати та доходи, а й про якість екологічно чистого виробництва, специфічний ринок органічної їжі, належну упаковку, маркування, зберігання, транспортування тощо. Існує потреба у моделі, яка дозволила б керівникам сільськогосподарських підприємств провести первинну оцінку ділового середовища та ринкової спроможності до прийняття будь-якого управлінського рішення. Спираючись на таку модель, менеджер, який проводить аналіз, може вибрати належну комбінацію

інструментів із безлічі наявних. В процесі планування рекомендується провести статистичний розрахунок для всього сільськогосподарського підприємства на основі граничного доходу. Таким чином, слід враховувати багатосторонні відносини між окремими частинами підприємства, тоді як найважливіші економічні відносини повинні бути представлені у плані та легко доступні для перевірки протягом відносно короткого періоду часу. Обидва аспекти мають вирішальне значення при практичному застосуванні для створення органічного підприємства.

Передумовою правильного рішення завжди є ґрунтовний аналіз фактичної ситуації. Якщо результат вказує на потенціал для покращення, то надалі мова йде про аналіз проблем.

Запропонована модель аналізу фактичної ситуації та подальшого розвитку підприємства розроблена на основі платформи Wolfram Mathematica.

Спочатку, вплив системи Wolfram Mathematica відчувався у фізиці, математиці та інженерних дисциплінах. Але з роками, система Wolfram Mathematica стала активно використовуватися в набагато ширшому діапазоні областей знань, що виходять за рамки технічних. Система Wolfram Mathematica використовується сьогодні в різних дисциплінах – фізиці, біології, соціальних та аграрних науках. Вона зіграла вирішальну роль у багатьох важливих відкриттях і стала основою для тисяч технічних документів. У комерційній діяльності система Wolfram Mathematica грає важливу роль у розвитку складного фінансового моделювання і в даний час широко використовується в багатьох видах загального планування та аналізу різних сфер діяльності. Протягом багатьох років спільність базового дизайну системи Wolfram Mathematica неухильно дозволяла їй розширювати сфери її області впливу. Поступово, система Wolfram Mathematica пройшла шлях від програми, яка використовується переважно для математичних та технічних розрахунків до інструменту, широко застосовуваного у різних інших областях обчислювальних дисциплін, в тому числі і аграрного спрямування.

Вихідні дані для розробленої моделі, яка ґрунтується на внесеннях в господарстві власного органічного добрива, використовуючи декілька сценаріїв нормативу внесення.

Норматив внесення органічного добрива становить за максимальним сценарієм – 130 т/га, за мінімальним – 100 т/га.

Частка заміни біомасою сидерату при отриманні однакової кількості органічної речовини в ґрунті становить 40 відсотків.

Відповідно, якщо за мінімальним сценарієм потрібно внести 100 т/га органічного добрива, то сидерати займатимуть 40 т/га, а за максимальним сценарієм (130 т/га) – 52 т/га. Відповідно перегною за максимальним сценарієм потрібно внести 78 т/га, а за мінімальним – 60 т/га.

Внесення органічних добрив передбачається один раз на 3 роки під певні товарні культури.

Опис запропонованої підприємством сівоzmіни:

1. Соняшник на насіння
2. Пар або сидерат (вико+гречка, один раз на три роки)
3. Пшениця озима
4. Кукурудза на силос
5. Ячмінь + багаторічні трави
6. Багаторічні трави
7. Багаторічні трави
8. Багаторічні трави
9. Пшениця озима

Де не вказано ціни реалізації продукції, передбачається що така продукція йде для внутрішньогосподарського використання. Основний корм необхідний для жуйних тварин і постачається процесами кормовиробництва. Його оцінка в багатьох випадках можлива, наприклад за відносними цінами закупівлі. Визначення вартості заміни можливо лише дуже обмежено, тому що його заміна має для жуйних не завжди таку ж дію (структура кормів і ін.).

На практиці найчастіше основні корми виробляються лише для власних потреб. Навіть там, де продаж і закупівля можливі, вони існують у дуже малих об'ємах. Якщо в межах господарського планування необхідно вирішити, яким чином загальна потреба в основних кормах може бути найдешевше покрита (у розумінні витрат, роб. часу, забезпеченості капіталом), то вирішальну роль при цьому відіграють витрати виробництва кормів. Тому оцінка продукції, що постачаються, зайва.

Складання кормових балансів відбувається на основі вмісту поживних речовин. Це означає, що балансуються не потреби в сіні, сінажу, а енергія, білок і інші поживні речовини. Часто досить зупинитися на обмежених поживних речовинах.

Таблиця 1

Елемент моделі «Початкові дані»*

Показники	Одиниці виміру	Культура							
		Соняшник	Пар	Пшениця	Зелена маса на силос	Ячмінь	Трава 1	Трава 2	Трава 3
Врожайність, добрива – 100 т/га	т / га	25,0	0,0	45,0	150,0	40,0	200,0	200,0	200,0
Врожайність, добрива – 130 т/га	т / га	30,0	0,0	50,0	225,0	45,0	350,0	350,0	350,0
Ціна	грн./т	17500	0,0	7900	2300	6400	1800	1800	1800
Насіння, норма висіву	кг/га	20,0	0,0	250,0	50,0	200,0	160,0	15,0	15,0
Насіння, ціна	грн/кг	120,0	0,0	9,2	24,0	6,0	7,5	7,5	7,5
Добрива, норма внесення	т/га	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Добрива, ціна	грн.	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Витрати	грн.	3320	0,0	3320	2760	3040	1380	1380	1380
Паливо, посів	л/га	2,7	0,0	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Паливо, збирання врожаю	л/га	2,7	0,0	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Паливо, ціна	грн/л	18,0	0,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0

*Джерело: авторська розробка

Перший елемент моделі, відображений в табл.1, містить всю вихідну інформацію щодо урожайності культур запропонованої сівозміни, в залежності від кількості внесених добрив, ціни за товарну продукцію, змінних витрати на виробництво кожної культури: ціни товарної продукції, кількості та вартості насіння, кількості та вартості (субституційна вартість) добрив, витрати на механізації (куди входять витрати на ремонт) та витрати на паливо.

Елемент моделі «Щорічний баланс», відображений на рис. 1, дозволяє нам побудувати наглядну карту полів підприємства, врахувавши сівозміну на 10 років. Сам розрахунок ґрунтується на методиці розрахунку маржинальної калькуляції по культурам.

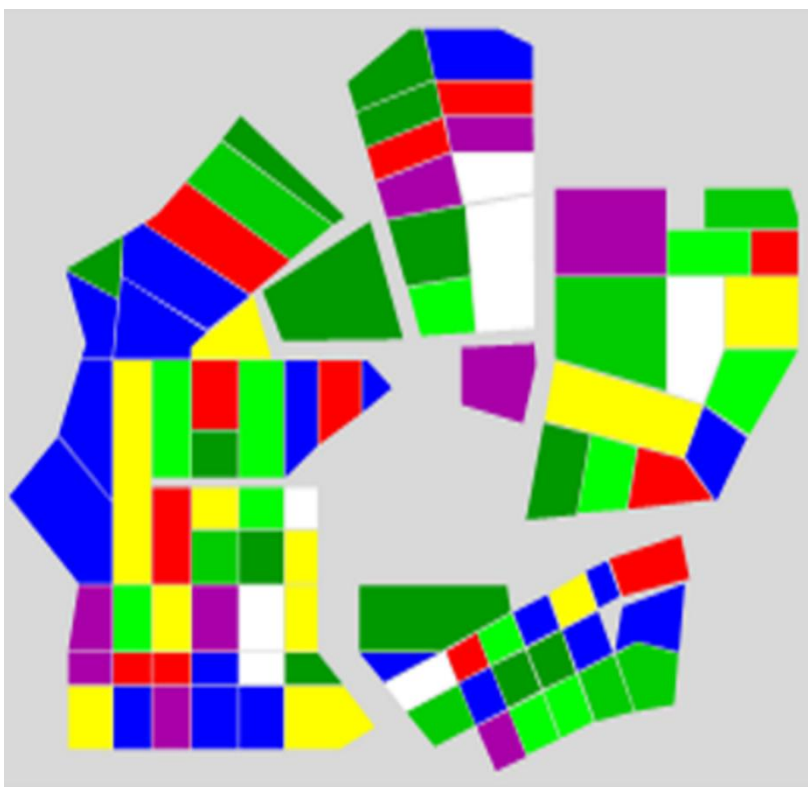

Рис. 1. Елемент моделі «Річний баланс», візуальна карта

Розрахунок в моделі базується на методі маржинального обліку посівів (табл. 2). Загальні витрати становлять 26407,5 тис. грн., вартість валової продукції - 128195 тис. грн., а дохід – 101787,5 тис.грн.

Таблиця 2

Елемент моделі «Річний баланс», таблиця даних

Культура	Площа, га	Урожайність, т / га	Валова продукція, т	Вартість, тис.грн	Насіння		Добрива		Інші витрати, тис.грн	Паливо	
					тонн	тис.грн	тонн	тис.грн		Тис. літрів	тис.грн
Соняшник	529,3	25,0	13231,4	9290,8	10,6	1172,5	52925,5	4890,0	1058,5	42,3	17625,0
Пар	320,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Озима пшениця	404,7	45,0	18212,6	5788,5	101,2	842,5	0,0	0,0	809,5	32,4	13437,5
Силос	432,1	150,0	64812,7	5988,2	21,6	480,0	43208,5	3992,5	864,3	34,6	14375,0
Ячмінь	401,5	40,0	16059,0	4154,5	80,3	445,0	0,0	0,0	803,0	32,1	13375,0
Трави 1	422,5	200,0	84505,0	6246,1	67,6	437,5	0,0	0,0	845,0	33,8	14062,5
Трави 2	370,0	200,0	79399,0	5868,7	6,0	37,5	0,0	0,0	794,0	31,8	13187,5
Трави 3	617,3	200,0	123459,0	9125,4	9,3	60,0	0,0	0,0	1234,5	49,4	822,5
Озима пшениця	336,7	45,0	15153,3	4816,2	84,2	700,0	0,0	0,0	673,5	26,9	11187,5
Всього	3861,4	-	414832,0	51278,4	380,7	4175,0	96134,0	8882,5	7082,3	283,3	98072,5

Джерело: авторська розробка

Впровадження різних сценаріїв внесення добрив дозволяє проводити моделювання використовуючи два сценарія внесення добрив та оцінювати показники продуктивності, врожайності і зрештою, доходів. У рамках оновлення щодо добрив (табл. 3) загальні витрати становлять 27472,5 тис. грн., вартість валової продукції - 517348,0 тис. грн., а дохід - 123202, тис. грн.

Таблиця 3

Елемент моделі «Річний баланс», модель оновлена (добрива)

Культура	Площа, га	Урожайність, т / га	Валова продукція, т	Вартість, тис. грн	Насіння		Добрива		Інші витрати, тис.грн	Паливо	
					тонн	тис. грн	тонн	тис. грн		Тис. літрів	тис. грн
Соняшник	529,3	27,0	14289,9	250852,5	10,6	1172,5	59276,6	5477,5	1760,0	42,3	705,0
Пар	320,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Озима пшениця	404,7	47,0	19022,1	151145,0	101,2	842,5	0,0	0,0	1347,5	32,4	537,5
Силос	432,1	180,0	77775,3	179647,5	21,6	480,0	48393,5	4472,5	1197,5	34,6	575,0
Ячмінь	401,5	42,0	16862,0	109055,0	80,3	445,0	0,0	0,0	1222,5	32,1	535,0
Трави 1	422,5	260,0	109857,0	202997,5	67,6	437,5	0,0	0,0	585,0	33,8	562,5
Трави 2	370,0	260,0	103219,0	190732,5	6,0	37,5	0,0	0,0	550,0	31,8	527,5
Трави 3	617,3	260,0	160497,0	296572,5	9,3	60,0	0,0	0,0	855,0	49,4	822,5
Озима пшениця	336,7	47,0	15826,8	125755,0	84,2	700,0	0,0	0,0	1120,0	26,9	447,5
Всього	3861,4	-	517348,0	1506757,5	380,7	4175,0	107670,0	9950,0	8637,5	283,3	4712,5

Джерело: авторська розробка

Модель також дозволяє вносити корективи в розрахунки, змінюючи сівозміни. Модель, представлена в таблиці 4, демонструє десятирічний цикл сівозміни.

Таблиця 4

Елемент моделі «Річний баланс», модель оновлена (роки)

Культура	Площа, га	Урожайність, т / га	Валова продукція, т	Вартість, тис. грн	Насіння		Добрива		Інші витрати, тис. грн	Паливо	
					тонн	тис. грн	тонн	тис. грн		Тис. літрів	тис. грн.
Соняшник	529,3	25,0	13231,4	232270,0	10,6	1172,5	52,925,5	4890,0	1760,0	42,3	705,0
Пар	320,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Озима пшениця	404,7	45,0	18212,6	144712,5	101,2	842,5	0,0	0,0	1347,5	32,4	537,5
Силос	432,1	150,0	64812,7	149705,0	21,6	480,0	43208,5	3992,5	1197,5	34,6	575,0
Ячмінь	401,5	40,0	16059,0	103862,5	80,3	445,0	0,0	0,0	1222,5	32,1	535,0
Трави 1	422,5	200,0	84505,0	156152,5	67,6	437,5	0,0	0,0	585,0	33,8	562,5
Трави 2	370,0	200,0	79399,0	146717,5	6,0	37,5	0,0	0,0	550,0	31,8	527,5
Трави 3	617,3	200,0	123459,0	228135,0	9,3	60,0	0,0	0,0	855,0	49,4	822,5
Озима пшениця	336,7	45,0	15153,3	120405,0	84,2	700,0	0,0	0,0	1120,0	26,9	447,5
Всього	3861,4	-	414832,0	1281960,0	380,7	4175,0	96134,0	8882,5	8637,5	283,3	4712,5

Джерело: авторська розробка

Щоб дозволити керівництву прийняти управлінське рішення щодо використання певної комбінації сільськогосподарських культур у сівозміні та щодо розширення площ під найприбутковішими культурами, модель включає індекс граничного доходу, визначений як «загальний баланс». Використовуючи елемент «Площа під посіви», керівник може оцінити заплановану площу під певну культуру за попередні десять років (табл. 5).

Таблиця 5

Елемент моделі «Площа під посівами», га

Культура	1 Рік	2 Рік	3 Рік	4 Рік	5 Рік	6 Рік	7 Рік	8 Рік	9 Рік	10 Рік
Соняшник	529,3	336,7	617,3	397,0	422,5	401,5	432,1	404,7	320,3	529,3
Пар	320,3	529,3	336,7	617,3	397,0	422,5	401,5	432,1	404,7	320,3
Озима пшениця	741,5	937,6	926,3	759,3	1018,8	829,1	827,3	721,8	961,3	741,5
Силос	432,1	404,7	320,3	529,3	336,7	617,3	397,0	422,5	401,5	432,1
Ячмінь	401,5	432,1	404,7	320,3	529,3	336,7	617,3	397,0	422,5	401,5
Трави	1436,8	1221,0	1256,1	1238,3	1157,1	1186,3	1186,3	1483,3	1351,0	1436,8

Джерело: авторська розробка

Така наочність дозволяє керівництву підприємства оптимізувати наявні сільськогосподарські угіддя у співвідношенні як за роками, так із врожайністю.

Організація системи сівозмін в органічному землеробстві нерозривно пов'язана з визначенням оптимальної структури посівних площ. Таким чином, необхідно забезпечити виробництво сільськогосподарської продукції в такій кількості, щоб мати змогу виконувати договірні зобов'язання щодо продажу та забезпечення потреби в господарствах (насіннєвий фонд, фонд заробітної плати, кормовий фонд, фонд громадського харчування, страховий фонд, маркетинг, повернення позик тощо). Серед основних заходів ефективного управління органічним господарством є науково обгрунтоване розміщення сільськогосподарських культур у сівозміні. Належне впровадження систем сівозміни підвищує продуктивність використання сільськогосподарських угідь та добрив, забезпечує ефективніше застосування сортів рослин та зменшує зараженість бур'янами разом із впливом шкідників та хвороб на культури при мінімальному використанні хімічних речовин.

Елемент моделі «Потреба у добривах» дозволяє вносити зміни в норми внесення добрив відповідно до обраного сценарію (рис. 2; табл. 6).

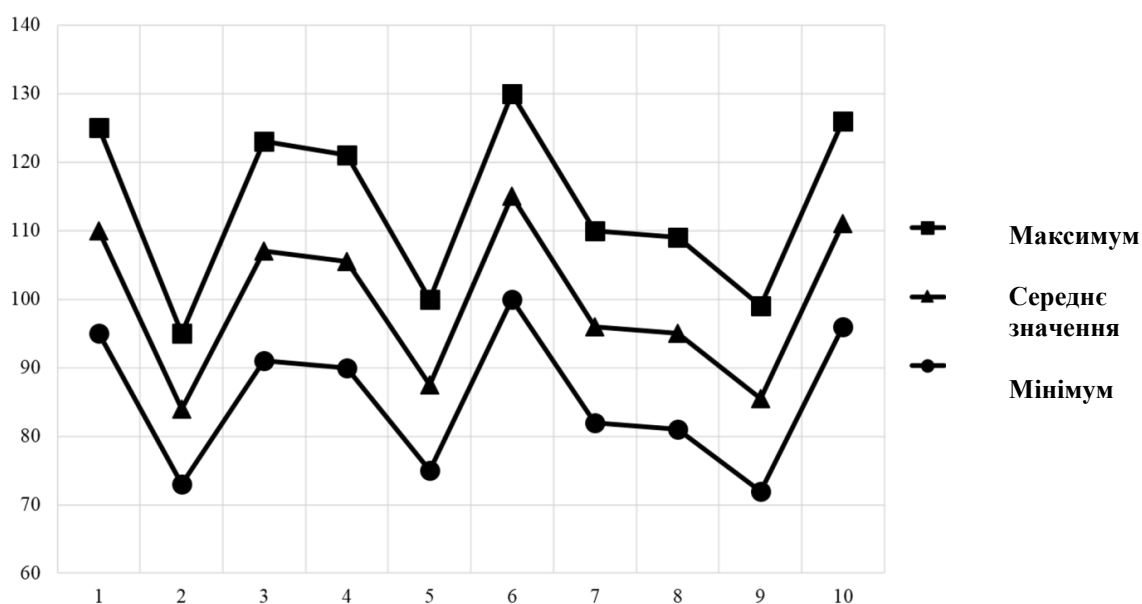

Рис. 2. Елемент моделі «Потреба у добривах», тис. тонн, десять років

Джерело: авторська розробка

Таблиця 6

Елемент моделі «Потреба у добривах», десятирічна перспектива

Культура	1 Рік	2 Рік	3 Рік	4 Рік	5 Рік	6 Рік	7 Рік	8 Рік	9 Рік	10 Рік
Обсяг необхідних добрив, тис. тонн	107,7	83,0	105,0	103,7	85,0	114,1	92,9	92,7	80,8	107,7

Джерело: авторська розробка

Розраховуючи норму внесення добрив, керівник покладається на потреби рослин в активних речовинах, а також враховує запаси поживних речовин, які вже є в ґрунті. Враховано також залишковий ефект від застосування добрив під посівом-попередником. Під час підрахунку господарської потреби в добривах керівник визначає кількість діючих компонентів, необхідних для компенсації шкоди, заподіяної балансу активних речовин у ґрунті при вирощуванні певних культур. У економічних розрахунках завжди вигідно відображати вилучення активних інгредієнтів побічними продуктами (соломою) окремо, так що в практиці розрахунків можна охопити різні процеси (оранку або заготівлю соломи). Видалення активних інгредієнтів через частини рослин, які залишаються після збирання, не вважається, і, таким чином, рівнозначно поверненню їх у ґрунт.

Властивості та склад місцевих добрив тваринного походження, тобто гною та рідкого гною, додають до складності їх застосування через втрати поживних речовин. Існують конкретні правила, яких повинен дотримуватися керівник, застосовуючи органічні добрива тваринного походження:

- рідкий гній, гнойовку та пташиний послід не можна застосовувати на ріллі з 15 листопада по 15 січня, на пасовищах з 5 грудня по 5 лютого.
- безпосередня заробка рідкого гною, гнойовки та пташиного посліду на необроблених полях допомагає уникнути втрат азоту. Після збору основної культури ці добрива можна вносити лише під польові трави, додатковими

посіви та озимі культури і лише в кількості, яка не повинна перевищувати 40 кг NH_4 / га або 80 кг загального азоту на гектар.

У моделі піктограма «добриво» дозволяє регулювати норму внесення:

- близьке до поверхні ґрунту внесення добрив у вологу, прохолодну і безвітряну погоду дозволяє уникнути вивітрюванню аміаку;
- площі з високим вмістом фосфату і калію дозволяють внесення добрив тваринного походження у розмірі рівному винесенню поживних речовин рослинами;
- середня норма внесення не повинна перевищувати 210 кг N/га/рік для пасовищ та 170 кг N/га/рік для ріллі. При зберіганні рідкий гній втрачає 10%, гній - 25% кількості азоту, який міститься в органіці. При внесенні втрачається до 20% від обчисленого загального вмісту азоту.

Групи сільськогосподарських тварин та їх максимально можливе поголів'я чисельність на 1 га пасовищних господарствах представлені в таблиці 7.

Таблиця 7

Максимально можливе розміщення тварин у розрахунку на 1 га пасовищ

Групи тварин	Тип органічного добрива		
	Рідкий гній	Гній + рідкий гній	Гній глибокої підстилки
Дійні корови без приплоду (6000 кг молока)	2,5	2,8	3,0
Дійні корови з приплодом (6000 кг молока)	1,8	1,9	2,1
Корови розтелені без телят	3,6	3,9	4,3
Телята до 3 місяців	20,8	22,7	22,0
Нетелі	6,2	6,8	7,4
Коні, 500 - 600 кг живої ваги	6,0	6,5	7,1
Вівці + приплід	11,3	14,5	15,9

Джерело: Бекман і Брекер (2014)

Згідно вищенаведеного прикладу розрахунку та таблиці, керівник господарства може робити перерахунок максимально та мінімально можливого поголів'я різних груп тварин для утримання.

Елемент моделі «Урожайність» представляє заплановану загальну урожайність для кожної культури по роках (табл. 8). Використовуючи піктограму «Добриво», є можливість вибрати будь-який сценарій по внесенню добрив від мінімального до максимального і, таким чином, отримати валовий збір мінімально можливий, оптимальний та максимально можливий по тій чи іншій культурі сівозміни. Також можна швидко порахувати урожайність по кожній із вирощуваних культур.

Таблиця 8

Елемент моделі «Урожайність», тис. тонн

Культура	1 Рік	2 Рік	3 Рік	4 Рік	5 Рік	6 Рік	7 Рік	8 Рік
Соняшник	1402,5	892,4	1635,8	1052,0	1119,7	1063,9	1147,0	1072,5
Озима пшениця	3447,8	4359,8	4307,1	3530,6	4737,3	3855,2	3846,7	3356,2
Силос	7453,5	6981,5	5524,9	9129,7	5808,8	10648,3	6848,2	7288,6
Ячмінь	1666,1	1793,2	1679,6	1329,2	2196,4	1397,5	2561,8	1647,5
Трави	35202,0	29914,4	30774,1	30338,0	28348,8	30729,5	29063,9	36340,6

Джерело: авторська розробка

На основі норм прибутку та витрат елемент моделі «Доходи та витрати» (табл. 9) дозволяє переглянути та оцінити ці показники з точки зору відповідності можливих альтернативних шляхів розвитку господарства. Важливими вимогами є цілісність та об'єктивність фактів, відповідальність під час аналізу, креативність та наполегливість у здійсненні управлінських рішень. Розроблена модель в цьому дослідженні, може бути використана керівниками органічних підприємств на початку своєї діяльності. Ця модель дає можливість проводити аналіз фактичної ситуації та майбутнього розвитку.

Крім вирішення проблеми продовольчої безпеки, розвиток органічного землеробства може сприяти збільшенню зайнятості сільського населення та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Впровадження запропонованої моделі розвитку сільського господарства дозволяє прийняти рішення щодо майбутнього розвитку сільської місцевості, включаючи необхідність вирішення проблеми зайнятості в приватних домогосподарствах. Агроекологічна політика повинна бути спрямована на управління земельними

ресурсами, охорону навколишнього середовища та забезпечення населення здоровою продукцією.

Таблиця 9

Елемент моделі “Доходи та витрати”, тис. грн.

Культура	1 Рік	2 Рік	3 Рік	4 Рік	5 Рік	6 Рік	7 Рік	8 Рік	9 Рік	10 Рік
Соняшник	24930,0	15862,5	29077,5	18700,0	19902,5	18910,0	20352,5	19065,0	15087,5	24930,0
Озима пшениця	27592,5	34890,0	34467,5	28255,0	37910,0	30852,5	30785,0	26857,5	35772,5	27592,5
Силос	17715,0	16592,5	13130,0	21697,5	13805,0	25307,5	16275,0	17322,5	16460,0	17715,0
Ячмінь	10862,5	11690,0	10950,0	8665,0	14320,0	9110,0	16700,0	10740,0	11432,5	10862,5
Трави	67702,5	57535,0	59187,5	58347,5	54522,5	59100,0	55897,5	69892,5	63660,0	67702,5
Дохід	148802,5	136570,0	146815,0	135667,5	140462,5	143285,0	139987,5	143880,0	142415,0	148802,5
Насіння	4175,0	4117,5	4625,0	3900,0	4427,5	4290,0	4232,5	4030,0	4125,0	4175,0
Добрива	9860,0	7605,0	9615,0	9500,0	7787,5	10447,5	8502,5	8482,5	7402,5	9860,0
Інші витрати	8640,0	8370,0	8997,5	8005,0	8945,0	8567,5	8815,0	8185,0	8537,5	8640,0
Паливо	4710,0	4432,5	4690,0	4315,0	4610,0	4575,0	4602,5	4562,5	4597,5	4710,0
Втрати	27385,0	24525,0	27927,5	25722,5	25767,5	27882,5	26155,0	25260,0	24662,5	27385,0

Джерело: авторська розробка

Безпека продуктів харчування залишається критичним питанням. Зростаючий масштаб економічної активності, коли люди використовують все більше природних ресурсів, викликають посилення тиску людства на навколишнє середовище яке викликає екологічні дисбаланси, що, у свою чергу, посилює соціальні та економічні проблеми. Запаси невідновлюваної сировини та енергетичних ресурсів обмежені, а забруднення навколишнього середовища посилюється. Всі ці види діяльності підривають природний та ресурсний потенціал виробництва і негативно впливають на здоров'я людини. Продукти роздрібної торгівлі споживаються частіше, ніж місцеві продукти, що говорить про те, що заходи із забезпечення продовольчої безпеки повинні враховувати

доступність для широких мас якісних продуктів харчування, на додаток до збільшення доступності місцевих продуктів.

Одним з потенційних рішень проблеми продовольчої безпеки є розвиток органічного землеробства, яке має більш позитивний вплив на збереження навколишнього середовища та ландшафту порівняно із звичайними системами ведення сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел

1. Anisimov, O.A., Vaughan, D., Callaghan, T.V., Furgal, C., Marchant, H., Prowse, T.D., ...Walsh, J.E. (2007). Polar Region (Arctic and Antarctic). In M. Parry, O.F. Canziani, J.P.
2. Palutikof, P.J. van der Linden, & C.E. Hanson (Eds.), Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (pp. 653-685).
3. Beaumier, M.C., & Ford, J.D. (2010). Food Insecurity among Inuit Women Exacerbated by Socioeconomic Stresses and Climate Change. Canadian Journal of Public Health, 101(3), 196-201.
4. Бекман, К., і Брекер, Ю. (2014а). Фермер: базовий рівень. Суми: Сумський національний аграрний університет.
5. Бекман, К., і Брекер, Ю. (2014b). Фермер: Професійний рівень. Суми: Сумський національний аграрний університет.
6. Berner, J., & Furgal, C. (2005). Human Health. In J. Berner, C. Symon, L. Arris, & O.W. Heal (Eds.), Arctic Climate Impact Assessment – Scientific Report (pp. 863-906). Cambridge: Cambridge University Press.
7. Boulton, D.A. (2004). Hunger in the Arctic: Food (In)security in Inuit Communities. Ottawa: Ajunnginiq Centre.
8. Dolce, J. (2016). Farming Made Possible in Arctic. Retrieved February 10, 2018, from <https://gpnmag.com/2016/11/farming-made-possible-in-arctic/>.
9. Dresscher, S.-J. (2016). Food Security in the High Arctic while Balancing the Demands of Commercial and Subsistence Hunting. Journal fur Enkwicklungspolitik, 32(4), 41-66.

10. Duhaime, G., & Bernard, N. (Eds.). (2008). Arctic Food Security. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute Press.
11. Erokhin, V. (2016). Development of Rural Territories in the Far East, Russia and Heilongjiang Province, P.R.China. *Agricultural Bulletin of Stavropol Region*, 23(3), 256-260.
12. Fergusson, H. (2011). Inuit Food (In)security in Canada: Assessing the Implications and Effectiveness of Policy. *Queen's Policy Review*, 2(2), 54-79.
13. Ford, J.D. (2009). Vulnerability of Inuit Food Systems to Food Insecurity as a Consequence of Climate Change: A Case Study from Igloolik, Nunavut. *Regional Environmental Change*, 9(2), 83-100.
14. Friedrich, D. (2018). Vegetable Farms 'Mushrooming' Across the Arctic. Retrieved February 10, 2018, from <http://www.highnorthnews.com/vegetable-farms-mushrooming-across-the-arctic/>.
15. Gao, T. (2017). Food Security and Rural Development on Emerging Markets of Northeast Asia: Cases of Chinese North and Russian Far East. In V. Erokhin (Ed.), *Establishing Food Security and Alternatives to International Trade in Emerging Economies* (pp. 155-176). Hershey, PA: IGI Global.
16. Guz, M., & Ivolga, I. (2015). Organic Agriculture as a Tool to Make Economy Green. In A. Jean-Vasile, I. Raluca Andreea, & T. Rahoveanu Adrian (Eds.), *Green Economic Structures in Modern Business and Society* (pp. 196-218). Hershey, PA: IGI Global.
17. Hastrup, K., Rieffestahl, A.M., & Olsen, A. (2016). Food Security: Health and Environmental Concerns in the North. In M. Singer (Ed.), *A Companion to the Anthropology of Environmental Health* (pp. 257-280). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
18. Hoag, H. (2016, October 31). Arctic Agriculture: Farming Opportunities on the Horizon. *Arctic Deeply*. Retrieved from <https://www.newsdeeply.com/arctic/articles/2016/10/31/arctic-agriculture-farming-opportunities-on-the-horizon>.
19. Hollesen, J., Matthiesen, H., Moller, A.B., & Elberling, B. (2015). Permafrost Thawing in Organic Arctic Soils Accelerated by Ground Heat Production. *Nature Climate Change*, 5, 574-578.

20. Huet, C., Ford, J.D., Edge, V.L., Shirley, J., King, N., & Harper, S.L. (2017). Food Insecurity and Food Consumption by Season in Households with Children in an Arctic City: A Cross-Sectional Study. *BioMed Central Public Health*, 17, 578.
21. Huet, C., Rosol, R., & Egeland, G.M. (2012). The Prevalence of Food Insecurity is High and the Diet Quality Poor in Inuit Communities. *Journal of Nutrition*, 142(3), 541-547.
22. Ivolga, A. (2014). Overview of Contemporary Issues of Sustainable Rural Development in Russia in Terms of Existing Differences between Regions. *Economics of Agriculture*, 2, 331-345.
23. Jean-Vasile, A., Raluca Andreea, I., & Rahoveanu Adrian, T. (Eds.). (2015). *Green Economic Structures in Modern Business and Society*. Hershey, PA: IGI Global.
24. Jenssen, B.M., Dehli Villanger, G., Gabrielsen, K.M., Bytingsvik, J., Ciesielski, T.M., Sonne, C., ... Dietz, R. (2015). Anthropogenic Flank Attack on Polar Bears: Interacting Consequences of Climate Warming and Pollutant Exposure. *Frontiers in Ecology and Evolution*, 3, 1-7.
25. Kondrashev, A., Nikitenko, M., Trofimova, I., Trofimova, S., & Gotsko, L. (2016a). Food Security of Arctic Territories Legal Regulation. *Journal of Siberian Federal University*, 9, 2184-2193.
26. Kondrashev, A., Nikitenko, M., Trofimova, I., Trofimova, S., & Gotsko, L. (2016b). The Arctic States' Strategies and the Northern Regions' Food Security. *The Economic Annals-XXI Journal*, 162(11-12), 32-37.
27. Koutouki, K., Booth, S., & Blum, S. (2017). Inuit Food Security in Canada: Arctic Marine Ethnoecology. *Food Security*, 9(3), 1-20.
28. Kuhnlein, H.V., Receveur, O., Soueida, R., & Egeland, G.M. (2004). Arctic Indigenous Peoples Experience the Nutrition Transition with Changing Dietary Patterns and Obesity. *Journal of Nutrition*, 134(6), 1447-1453.
29. Лабенко, О., і Передерій, Н. (2016). Екологічний вплив сільського господарства в Україні. *Міжнародний аграрний менеджмент*, 1 (1). Отримано 9 лютого 2018 року з <http://ima.hswt.de/en/editions>.
30. Loring, P.A., & Gerlach, C. (2015). Searching for Progress on Food Security in the North American North: A Research Synthesis and Meta-Analysis of the Peer-Reviewed Literature. *Arctic*, 68(3), 380-392.

31. McKinney, M.A., Iverson, S.J., Fisk, A.T., Sonne, C., Riget, F.F., Letcher, R.J., ... Dietz, R. (2013). Global Change Effects on the Long-Term Feeding Ecology and Contaminant Exposures of East Greenland Polar Bears. *Global Change Biology*, 19, 2360-2372.
32. Muir, D.C.G., & de Wit, C.A. (2010). Trends of Legacy and New Persistent Organic Pollutants in the Circumpolar Arctic: Overview, Conclusions, and Recommendations. *Science of the Total Environment*, 408, 3044-3051.
33. Nilsson, A.E., Nilsson, L.M., Quinlan, A., & Evengard, B. (2013). Food Security in the Arctic: Preliminary Reflections from a Resilience Perspective. In Arctic Council, Arctic Resilience Interim Report 2013 (pp. 113-116). Stockholm: Stockholm Environment Institute; Stockholm Resilience Centre.
34. Nilsson, L.M., & Evengard, B. (2015). Food Security or Food Sovereignty: What is the Main Issue in the Arctic? In B. Evengard, J. Nymand Larsen, & O. Paasche (Eds.), *The New Arctic* (pp. 213-223). Cham: Springer.
35. Nobel, J. (2013). Farming in the Arctic: It Can Be Done. Retrieved February 10, 2018, from <https://modernfarmer.com/2013/10/arctic-farming/>.
36. Poppel, B., Kruse, J., Duhaime, G., & Abryutina, L. (2007). *SliCa Results*. Anchorage, AL: University of Alaska Anchorage.
37. Ready, E. (2016). Challenges in the Assessment of Inuit Food Security. *Arctic*, 69(3), 266-280.
38. Sonne, C., Letcher, R.J., Jenssen, B.M., Desforges, J.-P., Eulaers, I., Andersen-Ranberg, E. Dietz, R. (2017). A Veterinary Perspective on One Health in the Arctic. *Acta Veterinaria Scandinavica*, 59, 84.
39. Wesche, S.D., & Chan, H.M. (2010). Adapting to the Impacts of Climate Change on Food Security among Inuit in the Western Canadian Arctic. *EcoHealth*, 7(3), 361-373.
40. Zetterstrom, R. (2003). Industrial and Agricultural Pollution: A Threat to the Health of Children Living in the Arctic Region. *Acta Paediatrica*, 92(11), 1238-1240.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ХЛІБА ТА ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ ТА КРАЇН ЄС

Колумбет О.П. к.е.н., доцент кафедри обліку і оподаткування

Державний університет інфраструктури та технологій

<https://orcid.org/0000-0002-9624-7088>

Хлібопекарська галузь – одна з найбільш динамічних та інвестиційнопривабливих галузей харчової промисловості України.

За результатами останніх досліджень, незначна частина хлібопекарських підприємств має іноземні інвестиції. Тому більша частина таких підприємств не в змозі дозволити собі впроваджувати на виробництві якісні передові технології, оскільки це відразу ж позначиться на збільшенні собівартості виробництва хліба та хлібобулочних виробів, а це, в свою чергу, призведе до обмеженої рентабельності та виявиться просто не вигідним. Тому за таких умов необхідно імплементувати найкращий досвід хлібопекарського виробництва країн ЄС в хлібопекарську галузь України, що дасть можливість збалансувати стратегію розвитку галузі, для узгодження економічних інтересів як виробників, так й інтересів споживачів.

Відповідно до офіційної статистики України, протягом останніх років, щорічно скорочується обсяг випуску хліба і хлібобулочних виробів через зменшення обсягів їх споживання населенням.

Незважаючи на особливе значення хліба для українського суспільства, його виробництво, відповідно до офіційної статистики України, щорічно скорочується. Отже, зменшення виробництва хліба та хлібобулочних виробів чітко корелює зі зменшенням кількості населення України. Для цього подано динаміку основних показників, що визначають дане співвідношення (табл. 1).

Показник «Обсяг реального ринку хліба, тис.т» розраховується за допомогою формули 1, відповідно до Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп

населення», в якому встановлено споживання хліба для працездатного населення (однією особою в рік) в об'ємі 101кг, а саме: хліба житнього – 39кг, хліба пшеничного – 62кг.

$$Op = H * 101, \quad (1)$$

де, Op – об'єм реального ринку хліба, тис. т;

H – середня чисельність наявного населення, млн. осіб;

101 – споживання хліба для працездатного населення (однією особою в рік), кг

Таблиця 1

Обсяг виробництва хліба та хлібобулочних виробів нетривалого зберігання підприємствами України в 2010-2019 рр.

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Офіційний обсяг виробництва, тис. т	1807,0	1769,0	1685,0	1560,0	1357,0	1232,0	1160,0	1072,6	975,0	854,0
Середня чисельність наявного населення, млн. осіб	46,0	45,8	45,6	45,5	45,4	43,0	42,7	42,5	42,3	42,0
Обсяг виробництва на одну особу, кг	39,3	38,6	37,0	34,3	29,9	28,7	27,2	25,2	23,0	20,3
Обсяг реального ринку хліба, тис. т	4646,0	4625,8	4605,6	4595,5	4585,4	4343,0	4312,7	4292,5	4272,3	4242,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2020

Відповідно до наведених даних табл. 1, спостерігаємо негативну тенденцію щодо скорочення обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів нетривалого зберігання. Так, за даними Державного комітету статистики України в 2019 р. обсяг виробництва хліба та хлібобулочних виробів склав 854тис.т, що на 12,4% менше, ніж за 2018р. У свою чергу в 2018р. обсяг виробництва хліба скоротився на 9% – до 975,0тис.т по відношенню до 2017р. В цілому виробництво хліба скоротилося на 953,0тис.т або на 52,7% в порівнянні з обсягом його виробництва в 2010р.Отже, раніше проведені дослідження підтверджують загальну тенденцію до скорочення обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів (Колумбет О.П., 2017).

На рис. 1 зображена динаміка виробництва хліба та хлібобулочних виробів із 2010 по 2019р.

Рис. 1. Динаміка виробництва хліба та хлібобулочних виробів протягом 2010–2019рр. у натуральному вираженні

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2020

Разом із зменшення виробництва хліба в цілому, спостерігається тенденція і зниження обсягів виробництва хліба і хлібобулочних виробів у розрахунку на

1 особу. Так, виробництво хліба та хлібобулочних виробів на одну особу у 2019 році скоротилося на 49,1% порівняно з 2010 роком, у 2019 році без урахування населення та виробничої діяльності підприємств на тимчасово окупованих територіях (АРК, м. Севастополя та Донецької й Луганської областях) з 2014 роком – на 32,1%. При чому чисельність населення скорочувалась меншими темпами, ніж зменшувалось виробництво у хлібопекарській галузі.

Отже, з одного боку, у натуральних показниках кількість споживаних хлібобулочних виробів стійко скорочується. На думку більшості експертів на дану ситуацію вплинуло ряд чинників: скорочення кількості населення; зниження платоспроможності населення; зміна культури споживання (населення купує менше хліба та різноманітних хлібопекарських виробів і приділяє увагу низькокалорійній їжі: овочам і фруктам); перебування частини виробничих потужностей на окупованих територіях, в наслідок чого неможливо визначити реальні обсяги виробництва. З іншого боку, обсяг продукції, що продається в грошових показниках стабільно збільшується. Зможніші покупці, які живуть в великих містах і населених пунктах, вважають за краще вживати нетрадиційні види хлібобулочних виробів. Дедалі все більше споживачів купують за рекомендаціями лікарів-дієтологів білкову, бездріжджову випічку, в тому числі з додаванням різних інгредієнтів (із новими видами зерен, з оливками, горіхами, абрикосом та чорносливом).

За останні чотири роки в хлібопекарській галузі спостерігаються негативна динаміка. Падіння попиту на продукцію основного сегменту (традиційних масових сортів хліба) призводить до падіння обсягів ринку хліба та хлібобулочних виробів.

Основними чинниками, що впливають на попит є (1) цінова політика; (2) чисельність населення; (3) норми споживання; (4) рівень безробіття; (5) низька платоспроможність населення та (6) депопуляція, внаслідок активної еміграції українців до країн ЄС; (7) висока собівартість продукції та (8) технічно застаріле обладнання (понад 65 % обладнання хлібопекарської галузі фізично зношене та застаріле) (Гаранина В.В., 2018).

Пряме скорочення українцями споживання хліба і хлібопродуктів призводить до конкурентної боротьби та ринку хлібопекарської галузі. Основним виходом із такої ситуації є орієнтація на інноваційний шлях розвитку вітчизняних хлібопекарських підприємств. Так, основним напрямом інвестування в сучасних умовах є: запуск нової лінії по виробництву та реалізації замороженої хлібопекарської продукції та розробка нового асортименту хлібобулочних виробів, на який є попит споживачів й нових сортів хлібобулочних виробів залежно від уподобань споживачів. Очевидно, що сьогодні розвиток цього напрямку є актуальним, оскільки в країнах Європи частка реалізації замороженого хліба дорівнює реалізації традиційного хліба (Кабаш Н., 2020). Перспективність цього напрямку є найвищою, оскільки український ринок замороженого хліба тільки формується, а інтерес до нього з боку великих гравців ринку високий.

Дослідження показали, що ринок характеризується тенденцією подорожчання хліба зі збільшенням цін на сировинні складові: борошно, цукор, олію, яйця, газ та електроенергію. Так, понад 50% собівартості хліба та хлібобулочної продукції становлять вартість сировини та газу й електроенергії. З січня 2019 р. встановлено нові ціни для промислових споживачів природного газу – від 9 019 до 9 861 грн за 1000 м³. Зазначений діапазон цін на 30 % перевищує діапазон цін від березня 2018 р. (7 352 грн за 1000 м³) (Положення про покладення соціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу, 2018).

Цінова ситуація на ринку хліба та хлібобулочних виробів характеризувалася нестабільністю. Індекс споживчих цін на хлібнетривалого зберігання росте протягом досліджуваного періоду (табл. 2).

Однією з основних причин зниження темпів інфляції за останні 2 роки була відносна стабільність обмінного курсу, зокрема відсутність традиційного девальваційного сплеску у січні.

Таблиця 2

**Динаміка індексу споживчих цін на хліб нетривалого зберігання та
індексу інфляції в Україні за період 2016-2019рр., %**

Показник/Рік	2016*	2017*	2018*	2019*
Індексу споживчих цін на хліб нетривалого зберігання, % до відповідного періоду попереднього року	109,9	115,4	119,0	117,7
Індекс інфляції,%	112,4	113,7	109,8	104,1

**Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях*

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2020

Не менш важливим фактором уповільнення інфляції, поряд з валютною стабільністю, була сприятлива цінова кон'юнктура на ринку енергетичних ресурсів, сформована під впливом падіння світових цін на нафту.

За 2019 рік ціни на хліб піднялися на 17,7% в порівнянні з 2018 роком, тоді як інфляція в Україні за рік склала 4,1%, тобто подорожчання так званого «хлібного кошика» відбулось більш ніж в 4 рази швидше зростання середнього рівня цін в країні.

Таблиця 3

**Динаміка індексу цін на хліб (батон, хліб пшеничний та житній хліб) в
Україні за період 2018-2020рр., %**

Період	Значення, місяць											
2018 *	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
	116,29	117,44	125,06	130,17	130,49	129,29	134,47	134,90	134,91	135,93	147,00	149,49
2019 *	148,40	151,51	158,80	158,94	163,04	164,41	164,10	164,02	165,18	164,77	172,40	173,40
2020 *	174,82	175,31	175,14	171,34	169,73	169,39	168,32					

**Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях*

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2020

За результатами проведеного аналізу в липні 2020 року індекс споживчих цін на продукти даної продуктової групи склав 99,37%. У порівнянні з попереднім місяцем в середньому ціни на ці продукти зменшилися на 0,63%.

У червні 2020 року даний індекс щодо попереднього місяця становив 99,80%. Значення індексу були розраховані за середньомісячними цінами на наступні продукти: батон, хліб пшеничний та житній хліб.

Динаміку зміни індексу цін на хліб (батон, хліб пшеничний та хліб житній) можна розглянути за допомогою рис. 2.

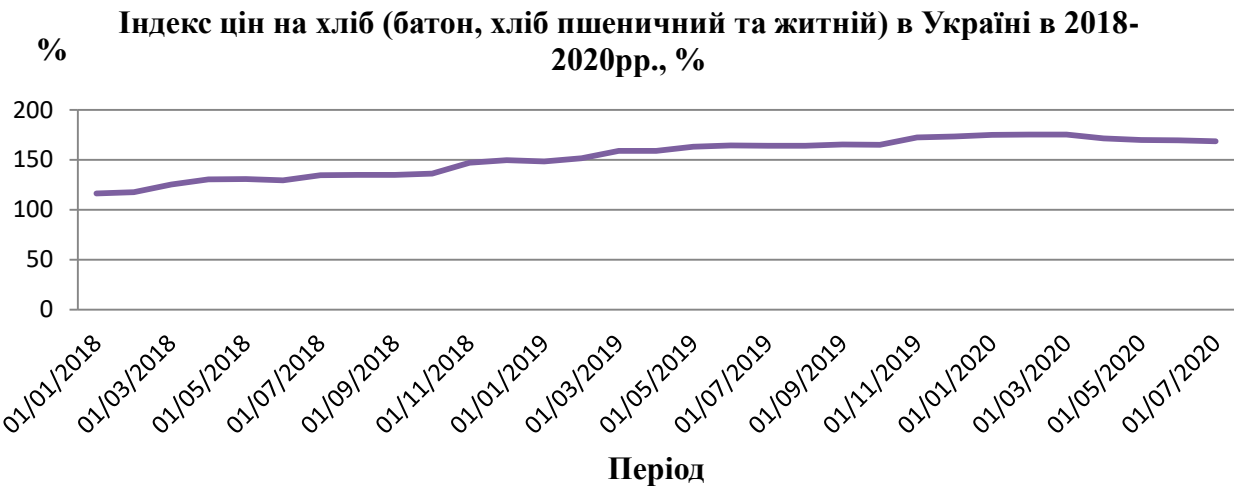

Рис. 2 – Динаміка індексу цін на хліб (батон, хліб пшеничний та хліб житній) в 2018-2020рр.,%

Джерело: розраховано автором на основі даних Міністерства фінансів України, 2020

Автором проаналізовано також роздрібні ціни на окремі види хліба, а саме: хліб ржаний Український Столичний (950 гр) та батон Київський Нарізний (500 гр) за період з липня 2019 року по липень 2020 року (рис. 3).

Середньомісячна ціна на хліб ржаний Український Столичний (950гр) та батон Київський Нарізний (500гр) за 2019-2020рр., грн.

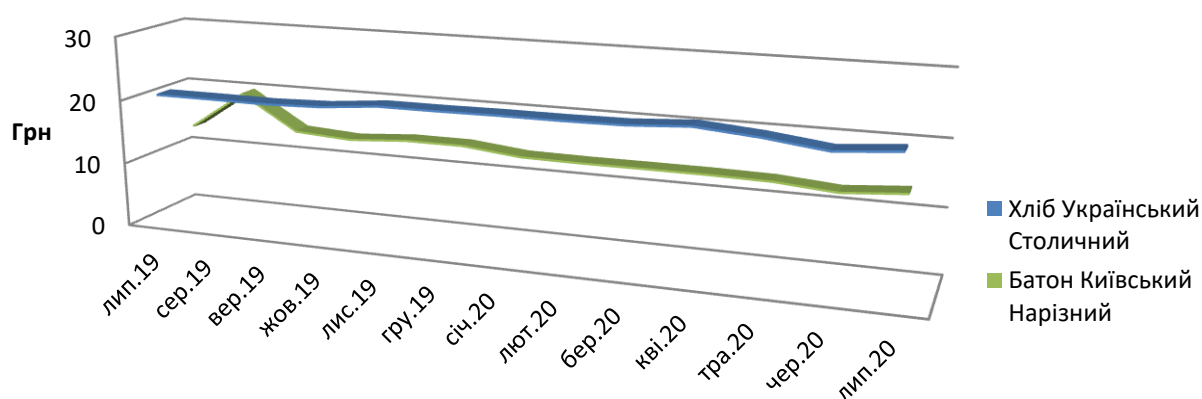

Рис. 3 – Динаміка середньомісячної ціни на хліб ржаний Український Столичний (950 гр) та на батон Київський Нарізний (500 гр) за період з липня 2019 року по липень 2020 року, грн

Джерело: розраховано автором на основі даних Міністерства фінансів України, 2020

Як бачимо з динаміки ціни на хліб та хлібобулочні вироби за рік практично не змінилися. Так, середньомісячна ціна на хліб ржаний Український Столичний (950гр) становила 21,43грн., а на батон Київський Нарізний (500 гр) – 13,24грн. Так, за останній місяць (липень) 2020 року ціна на батон Київський Нарізний (500 гр) зросла на 0,75грн. і на хліб ржаний Український Столичний (950 гр) на 0,78 грн. відповідно.

Основних споживачів хлібобулочних виробів можна поділити три групи: перша група споживачів – купує традиційні сорти хліба та хлібобулочних виробів, орієнтуючись переважно на ціну продуктів; друга група – купує покращені сорти хліба, орієнтуючись переважно на співвідношення «ціна – якість» продукції; третє група – віддає перевагу нетрадиційним сортам хліба (бездріжджову та безглютенову) та орієнтуються на якість продуктів (органічність, автентичність та високу частку доданої економічної вартості), а не на їх ціну.

Якщо розглянути сегмент хлібобулочної продукції, то вона в основному заповнена хлібом із пшеничного борошна або з додаванням

житнього, майжечетверта частина зайнята різними булочними виробами, а нетрадиційні видихліба склали лише 2% обсягу випуску (рис. 4).

Сегментація виробництва хлібобулочних виробів за видами, %

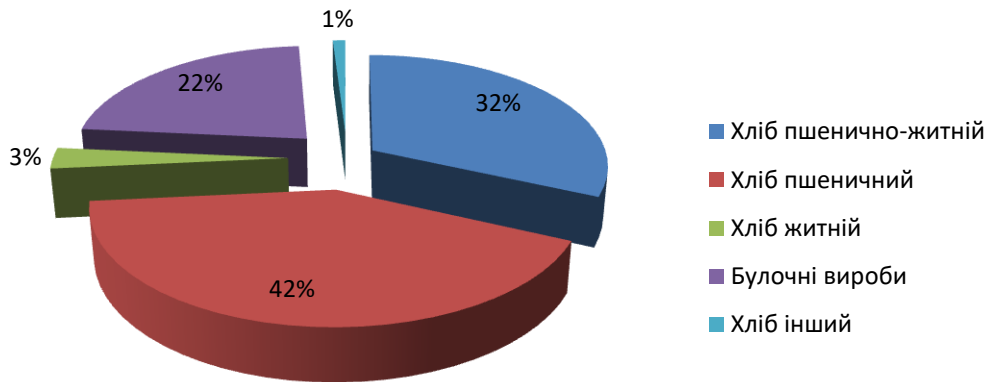

Рис. 4 – Сегментація виробництва хліба та хлібобулочних виробів за видами у 2018 р., в натуральному вираженні, %

Джерело: розраховано автором на основі даних Косован А.П., 2015

Дослідження українського ринку хліба та хлібобулочних виробів дозволив дійти висновку, що останнім часом все більше споживачів цікавляться нетрадиційними сортами хліба (бездріжджовий; замішаний за стародавніми рецептами; дієтичний й лікувально-профілактичний; з мінералами; з додаванням зернових сумішей, висівок, фруктози, меду, горіхів, з добавками з овочів і фруктів тощо)завдяки популярності здорового харчування.Таки сорти виробів дорожче, тому обсяги продажів менше, хоча багато експертів схильнівважати, що частина нової продукції буде збільшуватися. За прогностними даними експертів спостерігається подальше зменшення споживання традиційного хліба. Оскільки ринок нетрадиційнихсортів хліба саме формується, то для нових учасників ринку він відкритий. На цьому ринку простежуються великі перспективи, оскільки українські споживачі прагнуть до здорового харчування і готові купувати дієтичну хлібну продукцію (білковий,

бездріжджовий та безглютеновий хліб), продукцію з різними корисними добавками. Такий підхід, по-перше, дасть можливість учасникам ринку активізувати його розвиток, а по-друге, дасть можливість споживачам обирати із асортименту хліб із цільної пшениці (що не є алергеном) та безглютену продукцію з високим змістом клейковини й продукцію із заморожених напівфабрикатів.

Значення зовнішньоекономічної діяльності в розвитку країн, у тому числі й України, постійно зростає. Географічне розташування України дає можливість їй брати участь у міжнародному поділі праці та різноманітних формах міжнародного бізнесу. Для успішного ведення бізнесу необхідно проаналізувати стан розвитку хлібопекарської галузі країн Європейського Союзу.

Зупинимось на основних тенденціях розвитку хлібопекарської галузі країн Європейського союзу.

Хліб є основним продуктом харчування в більшості країн Європи. У 2016 році роздрібна ціна на хліб в Європі оцінювалася в 84 мільярди доларів США. За оцінкою експертів така тенденція буде спостерігатися до 2021 року, коли загальний обсяг ринку досягне приблизно 105,3 мільярда доларів США.

В умовах інноваційних перетворень хлібопекарська галузь в Європейському Союзі є однією з найбільш динамічною та швидко реагуючою на зміни у ринкових умовах.

Незважаючи на визначеність щодо Brexit в Великобританії, залишається позитивний прогноз для європейської хлібопекарської промисловості. Урбанізація і сучасний спосіб життя спонукають споживачів все частіше харчуватися поза домівкою і шукати зручні харчові формати, в той час як стійкість – визначається як вплив на навколишнє середовище, соціальна відповідальність, здоров'я і благополуччя – залишається першорядним пріоритетом для операторів і споживачів ЄС.

Крім того, за словами експертів, досягнення в області автоматизації забезпечать жорстку конкуренцію хлібопекарським підприємствам

артизанального типу. Підприємства артизанального типу – це підприємства, які виробляють продукцію або товари, зроблені вручну невеликими партіями.

Станом на початок 2019 року кількість діючих хлібопекарських підприємств у ЄС становила близько 210 тис., з них на промислові підприємства припадає 1281 тис, на підприємства артизанального типу – понад 70 тис та на магазини роздрібної торгівлі – понад 10 тис. Структури хлібопекарських підприємств ЄС наведена на рис. 5.

Рис. 5 – Структура хлібопекарських підприємств ЄС за 2018 рік

Джерело: розраховано автором на основі даних ЄС

Географія суттєво впливає на поширеність промислового чи артизанального виробництва хлібобулочних виробів. Так, у деяких країнах, таких як Естонія, Ірландія чи Швеція, промислове випікання домінує, тоді як в інших країнах, таких як Італія, Польща, Франція чи Греція, кулінарні виробники виробляють більше половини хлібобулочних виробів.

Загалом європейці в середньому споживали 57 кілограмів хліба та хлібобулочних виробів на душу населення. Хліб та хлібобулочні вироби виробляються різними способами: великими промисловими компаніями, традиційними пекарнями меншого масштабу, а також людьми вдома.

Моделі споживання хліба сильно відрізняються в межах ЄС, але більшість країн мають середнє споживання 50 кг хліба на людину на рік. Структура ринку варіюється по всій Європі. Дослідження, проведене Європейською комісією в

2018 році, показало, що європейський ринок хліба становить близько 32 млн. тонн в 27 країнах ЄС. Споживання хліба в Західній Європі стабільно, хоча воно сильно варіюється між країнами. Найвищий рівень споживання зафіксований у Болгарії (приблизно 95 кілограмів), Німеччині та Австрії – близько 80 кг, Франції – 59 кг, в той час як Великобританія та Ірландія знаходяться в нижній частині списку з річним споживанням – 32 кг. [9]. В 1-му кварталі 2020р. споживання хліба та хлібобулочних виробів на душу населення ЄС становило 54,9 кг. Експерти констатують, що в Іспанії продажі борошна в 3 рази збільшилися в ході третього тижня закриття країни (COVID-19). У Великобританії виробники борошна подвоїли виробництво, але все ще намагаються задовольнити попит споживачів. У Франції продажі борошна зросли на 140%. Як відомо, приготування та випікання хлібу мають заспокійливий, антистресовий ефект. Випікання хліба потенційно може зняти стрес.

Структура ринку хліба та хлібобулочних виробів варіюється по всій Європі. Так, наприклад, у 2019 році у Великій Британії промисловий сектор становить 80% виробництва, 40% в Німеччині, 35% у Франції, близько 81% в Нідерландах і 19% в Іспанії. Отже, найбільшими гравцями європейського ринку є: Велика Британія та Нідерланди; Німеччина; Франція; Італія; Польща, Іспанія, Румунія, Бельгія та Чеська Республіка.

Споживання хліба відіграє незамінну роль у здоровому та збалансованому харчуванні в європейських країнах, як у Туреччині. Здорова і збалансована дієта є основою гарного життя. Основною причиною зниження споживання хліба в Європі є зміна харчових і побутових звичок. Незважаючи на це, хліб буде залишатися невід'ємною частиною здорового життя.

За оцінками експертів, на основних європейських ринках попит досягнув точки зрілості на традиційні хлібобулочні вироби. Тому для стимулювання зростання ринку хлібопекарські підприємства розширюють свій асортимент та експериментують з інноваціями в таких продуктах, як заморожених хлібів, хліб

ізцільної пшениці (що не є алергеном), безглютенова продукція з високим змістом клейковини.

Очікується, що ринок заморожених хліба та хлібобулочних виробів Європи зростатиме станом на 7,5% CAGR(сукупний щорічний темп зростання)протягом періоду 2018-2024 років.

Європейський сектор ринку лідирує на світовому ринку заморожених хлібобулочних виробів. Ранкова їжа є провідним сегментом, оскільки люди віддають перевагу швидким і зручним продуктам. Наявність заморожених безглютеноу запечених продуктів значно сприяло зростанню ринку.

Виходячи з каналу дистрибуції, ринок сегментується на магазини товарів щоденного попиту, гіпермаркети та супермаркети, пекарі артизанального типу, громадські організації харчування та ресторани швидкого обслуговування.

Виходячи з країн, ринок сегментований на Німеччину, Великобританію, Францію, Росію, Іспанію, Італію та решту країн Європи.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку хлібопекарської галузі України та країн ЄСдозволив зробити наступні висновки.

Досліджений ринок є дуже фрагментарним, при значній присутності численних світових та регіональних гравців. Ринок складається з численних гравців для роздрібної торгівлі та продовольчих каналів. Основні гравці зосереджуються на наданні споживачам інноваційних та екзотичних смаків, забезпечуючи зручність в упаковці та споживанні.

За результатами проведеного аналізу ринку хліба та хлібобулочних виробів можна прогнозувати подальше зменшення споживання хліба. Щоб надалі розвивати хлібопекарську галузь виробники хліба та хлібобулочних виробів повинні заповнювати сегмент дієтичною хлібопекарською продукцією (білковий, бездріжджовий хліб), продукцією з різними корисними добавками, оскільки розвиток руху за здорове харчування сприяє збільшенню потреби в таких продуктах. Тобто необхідно розвивати ринок даної продукції відповідно до попиту, що дасть можливість агрофірмам підвищувати врожайність зернових культур, навіть за рахунок зменшення посівних площ.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних ідемографічних груп населення : Постанова Кабінету міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 780. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016%D0%BF#Text>(дата звернення 27 червня 2020р.).
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25 червня 2020р.).
3. Колумбет О.П. Аналіз забезпеченості підприємств оборотними матеріальними ресурсами: стан та перспективи розвитку хлібопекарської галузі. Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка». 2017. Т22. 11(64). С.224-228.
4. Гаранина В.В. Основні тенденції розвитку хлібопекарської галузі в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2018. №50. С. 122-123.
5. Кабаш Н. Хлебushел в тень.URL: <http://markets.eizvestia.com/full/hleb-ushel-v-ten/> (дата звернення 01 липня 2020р.).
6. Положення про покладення спеціальних обов'язків насуб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносупільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу : Постановою Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2018 р. №867. URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/486E117B34CF13EEC2257BCE0041B995?OpenDocument> (дата звернення 03 липня 2020р.).
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/markets/wares/index/?=хлебо-булочные&g=хлеб>(дата звернення 06 липня 2020р.).
8. Косован А. П. Концептуальні підходи та резерви оновлення матеріальної бази хлібопечення. Зберігання та переробка сільгоспсировини. 2015. № 1. С. 6-9.
9. Bread and bakery products in Europe - Statistics and Facts. URL: <https://www.statista.com/topics/4090/bread-and-bakery>(дата звернення 08.07.2020р.).

**СТАТИСТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ
ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ВІД
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Макарчук О.Г., к.е.н., доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-5997-5879>

Питання відходів в Україні відзначається особливою масштабністю та значимістю, по-перше через домінування у економіці країни ресурсомістких і багатовідходних технологій, по-друге через низький ступінь реагування на такі виклики впродовж тривалого періоду. Великі масштаби ресурсокористування національної економіки, а також енергетично-сировинна спрямованість у сукупності із застарілою технологічною базою є основними факторами, що продовжують визначати високі показники утворення й накопичення різних за видами відходів.

Перелічені вище проблемні питання призводять до подальшого поглиблення екологічної кризи та відповідно загострення соціально-економічної ситуації в суспільстві. У свою чергу це обумовлює необхідність регулювання використання природних ресурсів у цілому та управління відходами, зокрема, зважаючи на кращі зарубіжні практики. Проблема відходів залишається однією з основних екологічних проблем та значимою у ресурсному аспекті.

Отже, у сучасних умовах вирішити питання відходів можливо за допомогою нормативно-правового механізму, який створюється державою в контексті переходу до концепції сталого розвитку з метою стимулювання природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання та відповідає Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». У даній Стратегії передбачено розробку та реалізацію Програми збереження навколишнього природного середовища (Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр., 2016).

У сфері охорони навколишнього природного середовища на сьогодні головною проблемою є покращення системи управління промисловими

відходами. Основні положення, щоможуть сприяти вирішенню даної проблеми прописані у документі Організації об'єднаних націй (ООН) «Глобальні цілі сталого розвитку 2030». У даному документі зазначено доцільність впровадження заходів з управління переробкою відходів, а також попередження, зменшення, переробки та повторного їх використання (Ільченко В.М., Махітько В.С., 2015).

Відповідно до Цілей сталого розвитку 2016-2030 рр. забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, а також переходу до раціональних моделей споживання і виробництва, можна досягти у результаті суттєвого зменшення обсягу відходів шляхом вживання заходів щодо запобігання їх утворенню, скорочення, переробки та повторного використання (Стратегія сталого розвитку "Україна-2020", 2015).

Вирішити питання ефективного управління відходами в Україні покликана також Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року (Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, 2017). Прийняття та реалізація Стратегії полягає у тому, щоб вирішити критичну ситуацію, яка склалася з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів і характеризується подальшим розвитком екологічних загроз. Також дана Стратегія визначає головні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами на найближчі десятиліття з урахуванням європейських підходів відносно питань управління відходами.

У зв'язку з цим постає необхідність аналітичної оцінки формування і використання відходів від господарської діяльності для визначення ефективних напрямків управління ними.

Обговорення проблем управління відходами висвітлюється багатьма вітчизняними та зарубіжними ученими, органами державної влади, засобами масової інформації тощо.

Мароне П., Сіка Е. та Макарчук О. дослідили систему управління відходами в Україні та перехід її до умов сталого розвитку (Мароне П., Сіка Е.

та Макарчук О., 2019). Вони прийшли до висновку, що необхідно проблему управління відходами віднести до національних пріоритетів, забезпечивши таким чином ефективну реалізацію програми поводження з відходами, особливо на місцевому рівні, зокрема перетворюючи відходи в цінні вторинні ресурси.

У Звіті про глобальне управління відходами йдеться про те, що правильно прийняті рішення відносно управління відходами є важливим чинником людства, яке в свою чергу може зменшити негативний вплив на навколишнє середовище. Наголошується, що екологічна стійкість - це головне питання, яке необхідно вирішити для подальшого розвитку і зосередити увагу на благополуччі людини, оскільки потужності планети лімітовані у часі. У зв'язку з цим покращення навколишнього середовища за рахунок раціонального управління відходами є ключовим елементом стійкого розвитку (Звіт про глобальне управління відходами, 2015).

Матвєєв Ю. та Гелетука Г. дослідили питання перспектив енергетичної утилізації твердих побутових відходів в Україні. На їхню думку, це надасть можливість збільшити глибину переробки відходів, особливо це стосується термічних методів оброблення для того, щоб у подальшому мінімізувати захоронення і потребу в нових полігонах; отримання додаткового джерела енергії; отримання додаткового доходу через продаж електроенергії і тепла (Матвєєв Ю., Гелетука Г., 2019).

Вирішення питань нормативно-правового регулювання поводження з відходами проаналізували Суєтнов П. та Лазебна А. Вони прийшли до висновку, що для врегулювання сфери поводження з відходами в Україні необхідно забезпечити поступове й ефективне впровадження заходів, які в свою чергу закріплені у Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 р., систематизувати нормативно-правові документи, які стосуються поводження з відходами та відповідно розпочати їх реалізацію (Суєтнов П., Лазебна А., 2020).

Оцінка формування відходів від господарської діяльності. Важливим питанням для негайного вирішення набула проблема, що пов'язана з утворенням,

накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів. Така ситуація в подальшому характеризується розвитком екологічних загроз для країни. Проблему відходів в Україні вирізняє її масштабність, а також наявність ресурсомістких багатовідходних технологій, що домінують в національній економіці.

Для того, щоб вирішити вказані проблеми, а також покращити стан навколишнього середовища покликані ряд нормативно-правових актів України, що містять необхідні базові вимоги щодо поводження з відходами й відповідають деяким нормам європейського законодавства. Так, діючий Закон України «Про відходи» в цілому враховує вимоги Рамкової Директиви 75/442/ЄС про відходи та Директиви про небезпечні відходи 91/689/ЄС. При цьому одним із важливих напрямів співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища, сталого розвитку і зеленої економіки (за Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС) визнано управління відходами та ресурсами (Лоева І.Д., 2014).

Варто відзначити, що Закон України «Про відходи» та «Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року» започаткували основи формування і розвитку системи управління відходами.

За Законом України «Про відходи» поняття «відходи» означає будь-які речовини, матеріали і предмети, які утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення (Закон України «Про відходи», 1998).

Утилізація відходів є нагальною проблемою для України, оскільки утворення відходів є достатньо високим, в середньому 352333,9 тис. т., але заводів для правильної переробки недостатньо. Позитивним є те, що при порівнянні 2018 р. до 2010 р. присутня певна тенденція до зниження рівня утворення відходів (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники утворення та поводження з відходами, тис. т

Показники	Роки				Відн.відх. 2018 р. до 2010 р., %
	2010	2016	2017	2018	
Утворено, тис. т:	425914,2	295870,1	366054,0	352333,9	82,72
- у тому числі від економічної діяльності	419191,8	289523,6	360196,0	346790,4	82,73
Утворено відходів на одну особу, кг	9285,0	6934,0	8616,0	8335,0	89,77
Зібрано, отримано побутових та подібних відходів, тис. т	9765,5	11562,6	11271,2	11857,2	121,42
Імпортовано, тис. т	4,1	7,9	112,0	89,4	2180,49
Усього спалено, тис. т:	1058,6	1106,1	1064,3	1028,6	97,17
- у т.ч. з метою отримання енергії	840,3	1035,3	1008,5	951,2	113,20
Утилізовано (R2-R11), тис.т	145710,7	84630,3	100056,3	103658,1	71,14
Підготовлено до утилізації (R12-R12K), тис. т	6037,3	2920,5	3357,8	3193,6	52,90
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти (D1, D5, D12), тис. т:	313410,6	157379,3	169801,6	169523,8	54,09
- у тому числі на спеціально обладнані звалища (D5)	207445,1	33871,0	24619,1	26305,6	12,68
Видалено іншими методами видалення (D2-D4, D6,D7), тис. т	24318,0	39390,4	55360,1	57674,2	237,17
Знешкоджено (D8, D9), тис. т	...	186,7	248,8	212,1	-
Розміщено на стихійних звалищах, тис. т	87,4	12,4	3,7	2,5	2,86
Експортовано, тис. т	281,3	415,6	261,8	190,8	67,83
Вилучено внаслідок витікання, випаровування, пожеж, крадіжок, тис. т	1367,6	19,8	19,5	6,7	0,49
Накопичено відходів протягом експлуатації у місцях видалення відходів на кінець року, млн. т	13267,5	12393,9	12442,2	12972,4	97,78
- у розрахунку на 1 км ² території країни, т	21984,2	21495,6	21579,3	22498,9	102,34
- у розрахунку на одну особу, кг	289236,0	289274,0	292857,0	306896,0	106,11

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Однак, досліджуючи 2016-2018 рр., спостерігається зростання їх утворення. Порівнюючи утворення відходів на одну особу 2018 р. до 2010 р., можна спостерігати, що їх кількість знизилась на 17%, тобто спостерігається дещо позитивна динаміка. Кількість побутових та інших відходів у 2018 р. становила 11857,2 тис. т або 3,4% від загальної кількості утворених відходів.

В умовах, коли в Україні вирішується питання з поводженням відходів, країна імпортує їх. У 2018 р. їх кількість становила 89,4 тис. т, а кількість відходів спрямованих на експорт все знижується та у 2018 р. становила 190,8 тис. т.

У той же час ведеться статистика і щодо розміщення відходів на стихійних звалищах. Даний показник хоч і знижується щорічно, однак у 2018 р. становив 2,5 тис. т. Така ситуація вимагає наявності таких механізмів, які б врегульовували дану проблему, щоб у майбутньому покращити навколишнє середовище. Проаналізуємо утворення відходів за видами економічної діяльності (табл. 2). Кількість всього утворених відходів у 2018 р. становила 352333,9 тис. т, з них 98% припадало на відходи, що утворені внаслідок економічної діяльності. Відходи від сільського, лісового та рибного господарства у 2018 р. в структурі загальної кількості відходів від економічної діяльності становили 1,7%.

Так, у 2018 р. кількість відходів у даній галузі становила 5968,1 тис. т, що на 17% нижче від рівня 2010 р. Виробництво сільськогосподарської продукції належить до тих, які найбільшою мірою утилізуються - 98%, адже сільськогосподарські відходи можна в більшій мірі назвати вважати рослинного або тваринного походження.

Найбільшу питому вагу у структурі відходів займала добувна промисловість і розроблення кар'єрів (85,6%) та переробна промисловість (9,1%). Найменшу кількість утворення відходів можна спостерігати у таких галузях як: - будівництво; - водопостачання; каналізація, поводження з відходами.

Таблиця 2

Утворення відходів за видами економічної діяльності, тис. т.

Види економічної діяльності	Роки				Відн.відх.,
	2010	2016	2017	2018	2018 р. до 2010 р.,%
Усього	425914,2	295870,1	366054,0	352333,9	82,72
Від економічної діяльності	419191,8	289523,6	360196,0	346790,4	82,73
Сільське, лісове та рибне господарство	8568,2	8715,5	6188,2	5968,1	69,65
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	347688,1	237461,4	313738,2	301448,9	86,70
Переробна промисловість, у т.ч.:	50011,7	34093,0	32176,7	31523,2	63,03
- виробництво харчових продуктів	7245,4	5089,8	6446,5	5818,4	80,30
- виробництво напоїв	1522,2	646,4	394,2	447,4	29,39
- виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2679,0	840,0	1242,9	1227,8	45,83
- виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	615,4	12,0	12,5	11,5	1,87
- металургійне виробництво	32844,2	22264,5	21980,0	21799,3	66,37
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8641,0	7511,5	6191,7	6322,7	73,17
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1698,7	457,4	408,7	397,4	23,39
Будівництво	329,4	300,2	493,8	378,8	115,00
Інші види економічної діяльності	2254,7	984,6	998,7	751,3	33,32
Від домогосподарств	6722,4	6346,5	5858,0	5543,5	82,46

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

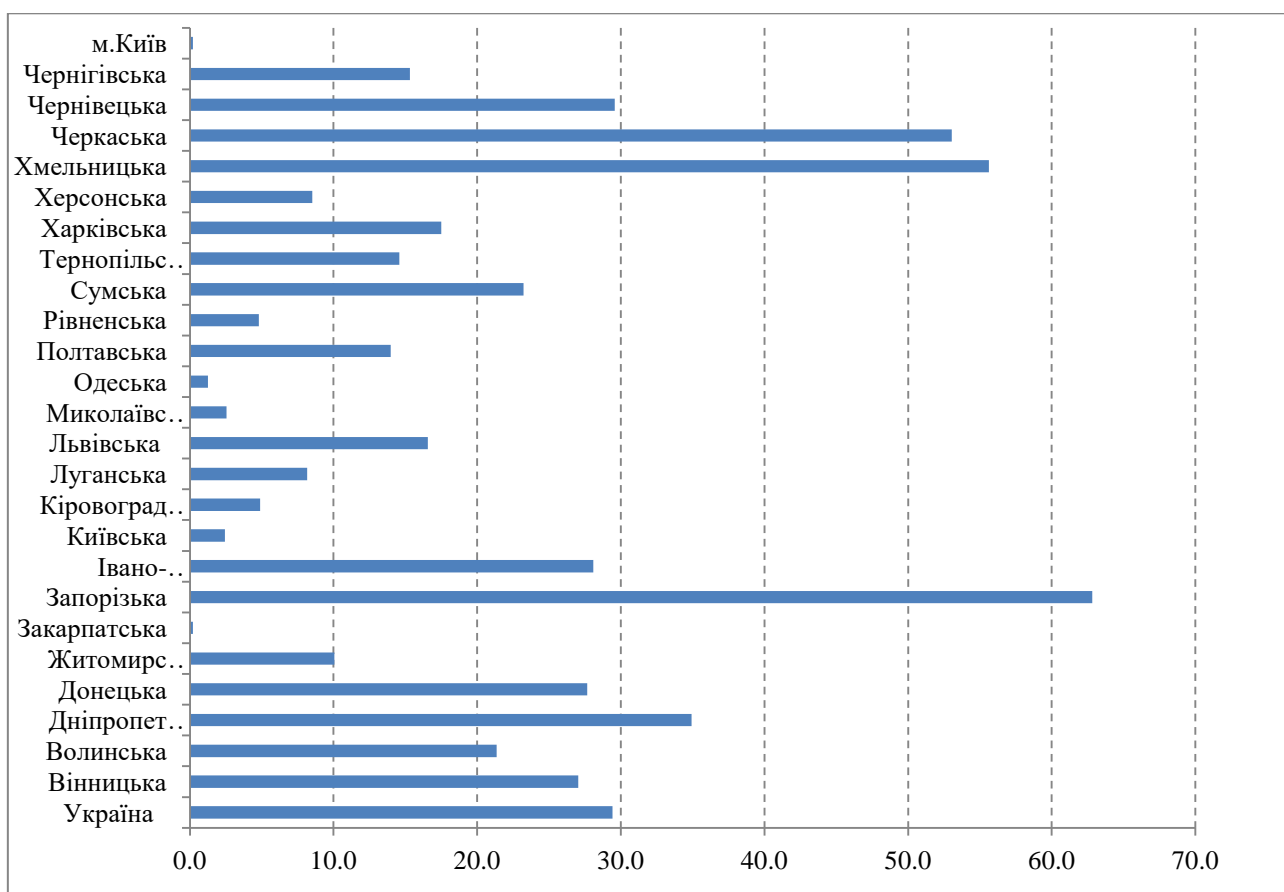
Окремо виділяють утворення відходів від домогосподарств. Їх кількість у загальній структурі утворення відходів у 2018 р. становила 1,6%. Проте, спостерігається позитивна динаміка їх зниження. Так, у 2018 р. їх кількість становила 5543,5 тис. т, що на 17,5% нижче порівняно з 2010 роком.

Аналіз використання відходів від господарської діяльності. Кількість відходів від господарської діяльності безпосередньо залежить від економічного розвитку регіону такійкості функціонуючих підприємств. У різних областях

України склалася різна ситуація щодо утилізації відходів. В регіонах із великою кількістю відходів, за сприятливих умов, є можливість будувати заводи по утилізації, які можуть суттєво покращити екологічний стан.

У ст. 1 Закону України «Про відходи» визначено зміст терміну «поводження з відходами» як «дій, спрямованих на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення».

Із рис.1 видно, що лідируючі позиції за питомою вагою утилізованих відходів у загальній кількості утворених за регіонами у 2018 р. займали Запорізька (62,8%), Хмельницька (55,6%), Черкаська (53%), Дніпропетровська (34,9%), Чернігівська (29,6%) та Вінницька (27%) області.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України 2020 р.

Рис.1. Питома вага утилізованих відходів у загальній кількості утворених за регіонами України у 2018 р., %

Найбільші проблеми із утилізацією спостерігались у м. Києві (0,2%), Закарпатській (0,2%), Одеській (1,3%), Миколаївській (2,5%), Київській (2,4%) областях. У цілому по Україні даний показник низький та становить 29,4%.

Це у свою чергу негативно впливає на навколишнє середовище України, адже щорічно кількість відходів збільшується, а при незначній та часом неправильній утилізації, це загрожує екологічною катастрофою.

Сталий розвиток сектору управління побутовими та подібними відходами означає його економічний розвиток із врахуванням соціальних аспектів, ресурсозбереження, а також мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище.

Даний процес відображено на рис. 2 як традиційна схема сталого розвитку.

Рис.2. Стійкий розвиток управління побутовими та подібними відходами

Джерело: Ільченко В.М., Махітько В.С., 2015

Інноваційний сценарій розвитку галузі управління побутовими та подібними відходами має такі економічні вигоди: зростання валового регіонального продукту у абсолютному вираженні та на душу населення в результаті розробки сектору управління побутовими та подібними

відходами; збільшення доходів регіональних та місцевих бюджетів, що фінансуються з оподатковуваних прибутків та властивостей, пов'язаних із операціями щодо сортування та переробки відходів, які виникають; впровадження технологій з низьким рівнем відходів та збереження ресурсів; розширення площ для ведення сільського господарства, будівництва та відпочинку замість побутових та подібних відходів; виробництво електроенергії та тепла за допомогою альтернативних джерел енергії (Ільченко В.М., Махітько В.С., 2015).

При інноваційному сценарію виникають соціальні переваги, які включають: створення нових робочих місць й зменшення безробіття; чистіші міські та сільські райони; зниження захворюваності; вища освіта; екологічна освіта; забезпечення безпеки роботи у секторі побутових та подібних відходів.

Екологічними перевагами можуть бути наступні складові: запобігання забрудненню повітря, підземних вод та ґрунтів; збереження біорізноманіття та навколишнього середовища; скорочення викидів парникових газів, зокрема на сміттєзвалищах; збереження кінцевих джерел енергії та ширше використання їх альтернатив.

Важливо відмітити, що модель сталого розвитку сектору управління побутовими й іншими відходами може бути розгорнута повністю у всій економіці.

Згідно даних Державної служби статистики України, щороку в країні накопичує від 700 млн. т до 1 млрд. т відходів, з яких: перероблені відходи (2-3%); відсортовані відходи для подальшої переробки (7-8%); решта відходів, які зберігаються на сміттєзвалищах (90%). Здебільшого сміттєзвалища не відповідають основним екологічним стандартам.

Україна має потенціал для підвищення рівня переробки відходів шляхом реформування сектору поводження з твердими побутовими відходами. В даний час для України поводження з твердими побутовими відходами є поєднанням бізнес-можливостей та екологічних потреб країни.

Відходи є ресурсом, який можна та необхідно перетворити на сировину, зберігаючи корисні копалини й інші природні ресурси. Найбільший успіх досягнутий у таких країнах як Швейцарія, Німеччина та Швеція, де понад 80% відходів відсортовуються в господарствах для подальшої їх переробки.

Міжнародний досвід показує, що у разі регулювання процесу переробки податковою політикою та природоохоронним законодавством, переробники можуть отримувати значні доходи.

У перспективі для України необхідним є оптимізація політики управління відходами та впровадження сучасних технологій. До 2025 р. країна може забезпечити екологічно безпечну систему управління твердими побутовими відходами та переробити до 40% відходів. Таким чином, до 2025 р. більше 60 мільйонів метричних тон твердих побутових відходів можуть бути переробленими для подальшого використання у вигляді сировини та енергії, а не накопичуватись на сміттєзвалищах. Досягнення скорочення відходів в Україні на 30-40% потребує інвестицій, обсяг яких становить приблизно 13 млрд. євро. Це в свою чергу дозволило б скоротити попит на розширення полігонів на 30% та отримати додаткові доходи від продажу вторинних матеріалів і енергії до 300 млн. євро.

На сьогодні в Україні застосовується переважно один метод поводження з відходами від господарської діяльності - складування на полігонах. Він має суттєві недоліки, серед яких виділяють проблеми, що пов'язані з безпечним їх зберіганням для навколишнього середовища. У зв'язку з цим, переробка відходів залишається актуальним питанням, вирішення якого залежить від правильно організованої системи управління та поводження з відходами різних видів.

Список використаних джерел

1. Brauweiler H.-C., Shkola V., Markova O. Economic and legal mechanisms of waste management in Ukraine. URL:DOI: 10.21272/mmi.2017.2-33

2. DemusV., ZhechkovR., Background Paper on Financing Waste Management in Ukraine.

URL:http://documents.rec.org/events/EF/Background%20paper_financing%20waste%20management%20in%20Ukraine.pdf

3. Global Waste Management Outlook (2015)

URL:<https://www.uncclearn.org/sites/default/files/inventory/unep23092015.pdf>

4. Morone P., Sica E., Makarchuk O. Innovation Strategies in Environmental Sciences (Monograph: From wasteto value: assessing the pressure toward a sustainability transition of the Ukrainian waste management system (Part 1)), Vienna, Austria, p. 1-33, 2019:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-817382-4.00001-0>

5. Глобальні цілі сталого розвитку 2030 / Офіційний сайт ООН в Україні. - URL:http://www.un.org.ua/images/documents/3615/цiлi_web.pdf

6. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР (із змін., редакція від 18.12.2017 р.). URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187/98-BP>.

7. Ільченко В.М., Махітько В.С. Комплексна переробка та утилізація відходів як основа сталого економічного розвитку району, Вісник ЖДТУ, № 2 (72), 2015. С. 134-136.

8. Лоева І.Д. До проблеми імплементації політики ЄС у сфері поводження з відходами в Україні. Вісник Одеського державного екологічного університету. 2014. Вип. 18. С. 43-47.

9. Матвєєв Ю.Б., Гелету́ха Г.Г. Перспективи енергетичної утилізації твердих побутових відходів в Україні. Аналітична записка БАУ №22019 р. URL:<https://uabio.org/wp-content/uploads/2020/01/position-paper-uabio-22-ua.pdf>

10. Навколишнє середовище. Економічне та галузеве співробітництво: розділ 5 // Економічний компонент Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС URL:http://www.ier.com.ua/ua/Ukraine_EU_project/materials/AA_title_5/industry_entrepreneurship

11. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року від 8 листопада 2017 р. №820-р. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/>

відходами спільнот. URL: https://dzki.kyivcity.gov.ua/files/2018/7/10/Upravlinya_vidchoda_my.pdf

14. Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

15. Суєтнов Є. П., Лазебна А. В. Нормативно-правове регулювання поведінки з відходами: аналіз, проблеми та напрями вирішення. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2020. Вип. 33, С. 102-108.

16. Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр. / Офіційний сайт ООН в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/oon-v-ukraine>

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Микицей Т.Д., к.е.н., доцент, <https://orcid.org/0000-0001-6815-6990>

Собченко Т.С., к.е.н., доцент, <https://orcid.org/0000-0001-5123-2694>

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Сучасний екологічно-орієнтований процес розвитку людської діяльності має ланцюжковий характер та вимагає ґрунтового покрокового перегляду механізмів господарювання, а також методів галузевого управління в цілому. Змінні зовнішні та внутрішні умови соціально-економічного розвитку аграрних формувань, обумовлюють їх діяльність в умовах високого рівня господарської невизначеності та суттєвості впливу швидкозмінних невиробничих факторів (зокрема якісних, тобто кількісно невимірних). Знаковим, з точки зору обґрунтування нагальної необхідності розробки та впровадження дієвих ефективних управлінських рішень із забезпечення раціонального використання наявного біоресурсного потенціалу України, є занепад провідної галузі сільського господарства, що забезпечує людство незамінними білковими продуктами харчування – галузі скотарства.

Важливість розвитку аграрного сектору (в т.ч. скотарства) не потребує доведення, адже це є провідна галузь економіки, яка, в першу чергу, забезпечує продовольчу безпеку нашої країни, формує 10-12% ВВП, а також ефективно

вирішує соціально-екологічні проблеми держави. Основними гальмівними процесами у діяльності аграрних формувань в умовах сьогодення є: недостатня державна підтримка (в т.ч. законодавча); низький рівень конкурентоспроможності; нерозвинена інфраструктура; слабка дебіторсько-кредиторська кооперація та координація; висока залежність від загальнооекономічного та політичного розвитку держави тощо (рис. 1).

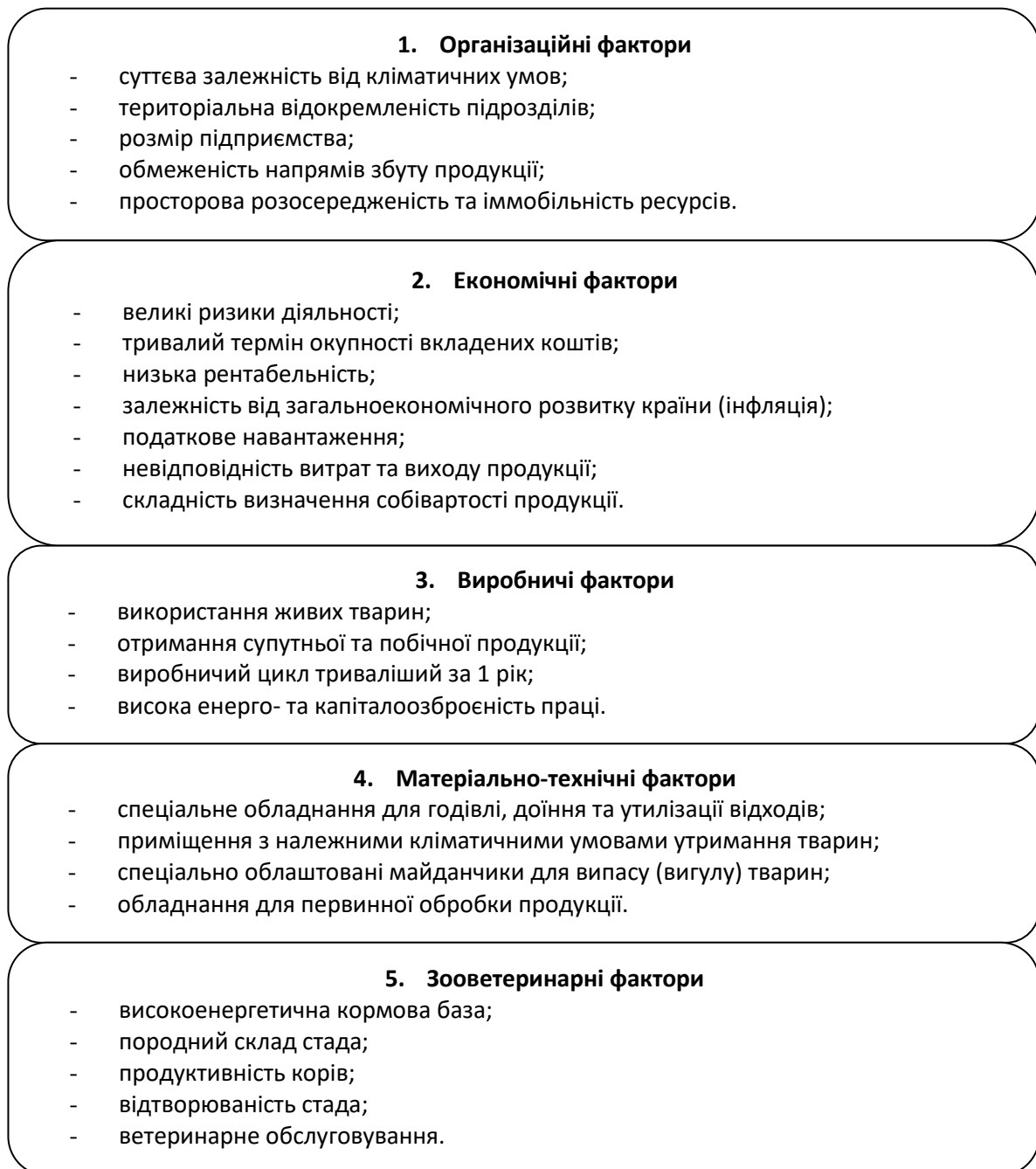

Рис. 1. Основні господарські фактори виробництва у галузі скотарства

Джерело: авторська розробка

Зазначені галузеві фактори, підтверджують, що скотарство є провідною галуззю тваринництва, що забезпечує суспільство незамінними висококалорійними білковими продуктами харчування; це складний виробничий комплекс, для ефективного управління яким, необхідний спеціально розроблена система заходів, яка б враховувала галузеву специфіку функціонування (в т.ч. особливості відтворюючи хпроцесів).

Управління діяльністю аграрних формувань (в т.ч. галузі скотарства) є системним процесом, тобто передбачає ієрархічну залежність між функціями з динамічним їх корегуванням на об’єкт. Тобто, біологічні закони та циклічність відтворення у галузі скотарства вимагають системного підходу до господарювання з аналітичним розумінням сутності біологічних процесів галузі, врахуванням впливу дії соціально-економічних та екологічних чинників (рис. 2).

Рис. 2. Основні фактори впливу на формування дієвої інформаційно-аналітичної системи управління у галузі скотарства

Джерело: авторська розробка

Головним критерієм розвитку галузі скотарства та ефективного відтворення біологічного капіталу є динамічність поголів'я худоби, а особливо корів, які безпосередньо забезпечують його самовідновлення. Досліджуючи динаміку поголів'я ВРХ (в т.ч. корів) по Україні та Київській області, варто відмітити динамічний критичний спад, а також переорієнтацію зосередженості вирощування худоби за категоріями господарств - від сільськогосподарських підприємств, у бік господарств населення (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка поголів'я худоби в Україні протягом 1990-2019 років, тис. гол.*

Показник	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік	2018 рік	2019 рік
<i>Загальне поголів'я худоби:</i>								
ВРХ	24623,4	17557,3	9423,7	6514,1	4494,4	3750,3	3332,9	3117,7
в т.ч. корів	8378,2	7531,3	4958,3	3635,1	2631,2	2166,6	1919,4	1806,5
<i>в т.ч. поголів'я у сільськогосподарських підприємства:</i>								
ВРХ	21083,3	13701,4	5037,3	2491,8	1526,4	1270,5	1138,1	1049,1
в т.ч. корів	6191,6	4595,1	1851	866,2	589,1	505,1	467,8	438,3
<i>в т.ч. поголів'я у господарствах населення:</i>								
ВРХ	3540,1	3855,9	4386,4	4022,3	2968	2479,8	2194,8	2068,6
в т.ч. корів	2186,6	2936,2	3107,3	2768,9	2042,1	1661,5	1451,6	1368,2
<i>в т.ч. у фермерських господарствах</i>								
ВРХ			102,5	109,5	95,3	106,3	106,3	103,6
в т.ч. корів			35,8	38,2	37,4	41,7	42,8	42,5

**Джерело: сформовано авторами на основі статистичних даних Державної служби статистики України*

Табличні дані підтверджують динамічний спад поголів'я худоби як по загальній кількості, так і за категоріями господарств. У сукупності по Україні у 2019 р. порівняно з попереднім 2018 р. маємо зниження на 215,2 тис. гол. (або на 6,5%); порівняно з 2015 р. – зниження на 30,6%; порівняно з 2010 р. – зниження на 52,1%; порівняно з 2000р. – зниження на 66,9%; порівняно з 1990 р. - загальне поголів'я зменшилося на 87,3%. України з країни-експортера, поступово перетворюється на імпортера продукції скотарства¹. Так, станом на січень 2020 року маємо найнижчий, критичний рівень поголів'я ВРХ, що не лише загострює питання забезпечення населення якісною продукцією, а й постає проблема про існування галузі скотарства взагалі за таких умов. Все це обґрунтовує термінову необхідність розробки дієвого ефективного механізму реабілітації галузі.

Проаналізувавши регіональний розподіл наявного поголів'я худоби на січень 2020 року, варто відмітити, що найбільше поголів'я зосереджено у Полтавській (209, 8 тис. гол. або 6,7% від загального поголів'я країни), Вінницькій (220,7 тис. гол. або 7,08% від загального поголів'я країни) та Хмельницькій областях (220,9 тис. гол. або 7,09% від загального поголів'я країни). Однак порівняно з попереднім роком, динаміка поголів'я худоби є негативною, в межах 4-11%. Це ще раз підтверджує необхідність розробки системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління відтворюючими процесами у скотарстві з метою його відновлення як провідної галузі тваринництва України.

Важливим показником ефективності використання біологічних ресурсів сільськогосподарських підприємств є продуктивність худоби, яка незважаючи на загальний занепад галузі, має позитивну динаміку. Найбільш високий рівень у співвідношенні з середніми по країні має Київська область (рис. 2).

¹ Дунаєвецька районна державна адміністрація. Молочне скотарство на селі: проблеми і шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]]. – Режим доступу : <http://dunrda.gov.ua/news/molochne-skotarstvo-na-seli-problemi-i-shlyakhi-%d1%97kh-virishennya/>

Рис. 2. Динаміка продуктивності ВРХ в Україні та Київській області протягом 1990-2019 років*

**Джерело: сформовано авторами на основі статистичних даних Державної служби статистики України*

Головною проблемою ефективності господарювання у даній галузі є саме відтворення тварин, яке забезпечує не лише підтримання оптимального поголів'я та його продуктивності, а й ефективне виробництво життєво-необхідних люду продуктів харчування (молоко, м'ясо). Стан галузі скотарства сьогодні характеризується як катастрофічним зменшенням поголів'я худоби (на 21505,7 тис. гол. або на 87,3% у 2019р. порівняно з 1990р.), так і скороченням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції – порівняно з 1990 р. виробництво м'яса у забійній вазі скоротилось на 1615,9 тис. т (або на 81,4%); виробництво молока скоротилось на 14845,1 тис. т (або на 60,6%) (рис. 3).

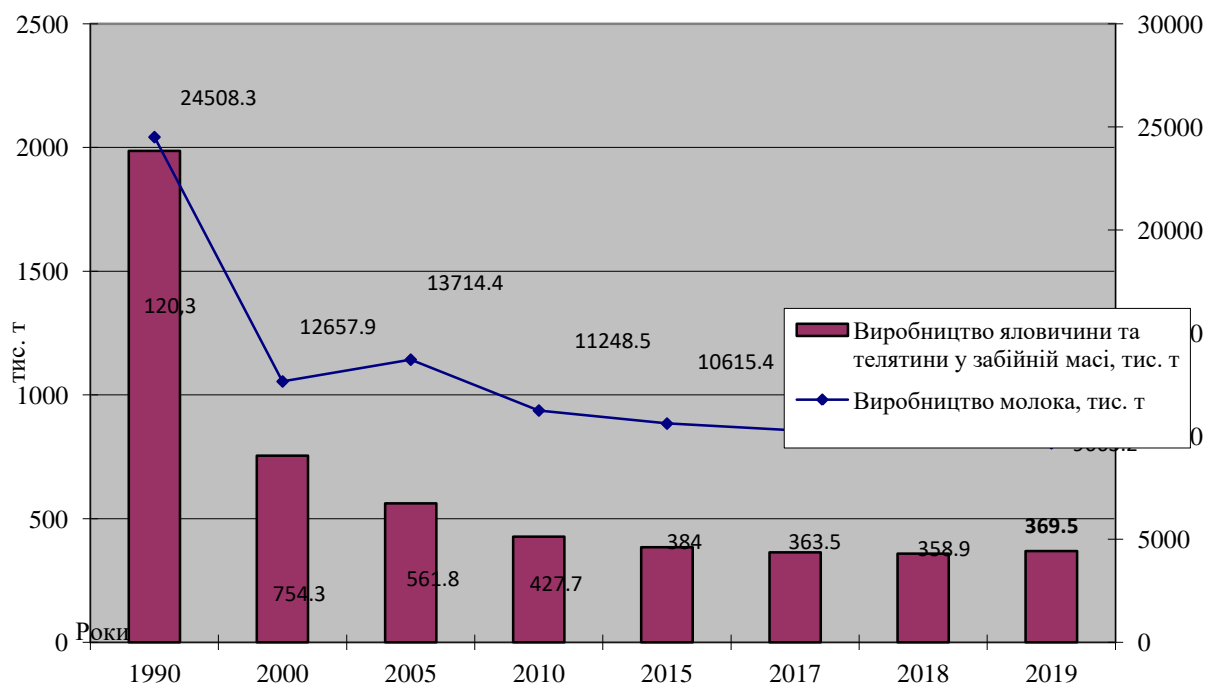

Рис. 3. Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції скотарства України протягом 1990-2019 років

**Джерело: сформовано авторами на основі статистичних даних Державної служби статистики України*

В основі ефективного відтворення та підвищення показників продуктивності, лежить високоенергетична збалансована кормова база (рис. 4). Наявність достатньої кількості природних кормових угідь на одну умовну голову є головним внутрішнім ресурсом для відновлення галузі скотарства в Україні, адже дає можливість збільшити чисельність поголів'я тварин, забезпечити їх належною кормовою базою, покращити їх продуктивні та відтворювальні якості. Графічні дані підтверджують нашу гіпотезу, щодо недостатнього рівня забезпеченості скотарства власними кормами, що обґрунтовує незадовільний стан та спадаючу динаміку показників відтворення та продуктивності.

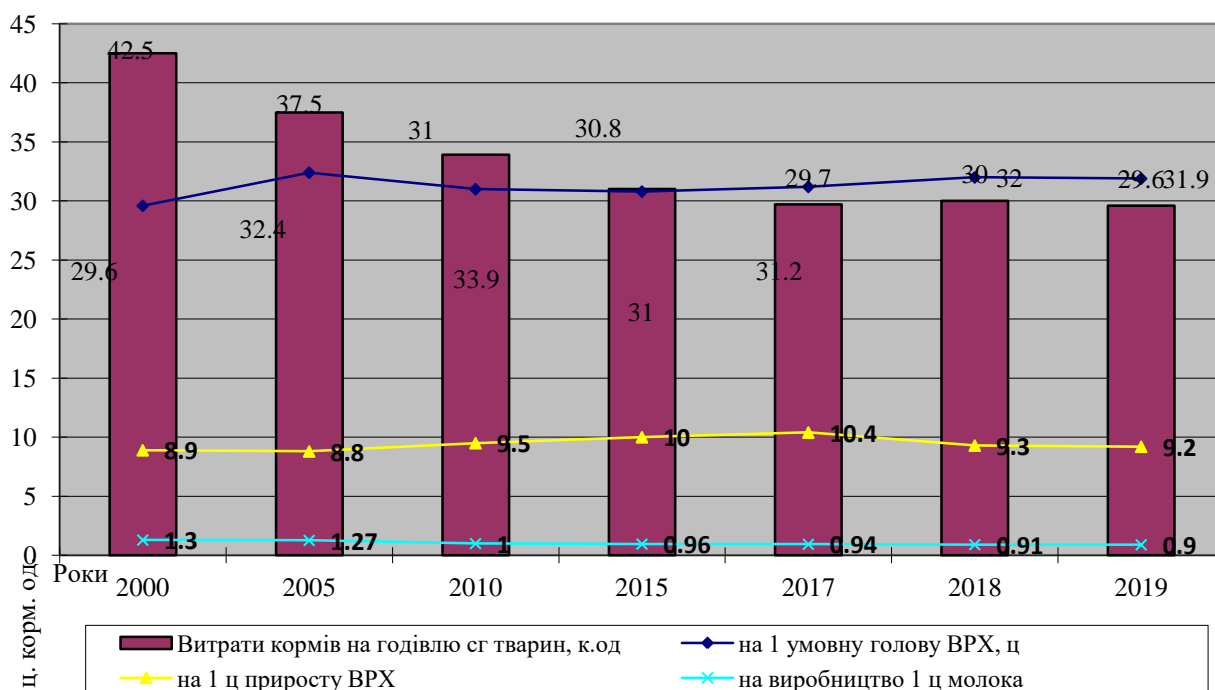

Рис. 4. Динаміка середніх витрат кормів на годівлю та виробництво одиниці продукції скотарства протягом 2000-2019 років*

**Джерело: сформовано на основі статистичних даних Державної служби статистики України*

Одночасно зі зміцненням кормової бази підвищенню ефективності ведення галузі молочно-м'ясного скотарства, значно сприяє ефективна селекційно-племінна робота з вдосконалення породних і продуктивних якостей худоби. На сьогодні є нагальна потреба у збільшенні кількості створених базових господарств для розведення м'ясного поголів'я ВРХ (племінних репродукторів по м'ясному скотарству), де зосереджено найкращий генофонд вітчизняних та зарубіжних порід великої рогатої худоби. Племярепродуктори щорічно реалізують господарствам України 200-250 тис. голів племінного молодняку ВРХ та мають надій на 1 корову понад 6000 кг молока щорічно.

Нарощення поголів'я, впровадження заходів підвищення продуктивності худоби, збільшення обсягів виробництва продукції скотарства та інші заходи галузевого розвитку, мають бути узгоджені з потребами ринку(внутрішнього і зовнішнього). Закони ринкової економіки господарювання у рамках стратегії сталого розвитку, вимагає динамічної інтенсифікації процесів відтворення

біологічного потенціалу скотарства, з метою задоволення попиту на продукцію. Таким чином, ринок виступає «ареною», де формуються доходи від реалізації продукції, на основі співвідношення попиту і пропозиції, а ціна виступає ендегенною характеристикою рівня розвитку галузі. Дослідивши динаміку середніх цін реалізації продукції скотарства по Україні, можемо зробити висновок, що крива ціни є функцією попиту і пропозиції на ринку (рис. 5).

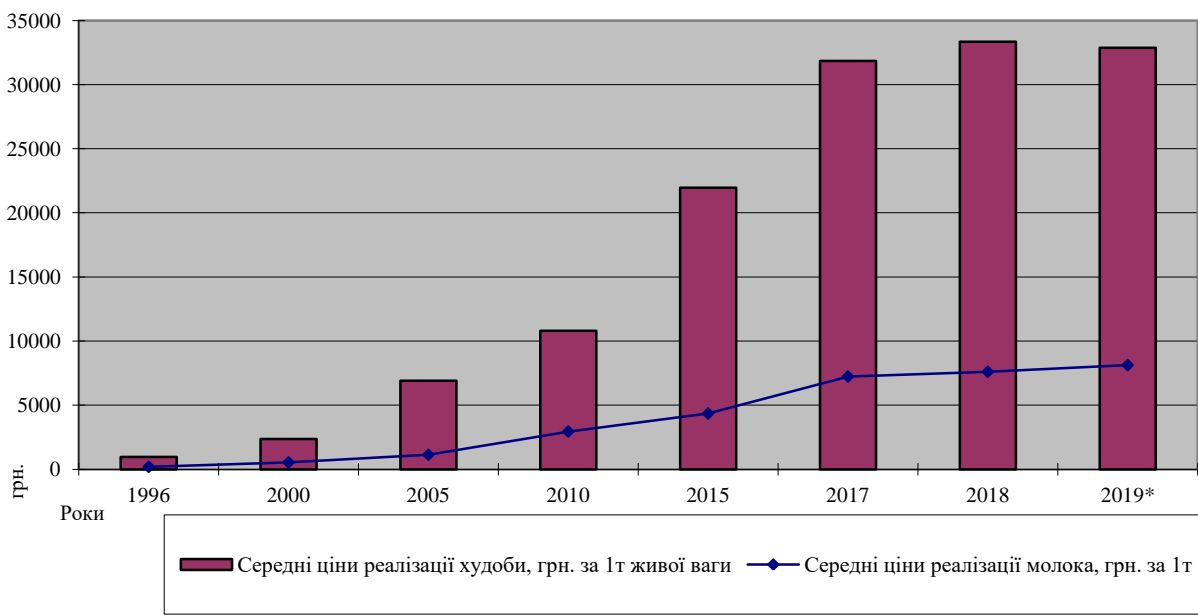

Рис. 5. Динаміка середніх цін реалізації основних видів продукції скотарства (1996-2019рр.)*

Примітка: 2019 за січень-листопад

**Джерело: сформовано на основі статистичних даних Державної служби статистики України*

Оцінка співвідношення обсягів виробництва основних видів продукції, які щороку скорочуються, з динамічно зростаючими цінами реалізації, можемо констатувати незадовільний рівень задоволення потреб внутрішнього попиту. Підтверджує дану гіпотезу також динаміка балансу виробництва та споживання основних видів продукції. Баланс надходження біологічних ресурсів скотарства формується з обсягу виробництва та імпорту, скорегованих на зміну залишків запасів на кінець періоду; баланс споживання складається зі

сформованого фонду ресурсів, суми експорту та витрат на різні нехарчові цілі (табл. 2).

Таблиця 2

**Баланси надходження та використання продукції скотарства
за 1995-2018 роки, тис. т***

Показник	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік	2017 рік	2018 рік	Абсолютне відхилення 2018р. до 2000р., +/-
Баланс надходження та використання м'яса та м'ясних продуктів								
Виробництво	2294	1663	1597	2059	2323	2318	2355	692
Зміна запасів на кінець року	11	-82	-11	-3	-1	-5	-3	79
Імпорт	19	38	325	378	158	233	283	245
Усього біологічних ресурсів	2302	1783	1933	2440	2482	2556	2641	858
Експорт	184	163	82	48	245	351	399	236
Витрати на нехарчові цілі та втрати	116	9	7	8	8	10	10	1
Фонд споживання	2002	1611	1844	2384	2179	2195	2232	621
Баланс надходження та використання молока та молочних продуктів								
Виробництво	17274	12658	13714	11249	10615	10281	10064	-2594
Зміна запасів на кінець року	-440	-394	27	-11	-41	22	74	468
Імпорт	58	50	112	273	78	132	180	130
Усього біологічних ресурсів	17772	13102	13799	11533	10734	10380	10170	-2932
Експорт	1420	1100	1901	956	464	835	807	-293
Витрати на нехарчові цілі та втрати	3803	2213	1270	1099	1097	1036	996	-1217
Фонд споживання	12549	9789	10625	9470	8995	8496	8355	-1434

*Джерело: сформовано на основі статистичних даних Державної служби статистики

України

Аналіз балансів формування та споживання біологічних ресурсів по Україні за досліджувані роки, підтверджує спад попиту на продукцію скотарства, що спричинено не лише впливом основних факторів (зменшенням поголів'я худоби, скороченням обсягів виробництва та диспаритетом цін), а також за рахунок недостатньо розвиненої ринкової інфраструктури. Перевищення балансу формування над балансом споживання біологічних ресурсів скотарства України, свідчить про наявність реальних можливостей виходу на зовнішні ринки. Для цього, в першу чергу, необхідно підвищити не лише кількісні показники розвитку галузі, а й якісні, які є перевагами забезпечення конкурентоспроможності продукції.

Важливими показниками рівня задоволення попиту на продукцію скотарства є співвідношення імпорту та експорту відповідно до загальної суми біологічних ресурсів і фонду споживання. Співвідношення суми імпорту з експортом підтверджує необхідність проведення заходів щодо зменшення імпорту низькоякісної та більш дешевої тваринницької продукції, що зменшує конкурентоспроможність вітчизняних товарів на внутрішньому ринку і попит на них, з одночасним підвищенням якості й обсягів реалізації експортно-орієнтованих галузевих біологічних ресурсів. А от збільшення обсягів імпортованої продукції скотарства в Україну, що спостерігаємо останніми роками, є негативним для розвитку галузі та її платіжного балансу.

Таким чином, оцінка стану та тенденцій розвитку скотарства дозволяє відмітити динамічний занепад галузі, спричинений впливом як внутрішньогосподарських, так і зовнішніх чинників. Це і критичне скорочення поголів'я худоби (як в підприємствах, так і у населення), зниження продуктивних характеристик худоби, її відтворюючих можливостей, низький рівень якості продукції та її конкурентоспроможності, неналежне матеріально-технічне оснащення виробничих процесів галузі тощо. Вирішення окреслених проблем варто почати з реалізації державної програми розвитку скотарства ґрунтуючись на принципах кластеризації, яка за рахунок диференціації об'єктів дослідження, підвищує рівень їх кооперації та спеціалізації, що прямим чином

відображається рівні конкурентоспроможності, рентабельності й ефективності господарювання аграрних формувань у цілому.

Аналіз стану розвитку скотарства, підтверджує, що ефективне відтворення біологічних ресурсів аграрних формувань залежить не лише від кількісних та якісних параметрів (поголів'я, порода, вік), а й від забезпечення повноцінною кормовою базою, належних умов утримання худоби, використання сучасних технологій виробництва та своєчасності проведення ветеринарних заходів. Комплекс даних факторів забезпечують унікальну здатність біологічних ресурсів скотарства до самовідтворення та самовідновлення. Все це підтверджує необхідність розробки та впровадження інформаційно-аналітичної системи управління, яка б забезпечила відтворення у галузі як на регіональному рівні, так і по країні в цілому.

Впровадження ефективного державного економічного механізму підтримки розвитку галузі, у поєднанні з комплексом селекційно-зоотехнічних заходів, дозволить підвищити продуктивно-племінні характеристики худоби та забезпечить ефективне відтворення біологічного потенціалу з досягненням максимального рівня отримуваних вигід (соціальних, економічних та екологічних).

Список використаних джерел

1. Дунаєвецька районна державна адміністрація. Молочне скотарство на селі: проблеми і шляхи їх вирішення. URL: <http://dunrda.gov.ua/news/molochne-skotarstvo-na-seli-problemi-i-shlyakhi-%d1%97kh-virishennya/>
2. Кінева Т.С. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління відтворенням біологічного капіталу скотарства: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Кінева Тетяна Степанівна. Київ, 2013. 192 с.

УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Якимовська А.В., аспірантка,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-5983-2069>

У соціально-економічному розвитку суспільства земельним ресурсам належить провідна роль, тому характер і масштаби земельних перетворень необхідно розглядати як один з вирішальних чинників, що визначають темпи й ефективність розвитку національної економіки та становлення ринкових відносин.

Підвищення ефективності соціально-економічного управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств є необхідною умовою високоефективної їх діяльності.

Активізація процесів екологізації виробництва, запровадження ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій зумовлює необхідність переходу виробництв на інноваційний рівень розвитку з орієнтацією на збереження земельно-ресурсного потенціалу, яке має здійснюватися з урахуванням природно-кліматичних особливостей. Регулювання процесів формування й використання земельно-ресурсного потенціалу необхідно здійснювати на підставі пріоритетних засад міжнародного й європейського законодавства у сфері охорони довкілля.

Дослідженню питань формування, ефективного використання і розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених: В.Г. Андрійчука, Д. І. Баміндри, О.Ф. Балацького, І.К. Бистрякова, В.А. Борисової, О. М. Вишневської, А.С. Даниленка, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцева, Д.С. Добряка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, А.М. Третьяка, М.М. Федорова, М.А. Хвесика, Є.В. Хлобистова, І.І. Червена, В.С. Шебаніната інших.

Метою дослідження є визначення пріоритетів щодо регулювання процесів формування і використання земельно-ресурсного потенціалу, з метою підвищення ефективності функціонування аграрних формувань та збереження навколишнього природного середовища.

У процесі дослідження використовувались наукові методи, що базуються на діалектиці пізнання. Гносеологічний метод застосовано для уточнення та поглиблення змісту понять і категорій у сфері використання земельних ресурсів аграрних формувань. Загально-логічні методи наукового пізнання застосовано для розвитку положень теорії і практики регулювання земельних відносин. Розрахунки здійснено за допомогою статистичного методу наукового пізнання та графічного зображення даних.

Одним з головних пріоритетів діяльності як керівництва підприємства, так і усіх його підрозділів має стати забезпечення ефективного використання і подальшого нарощування ресурсного потенціалу. Основним напрямом ефективного використання ресурсного потенціалу є підвищення продуктивності праці, впровадження нових високоефективних технологій, зміцнення матеріально-технічної бази, впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, удосконалення організації праці, підвищення рівнів концентрації, спеціалізації та кооперації виробництва, удосконалення цінового і фінансового механізмів, підвищення рівня організації та мотивації праці (Вишнеvsька О.М., 2018).

Рациональне використання земельно-ресурсного потенціалу аграрної сфери передбачає поєднання економічного, соціального й екологічного напрямів у процесі суспільного використання окремих його видів у часі і просторі. Таке використання земельних ресурсів сприятиме зростанню сільської зайнятості, підвищенню ефективності сільського господарства, нарощуванню обсягів виробництва екологічнобезпечної продукції, раціональному використанню природних ресурсів, створенню безпечного для життєдіяльності людини середовища та забезпеченню продовольчої безпеки держави (Ходаківська О. В., 2012).

Одним із основних напрямів у формуванні і використанні земельних ресурсів аграрної сфери повинно бути технологічне оновлення, яке полягає як у зміцненні матеріально-технічної основи, так і у запровадженні сучасних підходів до розвитку аграрного сектора на основі екологічних засад. Одним із дієвих механізмів регулювання земельних відносин є економічний. Закон України «Про оцінку земель» визначає, що грошова оцінка земельних ділянок залежно від призначення та порядку проведення поділяється на два типи: нормативну та експертну. Нормативну грошову оцінку земельних ділянок здійснюють для визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель тощо. Експертна грошова оцінка земельних ділянок та прав на них проводиться з метою визначення вартості об'єкта оцінки. Цей вид грошової оцінки використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок та прав на них.

Соціо-еколого-економічні тенденції залучення природних ресурсів у господарський оборот свідчать, що Україна належить до регіонів з досить великою густотою населення, майже повністю освоєними земельними фондами, високоякісними ґрунтовими ресурсами, значним господарським навантаженням з розрахунку на одиницю площі, нерівномірно розміщеними по території лісовими і водними ресурсами. Такі тенденції рівня залучення природно - ресурсного потенціалу призводять до недостатньої саморегуляції природних систем та виникнення ряду екологічних та соціальних проблем.

Найбільш залежним від природних чинників, насамперед ґрунтово-кліматичних умов є аграрне виробництво. У першу чергу це стосується його найважливішої сфери – сільського господарства. Водночас останнє здійснює значний антропогенний вплив на навколишнє середовище через високий рівень інтенсифікації виробничої діяльності та залучення в господарський оборот природних ресурсів, особливо земельних.

Земельні ресурси є одним із найбільш важливих та формоутворюючих видів природних ресурсів аграрної сфери. Земля є територіальним базисом усієї природно-економічної системи, а функціональні особливості користування землею визначили її важливе місце серед природних ресурсів. Вона є одночасно і предметом, і засобом праці, базисом для розміщення продуктивних сил, основою для відтворення усіх факторів економічного зростання.

Земельний фонд України – вся її територія в межах державних кордонів на 01.01.2018р. становить 603,5тис.км² (рис. 1). До сільськогосподарського використання в 2015р. було залучено 71%, а на початок 2018 р. цей показник дещо знизився - до 68,7%. Україна характеризується надзвичайно високим рівнем освоєння життєвого простору і тільки близько 7% території можна віднести до антропогенно незміненої.

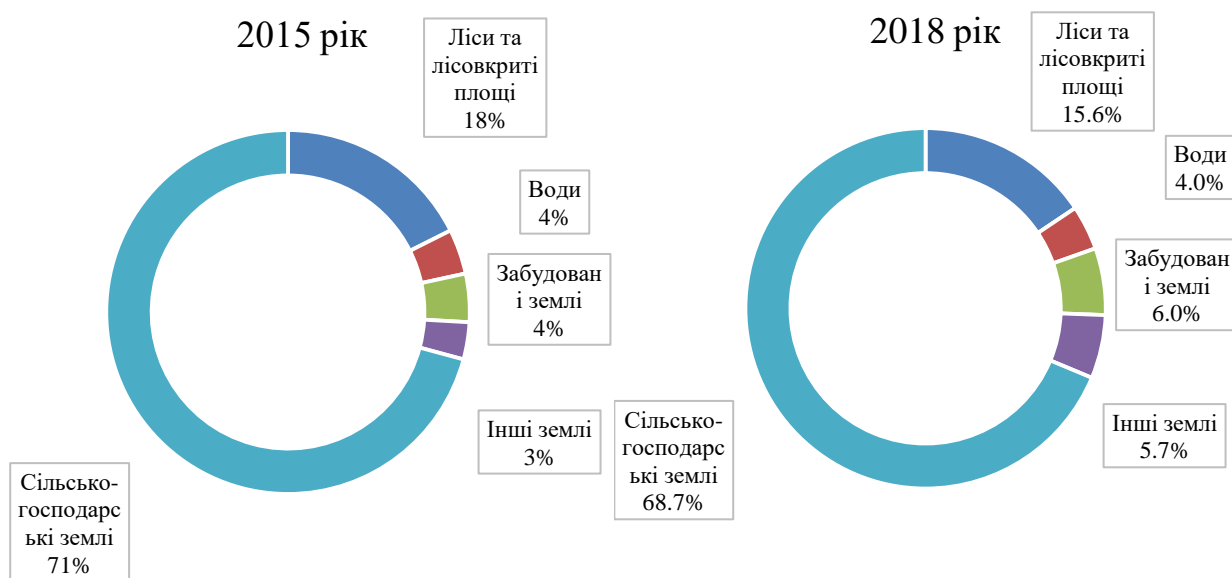

Рис. 1. Склад і структура земельного фонду України*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України*

Сучасні способи використання земельних ресурсів в Україні не відповідають вимогам збалансованого природокористування. До зниження продуктивності земель призводять порушення у співвідношенні між угіддями, що в свою чергу викликає посилення деградаційних процесів (водна, вітрова ерозія), втрату родючості ґрунту та збіднення біорізноманіття.

Порушення екологічно допустимого співвідношення площ орних земель, природних кормових угідь, лісових насаджень негативно впливає на стійкість агроландшафтів.

Необхідно розширити перелік інструментів фіскального стимулювання землекористувачів щодо збільшення площ пасовищ і сіножатей з метою заохочування сільськогосподарських товаровиробників нарощувати ресурсну базу тваринництва, що у підсумку сформує сприятливі передумови для розширення масштабів органічного землеробства й підвищить рівень комплексності сільськогосподарського виробництва у цілому.

Розподіл земельного фонду України у розрахунку на одну особу представлено на рисунку 2. Найбільшою є площа ріллі та площ лісового фонду. У розрахунку на одну особу показник становить 0,775 та 0,223 відповідно.

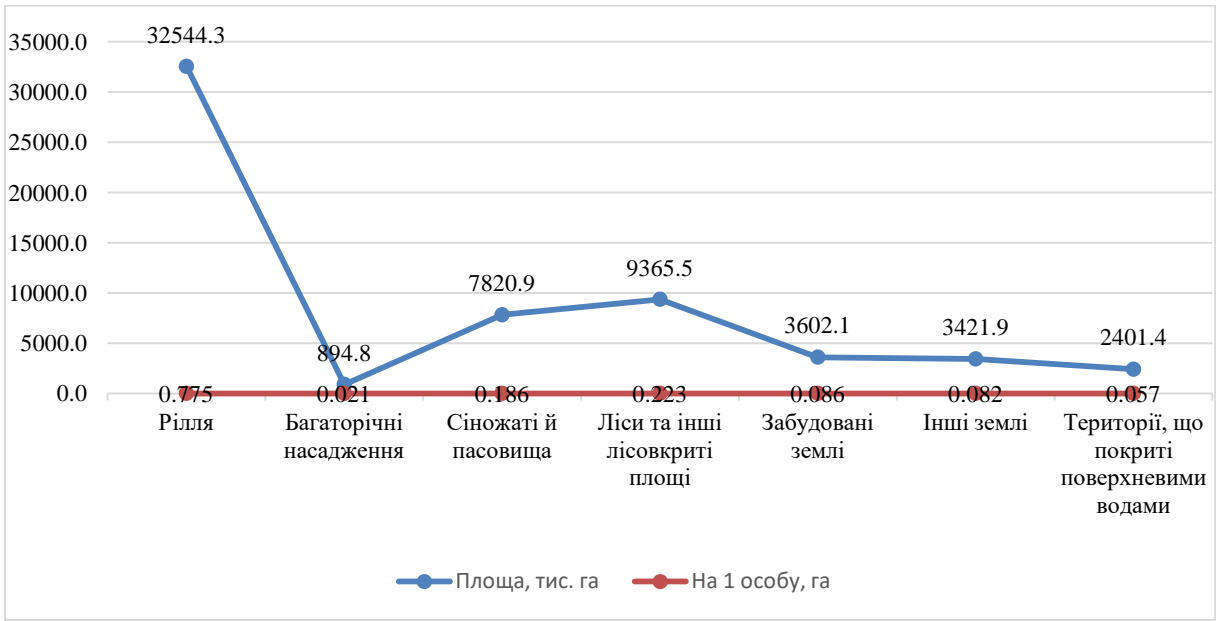

Рис.2. Земельний фонд України у розрахунку на одну особу (у середньому за 2015 – 2018 рр.), га

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України*

В сучасних умовах розвитку суспільного існування дедалі більше проявляється вплив регіональних особливостей економічного характеру на структуру, рівень та ефективність землепорядкування території,

вимірювання площ і визначення меж для сільськогосподарського використання земельних угідь. Питання власності земельних ділянок тісно пов'язане з інтересами територіальної громади, держави, інших землевласників, які поєднуються з відповідними напрямками соціально-економічного розвитку країни, що зумовлює багатофункціональність у використанні кожного її об'єкта.

Розвиток земельних відносин стримується через відсутність налагодженого механізму їх регулювання та нерозвиненість земельного ринку. Узв'язку з цим актуальною є проблема формування більш ефективного механізму регулювання відносин землекористування. Держава та місцеві органи самоврядування підтримують земельний ринок, адже зацікавлені в певних бюджетних надходженнях: податках із власників землі, орендній платі за муніципальні землі, зборах з операцій із землею. Ключовим питанням при цьому стає економічна оцінка землі.

Оцінюючи землю як об'єкт соціально-економічних і насамперед земельних відносин, варто враховувати, що вона є об'єктом нерухомого майна, товаром та об'єктом господарської діяльності.

Відповідно до законів України, особи, які мають у власності земельну ділянку, мають право її продати, подарувати, передати у спадщину, віддати під заставу, здати в оренду, обміняти, внести до статутного капіталу підприємств, банків тощо, тобто мають право розпоряджатися нею за своїм розсудом як нерухомим майном (Лібанова Е., 2014).

Аналізуючи кількість і площу земельних ділянок сільськогосподарського призначення інформація про які внесена до Державного земельного кадастру можна стверджувати про їх збільшення (рис. 3).

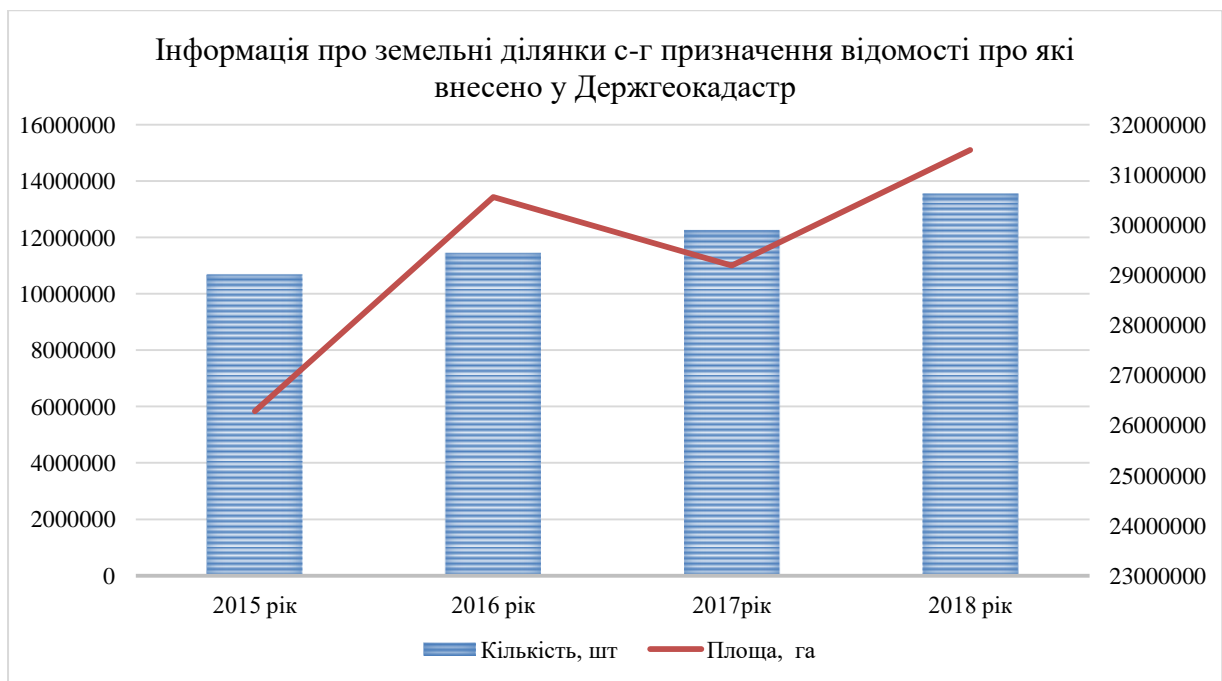

Рис.3. Інформація про кількість і площу земельних ділянок с-г призначення відомості про які внесені до Державного земельного кадастру*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України*

Екстенсивний тип використання земельних ресурсів і неефективне освоєння земельно-ресурсного потенціалу аграрної сфери призвело до зниження родючості ґрунтів, погіршення екологічної рівноваги і втрати можливості до самовідновлення земельних ресурсів під високим антропогенним навантаженням через виробництво сільськогосподарської продукції.

Рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств в 2018 році склав 18,5%. Цей показник - найнижчий з 2014 року і на 4,7% менше, ніж у 2017 році (23,2%). Про це свідчать данні на рис. 4.

При цьому в минулому році галузь отримала рекордний урожай зернових і зернобобових культур - 70,06 млн т (в 2017 році - 61,9 млн т). У 2015 році, коли галузь мала найменший за останні 5 років урожай зерна (60,1 млн т), рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств становив 43,0%.

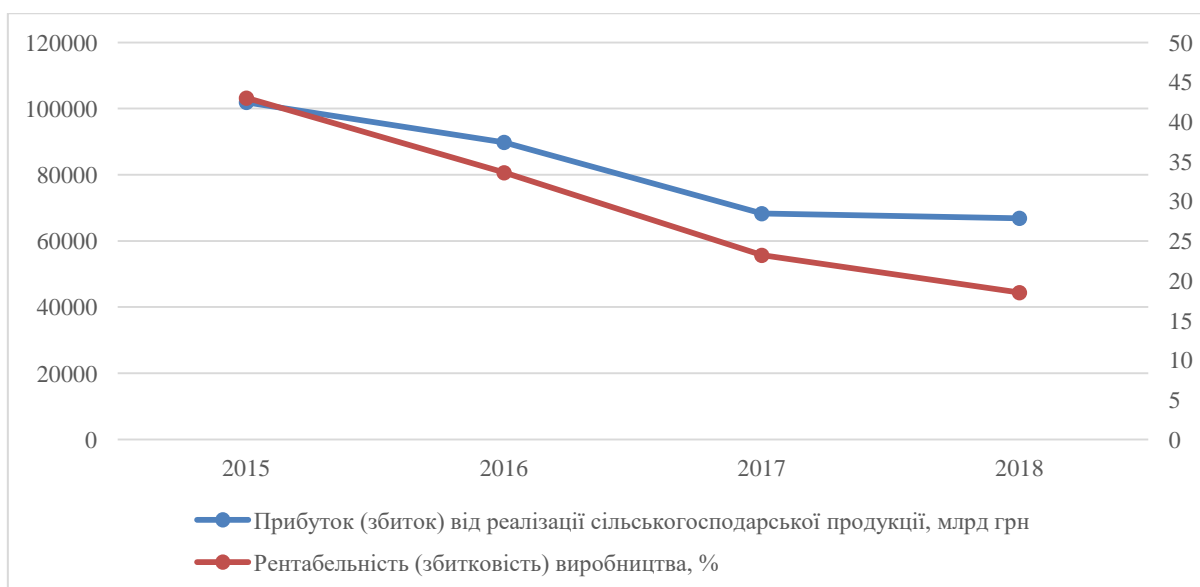

Рис. 4. Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в Україні*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України*

Доступ до землі є фундаментальним інструментом у забезпеченні як економічного зростання, так і соціального розвитку. Щоби земельні ресурси стали реальним активом і чинником соціально орієнтованого зростання, необхідні ефективні економіко-правові механізми забезпечення доступу до них та інших чинників виробництва, паралельний розвиток відповідних суспільних інститутів, чітка суб'єктність у землекористуванні, регулювання та контроль над використанням земель.

В умовах дуальної системи агровиробництва землекористувачі корпоративного та індивідуального секторів відіграють основну роль у забезпеченні економічного зростання в агросфері. Тому доступ до земельних активів в агросекторі включає доступ корпоративних агропідприємств і особистих селянських господарств

Доступ до земельних активів корпоративних господарств реалізується через оренду приватних, державних та комунальних угідь. Завдяки цьому досягнуто чимале зростання виробництва та експорту комерційно привабливих сільськогосподарських культур. Проте, маючи обмежений вплив на стимулювання місцевого сільського розвитку, ці процеси супроводжуються

неоднозначними структурними деформаціями агровиробництва, негативними соціальними та екологічними наслідками (Бородіна О.М., 2018).

За даними Держгеокадастру в Україні значна кількість земельних ділянок перебуває в оренді, 96-98% з яких землі сільськогосподарського призначення.

Отже, найбільша питома вага сільськогосподарських угідь країни перебуває в оренді (табл. 1), що є досить важливою передумовою подальшого розвитку, й практичною потребою у вдосконаленні орендних відносин.

Аналізуючи роль землі із соціально-економічних позицій, можна охарактеризувати її як особливий об’єкт майнових відносин і специфічний вид товару, найбільш надійний об’єкт вкладень у нерухомість, об’єкт загальних земельно-майнових інтересів, головна складова ринку нерухомості, один з основних чинників розвитку інвестиційних процесів в умовах ринкової економіки.

Таблиця 1

Земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Держгеокадастрі*

	2015р		2018р		Відхилення, %	
	Кількість, шт.	Площа, тис. га	Кількість, шт.	Площа, тис. га	Кількість, шт.	Площа, тис. га
Інформація про земельні ділянки с-г призначення відомості про які внесено у Держгеокадастр	10694394	26283	13552443	31496	126,7	119,8
В тому числі ділянки на які оформлено право оренди	4727500	16597	6165658	18693	130,4	112,6

*систематизовано за даними Держгеокадастру

Економічні інтереси держави, землевласників і землекористувачів реалізуються у процесі державного і ринкового регулювання земельних відносин, що включають й обіг землі. Державне

регулювання створює організаційний і правовий базис, регламентує економічні дії і відповідальність суб'єктів земельних відносин. Ринкове регулювання відбувається на основі попиту та пропозиції на земельні ділянки й інші об'єкти нерухомості.

Механізм економічного регулювання земельних відносин є системою заходів економічного впливу, які спрямовані на реалізацію земельної політики держави, забезпечення прав землевласників і землекористувачів, установлення соціально справедливих платежів за землю, упровадження економічного стимулювання раціонального й ефективного використання земельних ресурсів, уведення економічних санкцій за нераціональне використання і погіршення екологічного стану земельних ділянок, самозахоплення.

Формування механізму плати за землю є одним із основних важелів економічного регулювання земельних відносин. Держава, з його допомогою, впливає на економічні інтереси землевласників і землекористувачів, стимулюючи їх до підвищення ефективності використання землі, що перебуває в їх розпорядженні. З економічного погляду, плата за землю — особливий вид витрат, пов'язаний з одержанням доходу у вигляді ренти. Плата за землею представлена орендною платою та земельним податком.

Підставою для оподаткування землі є дані Державного земельного кадастру, який містить інформацію про розташування ділянки, її межі, площу, цільове призначення та нормативну грошову оцінку.

Надходження від користування землею забезпечили понад десяту частину усіх доходів місцевих бюджетів, дві третини з якої сформовано за рахунок державних та комунальних земель в оренді. При цьому громади стягують податок на землю та орендну плату за користування державними та комунальними землями (яка фактично класифікується як податок).

Повноваження органів місцевого самоврядування в оподаткуванні землі регламентовані/обмежені на рівні держави, проте є доволі широкими. Наприклад, органи місцевого самоврядування мають право встановлювати ставки земельного податку, але в межах діапазону, закріпленого на

загальнодержавному рівні, пільги ж щодо сплати податку вони можуть запроваджувати понад ті, які надає держава (наприклад, для комунальних та неприбуткових підприємств).

У 2018 році органи місцевого самоврядування нагромадили 27,3 млрд. грн від плати за землю (на 3,5% більше, ніж у 2017 році) (рис. 5). У структурі податкових надходжень місцевих бюджетів частка плати за землю перевищила 11,7%, основна частина з яких припала на орендну плату з переданих в оренду державних та комунальних земель. Її частка в загальній сумі плати за землю в останні 3 роки коливалась в межах 63-65%. Це є результатом того, що розмір орендної плати хоч і обмежений на рівні держави граничними ставками, проте його верхня межа – вища, ніж для земельного податку.

Управління земельними ресурсами має комплексний характер, оскільки зачіпає інтереси багатьох суб'єктів земельних відносин, що обумовлює необхідність застосування системного підходу до управління процесом використання й охорони земельних ресурсів, узгодження організаційно-технологічних рішень з можливими еколого-економічними наслідками.

Рис.5. Надходження місцевих бюджетів від оподаткування землі*

**Джерело: розраховано автором за даними Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України*

Отже, дослідження динаміки структури і якості земель свідчить про високий ступінь інтенсивності використання сільськогосподарських угідь, що спричиняє погіршення екологічної ситуації та прояв ерозійних процесів.

Важливими проблемами щодо використання земель сільськогосподарського призначення є зниження родючості ґрунтів, водна ерозія, висока розораність, неоптимальна структура земельних угідь.

Найбільша питома вага сільськогосподарських угідь країни перебуває в оренді, що є досить важливою передумовою подальшого розвитку, й практичною потребою у вдосконаленні орендних відносин.

Економічні інтереси держави, землевласників і землекористувачів реалізуються у процесі державного і ринкового регулювання земельних відносин, що включають й обіг землі.

Регулювання процесів формування і використання земельно-ресурсного потенціалу являє собою сукупність державних норм і законів, дія яких повинна бути направлена на забезпечення балансу інтересів між суспільством, бізнесом й природою у напрямку нейтралізації екологічних ризиків й розвитку сільських територій на екологоорієнтованих засадах.

Економічні важелі забезпечення раціонального землекористування це сукупність методів та засобів, що спонукають землевласників та землекористувачів до раціонального використання земельних ресурсів. Такими важелями є фінансово – кредитні, фіскальні, цінові, дотаційні, контрольні та інші інструменти.

Система управління використанням земель сільськогосподарського призначення повинна базуватися на вдосконаленні інструментів та регуляторів впливу на земельні відносини в аграрному секторі, а саме: економічне стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування, державна фінансова підтримка сільгосптоваровиробників, формування інфраструктури ринку землі, підвищення ефективності державного контролю.

Список використаних джерел

1. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь. За ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. 152 с.
2. Вишневська О.М. Земельно-ресурсний потенціал сільських територій: теоретичні й практичні аспекти: монографія. О.М. Вишневська, О.С. Альбещенко, Н.В. Бобровська. Миколаїв, 2018. 184 с.
3. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь. За ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.
4. Ходаківська О. В. Природно-ресурсний потенціал сільських територій у контексті забезпечення їх сталого розвитку. Сталий розвиток економіки. 2012. № 4. С. 160-163.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

**Замула І.В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту,
Державний університет “Житомирська політехніка”**

zamula@ztu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6075-095X>

**Танасієва М.М., к.е.н., асистент кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича**

m.tanasiyeva@chnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7792-8729>

**Травін В.В., к.е.н., доц.,
доцент кафедри цифрової економіки та міжнародних економічних
відносин, Державний університет “Житомирська політехніка”**

travin@ztu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7386-7372>

Лісові ресурсимають надважливе значення для всього живого на планеті, зокрема, для забезпечення життя людини. В економіці держави лісова галузь відіграє особливу роль, оскільки одночасно є як стратегічним ресурсом економіки, так і фактором стабільності. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (англ. Food and Agriculture Organization, FAO) (Состояние лесов мира) акцентує увагу на тому, що ліси відіграють фундаментальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки і покращенні умов життя людей, забезпечують максимально ефективне використання усього спектру економічних, соціальних і екологічних вигід, пов'язаних з інтеграцією лісів із сільським господарством та рекреаціями. Лісовому і сільському господарству відведено значну роль у вирішенні історичного завдання, яке поставлене у документі «Перетворення нашого світу: Порядок дня у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» щодо позбавлення світу від двох бід – убогості і голоду.

Вагому роль в сталому розвитку лісового господарства відіграють Рада з управління лісовими ресурсами (Forest Stewardship Council) та Стала рада екологічної екосистеми (Sustainable Green Ecosystem Council) через пропоновані схеми міжнародної сертифікації лісів. Співпраця з такими організаціями має зростати для забезпечення достовірного моніторингу лісокористування країн світу (Sugiura, K.; Oki, Y.; Bartniczak, B.; Raszkowski, A.). Зрозуміло, що пропоновані схеми сертифікації потребують використання належних методичних інструментів бухгалтерського обліку.

Незважаючи на покращення основних статистичних показників стану лісів в Україні (Довкілля України, 2018) існує ряд суттєвих проблем у лісокористуванні. Серед них: нераціональне користування лісовими ресурсами, незаконна вирубка лісу, промислове забруднення повітря, надмірне використання хімічних засобів захисту лісу від хвороб і шкідників лісової рослинності, а також стихійні лісові пожежі.

Вирішення вказаних проблем потребує досконалої системи екологоорієнтованого управління лісовою галуззю з урахуванням Цілей сталого розвитку України на 2016-2030 рр. не тільки на макрорівні, але й на рівні суб'єктів лісового господарства. Цілі сталого розвитку лісового господарства України передбачають екологічний та економічний аспекти сталого розвитку. *Екологічний аспект сталого розвитку лісового господарства* передбачає збереження навколишнього середовища, біологічного різноманіття лісових екосистем, раціональне використання природних ресурсів, охорону атмосфери, земель, надр, лісів, вод, екологічно безпечне використання біотехнологій тощо (цілі 6, 12, 13, 15). *Економічний аспект* відображає дотримання балансу економічних інтересів основних суб'єктів лісових відносин: держави – власника лісів, лісокористувачів, органів управління лісами всіх рівнів і населення (цілі 2, 3, 7, 8, 12).

Для підтвердження вагомості та необхідності дослідження ефективності реалізації природоохоронних заходів в лісовому господарстві, на рис. 1

відображено залежність між основними фінансово-економічними показниками діяльності підприємств лісового господарства України за 2015-2018 рр.

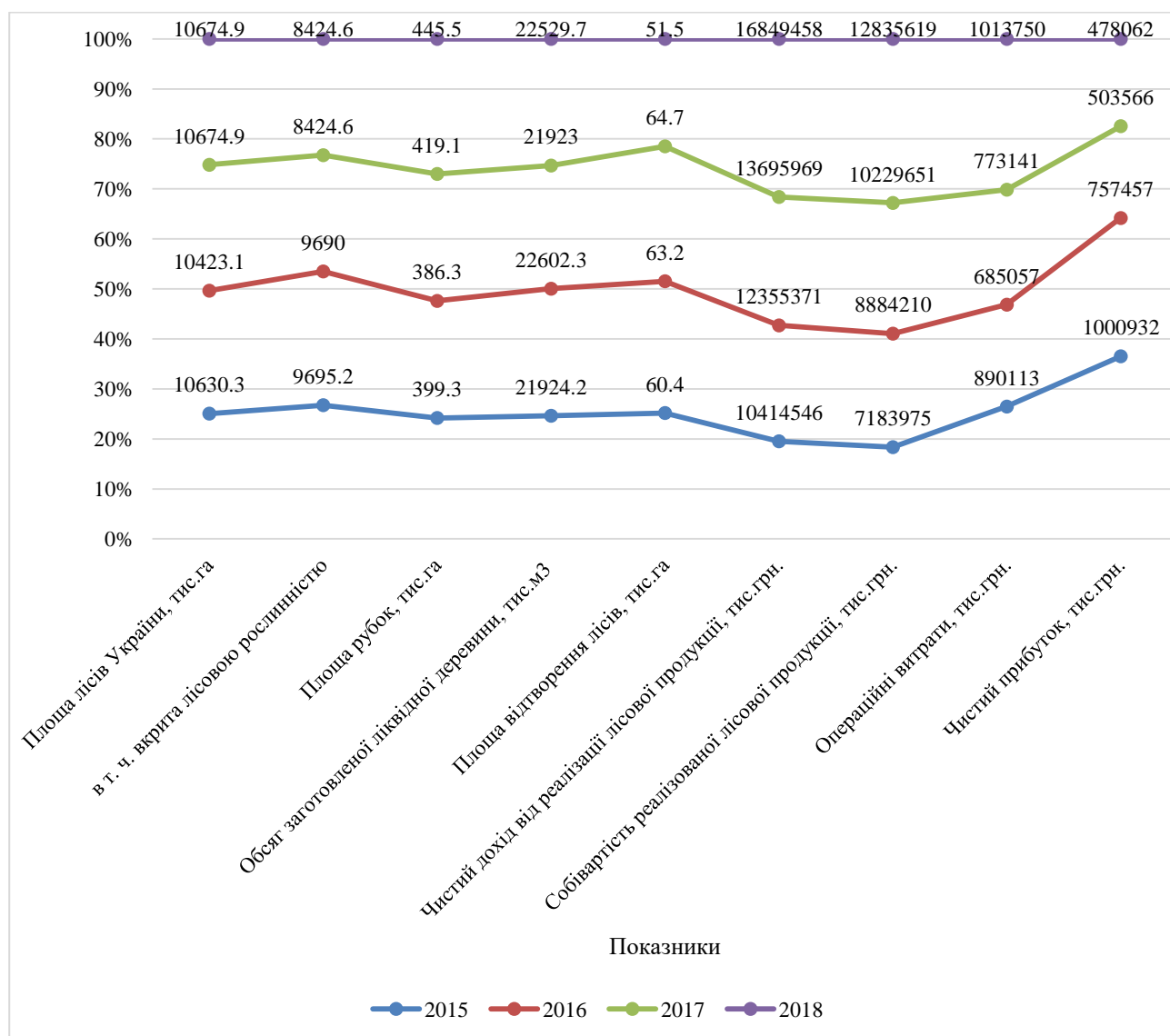

Рис. 1. Основні фінансово-економічні показники діяльності підприємств лісового господарства України за 2015-2018 рр.

Джерело: ЦСР; Плани і звіти агентства

Відповідно до рис. 1, можна помітити, що збільшення площі рубок та деякого зростання обсягу заготовленої ліквідної деревини призвело до зменшення чистого прибутку українських лісгосподарських підприємств протягом 2015-2018 рр. Площа, покрита лісом, і площа відтворення

лісіввідповідно зменшилася. Це свідчить про необхідність аналізу прибутковості та екологічних показників лісового сектору економіки України.

Вважаємо, що існування зазначених проблем і врахування безпосереднього взаємозв'язку природоохоронної діяльності з технологією основного виробництва лісогосподарських підприємств (одночасно з її залежністю від основного технологічного процесу) свідчать, що обсяги лісозаготівлі та деревообробки прямопропорційно впливають на обсяги і напрям природоохоронних заходів. І так само прямопропорційно впливають на фінансові результати діяльності лісогосподарських підприємств. Це означає, що природоохоронна діяльність таких підприємств потребує ретельного аналізу та управління з огляду не тільки на соціальну відповідальність лісогосподарських підприємств, але й на необхідність забезпечення стійкого подальшого розвитку таких підприємств.

Існує багато типів екологічних проблем, а отже, є багато напрямів їх вирішення, а також багато методів їх оцінки. У сукупності методи оцінки впливу на навколишнє середовище та використання природних ресурсів називаються показниками екологічної ефективності (англ. Environmental Performance Indicators (EPIs)). Показники екологічної ефективності пов'язують економічну діяльність з тиском на навколишнє середовище. Дійсно, цей тиск часто залишається поза увагою підприємств, і його не враховують у таких традиційних оцінках ефективності, як, наприклад, в фінансових показниках. Екологічні заходи (та пов'язану з ними екологічну ефективність) можна виміряти різними способами (Lu, S.; Schweier, J.; Mäkelä, M.).

Зокрема, показники екологічної ефективності покликані дослідити екологічні проблеми у сфері біорізноманіття, клімату, енергетики, забруднення та ерозії, екосистемних послуг, екологічної освіти та багато інших (Song, M.L.; Czyzewski, B.). Показники екологічної ефективності можуть бути поєднані з іншими показниками шляхом утворення різних систем показників для оцінки стійкості (Raszkowski, A.; Turturean, C.I.). Базуючись на економічній сутності та призначенні цих показників вважаємо доцільним сформувати ряд показників

оцінки ефективності природоохоронних заходів підприємств лісового господарства.

Одним із основних чинників, що впливає на ефективність управління підприємством, є забезпечення дієвої обліково-аналітичної системи, яка за допомогою релевантної інформації дасть змогу контролювати обсяги та стан лісових ресурсів, характеризувати ефективність природоохоронної діяльності лісового господарства з метою прийняття управлінських рішень.

Стан здійснення природоохоронних заходів лісового господарства в Україні

На основі опрацювання й узагальнення теоретичних досліджень і з урахуванням практичного досвіду підприємств лісового господарства систематизовано природоохоронні заходи залежно від змісту, призначення та об'єктів природоохоронної діяльності. До основних природоохоронних заходів лісового господарства необхідно відносити такі: будівництво й утримання установок для утилізації відходів лісозаготівельної та деревообробної промисловості; попередження лісових пожеж, своєчасне їх виявлення і боротьба з ними; попередження та усунення вітровалів, буреломів, сніголамів й інших стихійних лих; попередження і ліквідація негативних наслідків техногенного впливу на лісові насадження; охорона лісів від самовільних рубань, псування та інших лісових порушень; контроль за виконанням лісокористувачами правил відпуску лісу; виявлення шкідливих комах і хвороб лісу та боротьба з ними; виявлення запасів природних рослинних ресурсів, затрати на їх охорону і відтворення; спорудження та утримання постійних лісових доріг, які б забезпечували доступ до всіх ділянок лісового масиву; створення станцій і лабораторій біологічного й хімічного захисту лісових насаджень тощо.

Технологічна специфіка природоохоронної діяльності лісових господарств зумовлена такими характерними рисами лісогосподарської діяльності:

- безпосереднім взаємозв’язком природоохоронної діяльності одночасно з її залежністю від основного технологічного процесу, що ускладнює процес виокремлення природоохоронних витрат з усієї їх сукупності;
- різнобічністю природоохоронних заходів, взаємопов’язаних із лісогосподарською діяльністю відповідно до типів технології лісозаготівлі, лісовідновлення, деревообробки;
- залежністю технології здійснення природоохоронної діяльності від цілей використання лісових ресурсів.

Зважаючи на те, що в Україні ще не затверджено проект Ліси України - 2030 р., основною метою якого є активізація роботи з розмноження та охорони лісів, єдиним релевантним джерелом інформації щодо розміру та складу природоохоронних заходів у лісовому господарстві є Звіт про результати виконання державної цільової програми «Ліси України» на 2010-2015 роки. Результати реалізації природоохоронних заходів відповідно до завдань Державної цільової програми «Ліси України» на 2010-2015 роки свідчать про позитивну динаміку їх обсягів і підтверджують досягнення запланованих результатів (рис. 2).

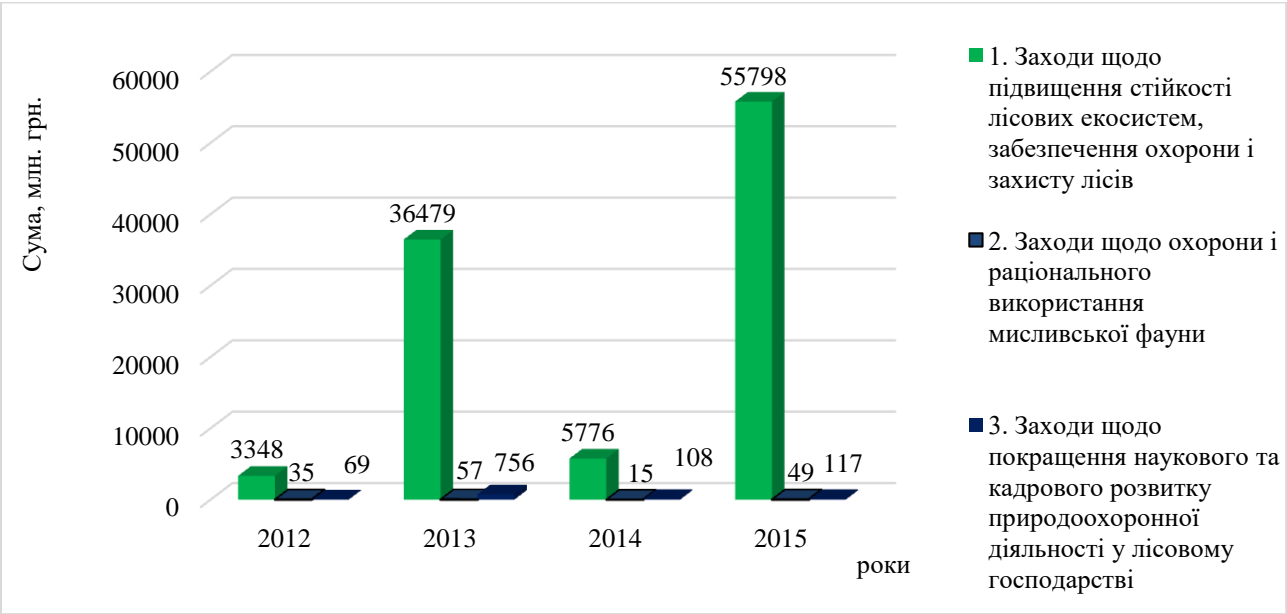

Рис. 2. Динаміка витрат на природоохоронні заходи відповідно до виконання завдань Державної цільової програми «Ліси України»

Джерело: сформовано на основі Звіту про результати виконання Державної цільової програми

Витрати на природоохоронні заходи щороку зростають і здійснюються як за рахунок державного бюджету так і власних джерел коштів лісогосподарських підприємств. Аналіз витрат на охорону навколишнього природного середовища у лісовому господарстві та лісозаготівлі свідчать про позитивну динаміку їх розмірів і підтверджують актуальність дослідження таких витрат, особливо в межах окремих лісогосподарських підприємств (рис. 3).

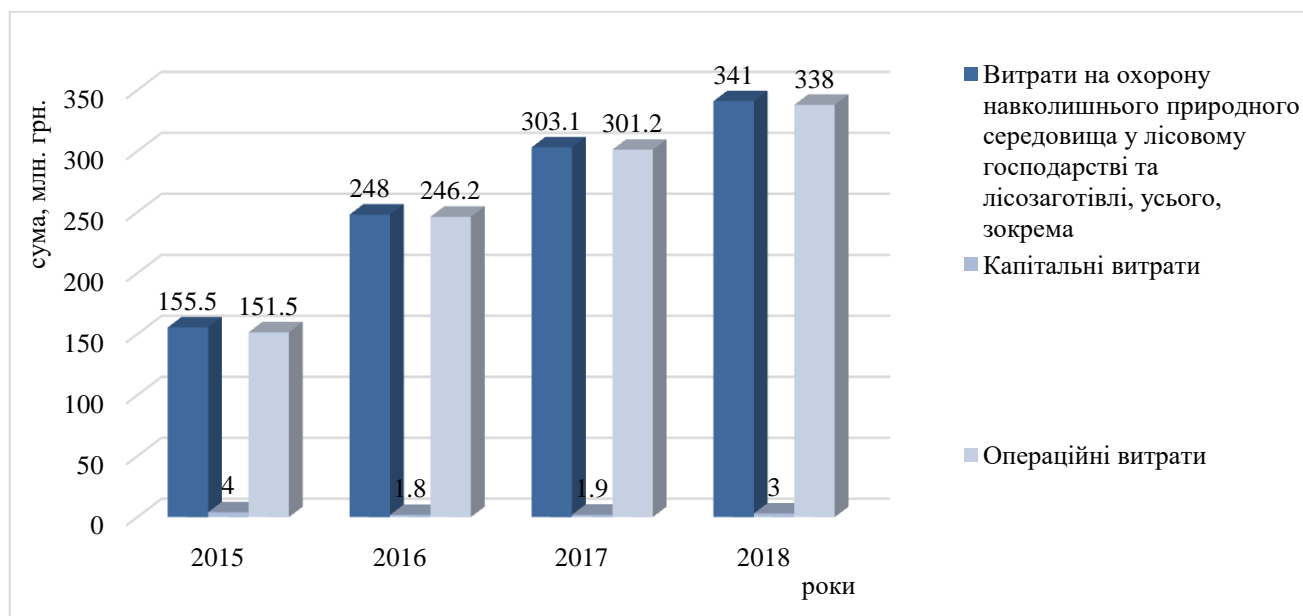

Рис. 3. Витрати на охорону навколишнього природного середовища у лісовому господарстві та лісозаготівлі

Джерело: сформовано на основі Довкілля України за 2018 рік

Проаналізувавши динаміку обсягів витрат на охорону навколишнього природного середовища у лісовому господарстві та лісозаготівлі протягом 2015-2018 рр. (рис. 4) згідно з даними Державної служби статистики України за джерелами фінансування (кошти державного бюджету із загального та спеціальних фондів та власні джерела коштів лісогосподарських підприємств) можна впевнено стверджувати, що реалізація природоохоронних заходів здійснювалася за рахунок власних джерел коштів більше, ніж на 95 %. Тому виникає необхідність визначення економічної доцільності або ефективності природоохоронної діяльності.

Рис. 4. Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища у лісовому господарстві у розрізі джерел фінансування

Джерело: сформовано на основі Довкілля України за 2018 рік

Особливої актуальності в наукових дослідженнях багатьох вчених (United Nations. Environmental Management; Замула; Popović) набуває інтеграція екологічного фактору в методологію економічних наук, зокрема в бухгалтерський облік та економічний аналіз.

Основною тенденцією еколого-економічного напрямку в працях є дослідження питань, що стосуються навколишнього природного середовища в економічному, соціальному та екологічному аспектах (Mäkelä, M.).

Нині все більше набуває актуальності облік екологічної діяльності підприємств. Зростаюча складність бізнесу в умовах вичерпності природних ресурсів призводить до відповідних інформаційних запитів. Для сучасного ефективного управління важливо своєчасно адаптуватися до мінливого середовища, застосовуючи креативність і прогнозування. Тому в європейських країнах облік екологічної діяльності є комплексною системою, яка об'єднує особливості основних функцій управління – організації, планування, аналізу та контролю (United Nations; European Commission). Не менш важливою є

емпірична оцінка та дослідження факторів, що впливають на облік екологічних та економічних показників (Zandi, G.), особливо стосовно оцінки та звітності, підготовленої підприємствами, з урахуванням інтеграції показників оцінки ефективності в загальну систему управління (Nigri, G.).

Використання відповідної системи обліку екологічного менеджменту сприяє покращенню екологічних показників суб'єктів господарювання (Zandi, G. Khalid, N.). Роль систем управління бухгалтерським обліком у впливі на екологічну невизначеність та енергоефективність на економічні та екологічні показники підприємств набуває все більшого значення в наукових дослідженнях (Alaeddin, O.).

Розв'язанню окремих теоретико-методологічних проблем присвячено ряд фундаментальних наукових досліджень (United Nations. System of Environmental Economic; Food and Agriculture Organization of the United). Однак актуальними залишаються проблеми розвитку обліку екологічної діяльності, зокрема, можливості інформаційного забезпечення оцінки ефективності природоохоронної діяльності. Поточні публікації охоплюють роль обліку природоохоронної діяльності та загальні принципи її організації на підприємстві. Криванський Д. та Янкович С. також продемонстрували важливість створення належної екологічної звітності для потреб управління. Проаналізовано також вплив гармонізації інформаційної системи обліку навколишнього середовища на екологічні показники малих та середніх підприємств (Susanto, A.) Крім того, проводилися дослідження взаємозв'язку між обліком екологічної діяльності та управлінням обліком у контексті як екологічних, так і економічних показників діяльності підприємств (Christine, D.). Каватасі Р. довів вплив належного планування, обліку та контролю природоохоронної діяльності на формування фінансових результатів підприємства.

В рамках досліджень зростаючої ролі набувають питання ефективності використання лісових ресурсів, як вичерпного природного ресурсу, який вимагає розробки заходів щодо його збереження. Для адекватного

інформаційного забезпечення оптимальних управлінських рішень, облік екологічної діяльності має бути інтегрований у економічну структуру підприємства і максимально враховувати галузеві особливості лісогосподарської діяльності (IUFRO Research Group).

Актуальним на сьогодні є дослідження тенденцій розвитку обліку екологічної діяльності в лісовому господарстві Європи (Jobstl, H.A.). Зокрема, австрійські вчені Ф. Тоскані та В. Секот стверджують, що мережа даних бухгалтерського обліку про лісові ресурси (Forest Accountancy Data Networks) є актуальним для Європи на пряме економічних досліджень лісових ресурсів на рівні підприємства. Запропонована авторами методика передбачає багаторазове використання лісових ресурсів відповідно до аспектів сталого розвитку.

Широко досліджується ефективність лісогосподарської діяльності і у східних країнах світу. Вчені досліджують роль облікових та екологічних складових системи управління в оцінці впливу інструментів екологічної стратегії на екологічні показники Китаю (Appiah, B.). Схожі методи застосовуються для оцінки екологічних показників, зокрема аналізу діяльності державних лісових підприємств Північно-Східного Китаю (Ning, Y.).

Аналіз життєвого циклу на основі вуглецевого бюджетування став важливою концепцією оцінки екологічних показників діяльності лісових господарств (Head, M.). Однак аналіз життєвого циклу є трудомістким і вимагає детального опису операцій, пов'язаних з виробництвом кожного конкретного продукту.

Проведено аналіз ефективності екологічно збалансованих систем управління лісами в Україні, на основі яких запропонована сучасна система соціально-економічних заходів щодо покращення функціонування галузі (Яремко І.).

Проте пропозиції щодо формування цілісного обліково-аналітичного забезпечення управління природоохоронною діяльністю лісового господарства з урахуванням економічного, екологічного та соціального аспектів практично відсутні. Водночас, діяльність підприємств лісового господарства має ряд

галузових особливостей. Тому для належного обліково-аналітичного забезпечення управління природоохоронною діяльністю таких підприємств необхідним є детальне дослідження та врахування впливу таких особливостей при розробці системної методики оцінки ефективності природоохоронних заходів лісогосподарських підприємств, яка враховуватиме економічні, екологічні та соціальні аспекти використання лісових ресурсів.

Метою дослідження є визначення особливостей аналізу ефективності природоохоронної діяльності лісогосподарських підприємств відповідно до вимог Цілей сталого розвитку України на 2016-2030 рр. Для цього потрібно побудувати таку методику аналізу, яка б сприяла підвищенню ефективності заходів з охорони та відтворення лісових ресурсів країни.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

- розробити методику аналізу природоохоронної діяльності шляхом формування системи показників для оцінки економічної, екологічної та соціальної ефективності природоохоронних заходів;
- побудувати економіко-математичну модель аналізу ефективності результатів природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства.

Інформаційною базою для дослідження є офіційні дані Державного агентства лісових ресурсів України, статистичні дані Державної служби статистики України, фактична інформація підприємств лісового господарства України та результати анкетування керівників таких підприємств.

Методи дослідження зазначеної проблеми базуються на діалектичних та системних підходах до оцінки сучасного стану аналітичного забезпечення природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства, моделі методики аналізу природоохоронної діяльності та ефективності її результатів. Методи аналізу та синтезу використовувалися для визначення галузевої специфіки діяльності суб'єктів лісогосподарської діяльності та оцінки впливу таких особливостей на економічний аналіз. Побудова моделі оцінки ефективності природоохоронних заходів базується на застосуванні методів моделювання.

1. Особливості ведення обліку природоохоронних заходів лісового господарства

У складі звичайної діяльності суб'єктів господарювання розрізняють операційну, фінансову та інвестиційну діяльність. Господарська діяльність для більшості підприємств, в тому числі і лісових господарств, передусім повинна базуватися на максимізації результативності операційної діяльності, що є найвагомішим та принципово важливим видом діяльності підприємства, відповідає основній меті його створення та функціонування. Основними особливостями операційної діяльності, які відрізняють її від інших видів діяльності, є постійна повторюваність і регулярність господарських операцій. Операційна діяльність лісогосподарських підприємств включає такі процеси: лісорозведення, лісовідновлення, лісозаготівля, деревообробка та реалізація. Перераховані процеси формують галузеву приналежність, а отже, чинять прямий вплив на побудову системи бухгалтерського обліку.

Організаційні особливості діяльності підприємств лісового господарства пов'язані з наявністю різних за характером і призначенням виробничих процесів (Sahoo, K.). Проте, на систему бухгалтерського обліку найбільше впливають технологічні особливості основної діяльності лісового господарства, зокрема, повнота технологічного процесу (наявність переділів лісозаготівельного та деревообробного виробництва); висока трудомісткість (лісозаготівля) і матеріаломісткість (деревообробка); наявність основної, супутньої продукції та відходів (рис. 5). Значна кількість облікової інформації стосується засобів і предметів праці.

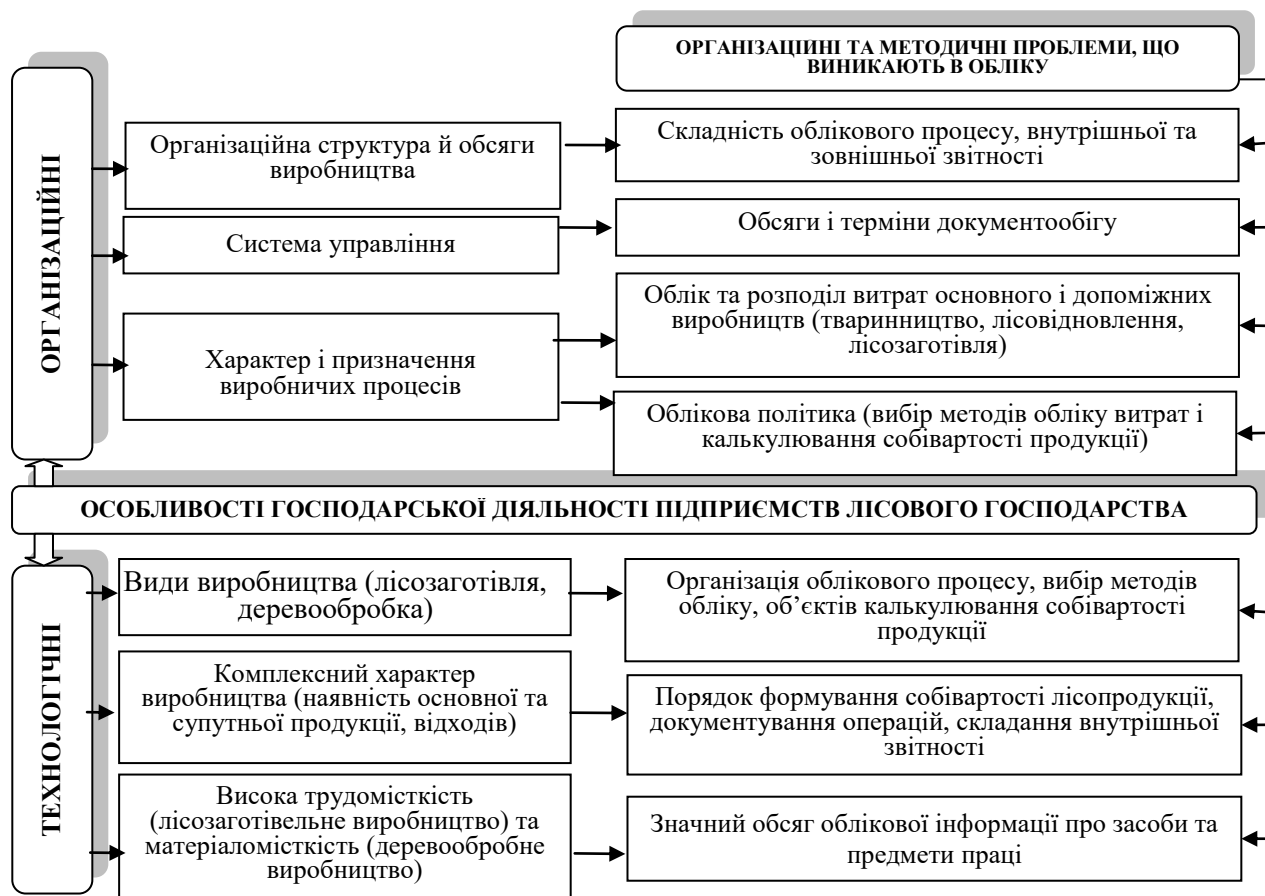

Рис. 5. Вплив галузевих особливостей лісового господарства на систему бухгалтерського обліку

Джерело: авторська розробка Замули І.В., Танасієва М.М.

Отже, процес використання лісових ресурсів пов'язаний з їх виснаженням, у результаті чого підприємства лісової галузі беруть активну участь в їх охороні та відтворенні. А це підтверджує прямий взаємозв'язок лісогосподарської діяльності із природоохоронною. Природоохоронною діяльністю підприємств лісового господарства у широкому розумінні пропонуємо вважати діяльність, спрямовану на досягнення максимального соціально-економічного ефекту від поліпшення стану лісових масивів, раціонального їх використання, комплексної переробки й збереження лісових ресурсів.

На основі виявлених аспектів, характерних для природоохоронної діяльності у лісовому господарстві, визначається їх вплив на систему бухгалтерського обліку та аналізу, а саме: потреба у поглибленні аналітичності

облікової інформації про природоохоронну діяльність через її різноплановість; необхідність раціональної організації збирання, опрацювання та своєчасного подання інформації користувачам.

За результатами дослідження виокремлено низку чинників, які негативно впливають на реалізацію природоохоронної діяльності, зокрема: недотримання технології лісозаготівлі; підвищення закупівельних цін на сировину, паливно-мастильні матеріали й енергоресурси (Berendt, F.). Ці чинники суттєво впливають на зниження ефективності природоохоронної діяльності. Для їх оперативного усунення необхідно володіти повною інформацією про витрати на здійснення природоохоронної діяльності, яка формується переважно в системі бухгалтерського обліку, та забезпечити своєчасність її отримання (Замула І.В., Саенко І). Очевидно, що здійснити оцінку ефективності природоохоронної діяльності неможливо без інформації з системи бухгалтерського обліку та впровадження організаційно-методичних положень аналізу природоохоронної діяльності. Це дозволить забезпечити інформаційні потреби користувачів на усіх рівнях управління.

Переважна частина вхідної інформації необхідної для аналізу ефективності природоохоронної діяльності формується в системі бухгалтерського обліку. Узагальнено пропоновані у науковій літературі методики бухгалтерського обліку поточних природоохоронних витрат. За їхню основу взято використання окремого синтетичного рахунка (субрахунка) і / або використання спеціальних калькуляційних статей за рахунками обліку витрат на виробництво. Доведено доцільність використання комбінованого способу обліку поточних природоохоронних витрат, який передбачає використання субрахунка 237 «Природоохоронні витрати», що має калькуляційний характер. Аналітичний облік запропоновано вести за структурними підрозділами, в межах конкретних напрямів природоохоронної діяльності, з поділом за місцями виникнення витрат і статтями витрат. У разі складності віднесення природоохоронних витрат на собівартість конкретних видів продукції

запропоновано використовувати субрахунок 915 «Витрати на природоохоронну діяльність» відповідно до розробленої номенклатури витрат.

Для впорядкування обліку витрат на природоохоронну діяльність з урахуванням особливостей природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства і визначеної номенклатури статей витрат на природоохоронну діяльність запропоновано заповнення таких регістрів синтетичного та аналітичного обліку природоохоронних витрат: «Відомість обліку витрат на природоохоронну діяльність лісового господарства»; «Зведена відомість обліку витрат на природоохоронну діяльність за джерелами фінансування»[41 танасієва].

2. Етапи аналізу ефективності результатів природоохоронної діяльності

Результативність та ефективність природоохоронної діяльності визначається з різних позицій, починаючи з оцінки й аналізу доходу від реалізації природоохоронних заходів та закінчуючи оцінкою попередження збитку. Складний і багатоаспектний характер взаємозв'язку виробничої та природоохоронної діяльності лісогосподарських підприємств не дає змогу дати точну оцінку переходу еколого-економічних систем на вищий ступінь функціонування.

Завданнями аналізу ефективності результатів природоохоронної діяльності є:

- оцінка виконання плану за відповідними показниками;
- оцінка факторів, що впливають на досягнуті результати;
- визначення відповідності досягнутих результатів існуючим нормам допустимого забруднення компонентів навколишнього середовища й середньогалузевим нормам використання природних ресурсів;
- оцінка наявного організаційно-технічного рівня природоохоронної діяльності та запланованих природоохоронних заходів за даними, одержаними при аналізі результатів діяльності з покращення використання природних ресурсів;

– вибір природоохоронних заходів, застосування яких буде сприяти подальшому покращенню результатів природоохоронної діяльності (Белоусов А. И.).

Покращення і значне зростання економічних критеріїв ефективності виробничо-фінансової діяльності не обов'язково призводить до пропорційного покращення показників природоохоронної діяльності. Якісна зміна цих показників настає після досягнення достатньо високого рівня використання виробничих ресурсів (Berendt, F). Визначити це можливо, незважаючи на всю багатоманітність його форм, шляхом використання всього комплексу аналітичного інструментарію. Тут важливо знайти оптимальне співвідношення в середині кожного із застосовуваних методологічних прийомів, що забезпечить диференційний підхід до досліджуваних явищ і процесів. Щодо природоохоронної діяльності це означає необхідність кількісного сприйняття умов та масштабів реконструкції й модернізації виробництва, за якими розпочинається перехід до іншого рівня природоохоронної діяльності.

Аналіз ефективності природоохоронної діяльності в загальному контексті ресурсозбереження не вирішує питання оцінки ефективності власне природоохоронних заходів. Охорона навколишнього середовища давно стала відносно самостійною сферою, хоча й без організаційних основ. Більшість суб'єктів господарювання певною мірою виокремлює фінансові та інші ресурси для здійснення заходів щодо охорони природи (Демина Т.А.). Створення і функціонування природоохоронних підрозділів ставить питання щодо забезпечення контролю за їх виконанням, з урахуванням оцінки ефективності.

У результаті дослідження і узагальнення систем показників оцінки природоохоронної діяльності пропонуємо здійснювати аналіз ефективності природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства, який передбачає:

- оцінювання лісогосподарського підприємства як джерела впливу на лісові ресурси;
- аналіз витрат на природоохоронну діяльність;

- оцінка ефективності результатів природоохоронної діяльності;
- формування пропозицій для підвищення ефективності природоохоронної діяльності (рис. 6).

Рис. 6. Структурно-логічна схема аналізу природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства

Джерело: авторська розробка

Мета наведеного алгоритму аналітичної роботи полягає у підготовці аналітичної інформації, яка є необхідною для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, що давали би змогу досягти максимальної ефективності витрат на природоохоронну діяльність.

Результатом аналізу природоохоронної діяльності має бути система показників результатів природоохоронних заходів (проектів), яка передбачає:

1.1. Еколого-економічне оцінювання лісових ресурсів:

1.1.1. Оцінка економічного споживання лісових ресурсів передбачає: розрахунок вартісної оцінки ресурсів деревного походження, вартісної оцінки лісових ресурсів недеревного походження (продукція побічного користування) і вартісної оцінки ресурсів тваринного походження та розроблення методики розрахунку ймовірної майбутньої вартості лісових ресурсів.

Вартісна оцінка запасів деревини у лісі на окремих ділянках розраховується за допомогою врахування: ціни лісопродукції (круглих лісоматеріалів, технологічної тріски тощо), яку можна виготовити з деревини в лісі; повної собівартості лісопродукції, яка буде виготовлена з деревини в лісі (за винятком кореневої плати за спеціальне використання запасів деревини), і транспортних витрат на доставку лісопродукції у пункт реалізації; основного й оборотного капіталу, необхідного на заготівлю лісопродукції в лісі та її транспортування у пункт реалізації, й банківського відсотка (Балацкий; Бобилев).

Методика розрахунку вартісної оцінки недеревної лісової рослинності істотно відрізняється від методики розрахунку вартісної оцінки запасів деревини через істотну відмінність їх відтворення і використання. Після вирубування деревного запасу недеревна рослинність щорічно поновлюється без втручання людини. Врожай збирається не один раз, а декілька разів протягом вегетаційного періоду впродовж 5-10 років, а інколи й більш тривалішого періоду. Продуктивність лісових ягідників, лікарських та технічних недеревних рослин щорічно зменшується під впливом конкуренції з боку злакових і деревної рослинності. Врожай недеревної рослинності часто нелегко прогнозувати, оскільки він залежить від численних екологічних чинників. Через це оцінка недеревної лісової рослинності менш достовірна порівняно з оцінкою деревного запасу, тому її прогнозувати значно складніше.

1.1.2. Оцінка екологічних функцій лісових ресурсів передбачає оцінку корисних функцій лісу та їх ймовірної майбутньої вартості.

Економічну оцінку корисних властивостей лісу (рекреаційних, захисних, охоронних тощо) можна об'єктивно оцінити лише за економічним ефектом

(внутрішнім і зовнішнім) (Синякевич). Необхідно мати на увазі, що економічний ефект від використання рекреаційних, захисних, охоронних та інших корисних властивостей лісу визначається великою кількістю чинників. Виявлення кореляційних зв'язків між економічними оцінками корисних властивостей лісу і чинниками, що їх зумовлюють, пов'язане з великим обсягом наукових досліджень.

1.1.3. Оцінка соціальних функцій лісових ресурсів передбачає оцінку споживання ресурсів іншими користувачами та збереження природної спадщини для майбутніх поколінь.

Чим вищі функції лісу, тим більша продуктивна сила суспільної праці, на підставі якої визначається її економія. Викладені особливості економічної інтерпретації різноманітних властивостей лісу мають суттєве значення при вирішенні проблем управління лісовими ресурсами в умовах ринкової системи господарювання.

При методологічному оцінюванні не забезпечене повне узгодження екологічних і соціальних функцій з реально існуючими економічними й соціальними процесами. Водночас не визначено відповідні критерії, які виражають соціальні функції лісу економічними показниками, що призводить до прийняття неефективних управлінських рішень.

1.2. У процесі господарювання лісогосподарські підприємства в якості одного із пріоритетних напрямків розвитку мають розглядати правильне та економічно й екологічне виправдане природокористування. Використання природних ресурсів, у тому числі й лісових, прийнято поділяти на раціональне і нераціональне.

Раціональне використання лісових ресурсів – це максимальне вилучення всіх корисних продуктів із лісових ресурсів з найменшим завдаванням шкоди іншим галузям економіки, що базуються на тому самому ресурсі, та стану природного середовища, необхідного для життя людини. В той час, як *нераціональне використання лісових ресурсів* – це неповне вилучення корисних продуктів із лісових ресурсів, тобто часткова утилізація і завдавання значної

шкоди природному середовищу та іншим галузям економіки, що базуються на цьому ж ресурсі.

Крім того, необхідно звернути увагу на поняття «стійке використання природних ресурсів», яке розуміють як використання природних ресурсів таким чином і такими темпами, які не призводять до їх виснаження в довгостроковій перспективі, та таким чином зберігається здатність задовольняти потреби теперішнього й майбутнього поколінь.

Рішення наявних проблем переходу від складеного лісокористування до раціонального має починатися з формування та обґрунтування основи визначення критеріїв раціональності. Тобто, того, що на сьогодні слід вважати розумним з точки зору усього людства та майбутніх поколінь. Таке складне і важливе питання може бути вирішене лише спільними дослідженнями природничих, гуманітарних і технічних наук, а також представниками громадських і політичних діячів. Оскільки при виокремленні критеріїв раціональності гостро необхідно брати до уваги не лише економічні і технічні чинники, але і враховувати фундаментальні екосистемні положення.

Ураховуючи вище вказане в табл. 1 сформовано основні показники раціонального лісокористування.

1.3. Організація природоохоронної діяльності на підприємствах має здійснюватися в межах чинного нормативно-правового законодавства. Така діяльність має відповідати державним та регіональним програмам охорони та раціонального використання лісових ресурсів з урахуванням цілей сталого розвитку. Форма організації на кожному підприємстві визначається впершу чергу, його галузевою приналежністю. Окрім цього, до уваги мають братися такі аспекти, як структура управління і виробництва, технічні та технологічні особливості, обсяги господарської діяльності тощо. Вагоме значення в раціональній організації природоохоронної діяльності має конкретизація у розподілі видів природоохоронних робіт і посадових обов'язків кожного працівника відповідного структурного підрозділу підприємства.

Таблиця 1

Показники раціонального лісокористування

Показник	Формула розрахунку
1	2
1. Економічна оцінка ресурсів побічного користування лісом (дикорослі плоди, ягоди, горіхи, гриби, деревні соки, лікарська сировина тощо) (R _{пк}) [213]	$R_{пк} = \sum V_i C_i$, де R _{пк} – економічна цінність ресурсів побічного користування, лісом, грн.; V _i – запас i-го ресурсу, економічно доступного до використання, грн.; C _i – ринкова (закупівельна) ціна одиниці i-го ресурсу, грн./т.
2. Економічний ефект від використання ресурсів побічного користування лісу (E _{Рпк}) [222]	$E_{Рпк} = \sum (V_i \times r_i) / E$, де V _i – обсяг i-го ресурсу, т.; r _i – рента з одиниці i-го ресурсу, грн./т; E – норматив капіталізації (0,03).
3. Економічна оцінка полезахисних функцій лісосмуг (лісових насаджень) (R _{зф})	$R_{зф} = \sum (v \times S_m (Z_z \times K_z - Z_n)) / E_k$, R _{зф} – економічна цінність захисної функції лісових насаджень, грн.; Z _з – замикаючі затрати на виробництво 1ц продукції рослинництва залежно від впливу лісових насаджень; Z _н – індивідуально зведені витрати на виробництво 1ц продукції рослинництва, грн.; v – середньозважена врожайність с/г культур на 1 га земельної площі, ц.; S _m – площа земель, що підлягає меліорації, га.; K _з – коефіцієнт продуктивності (ефективності); E _k – коефіцієнт капіталізації, рівний 0,12.
4. Економічна оцінка рекреаційного лісокористування (R _p)	$R_p = r \times g [(1 + E_{пр})^T - 1] / E_{пр} (1 + E_{пр})$, де r – рента від рекреаційного лісокористування, грн.; g – коефіцієнт ефективності рекреаційного лісокористування; 1 – фактичний вік насадження, років; T – вік лісового насадження у віці природної стиглості, років; E – норматив дисконтування (0,03). Рента розраховується за формулою: $r = Z_p \times K_p - 3$, де Z _p – замикаючі витрати на вирощування 1га рекреаційного лісу, грн.; K _p – коефіцієнт якості лісових насаджень; 3 – індивідуальні зведені витрати на відновлення, вирощування лісових насаджень рекреаційного призначення, грн.

Джерело: сформовано на основі Балацкий, Червоний; Яцюк

Другий етап – «Аналіз витрат на природоохоронну діяльність» передбачає їх аналіз та оцінку за напрямками впливу на лісові ресурси – поточних і капітальних природоохоронних витрат відповідно до сформованих груп природоохоронних заходів (Танасієва М.М). Аналіз поточних та капітальних природоохоронних витрат можна здійснити за допомогою як абсолютних, так і відносних показників. Проведемо аналіз поточних та капітальних природоохоронних витрат відповідно до груп природоохоронних заходів на прикладі ДП «Чернівецький лісгосп» за 2019 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати на природоохоронну діяльність ДП «Чернівецький лісгосп» за 2019 р.

Група природоохоронних заходів	Капітальні природоохоронні витрати, тис. грн.		Поточні природоохоронні витрати, тис. грн.					Питома вага капітальних витрат у складі витрат на природоохоронну діяльність, %		Питома вага поточних природоохоронних витрат у складі витрат на природоохоронну діяльність, %				Усього витрат, тис. грн.		Питома вага витрат на природоохоронну діяльність у витратах підприємства, %
	Будівництво природоохоронних об'єктів	Капітальний ремонт	Усього капітальних природоохоронних витрат, тис. грн.	Питома вага капітальних витрат у складі витрат на природоохоронну діяльність, %	Матеріальні витрати	Основна та додаткова заробітна плата	Відрахування на соціальні заходи	Амортизація	Інші поточні витрати	Усього поточних природоохоронних витрат, тис. грн.	Питома вага поточних природоохоронних витрат у складі витрат на природоохоронну діяльність, %	Усього витрат на природоохоронну діяльність, тис. грн.	Усього витрат, тис. грн.			
I. Заходи щодо нарощування екологічного потенціалу лісів	–	279	279	3,3	3481,7	2022	444,4	348,7	69,2	6366	75,6	6645		10,1		
II. Заходи щодо підвищення стійкості лісових екосистем	1296,4	44,7	1341,1	15,9	92,7	74	16,3	28,6	12,6	224,2	2,7	1565,3		2,4		
III. Заходи щодо охорони і використання мисливської фауни	–	5	5	0,06	99	60	13,2	13,6	9,8	195,6	2,3	200,6		0,3		
IV. Заходи щодо наукового та кадрового розвитку ПД у лісовому господарстві	–	–	–	–	–	–	–	–	15,1	15,1	0,2	15,1		0,02		
Усього	1296,4	328,7	1625,1	19,3	3673,4	2156	473,9	390,9	106,7	6800,9	80,7	8426	65610	12,8		

Джерело – складено на основі вибірки даних з відповідних аналітичних рахунків бухгалтерського обліку ДП «Чернівецький лісгосп» за 2019 р.

Аналізуючи дані табл. 2, можемо простежити, що в 2019 р. ДП «Чернівецький лісгосп» вклало кошти у будівництво й купівлю природоохоронних об'єктів основних засобів і нематеріальних активів на суму 1296,4 тис. грн. для забезпечення лише однієї групи природоохоронних заходів, а це підтверджує їх недостатній рівень. В той час 328,7 тис. грн., вкладено у реконструкцію та капітальний ремонт природоохоронних об'єктів.

Поточні природоохоронні витрати за досліджуваний період становили 6800,9 тис. грн., зокрема найбільшу частку з них складають матеріальні витрати, витрати на оплату праці та витрати на відрахування на соціальні заходи. При цьому найбільшу частку в складі цих витрат займає перша група природоохоронних заходів – 75,6 %, а найменшу частку четверта група – 0,2 %.

Дані табл. 2 підтверджують необхідність додаткової уваги керівництва підприємства до контролю витрат на природоохоронну діяльність з метою належного відображення їх в обліку, оскільки питома вага таких витрат у складі витрат підприємства становить 12,8 %. Що стосується структури витрат на природоохоронну діяльність, то частки поточних і капітальних природоохоронних витрат дорівнюють відповідно 80,7% та 19,3 %.

За групами природоохоронних заходів найбільшу питому вагу витрат на природоохоронну діяльність формують витрати на заходи щодо нарощування екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку – 78,9 %. Найменшу витрати на заходи щодо наукового та кадрового розвитку природоохоронної діяльності у лісовому господарстві – 0,02 %.

Характеристика економічних показників третього етапу (рис. 6) аналізу ефективності природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства наведена у табл. 3.

Таблиця 3

Методичне забезпечення аналізу ефективності природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства

№ з/п	Етапи аналізу	Показники	Умовні позначення	Позитивна тенденція показника	Джерела інформації для розрахунку
1	2	3	4	5	6
1	Аналіз економічних результатів	Загальна (абсолютна) економічна ефективність природоохоронних витрат	$E_{заг} = \frac{EE_{ПЗ}}{СПВ}$ де $E_{заг}$ – абсолютна (загальна) ефективність природоохоронних витрат; $EE_{ПЗ}$ – повний (загальний) еколого-економічний ефект здійснених природоохоронних заходів (загальна вартість приросту лісових ресурсів); $СПВ$ – сукупні природоохоронні витрати, що сприяли досягненню цього ефекту.	Зростання	Дані аналітичного рахунку 237 «природоохоронні витрати», 915 «Витрати на природоохоронну діяльність», 719 «Операційний дохід від природоохоронної діяльності», 747 «Дохід від капітальних природоохоронних заходів».
		Економічна ефективність капітальних природоохоронних витрат	$E_{\kappa} = \frac{EE_{ПЗ} - B_O}{КПВ}$ де E_{κ} – економічна ефективність капітальних природоохоронних витрат; B_O – операційні витрати на утримання й обслуговування природоохоронних об'єктів; $КПВ$ – капітальні природо-охоронні витрати.	Зростання	Аналітичний облік за рахунками 15 «Капітальне будівництво», 98 «Податок на прибуток».
		Порівняльна економічна ефективність природоохоронних витрат	$E_{пор} = B_O + КПВ \cdot E_H \rightarrow \min$ де $E_{пор}$ – порівняльна ефективність природоохоронних витрат; E_H – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень.	Спадання	
		Чистий економічний ефект від природоохоронних заходів	$ЧЕЕ = EP - B_{П}$ де $ЧЕЕ$ – чистий економічний ефект; $B_{П}$ – витрати на здійснення таких природоохоронних заходів; EP – економічний результат впровадження природоохоронних заходів: $EP = EZ + \Delta D,$ де; EZ – попереджений річний економічний збиток	Зростання	

			від забруднення лісових масивів; ΔD – приріст доходу від поліпшення діяльності підприємства.		
2	Аналіз екологічних результатів	Показник зниження негативного впливу на лісові ресурси	$E_{3H} = \frac{\Delta B_{(3H)}}{СПВ}$ де E_{3H} – показник зниження негативного впливу на лісові ресурси; $\Delta B_{(3H)}$ – зниження величини негативного впливу на лісові ресурси; $СПВ$ – сукупні природоохоронні витрати, що сприяли досягненню цього ефекту.	Зростання	Дані управлінської звітності: «Відомість обліку витрат на природоохоронну діяльність лісового господарства», «Зведена відомість обліку витрат на природоохоронну діяльність за джерелами фінансування», форма 10-ЛГ «Звіт про виконання виробничого плану по лісовому господарству».
		Показник зростання негативного впливу на лісові ресурси	$E_{ПОР} = \frac{\Delta B_{(ПОР)}}{СПВ}$ де $E_{ПОР}$ – показник зростання негативного впливу на лісові ресурси; $\Delta B_{(ПОР)}$ – покращення стану лісових ресурсів	Спадання	
3	Аналіз соціальних результатів	Рентабельність природоохоронної діяльності з точки зору суспільства	$R = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta y_i + П_{відх}}{\sum_{i=1}^n Z_i}$ де, R – рентабельність природоохоронної діяльності з точки зору суспільства; Δy_i – зниження екологічних зборів та платежів; $П_{відх}$ – додатковий прибуток від реалізації відходів стороннім підприємствам або власної переробки і реалізації отриманої продукцію покупцям; Z_i – витрати на реалізацію i -го природоохоронного заходу.	Зростання	Дані аналітичного обліку за рахунками 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з іншими дебіторами», 915 «Витрати на природоохоронну діяльність». Дані податкової та фінансової звітності.

Примітка: для розрахунку показників наведених в табл. 3 підприємствам необхідно вести бухгалтерський облік таких витрат: загальні природоохоронні витрати – з метою розрахунку абсолютної ефективності природоохоронних витрат; операційні й капітальні природоохоронні витрати – з метою розрахунку їхньої ефективності при реалізації природоохоронних заходів.

Джерело: авторська розробка

Апробація наведених показників в табл. 3 для підприємств лісового господарства наразі є неможливою, оскільки на практиці поточні та капітальні природоохоронні витрати не виділяються в окрему групу, а включаються у загальну суму собівартості продукції, що потребує трудомісткої вибірки з первинних документів, статистичних розрахунків та оцінок, а також ускладнює контроль за доцільністю їх здійснення. До того ж, значна частина наведених джерел є виключно внутрішньою та конфіденційною інформацією лісогосподарських підприємств. Зважаючи на це, в табл. 3 запропоновано введення в систему бухгалтерського обліку ряду аналітичних рахунків бухгалтерського обліку призначених для накопичення та руху поточних і капітальних природоохоронних витрат.

Мета аналізу природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства полягає у підготовці аналітичної інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, що давали б змогу досягти максимальної ефективності витрат на природоохоронну діяльність при максимальному врахуванні вимог Цілей сталого розвитку в частині лісових ресурсів.

Показники екологічної ефективності відтворюють наслідки реалізації природоохоронного проекту для стану навколишнього природного середовища, що може виражатися в екологічній місткості території, збільшенні біорозмаїття і підвищенні асиміляційного потенціалу території [46 балацкий]. Також до показників екологічної ефективності можуть бути віднесені показники, що характеризують динаміку зниження кількості забруднюючих викидів і скидів. У результаті природне середовище стає менш забрудненим, а отже – більш стійким до негативного антропогенного впливу внаслідок економічної діяльності людини.

З цілями і результатами природоохоронної діяльності пов'язують також показник економічної ефективності природоохоронної діяльності підприємства – *рентабельність природоохоронної діяльності (R)*:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n P_i}{\sum_{i=1}^n Z_i}, \quad (1)$$

де P – результат від реалізації i -го природоохоронного заходу; Z – витрати на реалізацію i -го природоохоронного заходу; n – кількість природоохоронних заходів.

З точки зору підприємства розмір попередженої шкоди навколишньому середовищу не є результатом природоохоронної діяльності, якщо ця шкода не призводить до зниження ефективності функціонування підприємства. Для цього зовнішнього ефекту використовуються економічні методи зниження забруднення підприємством навколишнього середовища, які вводять плату за перевищення отриманих грошових коштів (продукції з доданою вартістю) з прибутку підприємства, а в межах отриманих грошових коштів (продукції з доданою вартістю) – із собівартості виготовленої продукції. Таким чином, результатом реалізації природоохоронного заходу є зниження собівартості продукції або зниження виплат з прибутку. Підприємство також зацікавлене в отриманні додаткового прибутку за рахунок реалізації відходів виробництва. Крім цього, для реалізації природоохоронної діяльності підприємство може отримати пільговий кредит, що є стимулом у реалізації природоохоронних заходів та підвищує їх ефективність, і одержати кошти цільового фінансування (субсидії) із місцевих або обласних бюджетів, що впливає на оцінку ефективності природоохоронних заходів. З урахуванням усіх вищеперерахованих факторів *рентабельність природоохоронного заходу на рівні окремого підприємства* пропонуємо обчислювати за формулою:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta y_i + \Pi_{\text{відх}} + \Pi_{\text{кред}}}{\sum_{i=1}^n (Z_i - Z_{\text{суб}})}, \quad (2)$$

де Δy_i – зниження екологічних зборів та платежів; i – види екологічних зборів та платежів (попнева плата, екологічний податок, збір за спеціальне використання лісових ресурсів тощо); n – кількість екологічних платежів; $\Pi_{відх}$ – дохід від реалізації відходів стороннім підприємствам або власної переробки і реалізації отриманої продукції покупцям; $\Pi_{кред}$ – зниження плати за отриманий кредит; Z_i – витрати на здійснення i -го природоохоронного заходу; $Z_{суб}$ – розмір субсидій, дотацій, отриманих підприємством.

Поряд з рентабельністю для оцінки економічної ефективності природоохоронних заходів можна використовувати також показник терміну окупності, який розраховують як обернене співвідношення до рентабельності, тобто $1/R$.

Соціальна ефективність природоохоронної діяльності оцінюється насамперед розміром економічної оцінки зниження шкоди, завданої лісовим ресурсам. Суспільство зацікавлене також у переробці відходів, що збігається з інтересами підприємства. Таким чином, *рентабельність природоохоронної діяльності з точки зору суспільства* пропонуємо виражати формулою:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta y_i + \Pi_{відх}}{\sum_{i=1}^n Z_i} . \quad (3)$$

Соціальна ефективність природоохоронних заходів визначається зіставленням показників, що характеризують соціальний результат (ефекту – зміни соціальних показників до і після впровадження природоохоронних заходів), до затрат, необхідних для їх досягнення.

Розглянуті показники економічної ефективності та рентабельності природоохоронних заходів стануть орієнтирами для обґрунтування суми

інвестицій з бюджету або спеціальних фондів природоохоронного призначення. При остаточному прийнятті рішення про доцільність вибору того чи іншого природоохоронного заходу інвестору потрібно розрахувати всі розглянуті показники ефективності й порівняти їхні значення за всіма альтернативними варіантами. Якщо жоден з проектів не переважає інших за всіма розглянутими критеріями, то потрібно вибрати основний критерій (наприклад, максимум показника рентабельності або мінімум терміну окупності інвестиційних вкладень), на основі якого і буде прийняте остаточне рішення.

Обмеженість використання вказаних показників зумовлена тим, що вони орієнтуються на усереднені показники витрат та капітальних вкладень без чіткого їх розподілу відповідно до окремих часових інтервалів періоду реалізації природоохоронного проекту. Крім цього, показник наведених витрат відображає лише витратну частину певного природоохоронного проекту і не враховує можливість отримання набагато більшого порівняльного доходу при більших порівняльних витратах.

Описані показники економічної чи екологічної ефективності природоохоронної діяльності не враховують можливість зміни вартості грошей у часі або вважають її сталою величиною, що суперечить базовим принципам ринкової економіки.

Крім того, на сучасному етапі кожна підприємницька структура має право самостійно вирішувати всі питання господарської діяльності, у тому числі вибір прийнятного рівня ефективності капітальних вкладень або нормативні вимоги до терміну їх окупності. Тому в умовах ринкових відносин застосування цього методу (показників ефективності) можливе лише для обґрунтування доцільності реалізації природоохоронних заходів локального рівня в межах окремого підприємства або його підрозділу на короткостроковий період.

3. Побудова оптимізаційної моделі оцінки ефективності природоохоронної діяльності

Існуючі методики оцінки ефективності природоохоронних заходів лісового господарства спонукають до пошуку можливих шляхів оптимізації

лісогосподарської та природоохоронної діяльності, що є доволі складним завданням, і потребує врахування економічних, екологічних і соціальних результатів господарювання. Таку оптимізацію, на нашу думку, можна здійснювати при використанні економіко-математичних моделей, а саме оптимізаційних, які дадуть змогу врахувати можливі чинники впливу й оцінити ризики такої діяльності.

Вважаємо за доцільне визначити економічну ефективність природоохоронних заходів з урахуванням фактора часу, оскільки для реалізації природоохоронних заходів може знадобитися значний період часу. В такому разі слід використовувати *показник чистого дисконтованого доходу* (ЧДД).

Пошук реальних оптимальних норм чи показників ефективності природоохоронних заходів є, як правило, складним завданням і належить до екстремальних задач, в яких необхідно визначити максимум чи мінімум (екстремум) функції при визначених обмеженнях. Розв'язування екстремальної економічної задачі складається з побудови економіко-математичної моделі, підготовки інформації, отримання оптимального плану, економічного аналізу отриманих результатів та визначення можливостей їхнього практичного застосування.

Побудуємо оптимізаційну модель оцінки ефективності природоохоронних заходів на рівні підприємства на основі *показника чистого дисконтованого доходу*. Цільова функція має вигляд:

$$\text{ЧДД} = \sum_{t=0}^T \left[\left(\Delta y_t + \Pi_{\text{вдох}_t} + \Pi_{\text{кред}_t} \right) - \left(Z_t - Z_{\text{субс}_t} \right) \right] \cdot \frac{1}{(1+r)^t} \rightarrow \max. \quad (4)$$

де всі змінні моделі мають зміст, аналогічний до 2(6);

r – коефіцієнт дисконтування, який для заходів соціального і екологічного спрямування береться на рівні 0,5 банківської відсоткової ставки;

t – період часу.

На рівні суспільства цільова функція має вигляд:

$$\text{ЧДД} = \sum_{t=0}^T \left[\left(\Delta y_t + \Pi_{\text{вдох}_t} \right) - Z_t \right] \cdot \frac{1}{(1+r)^t} \rightarrow \max. \quad (5)$$

Для знаходження максимального значення чистого дисконтованого доходу введемо обмеження на змінні:

$$\begin{cases} P_{відх_t} \leq P(O_{відх_t}), \\ P_{кред_t} \leq C_{\max_t}, \\ Z_t \leq Z_{\max_t}, \\ Z_{суб_t} \leq Субс_t(Z_t), \end{cases} \quad (6)$$

де $P(O_{відх_t})$ – функція визначення обсягів продажу створених у процесі господарської діяльності відходів в період t ;

C_{\max_t} – сума виплат за отриманим кредитом підприємства в період t ;

Z_{\max_t} – максимальна сума коштів, що може бути виділена підприємством на реалізацію природоохоронних заходів у період t ;

$Субс_t(Z_t)$ – функція визначення обсягу наданих субсидій, що залежить від коштів, витрачених на природоохоронні заходи в період t .

Оптимальне значення чистого дисконтованого доходу моделей(4), (5) можна знайти за наявності статистичних даних і визначення типів функцій. Визначення типів функцій – це окремі складні математичні задачі.

Якщо для заданого періоду часу $ТЧДД > 0$, то захід економічно виправданий, а якщо ж $ЧДД < 0$, то природоохоронний захід економічно не виправданий.

Поряд з $ЧДД$ використовується також інший показник, який складається з тих же елементів, – *індекс доходності (ІД)*. Цей показник є відношенням дисконтованого результату до дисконтованих капітальних витрат та схожий на показник рентабельності, але він враховує фактор часу. Якщо $ІД < 1$, то програма в межах T є окупною, якщо ж $ІД > 1$, то програма є неокупною в заданих межах планування.

Окрема математична задача визначення економічної ефективності природоохоронних заходів – визначення динамічного терміну окупності інвестицій у природоохоронні заходи, тобто частини інвестиційного періоду, протягом якого повертається вкладений капітал і водночас інвестор отримує

дохід у розмірі відсоткової ставки. Для визначення динамічного терміну окупності визначаються дисконтовані складові грошового потоку та послідовно за роками додаються з урахуванням знаків, тобто якщо:

$$ЧДД_T < 0, ЧДД_{T+1} > 0, \quad (7)$$

то вкладений капітал окуповується в діапазоні від T до $(T+1)$ років, а це означає, що термін окупності може бути визначений у діапазоні $T < T_{ок} < (T+1)$. Між часовими датами $(T + 1)$ існує точка, в якій ЧДД дорівнює нулю. Динамічний термін окупності можна визначити на основі лінійної інтерполяції між вказаними точками і розрахувати за формулою [55]:

$$T_{ок} = T - ЧДД_T / (ЧДД_{T+1} - ЧДД_T). \quad (8)$$

Оскільки основна частина вхідної інформації для аналізу показників ефективності природоохоронної діяльності у лісовому господарстві є даними управлінського обліку суб'єктів господарювання лісового господарства, вважаємо за потрібне провести розрахунок показників економічної ефективності природоохоронного заходу за умовним прикладом.

Припустимо, що річна сума попереджувального збитку від реалізації природоохоронного заходу складає 50 тис. грн. на рік. Капітальні витрати на реалізацію заходу складають: у перший рік – 80 тис. грн., у другий – 60 тис. грн.; реальна банківська ставка рефінансування складатиме 10 %.

Найпростіший показник рентабельності заходу дорівнюватиме

$$50 / (80 + 60) = 0,36 \text{ або } 36 \ %.$$

Далі, можна застосувати більш складні та корегуючі розрахунки. Оскільки соціальні і екологічні заходи передбачають субсидійне оцінювання, то в якості коефіцієнта дисконтування потрібно прийняти величину, рівну 0,5 банківської ставки, тобто 5 %. Розрахунок чистого дисконтованого доходу проведемо в табл. 4.

Таблиця 4

Розрахунок чистого дисконтованого доходу для природоохоронного заходу

Рік	Річна сума економічної оцінки зниження шкоди, завданої лісовим ресурсам, тис. грн.	Річна сума капітальних природоохоронних витрат, тис.грн.	Грошовий потік, тис.грн.	Коефіцієнт дисконтування	Дисконтований грошовий потік (4×5)	Чистий дисконтований дохід, тис.грн.
1	2	3	4	5	6	7
1	–	80	-80	1	-80,0	-80,0
2	–	60	-60	0,95	-57,0	-137,0
3	50	–	50	0,91	45,5	-91,5
4	50	–	50	0,86	43,0	-48,5
5	50	–	50	0,82	41,0	-7,5
6	50	–	50	0,78	39,0	31,5
7	50	–	50	0,74	37,0	68,5
8	50	–	50	0,71	35,5	104,0

На основі даних розрахунків побудовано графік змін чистого дисконтованого доходу за роками (рис. 7).

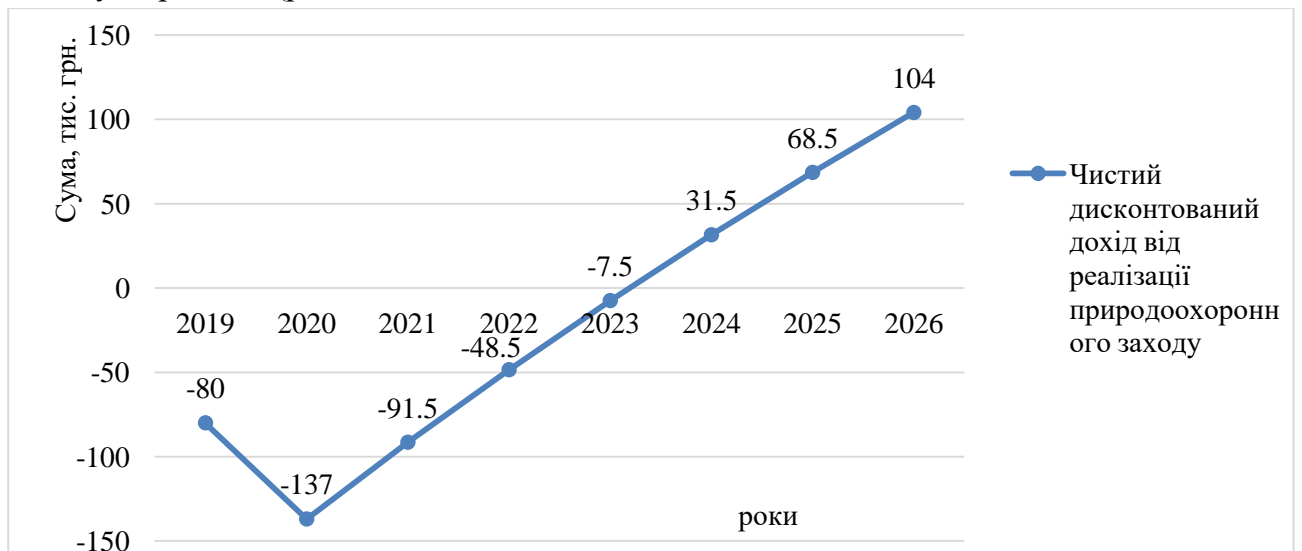

Рис. 7. Графік чистого дисконтованого доходу від реалізації природоохоронного заходу

Джерело: авторська розробка

З даних табл. 4 і рис. 7 видно, що графік чистого дисконтованого доходу перетинає вісь часу (мінус знак з мінуса на плюс) між 5 і 6 роками. Звідси випливає, що термін окупності (Ток) складатиме 5 років і декілька місяців. Для більш точного розрахунку варто використати формулу 8, відповідно до якої отримаємо:

$$\text{Ток} = 5 - (-7,5)/(31,5 + (-7,5)) = 5,2 \text{ (роки)}$$

Це означає, що термін окупності становить 5,2 роки. Якщо природоохоронний захід забезпечує приплив доходу за цей час, лісогосподарське підприємство може прийняти рішення про здійснення такого заходу.

Висновки. Факторами досягнення високих результатів природоохоронної діяльності є: тісний взаємозв'язок плану природоохоронних заходів з такими розділами, як виробництво та реалізація продукції (всі означені зміни в обсязі й номенклатурі продукції, що виготовляється, мають бути погоджені з можливостями наявних природоохоронних споруд, а в разі їх недостатності слід внести відповідні зміни у виробничі плани або плани природоохоронних заходів); технічний і організаційний розвиток (застосування нової техніки й технологій також має здійснюватися з урахуванням потреб охорони навколишнього середовища); норми та нормативи (адже необхідність здійснення природоохоронних заходів і результати природоохоронної діяльності багато в чому залежать від наявності та дотримання на підприємстві прогресивних норм витрачання матеріалів, палива й інших природних ресурсів); успішна реалізація окреслених природоохоронних заходів; високий організаційно-технічний рівень виробництва взагалі та особливо природоохоронної діяльності; концентрація виробництва і збільшення потужностей технологічних агрегатів; стан та дотримання правил експлуатації технологічного і природоохоронного обладнання, а також оптимальних технологічних режимів. Цей фактор має особливе значення, оскільки він дає змогу досягти покращення природоохоронних показників не тільки без додаткових затрат, а й з помітним виробничим ефектом.

В умовах економічного дисбалансу на локальному й регіональному рівнях і впливу багатьох факторів на результати діяльності лісових господарств доцільним є застосування методів математичного моделювання (зокрема, імітаційного моделювання) як потужного інструменту, за допомогою якого можна виявити слабкі та сильні сторони діяльності підприємства, визначити

диспропорції, які гальмують його розвиток, і з високим ступенем достовірності змоделювати результати природоохоронної діяльності.

Проте для отримання надійних результатів необхідно передбачити створення бази даних, яка б могла застосовуватися під час моделювання результатів діяльності. Результати імітаційного моделювання можна використати для розробки системи експериментів процесів природоохоронних заходів з метою проектування, аналізу оцінки функціонування моделюючого об'єкта. Також це дасть змогу досліджувати внутрішні взаємозв'язки у системі та експериментувати з ними. До того ж на основі знань, отриманих під час проектування імітаційної моделі, можна визначити способи вдосконалення системи, яка моделюється. Шляхом зміни вхідних даних під час моделювання доцільно виявити, які змінні найбільш важливі й як вони взаємодіють.

Отже, для створення достовірного обліково-аналітичного забезпечення оцінки ефективності природоохоронних заходів з цілями управління слід враховувати галузеві особливості лісового господарства. До них відносяться структура й обсяги виробництва, система управління, характер та призначення виробничих процесів, комплексність і складність виробництва, висока трудомісткість та матеріаломісткість.

Вагомим є те, що:

а) інформаційною базою для аналізу ефективності результатів природоохоронної діяльності є дані бухгалтерського обліку;

б) потрібно створити систему прийняття рішень щодо оцінювання й аналізу економічних, екологічних і соціальних ефектів природоохоронної діяльності підприємств лісового господарства, що дасть змогу оптимізувати процес прийняття управлінських рішень щодо ефективності природоохоронної діяльності лісових господарств.

Побудована економіко-математична оптимізаційна модель ефективності природоохоронних заходів на основі показника чистого дисконтованого доходу дає змогу визначити оптимальний рівень їх ефективності. Показники економічної, екологічної й соціальної ефективності природоохоронних витрат,

рентабельності природоохоронної діяльності і чистий дисконтований дохід формують основу для обґрунтування обсягів фінансування з держбюджету або позабюджетних фондів природоохоронного призначення.

Список використаних джерел

1. Состояние лесов мира : пути к достижению устойчивого развития с учетом значения лесов. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. Рим, 2018. 118 с.
2. Sugiura, K.; Oki, Y. Reasons for Choosing Forest Stewardship Council (FSC) and Sustainable Green Ecosystem Council (SGEC) schemes and the effects of certification acquisition by forestry enterprises in Japan. *Forests* 2018, 9, 173. URL:<https://www.mdpi.com/1999-4907/9/4/173>
3. Bartniczak, B.; Raszkowski, A. Sustainable forest management in Poland. *Manag. Environ. Qual.* 2018, 29, 666–677. URL:<https://doi.org/10.1108/MEQ-11-2017-0141>
4. Довкілля України за 2018 рік. Статистичний збірник. К., 2019 р. 214 с. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/Zb_dovk_2018.pdf
5. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL:<http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
6. Плани та звіти щодо роботи Державного агентства лісових ресурсів України. URL:http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/category?cat_id=34185
7. Lu, S.; Tang, X.; Guan, X.; Qin, F.; Liu, X.; Zhang, D. The assessment of forest ecological security and its determining indicators: A case study of the Yangtze River Economic Belt in China. *J. Environ. Manag.* 2020, 258, 110048. URL:<https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.110048>
8. Schweier, J.; Magagnotti, N.; Labelle, E.R.; Athanassiadis, D. Sustainability impact assessment of forest operations: A review. *Curr. For. Rep.* 2019, 5, 101-113. URL:<https://link.springer.com/article/10.1007/s40725-019-00091-6>
9. Mäkelä, M. Trends in environmental performance reporting in the Finnish forest industry. *J. Clean. Prod.* 2017, 142, 1333-1346. URL:<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.11.177>

10. Song, M.L.; Fisher, R.; Wang, J.L.; Cui, L.B. Environmental performance evaluation with big data: Theories and methods. *Ann. Oper. Res.* 2018, 270, 459-472. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10479-016-2158-8>
11. Czyżewski, B.; Matuszczak, A.; Miszkiewicz, R. Public goods versus the farm price-cost squeeze: shaping the sustainability of the EU's Common Agricultural Policy. *Technol. Econ. Dev. Eco.* 2019, 25, 82–102. URL: <https://doi.org/10.3846/tede.2019.7449>
12. Raszkowski, A.; Bartniczak, B. Towards Sustainable Regional Development: Economy, Society, Environment, Good Governance Based on the Example of Polish Regions. *Transf. Bus. Econ.* 2018, 17, 225-245.
13. Turturean, C.I.; Asandului, L.A.; Chirila, C.; Homocianu, D. Composite index of sustainable development of EU countries' economies (ISDE-EU). *Transf. Bus. Econ.* 2019, 18, 586-605.
14. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України: Наказ Державного комітету лісового господарства України від 08.11.2002 р., №146. URL: http://www.kadrlis.com.ua/normativna_baza.htm.
15. Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджений постановою КМУ від 17.09.96 р. № 1147. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP961147.html
16. Звіт про результати виконання Державної цільової програми «Ліси України» на 2010 - 2015 роки URL: <http://dklg.kmu.gov.ua>
17. United Nations. Environmental Management Accounting Procedures and Principles; Prepared For the Expert Working Group on “improving the role of government in the promotion of environmental management accounting”; United Nations Division for Sustainable Development: New York, NY, USA, 2001. 144 p.
18. Інформаційне забезпечення економічного механізму охорони та стійкого використання природних ресурсів: монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Замули І.В. Житомир: ПП “Рута”, 2017. 308 с.
19. Popović, B.; Janković Šoja, S.; Paunović, T.; Maletić, R. Evaluation of sustainable development management in EU countries. *Sustainability* 2019, 11, 7140. URL: <https://doi.org/10.3390/su11247140>

20. United Nations; European Commission; International Monetary Fund; Organization for Economic Co-operation and Development; World Bank. Integrated Environmental and Economic Accounting; United Nations: New York, NY, USA; European Commission: Brussels, Belgium; International Monetary Fund: Washington, DC, USA; Organization for Economic Co-operation and Development: Paris, France; World Bank: Washington, DC, USA, 2003. 598 p.
21. Zandi, G.; Lee, H. Factors affecting environmental management accounting and environmental performance: An empirical assessment. *Int. J. Energy Econ. Policy* 2019, 9, 342-348. URL: <https://doi.org/10.32479/ijeep.8369>
22. Nigri, G.; Del Baldo, M. Sustainability reporting and performance measurement systems: How do small and medium sized benefit corporations manage integration? *Sustainability* 2018, 10, 4499. URL: <https://doi.org/10.3390/su10124499>
23. Zandi, G.; Khalid, N.; Zahurul Islam, D.M. Nexus of Knowledge Transfer, Green Innovation and Environmental Performance: Impact of Environmental Management Accounting. *Int. J. Energy Econ. Policy* 2019, 9, 387-393. URL: <https://doi.org/10.32479/ijeep.8285>
24. Alaeddin, O.; Shawtari, F.; Salem, M.; Altounjy, R. The effect of management accounting systems in influencing environmental uncertainty, energy efficiency and environmental performance. *Int. J. Energy Econ. Policy* 2019, 9, 346-352. URL: <https://doi.org/10.32479/ijeep.8279>
25. United Nations. System of Environmental Economic Accounting 2012; Central Framework; United Nations: New York, NY, USA, 2017.
26. Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistical Division. System of Environmental-Economic Accounting for Agriculture, Forestry and Fisheries (SEEA AFF); Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistical Division: Rome, Italy, 2014.
27. IUFRO. Building insights of global economy and accounting toward sustainable forest management. In Proceedings of the IUFRO unit 4.05.00 International Symposium, Lviv, Ukraine, 17-19 May 2007; Zahvoyska, L., Jobstl, H., Kant, S., Maksyv, L., Eds.; UNFU Press: Lviv, Ukraine, 2009.

28. Krivačič, D.; Janković, S. Managing attitudes on Environmental Reporting: Evidence from Croatia. *J. Environ. Account. Manag.* 2017, 5, 327-341. URL: <https://doi.org/10.5890/jeam.2017.12.005>
29. Susanto, A.; Meiryani, M. The impact of environmental accounting information system alignment on firm performance and environmental performance: A case of small and medium enterprises of Indonesia. *Int. J. Energy Econ. Policy* 2019, 9, 229-236. URL: <https://doi.org/10.32479/ijep.8366>
30. Christine, D.; Yadiati, W.; Nur Afiah, N.; Fitrijanti, T. The relationship of environmental management accounting, environmental strategy and managerial commitment with environmental performance and economic performance. *Int. J. Energy Econ. Policy* 2019, 9, 458-464. URL: <https://doi.org/10.32479/ijep.8284>
31. Cavatassi, R. Validation Methods for Environmental Benefits in Forestry and Watt Investment Projects; The Food and Agriculture Organization of the United Nations: Rome, Italy, 2004.
32. IUFRO Research Group. Managing economy and accounting in an ever changing paradise of forest management. In *International Symposium*, 2nd ed.; Jobstl, H., Roder, C., Eds.; University of Applied Forest Sciences: Rottenburg, Germany, 2009.
33. Jobstl, H.A.; Hogg, J.N. State of forestry accounting in some European countries. *Account. Manag. Econ. Environ. Friendly For.* 2009, 15, 17-40.
34. Toscani, P.; Walter Sekot, W. Forest accountancy data networks—A European approach of empirical research, its achievements, and potentials in regard to sustainable multiple use forestry. *Forests* 2018, 9, 220. URL: <https://doi.org/10.3390/f9040220>
35. Appiah, B.; Donghui, Z.; Majumder, S.; Monaheng, M. Effects of environmental strategy, uncertainty and top management commitment on the environmental performance: Role of environmental management accounting and environmental management control system. *Int. J. Energy Econ. Policy* 2020, 10, 360-370. URL: <https://doi.org/10.32479/ijep.8697>
36. Ning, Y.; Liu, Z.; Ning, Z.; Zhang, H. Measuring eco-efficiency of state-owned forestry enterprises in northeast China. *Forests* 2018, 9, 455. URL: <https://doi.org/10.3390/f9080455>

37. Head, M.; Bernier, P.; Levasseur, A.; Beauregard, R.; Margni, M. Forestry carbon budget models to improve biogenic carbon accounting in life cycle assessment. *J. Clean. Prod.* **2019**, 213, 289-9. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.122>
38. Яремко О. П. Аналіз ефективності функціонування та перспектив розвитку екологічно збалансованого лісового господарства. *Економіка та держава*. № 5. 2017. С. 103-108. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2017/25.pdf
39. Лесюк Г. М. Сучасні соціально-економічні підходи до управління лісовим господарством України. *Економіка і суспільство*. № 8. 2017. С. 470-476. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/81.pdf
40. Sahoo, K.; Bergman, R.; Alanya-Rosenbaum, S.; Gu, H.; Liang, S.H. Life cycle assessment of forest-based products: A review. *Sustainability* 2019, 11, 4722. URL: <https://doi.org/10.3390/su11174722>
41. Танасієва М. М. Облік і аналіз природоохоронної діяльності у лісовому господарстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)». Тернопіль, 2016. 20 с.
42. Berendt, F.; Fortin, M.; Suchomel, C.; Schweier, J. Productivity, costs, and selected environmental impacts of remote-controlled mini forestry crawlers. *Forests* 2018, 9, 591. URL: <https://doi.org/10.3390/f9100591>
43. Саенко К.С. Учет экологических затрат: монограф. М.: Финансы и статистика, 2005. 376 с.
44. Белоусов А. И. Курс эколого-экономического анализа : уч. пособ. М. : Финансы и статистика : ИНФРА-М, 2010. 160 с.
45. Демина Т. А. Учет и анализ затрат предприятий на природоохранную деятельность. М. : Финансы и статистика, 1990. 112 с.
46. Балацкий О. Ф. Экономика и качество окружающей природной среды. Л. : Гидрометеоиздат, 1984. 190 с.
47. Бобылев С. Н., Ходжаев А. Ш. Экономика природопользования : учеб. М., 2003. 567 с.
48. Синякевич И.М., Туниця Ю. Ю. Стимулирование эколого-экономической эффективности лесопользования. Львов : Изд-во при Львов. госуд. ун-те «Вища школа», 1985. 175 с.

49. Энциклопедия лесного хозяйства: в 2 т.[науч. ред. С. А. Родин, отв. ред. А. Н. Філіпчук]. Т. 2. М.: ВНИИЛМ, 2006. 416 с.
50. Червонный М. Г. Охрана лесов : учеб. [для сред. спец. уч. завед.]. М. : Лесн. промышл., 1981. 239 с.
51. Яцюк Д. Р. Еколого-економічна оцінка та керування лісовими ресурсами України.*Наукові записки Української академії друкарства*. 2005. Вип. 8. С. 55-57.
52. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р., № 1264-XII.URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
53. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р., № 2697-VIII URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
54. ZamulaI., TanasiievaM., TravinV., NitsenkoV., BalezentisT., StreimikieneD. Assessment of the Profitability of Environmental Activities in Forestry. *Sustainability*. 2020, 12(7), 2998. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/7/2998>
55. Крепша Н. В. Экономика природопользования и природоохранной деятельности : уч. пособ.; Нац. исслед. Ин-т ; Томск. политехн. ун-т. Томск : Изд-во Томск. политехн. ун-та, 2011. 168 с.

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Рябенко В.В., к.е.н., доцент,

Національний університет харчових технологій,

<https://orcid.org/0000-0003-1091-4992>

РябенкоЛ.М., к.е.н. старший викладач,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-5299-9827>

В умовах динамічного зовнішнього середовища та загострення конкуренції між суб'єктами господарювання актуальним є розробка новітніх управлінських технологій для підвищення результативності стратегічного

розвитку підприємств. Досягнення визначених цілей та ефективне функціонування підприємства можливе завдяки удосконаленню інформаційного забезпечення оцінки результативності стратегічного розвитку та розробки заходів її підвищення.

Під результативністю розуміється сукупний результат функціонування системи і накопичений потенціал її подальшого розвитку. Вона є багатокритеріальною величиною, кожен із критеріїв якої, в свою чергу, представляє складну величину.

Відсутність узагальненого досвіду і комплексних наукових досліджень щодо оцінки результативності стратегічного розвитку підприємств визначає актуальність дослідження.

Дослідження вітчизняних і закордонних вчених доводять, що першоосновою успіху найбільш прибуткових підприємств в мінливому зовнішньому середовищі, є постановка цілей функціонування і орієнтація діяльності на безпосереднє їх досягнення з мінімально можливими втратами і помилками, тобто з використанням результативного підходу до управління. В науковій літературі теоретичні і практичні аспекти питань категорійності та оцінювання результативності діяльності підприємств досліджуються досить широко, як серед зарубіжних, так і у вітчизняних вчених: О. Амоша, Г. Атаманчук, М. Афанасьєв, Ст. Бір, П. Друкер, Ю. Глазєв, В. Геєць, Р. Каплан, А. Колмогоров, Дж. Лафта, Р. Лукас, М. Мейєр, Д. Норт, І. Отенко, П. Петрович, Г. Петухов, Д. Сінк, А. Томпсон, А. Дж. Стрікленд, Р. Фогель, Й. Шумпетер.

Увага науковців здебільшого зосереджується на вивченні окремих складових процесу формування загальних результатів господарювання, насамперед – у операційній, фінансовій, інвестиційній та інших сферах економічної діяльності підприємства. У той же час питання комплексного оцінювання результативності стратегічного розвитку підприємств залишаються недостатньо вивченими і не мають належного науково-методичного підґрунтя для їх використання в практичній діяльності суб'єктів господарювання.

Головною метою цієї роботи є вивчення та узагальнення теоретичних підходів щодо визначення критеріїв і розробка практичних рекомендацій відносно формування відповідної системи показників оцінки результативності стратегічного розвитку підприємства.

Основна задача по розробці показників оцінки стратегії розвитку підприємства полягає у формальному представленні даних про кількісний і якісний стан параметрів внутрішнього середовища підприємства з метою формування на цій основі множини стратегічних альтернатив, прогнозу зміни рівня використання потенціалу підприємства в умовах реалізації обраної стратегії. Таким чином, оцінка стратегії розвитку підприємства може розглядатися як винятково прогнозна задача. Дійсно, вираз: «Оцінити стратегію розвитку станом на сучасний момент» – не має ніякого економічного змісту. Оцінити стратегію розвитку – значить оцінити сукупні можливості підприємства в майбутньому. Звідси при оцінці стратегічного розвитку підприємства особливе значення мають методи діагностики, економіко-математичного моделювання, факторного аналізу і прогнозування.

Одним із найбільш важливих етапів обліково-аналітичного забезпечення управління стратегічним розвитком є оцінка його результативності. Оцінка результативності стратегічного розвитку пов'язана із вирішенням ряду проблем: визначення економічного значення та сутності результативності стратегічного розвитку; обґрунтування цільової спрямованості стратегічного розвитку; розробка механізму безпосередньої оцінки результативності стратегічного розвитку; обґрунтування критеріїв результативності стратегічного розвитку; формування системи інформаційного забезпечення оцінки результативності стратегічного розвитку.

Підприємство вважається таким, що досягло успіху, якщо воно досягло своєї мети, яка передбачає не тільки бажані орієнтири для майбутніх досягнень, але і певну поведінку та виділення ресурсів, необхідних для втілення цілей у життя. У свою чергу дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків показують, що для досягнення підприємством поставлених цілей і завдань

необхідно управляти не полем діяльності – використовуваними ресурсами, а полем результатів, тобто здійснювати результативний підхід до управління підприємством. Останній має на увазі реалізацію усвідомленої гнучкої системи менеджменту результатів, адекватної станам як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємств. Підприємство вважається таким, що досягло успіху, якщо воно досягло поставленої мети, а точніше, якщо його діяльність була результативною. Отже, в якості терміну, що характеризує його успіх в умовах ринку, слід розглядати категорію, під якою розуміється ступінь пізнання об'єктивної економічної дійсності, результат, засіб цього пізнання(Пирс П. Дж., Робінсон Р., 2013).

Петрович П. Р. стверджує, що результативність – це комплексний показник, який характеризує потенційні можливості використання ресурсів, якими володіє організація на даний момент часу для досягнення позитивного результату та своїх цілей(Петрович Й. М., Прокопишин-Рашкевич Л. М, 2010).

Афанасьєв М. В. виділяє два аспекти результативності – цільовий і ресурсний. Цільова результативність є мірою досягнення якісних характеристик виробництва з точки зору рівня розвитку і ступеня задоволення потреб суспільства. Ресурсна результативність відображає траєкторію руху системи до мети – раціональність організації суспільного виробництва, комбінації факторів виробництва, застосування наявних ресурсів (Афанасьєв Н. В., 2003).

Таким чином, результативність стратегічного розвитку – це рівень досягнення цілей стратегічного розвитку підприємства. Як наслідок, характер результативності стратегічного розвитку конкретного підприємства буде визначатися індивідуальним набором та змістом його цілей.

Як стверджують Томпсон А.А. Стрікланд А.Дж., на етапі постановки цілей місія бізнесу трансформується в конкретні результати і підсумки, до яких прагне організація. Постановка цілей і контроль їхнього досягнення допомагає відстежувати прогрес в діяльності організації. Цілі – це результати і наслідки, бажані для організації; критерії оцінки діяльності організації і її розвитку. В

масштабах всієї компанії застосовуються зазвичай два типи оцінки роботи – фінансові результати і стратегічні результати, причому вирішальна роль приділяється першим. Реалізація стратегічного бачення без достатнього рівня прибутковості ставить під загрозу благополуччя і саме існування компанії. Ні акціонери, ні інвестори не стануть вкладати кошти в збиткове підприємство. Однак при всій важливості фінансових показників тільки їх недостатньо. Менеджери повинні пильно стежити за стратегічним положенням компанії – її конкурентоспроможністю і позицією в галузі в довгостроковій перспективі. Якщо компанія не підвищує свою конкурентоспроможність і не зміцнює своє становище на ринку, її досягнення і фінансова стабільність дуже сумнівні (Томпсон-мл., Артур А., Стрикленд III А. Дж., 2005).

Для досягнення бажаного фінансового і стратегічного положення менеджери повинні визначити цілі за обома напрямками. Фінансові цілі – це фінансові результати і підсумки діяльності, заплановані менеджерами, а також зростання доходів, рівень окупності інвестицій (або економічна додана вартість – ЕДВ, *Economic Value Added*), ріст дивідендів, ріст курсу акцій (чи ринкова додана вартість – РДВ, *Market Value Added*), достатнє надходження готівки, кредитоспроможність. Стратегічні цілі пов'язані з підвищенням конкурентоспроможності і поліпшенням положення на ринку і можуть формулюватися, наприклад, як збільшення частки ринку; випередження конкурентів за якістю продукції, рівнем обслуговування клієнтів, інноваційними розробками, витратами; поліпшення репутації компанії; поліпшення положення на міжнародному ринку; використання перспективних маркетингових можливостей. В ідеалі боротьба за стратегічні цілі сприяє досягненню гарних фінансових результатів.

У прагненні забезпечити довгострокове процвітання фахівці в галузі стратегічного планування зазвичай визначають довгострокові цілі стосовно семи важливих аспектів діяльності компанії: 1) прибутковість; 2) продуктивність; 3) конкурентна позиція; 4) розвиток потенціалу працівників компанії; 5) відносини між роботодавцем і працівниками; 6) технологічне

лідерство; 7) соціальна відповідальність (Пирс П Дж., Робинсон Р. , 2013).

Сьогодні неможливо говорити про комплексність оцінки без розгляду результативності, яка дає можливість комплексно та системно оцінити міру досягнення цілей підприємства. Під оцінкою результативності стратегічного розвитку слід розуміти процес визначення та аналізу кількісних і якісних характеристик цілей та міри їх досягнення, на основі яких здійснюється ухвалення рішень в управлінні функціонуванням та розвитком підприємства.

Оцінка результативності стратегічного розвитку має відбуватися у рамках трьох основних підходів – процесного, системного та ситуаційного, а також концептуальних положень стратегічного управління та врахувати парадигму ресурсного підходу до пояснення успіху підприємства.

Наявні види оцінки пояснюють наступні її функції (Малярець Л. М., Штеверя А. В., 2008):

- вартісну, що передбачає виявлення вартості об'єкта, який досліджується;
- аналітичну, яка передбачає виявлення результативності роботи підприємства й ототожнюється з аналізом;
- стимулюючу, яка дозволяє виявити резерви підвищення ефективності діяльності підприємства;
- балансувальну, яка дозволяє зрівноважити потенціал підприємства з майбутньою стратегією, що розробляється.

Оцінка результативності стратегічного розвитку є основою реалізації процесів розвитку підприємства і базується на наступних положеннях:

- початковим етапом розробки системи аналізу й оцінки результативності стратегічного розвитку є формулювання місії й вибір цілей, узгодження цілей, уточнення формулювання ключових цілей і основних факторів їх досягнення;
- параметри стратегічного розвитку визначені й співвідносяться із цілями підприємства;
- параметри стратегічного розвитку узгоджують стратегічне

управління з поточним управлінням на підприємстві;

- показники результативності стратегічного розвитку є ефективним інструментом контролю над процесами досягнення цілей підприємства;
- показники результативності стратегічного розвитку є ефективним координуючим інструментом – узгоджують цілі й діяльність підрозділів підприємства.

Система показників і параметрів результативності стратегічного розвитку є основою для розробки різних сценаріїв розвитку й дозволяє змодельовати реакцію на швидку зміну факторів зовнішнього середовища.

Індикатори стратегічного розвитку – це показники результатів оцінки процесів управління стратегічним розвитком, індикатори стратегічного розвитку несуть інформацію, що аналізується в процесі контролю у ході реалізації стратегічних цілей і надходить по каналах зворотного зв'язку в системі управління.

Структурними елементами підсистеми оцінки результативності стратегічного розвитку підприємства є:

- 1) блок спостереження, аналізу та діагностики, що запроваджує причинно-наслідкові взаємозв'язки між змінами внутрішнього й зовнішнього середовища та рівнем результативності стратегічного розвитку підприємства;
- 2) блок прогнозування, що має передбачати наслідки впливу змін середовища на стратегічний розвиток підприємства;
- 3) блок реагування, який визначає способи реагування підприємства на зміну рівня результативності стратегічного розвитку;
- 4) блок контролю, який встановлює адекватність дій підприємства та його підрозділів до стану зовнішнього середовища та його впливу на рівень результативності стратегічного розвитку підприємства.

Оцінка результативності стратегічного розвитку може проводитися за двома напрямками: за допомогою системи показників, що дозволяє комплексно оцінити всі аспекти стратегічних змін на підприємстві, і на основі одного узагальнюючого показника. При цьому в якості узагальнюючого показника

може бути обраний якийсь один найголовніший (чистий прибуток, EBITDA, рівень конкурентоспроможності тощо) або інтегральний, отриманий на основі зведення часткових показників за допомогою середньої арифметичної, середньої геометричної, рейтингової оцінки, таксономічного аналізу, радара.

Незалежно від того, який вид аналізу використано, параметри стратегічного розвитку необхідно оцінити з трьох різних точок зору:

- порівняння з досвідом минулої діяльності;
- порівняння з конкурентами;
- порівняння з факторами успіху в галузі.

Економічну результативність доцільно характеризувати наступними критеріями: прибутковість, положення на ринку, продуктивність, економічність і дієвість. Перші чотири з них характеризують правильність досягнення цілей, а останній – рівень досягнення поставлених цілей. Наведені критерії характеризують діяльність підприємства з точки зору результатів, ресурсів і витрат, тим самим забезпечуючи всебічний аналіз фінансово-господарської діяльності (Пушкар М.С., 1999).

Наведені показники результативності системи мають свою специфіку, їх слід розглядати як багатокритеріальні або багатоцільові системи вимірювання результативності діяльності організації.

На думку Отенко І. П., критеріями успішної реалізації стратегій зростання виступають: стійкість фінансово-економічного стану підприємства; ефективність діяльності; наявність зростання та інноваційного розвитку; наявність конкурентних переваг на ринку (Отенко І. П., 2014).

Діяльність сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах відбувається в трьох основних формах: еволюційний розвиток; революційний розвиток; виживання. Кожна із даних форм характеризується власною специфікою визначення результативності діяльності.

Трактування терміна «розвиток» має такий зміст: розвиток – процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий. Якщо розглядати це визначення стосовно розвитку підприємства, то можна провести такі

порівняння: «процес переходу» характеризується «динамікою розвитку підприємства», «більш досконалий стан» відбиває «ефективність перетворень на підприємстві». Таким чином, можна стверджувати, що й динаміка, й ефективність перетворень можуть характеризувати результативність розвитку.

Однак як динаміка перетворень, так і ефективність змін знаходяться у прямій залежності від рівня фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Рівень фінансової стійкості є основним критерієм виміру як вихідного стану, так і подальших змін на підприємстві. Допоміжними критеріями оцінки стану підприємства у процесі стратегічного розвитку є динаміка перетворень та ефективність даного процесу. Отже, доцільно здійснювати оцінку вихідного стану підприємства та подальший процес його розвитку в трьох зазначених вимірах: рівень стійкості, рівень динаміки, рівень ефективності.

Кожний з визначених векторів за основними критеріями має такі характеристики. Критерій ефективності відображає необхідність управління процесами стратегічного розвитку за параметрами раціональності використання ресурсів. Критерій динамічності реалізує основну функцію стратегічного розвитку – прискорення переходу підприємства на якісно новий рівень функціонування. Управління процесами перетворень за даним критерієм дозволяє контролювати темпи реалізації змін. Визначальним критерієм успішності стратегічного розвитку є рівень стійкості підприємства у процесі перетворень. Це положення пов'язане з тим, що у випадку негативного сценарію розвитку рівень ефективності й рівень динаміки розвитку можуть тимчасово не відповідати плановим значенням, а зниження стійкості нижче мінімального рівня приводить підприємство у кризовий стан і повністю нейтралізує досягнення планових цілей.

Для оцінки вихідного стану підприємства, враховуючи можливі форми функціонування підприємства відповідно до характеру розвитку, доцільно виділяти такі комбінації пріоритетів за встановленими критеріями:

1. Основний пріоритет встановлений за критерієм «фінансова стійкість». Характеризується зростанням показників фінансової стійкості та зниженням або сталим розвитком показників ефективності та динаміки. Представлена система співвідношень відповідає стратегії виживання, коли основним оперативним завданням є відновлення платоспроможності й забезпечення фінансової стійкості, знизивши до припустимого мінімуму рівень динаміки розвитку й ефективності.

2. Основний пріоритет встановлений за критерієм «ефективність». Характеризується зростанням показників ефективності та зниженням або сталим значенням показників динаміки та фінансової стійкості підприємства. Зазначені співвідношення відповідають еволюційному розвитку, коли базисним завданням управління є максимізація економічного ефекту при даному наборі ресурсів та підтримці припустимого рівня стійкості й динаміки розвитку.

3. Основний пріоритет встановлений за критерієм «динаміки». Характеризується зростанням показників динаміки та зниженням або сталим значенням показників ефективності та фінансової стійкості підприємства. Представлена комбінація співвідношень критеріїв відповідає революційному типу розвитку, коли потрібно сконцентрувати основні зусилля на забезпеченні динаміки перетворень, знизивши до припустимого мінімуму рівень стійкості й ефективності.

Кількість показників для виміру кожного з критеріїв може бути різною та підбиратися індивідуально для кожного окремого підприємства, виходячи із завдань дослідження. Вимір зазначених критеріїв пропонується здійснювати на основі розрахунку методом мультиплікативної моделі узагальнюючих показників, за кожним із запропонованих критеріїв шляхом множення нормованих значень обраних показників, що характеризують позицію підприємства за кожним із цих критеріїв, за такою формулою:

$$R = \prod_{j=1}^n R_j^0 / R_j^1 \quad (1)$$

де R – інтегральний показник результативності стратегічного розвитку;
 R_j^0 – j -та складова результативності стратегічного розвитку за звітний період;
 R_j^1 – j -та складова результативності стратегічного розвитку за попередній період; n – кількість показників результативності стратегічного розвитку.

При цьому існують такі варіанти результативності стратегічного розвитку: $R > 1$ – позитивна динаміка та підвищення результативності стратегічного розвитку; $R = 1$ – відсутність динаміки та сталий рівень результативності стратегічного розвитку; $R < 1$ – негативна динаміка та зниження результативності стратегічного розвитку.

Основною метою стратегічних перетворень є максимізація динаміки стратегічного розвитку та прискорення переходу підприємства на новий рівень функціонування за умови збереження стійкості та ефективності на допустимому рівні.

Системи інформаційного забезпечення оцінки результативності стратегічного розвитку являє собою сукупність взаємопов'язаних внутрішніх служб та підрозділів підприємства, які забезпечують розробку і прийняття управлінських рішень щодо окремих питань формування та використання рівня результативності і несуть відповідальність за результати цих рішень. Оцінка результативності стратегічного розвитку базується на інформації про вихідні умови функціонування підприємства та встановленні стратегічні цілі, параметрах сформованих стратегій розвитку, первинних даних обліково-аналітичного супроводу тактико-оперативних заходів та узагальнених відомостях фінансового, управлінського та стратегічного обліку.

Формування системи інформаційного забезпечення управління результативністю діяльності сільськогосподарських підприємств – це процес цілеспрямованого підбору відповідних показників та індикаторів для використання в процесі аналізу, планування та прийняття оперативних управлінських рішень (Поліщук Н.В., 2005).

Ця система є частиною загальної системи інформаційного забезпечення управління підприємством. Показники формуються за рахунок зовнішніх та внутрішніх джерел інформації.

Система показників, що формуються із зовнішніх джерел, поділяється на три основних групи:

1. Показники, які характеризують загальноекономічний розвиток країни та галузі. Показники цієї групи є основою проведення аналізу і прогнозування умов зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств при розробці стратегії, здійсненні інвестиційної діяльності, виявленні резервів зростання показників господарської діяльності підприємства. Інформаційною базою для розрахунку показників цієї групи є дані державної статистики.

2. Показники, що характеризують кон'юнктуру ринку. Система показників цієї групи використовується для прийняття управлінських рішень в області формування цінової політики і доходів з операційної діяльності, залучення капіталу із зовнішніх джерел, визначення затрат по обслуговуванню допоміжного капіталу, формування портфеля довгострокових фінансових вкладів, здійсненні короткострокових вкладів і деяких інших аспектів формування цінової політики і доходів. Формування системи показників цієї групи базується на публікаціях комерційних періодичних видань, а при необхідності щоденного використання – на відповідних електронних джерелах інформації.

3. Показники, що характеризують діяльність контрагентів і конкурентів. Система інформативних показників цієї групи використовується в основному для прийняття оперативних рішень з окремих аспектів формування і використання показників. Ці показники формуються зазвичай у розрізі окремих блоків: «Покупці продукції», «Постачальники продукції», «Конкуренти», «Банки», «Страхові компанії». Джерелом формування показників цієї групи є публікації звітних матеріалів у пресі (з окремих видів господарюючих об'єктів такі публікації є обов'язковими), відповідні рейтинги з основними

результативними показниками діяльності (по банках, страхових компаніях), а також платні бізнес-довідки, які надаються окремими інформаційними компаніями (отримання такої інформації повинно здійснюватися лише легальними способами).

Система показників інформаційного забезпечення управління підприємством, що формуються з внутрішніх джерел, також поділяються на три групи:

1. Показники фінансового обліку підприємства. Система показників цієї групи є основою інформаційної бази поточного управління основними господарськими показниками підприємства. На основі цієї системи показників проводиться узагальнений аналіз, прогнозування та поточне планування.

Перевагою показників цієї групи є їх уніфікованість, оскільки вони базуються на загальноприйнятих стандартизованих принципах обліку. Це дозволяє підприємствам використовувати типові технології та алгоритми фінансових розрахунків по окремих аспектах формування і використання показників, а також порівнювати ці показники з іншими аналогічними підприємствами. До переваги показників цієї групи можна віднести також чітку регулярність їх формування у встановлені нормативні терміни. Висока ступінь надійності показників цієї групи є ще однією з переваг, оскільки звітність, що сформована на базі фінансового обліку, надається зовнішнім користувачам та підлягає зовнішньому аудиту.

Одночасно, інформаційна база, що сформована на основі фінансового обліку, має певні недоліки. Оскільки на її основі формуються ретроспективні, зведені синтетичні показники по підприємству в цілому, що не дозволяє використовувати їх при прийнятті управлінських рішень по окремих сферах діяльності, центрах відповідальності, видах продукції тощо. Також ця інформація характеризується низькою періодичністю розробки: як правило, один раз на квартал, а по окремих формах звітності тільки один раз на рік. Оскільки, в цій інформативній базі використовуються лише вартісні показники,

що ускладнює аналіз впливу зміни цін і інших факторів на формування показників.

2. Показники управлінського обліку підприємства, які дозволяють доповнити та деталізувати фінансовий облік. У порівнянні з фінансовим управлінський облік має деякі переваги. По-перше, він відображає не лише вартісні, але й натуральні значення показників, а тому відображає тенденції зміни цін на сировину, готову продукцію тощо. По-друге, періодичність подання результатів управлінського обліку повністю відповідає потребі в інформації для прийняття оперативних управлінських рішень: при необхідності інформацію можна надавати навіть щоденно. По-третє, цей облік можна структурувати в будь-якому розрізі – по центрах відповідальності, видах діяльності тощо при одночасному агрегуванні показників в цілому по підприємству. По-четверте, управлінський облік може відображати окремі активи з урахуванням темпів інфляції, вартості грошей у часі тощо. Результати цього обліку є комерційною таємницею підприємства і не повинні надаватися зовнішнім користувачам.

Управлінський облік в процесі побудови системи інформаційного забезпечення управління показниками господарської діяльності підприємства призначений формувати групи показників, що відображають обсяги діяльності, суму і склад витрат, а також суму і склад отриманих доходів. Ці групи показників формуються по таких блоках:

- 1) по сферах діяльності підприємства (операційної, інвестиційної, фінансової);
- 2) по видах продукції (по груповій її номенклатурі, а при необхідності в розрізі окремих її найменувань);
- 3) по видах ресурсів (матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових);
- 4) по регіонах діяльності (якщо для підприємства є характерним регіональний розподіл діяльності);

5) по центрах відповідальності (якщо на підприємстві створені центри затрат, доходів, прибутку і інвестицій).

Управлінський облік будується індивідуально на кожному підприємстві. Він підпорядковується задачам інформаційного забезпечення процесу оперативного управління основними показниками, в тому числі процесу оперативного регулювання результативності діяльності підприємства.

3. Нормативно-довідкові показники. Основу цієї системи показників утворюють різноманітні норми і нормативи, розроблені в рамках самого підприємства – нормативи чисельності; нормативи затрат часу; нормативи обслуговування; нормативи питомих витрат сировини і матеріалів; норми списання малоцінних предметів тощо. Ця система показників доповнюється різними довідково-нормативними показниками, що діють в цілому по країні чи галузі, в якій здійснює свою діяльність підприємство – норми амортизаційних відрахувань; норми відрахувань прибутку в резервний фонд; ставки податків, зборів і інших обов'язкових платежів; терміни сплати податків, страхових зборів, процентів за кредит; розмір встановлених державою мінімальної заробітної плати і соціальних пільг тощо.

Нормативно-довідкові показники формуються в розрізі таких семи блоків:

- 1) за основною діяльністю підприємства;
- 2) за операційною діяльністю підприємства;
- 3) за інвестиційною діяльністю підприємства;
- 4) за фінансовою діяльністю підприємства;
- 5) за звичайною діяльністю підприємства;
- 6) за надзвичайною діяльністю підприємства;
- 7) за загальними питаннями функціонування підприємства.

Використання усіх необхідних показників, що формуються із зовнішніх та внутрішніх джерел, дозволяє створити на кожному підприємстві цілеспрямовану систему інформаційного забезпечення, зорієнтовану як на прийняття стратегічних рішень, так і на ефективне поточне та оперативне

управління формуванням основних показників, в тому числі показників результативності діяльності підприємства.

В сучасних реаліях умовою виживання і основою стабілізації положення підприємства є забезпечення результативності стратегічного розвитку, якої можна досягнути шляхом доцільного маневрування фінансовими, виробничими та інтелектуальними засобами. Зазначене вимагає побудови системи оцінювання, яка б дозволила визначити результативність проведених стратегічних заходів та окреслити пріоритети та напрями стратегічного розвитку на перспективу.

Як зазначають Каплан Р. та Нортон Д., ціль будь-якої оціночної системи – направити всіх працівників на успішну реалізацію стратегії компанії. Організаціям, здатним перевести свою стратегію в систему показників, забезпечений успіх у досягненні стратегічних цілей, оскільки таким чином вони доводять їх до відома абсолютно всіх своїх співробітників. Ця інформація фокусує увагу менеджерів і рядових співробітників на найбільш важливих факторах, які дозволяють пов'язати інвестиції, ініціативи і повсякденну діяльність із загальним планом розвитку компанії (Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П., 2008).

Побудова системи оцінки результативності стратегічного розвитку повинна відповідати наступним вимогам:

- комплексності, що проявляється в сукупності взаємозв'язків між оціночними показниками та факторами впливу на їх формування;
- динамічності, що передбачає взаємозв'язок між поточними (досягнутими) та майбутніми (очікуваними) результатами стратегічного розвитку;
- стохастичності, що обумовлюється ймовірнісним характером варіації показників результативності під впливом слабо передбачуваної зміни факторів зовнішнього середовища.

Функціонування оціночної системи нерозривно пов'язане з вибором стратегічних пріоритетів підприємства й їх зіставленням з цілями розвитку. У

такій системі досить істотна роль інформації, що несе характеристики стратегічного розвитку – цілей, результатів і факторів впливу в кількісному і якісному вираженні. Тому основним завданням такої системи є формування системи показників, параметрів, критеріїв та індикаторів, що визначають як сам стратегічний розвиток, так і процеси управління його результативністю.

Результативність стратегічного розвитку – комплексна характеристика, що відображає відповідність функціонування і розвитку підприємства його стратегічним цілям, завданням, критеріям успішності.

Виходячи з цього, можна виділити наступні типи оцінки результативності стратегічного розвитку підприємств:

- за характером змін – визначення еволюційних та революційних параметрів результативності;
- за напрямом – динамічна і статична;
- за часом – ретроспективна, поточна, перспективна;
- за впливом середовища – визначення внутрішньої і зовнішньої результативності;
- за характером показників – якісна і кількісна.

Стратегічний розвиток за характером змін може відбуватися двоюко:

- поступово, тобто еволюційним шляхом, на основі забезпечення ефективної роботи підприємства протягом тривалого періоду часу, що базується на раціональності поточних витрат та помірному обсязі інвестицій, як правило, за рахунок частини прибутку та амортизаційних відрахувань, спрямованих на розширене відтворення;
- стрибкоподібно, тобто революційним шляхом, на основі значних обсягів інвестицій з найрізноманітніших джерел та проривних інновацій, спрямованих не тільки на відтворення, а й на набуття підприємством нових характеристик та якості діяльності.

Таким чином, оцінка результативності стратегічного розвитку повинна мати за мету постійний моніторинг поточних та інвестиційних витрат, а також визначення ступеня їх впливу на стратегічні перспективи та фінансові цілі

підприємства. Оцінку поточних витрат та їх впливу на результативність стратегічного розвитку доцільно проводити за допомогою традиційної системи показників ефективності діяльності та продуктивності використання ресурсів (матеріальних, фінансових, просторових (земельних), трудових). Оцінку інвестиційних витрат слід проводити за допомогою методів інвестиційного аналізу з урахуванням альтернативності вкладень у різні види активів та напрямки діяльності підприємства. При цьому показники ефективності та продуктивності також повинні використовуватися.

В процесі динамічного оцінювання результативності стратегічного розвитку здійснюється зіставлення аналогічних показників в різні періоди часу. Під час статичного визначається результативність на певний момент часу за комплексом економічних показників.

Критерієм аналізу та оцінювання результативності стратегічного розвитку на статичному рівні вважається його наявність, що комплексно відображається у позитивній зміні величини економічних показників у порівнянні із запланованими параметрами. Статичний підхід передбачає визначення системоутворюючих елементів і зв'язків, що обумовлюють стратегічний розвиток, виявлення зовнішніх і внутрішніх його факторів. В якості критерію результативності стратегічного розвитку з позицій її динаміки є позитивна зміна та збалансованість ключових показників функціонування підприємства, а також ступінь їх відповідності ринковим умовам. Динамічний підхід розглядає зміни результативності, що пов'язані із процесами функціонування й розвитку підприємства і його зовнішнього середовища.

Оцінка результативності стратегічного розвитку підприємства поєднує ретроспективу (деталізовану характеристику минулих подій), сучасний стан (систематизований опис теперішнього часу) і перспективу (визначення можливого стану в майбутньому) суб'єкта господарювання.

Ретроспективне оцінювання за певний минулий період дає можливість виявити тенденції та закономірності в зміні результативності стратегічного розвитку підприємства. Поточне оцінювання пов'язане з певним фіксованим

моментом часу, на який необхідно отримати оперативну інформацію про стан результативності діяльності підприємства в контексті його розвитку. Перспективне оцінювання пов'язане з аналізом можливих варіантів стратегічного розвитку підприємства і, як наслідок, прогнозу зміни його результативності.

Результативність стратегічного розвитку обумовлюється факторами внутрішнього та зовнішнього середовища. Як наслідок, внутрішня результативність визначається переважно факторами, що діють всередині підприємства, і оцінюється за допомогою вже згадуваних показників продуктивності використання ресурсів та ефективності здійснення операційної, фінансової й інвестиційної діяльності. Зовнішня результативність пов'язана з необхідністю оцінки стратегічного розвитку в контексті конкурентоспроможності, займаної позиції на ринку, гнучкості та адаптивності до вимог зовнішнього середовища.

Наскільки результативним є стратегічний розвиток, можна судити за кількісними і якісними результатами діяльності організації. Оцінка результативності стратегічного розвитку проводиться як з якісної точки зору (закінченість, внутрішня погодженість, обґрунтованість, відповідність ситуації), так і з кількісної (стратегічні і фінансові результати діяльності).

Оцінка стратегічного розвитку з якісної точки зору полягає в цілісності і її внутрішній погодженості (системності), а також обґрунтованості і відповідності реальній ситуації. Кількісні результати проявляються в підсумках фінансової і господарської діяльності організації, що знаходить своє підтвердження в займаному місці серед конкурентів.

Таким чином, результативність стратегічного розвитку залежить від багатьох чинників, зокрема від стану та динаміки факторів зовнішнього середовища, ринкової кон'юнктури, ресурсного забезпечення, економічної обґрунтованості управлінських рішень тощо. Але логічний аналіз дозволяє виділити такі принципові складові процесу досягнення стратегічного результату – ідеальний результат (ціль), обмежувальні чинники, фактичний

результат. Мотиваційний базис досягнення параметрів стратегічного розвитку проявляється саме через встановлення ідеального результату.

Список використаних джерел

1. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия: [монография]. Х.: ИД «ИНЖЭК», 2003. 184 с.
2. Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. 2-е изд., испр. и доп. М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. 320 с.
3. Малярець Л. М., Штеверя А. В. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства: [монографія]. Харків. ХНЕУ, 2008. 180 с.
4. Отенко І. П. Стратегічна компетентність підприємства: підходи, концепції, методичне забезпечення: [монографія]. Х.: ВД «ИНЖЕК», 2014. 368 с.
5. Петрович Й. М., Прокопишин-Рашкевич Л. М. Інноваційний потенціал управління організацією: [монографія]. Львів. Львівська політехніка, 2010. 184 с.
6. Пирс П Дж., Робинсон Р. Стратегический менеджмент. 12-е изд. СПб.: Питер, 2013. 560 с.
7. Поліщук Н. В. Результативність діяльності суб'єктів господарювання : сутність, оцінка, основи регулювання: [монографія]. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 252 с.
8. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (Теоретико-методологічні аспекти): [монографія]. Тернопіль. Економічна думка, 1999. 422 с.
9. Томпсон-мл., Артур А., Стрикленд III А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа, 12-е издание: Пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. 928 с.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМЕТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Симоненко О.І., к.е.н., доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-2459-4187>

Діяльність аграрних формувань в процесі виробництва формують великі масиви економічної інформації, які характеризують проблеми витрат виробничих ресурсів та споживання матеріальних благ. Розвиток інформаційних технологій надає можливість будувати стратегії інноваційного розвитку аграрних формувань як організовану систему матеріальних, енергетичних, фінансових потоків, що відповідає сучасному економічному стану справ у державі і формує їх адекватну поведінку у сучасних реаліях.

Аналіз особливостей функціонування підприємств аграрного сектору показав, що він впорядковується діями стохастичних чинників, які формують невизначеність і певні ризики у виробництві сільськогосподарської продукції. Вони можуть бути оцінені і передбачені завдяки використанню апарату економіко-математичного моделювання, який надає можливість товаровиробнику порівнювати понесені витрати з виходом кінцевої продукції і приймати відповідні, виважені стратегічні рішення щодо розвитку підприємства.

Процес виробництва аграрної продукції відбувається у просторі і часі. Для отримання готової продукції і запланованих результатів діяльності використовуються ресурси: матеріальні, нематеріальні, трудові, виробничо-технологічного характеру, фінансові, управлінські, інформаційні тощо.

Матеріальні ресурси складаються з сировини, матеріалів, комплектуючих запасних частин, тощо. Для рослинництва це можуть бути мінеральні та органічні добрива, насіння і садивний матеріал тощо.

Нематеріальні ресурси згідно із чинним законодавством України не мають матеріальної форми, але можуть бути ідентифіковані. Тобто вони

характеризуються відсутністю матеріальної форми і не мають фізичного вираження і є абстрактним поняттям. Але оскільки вони входять у структуру ресурсів витрат підприємства, то вони мають певну вартість та оцінку для здійснення діяльності підприємства. До нематеріальних ресурсів відносяться об'єкти інтелектуальної власності, авторські права, гудвіл, тощо. Податковий кодекс України (п. 14.1.40 ст. 14 ПК України) дає таке визначення: «Гудвіл (вартість ділової репутації) - нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо». Він є частиною репутації компанії, а тому він не може бути відокремлений від неї. Отже для товаровиробників у створенні конкурентоспроможної продукції нематеріальні ресурси визначають єдиним власником використання їх правових норм.

Для здійснення господарської діяльності аграрні формування в процесі виробництва мають бути забезпечені необхідними ресурсами. Насамперед це ресурси виробничо-технологічного характеру, такі, як земля, інші природні ресурси, будівлі, споруди, засоби виробництва. Земля, як головна складова економічного процесу у сільському господарстві, є необхідною для виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Аграрне виробництво базується на властивостях землі, яка визначає його структуру побудови і є джерелом створення продуктів харчування.

Процес виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції передбачає наявність фінансових ресурсів з залученням власного капіталу, грошових коштів, дебіторську та кредиторську заборгованість, страхові платежі. Підприємства, щоб бути конкурентоспроможними, в сучасних економічних умовах господарювання, мають ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами тобто саме фінансова діяльність визначає збитковим чи ні буде підприємство.

Виходячи з джерел фінансування підприємства самостійно обирають постачальників і підрядників для реалізації продукції і виконують розрахунки з контрагентами. Правильна організація обліку кредиторської заборгованості не дає можливість отримати прострочення термінів платежу, погіршити платоспроможність підприємства і його ділову репутацію перед кредиторами.

Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції і обмеженість фінансових ресурсів аграрних формувань корегує з необхідністю залучення кредитних коштів. Коротко термінована кредитна заборгованість формує безвідсоткове боргове фінансування і може бути вигідна для подальшої ефективної діяльності підприємства у динаміці його розвитку.

Для ефективного управління ресурсами сільськогосподарських підприємств необхідно будувати відповідну організаційну та управлінську структуру з впровадження новітніх наукових технологій та організації трудових ресурсів у системі постачання та зберігання сировини, власних джерел збуту продукції, контролю для планування ресурсозберігаючої діяльності та досягнення синергізму і емерджентного ефекту.

Інформаційні ресурси дають можливість створювати, обробляти, систематизувати і накопичувати стратегічну інформацію, яка використовується для планування господарської діяльності аграрних формувань на основі оцінки внутрішніх і зовнішніх чинників виробництва сільськогосподарської продукції.

Виробничі процеси у аграрній сфері формують великі масиви економічної інформації про матеріальні, нематеріальні, трудові, енергетичні, фінансові ресурси, тощо. Усі ці елементи складної системи аграрного виробництва узагальнюються за допомогою інформаційних зв'язків і адекватно описуються у сучасному економічному середовищі.

У теперішніх економічних умовах інноваційний розвиток формує умови для підприємства виробляти конкурентноспроможну продукцію, зміцнювати і розширяти позиції на ринках завдяки впровадженню передових новітніх технологій. Він через поширення інновацій забезпечує модернізацію засобів праці, підвищує продуктивність праці і створює передумови для появи нових

технологій, продуктів, послуг, тощо. Правильність і адекватність стратегії інноваційного розвитку аграрних підприємств визначається результатами їх інноваційної діяльності від розробки концепції до її впровадження у виробництво. Індикаторами агроінновації П. Т. Саблук вважає забезпечення продуктивності за прийнятною вартості виробництва та підвищення якості продукції й процесу виробництва (Саблук П.Т., 2005).

Інноваційну діяльність здійснюють великі аграрні формування із залученням власного капіталу, які застосовують безпечні екологічні технології землеробства, органічне виробництво сільськогосподарської продукції. Ці підприємства спеціалізуються на вирощуванні зерна, соняшнику, овочів і фруктів. У перспективі для сільськогосподарських товаровиробників інноваційна діяльність має бути спрямована на екологічні й біотехнологічні новації на основі новітніх досліджень та розробок у сфері водо- та енергозабезпечення, раціонального землекористування, підвищення ефективності використання виробничих відходів і ресурсів. Інноваційні процеси за інституціональної підтримки держави та її економічної політики сприяють економічному розвитку аграрного виробництва, формують і забезпечують в майбутньому їх інноваційний розвиток.

Методи моделювання стратегій розвитку аграрних формувань базуються на алгоритмах побудови економіко-математичних та економетричних моделей, що описують реальний економічний об'єкт або процес у просторі і у конкретний момент часу, для оцінювання впливу внутрішніх і зовнішніх чинників виробництва, що дає можливість спрогнозувати майбутні результати господарської діяльності. і визначати оптимальні управлінські рішення для забезпечення ефективної діяльності (Геєць В.М., 2008).

Методологічне забезпечення економіко-математичного моделювання на основі опису впливу кількісних та якісних чинників, що діють в аграрному секторі економіки, дає можливість будувати з певною ймовірністю прогнозні можливості показників економічної, соціальної та фінансової діяльності

аграрних виробників у сучасному ринковому середовищі (Валентинов В.А., 2007, Грабовецький Б.Є., 2003, Дуброва Т.А., 2003).

Водночас недостатньо дослідженими залишаються проблеми та методологія моделювання економічних процесів і причинно-наслідкових зв'язків на вітчизняному аграрному ринку, які вимагають застосування економетричних методів аналізу, поєднання інструментарію загальної теорії статистики, економічної теорії й математики, що дає можливість описати довгострокову перспективу і короткострокові зміни чинників на ринку сільськогосподарської продукції. Їх теоретичною основою має бути статистичний аналіз даних, як відповідний об'єктивний інформаційний ресурс, на основі якого відбувається методологія побудови моделей (рис. 1.).

Рис. 1. Схема управління на основі моделювання

Основу методології економетричного моделювання стратегій інноваційного розвитку аграрних формувань визначають теоретичні засади економіко-математичних моделей, аналіз отриманої статистичної інформації на основі яких досліджуються взаємозв'язки між ендегенною (або ендегенними змінними, якщо модель будується на основі системи одночасних структурних

рівнянь) та екзогенними змінними. Особливо актуальними є побудова адекватних динамічних економетричних моделей, які у динаміці будують поведінку об'єктів реальної дійсності з метою визначення оптимальних управлінських рішень для суб'єктів господарської діяльності (Левицький С.И., 2012).

Сучасний інструментарій та побудова економіко-математичних моделей, які описують складні нелінійні процеси в аграрному виробництві, дає можливість здійснювати аналіз економічного середовища як на мікро-, так і на макрорівнях. На нелінійність економічних процесів у аграрному виробництві вказують наукові праці В. Вітлінського, В. Вовка, А. Ганчука, Т. Клебанової.

Етапи побудови економетричної моделі поділяються на складові, що наведені на рис. 2.

Рис. 2. Етапи побудови економетричної моделі

На основі статистичної інформації про об'єкт дослідження формуються інформаційні ресурси для побудови економетричної моделі. Виходячи з

особливостей взаємозв'язків у аграрному виробництві, які характеризуються залежністю від природних умов, сезонністю, невизначенністю, а також впливом людського чинника, враховуючи їх стохастичний характер необхідно передбачити відповідний алгоритм для визначення параметрів економетричної моделі. Найпростішим методом визначення параметрів моделі є метод найменших квадратів. Тому фундаментальним питанням у теоретико-методологічному аспекті використання певного алгоритму для побудови економетричної моделі є перевірка передумов використання цього методу (Грін В.П., 2005).

У матричній формі економетрична модель описується рівнянням

$$Y = XA + u, \quad (1)$$

де Y - вектор значень залежної змінної, тобто ендогенна змінна; X – матриця незалежних змінних, тобто екзогенні змінні розміром $n \times m$, де n – кількість одиниць сукупності, а m – кількість змінних; A – вектор параметрів моделі; u – вектор відхилень або залишків.

Передумови використання методу найменших квадратів передбачають виконання наступних положень:

1. середня арифметична вектора залишків u має дорівнювати нулю, тобто математичне сподівання $M(u) = 0$ (2). Якщо ця умова не виконується, тоді це означає, що специфікація моделі є невірною, тому що до її складу не введено екзогенні змінні, які суттєво впливають на результат;

2. значення залишків u мають бути незалежними і визначаються постійною дисперсією, тобто як випадкова величина мати нормальний закон розподілу і ця властивість називається як гомоскедастичність залишків : $M(uu') = \sigma_u^2 E$ (3). Якщо ця умова не виконується і дисперсія залишків змінюється для кожного спостереження, тоді спостерігається наявність гетероскедастичності і $M(uu') = \sigma_u^2 S$ (4), де S – симетрична, додатня матриця, яка знаходиться за певним алгоритмом. Оцінку параметрів моделі якщо існує гетероскедастичність залишків необхідно знаходити на основі узагальненого

методу найменших квадратів, оператор оцінювання за цим методом визначається за формулою:

$$\hat{A}=(X\times S^{-1}\times X)^{-1}X\times S^{-1}\times Y(5) \; ,$$

де матрицю S^{-1} можна визначити таким чином

$$S^{-1}=\begin{pmatrix} \lambda_1 & 0 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda_2 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & \lambda_3 & 0 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & 0 & \dots & \lambda_n \end{pmatrix} (6).$$

В даній матриці залежно від висунутої гіпотези її елементи можна знайти за формулами :

$$\lambda_i=\frac{1}{x_{ij}}; \text{або } \lambda_i=\frac{1}{x_{ij}^2}; \text{або } \lambda_i=\left\{\left|\hat{u}_i\right|\right\} (7).$$

В залежності від специфіки економічної інформації для визначення наявності гетероскедастичності використовуються такі методи досліджень, як параметричний тест Гольдфельдта-Квандта, непараметричний тест Гольдфельдта-Квандта, тест Глейсера, μ критерій. . Виявити взаємозв’язок між послідовними значеннями вектора залишків u , тобто визначити автокореляцію у економетричних дослідженнях можливо за допомогою критерія Дарбіна-Уотсона, фон Неймана, циклічного коефіцієнта автокореляції. При наявності автокореляції між залишками застосовуються такі методи визначення параметрів економетричної моделі, як Ейткена, перетворення вхідної інформації, Кочрена-Оркатта, Дарбіна (Кирилич В.М., 2012).

Авторегресійна модель першого порядку, коли залишки залежать від

значення попереднього рівня, має вигляд:

$$u_t=\rho u_{t-1}+\varepsilon_t(8),$$

де параметрр

характеризує силу зв’язку залишків у періодт від їх рівня в період часу (t – 1).Критерій Дарбіна-Уотсона для перевірки наявності автокореляції

застосовується найчастіше в економетричних дослідженнях і розраховується за

$$\text{формулою : } DW = \frac{\sum_{t=2}^n (u_t - u_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n u_t^2} \quad (9),$$

де u_t — величина залишків у період t ; u_{t-1} — величина залишків у період $t - 1$; n — число спостережень.

Якщо залишки u_t є випадковими величинами, тобто не автокорельовані, тоді значення DW міститься поблизу 2. У разі, коли може спостерігатися додатня автокореляція, тоді $DW < 2$, у разі від'ємної – $DW > 2$.

Значення критерію DW табульовані на інтервалі $DW_1 - DW_2$, де DW_1 — нижня межа; DW_2 — верхня межа. Фактичні значення критерію порівнюються з табличними для числа спостережень n і числа незалежних змінних m при вибраному рівні значущості α . Якщо $DW_{\text{факт}} < DW_1$, залишки мають автокореляцію, коли, $DW_{\text{факт}} > DW_2$, тоді приймається гіпотеза про відсутність автокореляції. Якщо $DW_1 < DW < DW_2$, конкретних висновків зробити не можна, існує невизначеність і необхідно продовжити дослідження збільшуючи кількість одиниць сукупності або необхідно змінити специфікацію моделі. Якщо спостерігається від'ємна автокореляція залишків, тоді необхідно від верхньої межі критерія 4 віднімати розраховане значення критерію DW , а потім порівнювати з табличними значеннями.

У разі, коли було виявлено автокореляцію залишків параметри економетричної моделі будуються на основі методу Ейткена за формулою: $\hat{A} = (X' S^{-1} X)^{-1} X' S^{-1} Y$ (10), де \hat{A} — вектор оцінок параметрів економетричної моделі; X — матриця незалежних змінних; X' — матриця, транспонована до матриці X ; S^{-1} — матриця, обернена до матриці кореляції залишків; Y — вектор залежних змінних (Клебанова Т.С., 2014).

Для визначення параметрів моделі на основі методу Ейткена необхідно сформувати матрицю S яка будується у вигляді:

$$S = \begin{pmatrix} 1 & \rho & \rho^2 & \rho^3 & \rho^4 & \dots & \rho^{n-1} \\ \rho & 1 & \rho & \rho^2 & \rho^3 & \dots & \rho^{n-2} \\ \rho^2 & \rho & 1 & \rho & \rho^2 & \dots & \rho^{n-3} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \rho^{n-1} & \rho^{n-2} & \rho^{n-3} & \rho^{n-4} & \rho^{n-5} & \dots & 1 \end{pmatrix} \quad (11).$$

У цій симетричній матриці ρ^s виражає коефіцієнт автокореляції s -го порядку для залишків u_t . Оскільки коваріація залишків ρ^s при $s > 2$ наближається до нуля, тоді обернена матриця розраховується як:

$$S^{-1} = \frac{1}{1-\rho^2} \begin{pmatrix} 1 & -\rho & 0 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ -\rho & 1+\rho^2 & -\rho & 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & -\rho & 1+\rho^2 & -\rho & 0 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \dots & 1 \end{pmatrix} \quad (12).$$

Таку матрицю використовують для побудови економетричної моделі з автокорельованими залишками за методом Ейткена.

На практиці для обчислення ρ застосовують співвідношення:

$$\rho \approx r = \frac{\sum_{t=2}^n u_t u_{t-1}}{\sum_{t=1}^n u_t^2} \quad (13),$$

або

$$\rho \approx r' = \frac{\sum_{t=2}^n u_t u_{t-1}}{\sum_{t=1}^n u_t^2} \frac{n}{n-1} \quad (14).$$

3. між незалежними змінними немає бути тісних взаємозв'язків, тобто сильної кореляції або мультиколінеарності. Найповніше це явище досліджує алгоритм Фаррара-Глобера, який чітко визначає тип мультиколінеарності. На практиці у великому масиві економічної інформації між незалежними змінними дуже часто виявляються певні зв'язки між абсолютними показниками виробничої діяльності і тому це є важливою проблемою економетричного моделювання, тоді необхідно параметри моделі визначаються за допомогою методу головних компонентів. Щоб позбутися мультиколінеарності у якості

екзогенних змінних до економетричної моделі треба включати відносні показники, які не будуть настільки корелювати між собою, або змінювати специфікацію моделі.

4. екзогенні змінні і залишки мають бути незалежними, тобто $M(Xu) = 0$ (15). Ця умова порушується, коли економетрична модель будується на основі системи одночасних структурних рівнянь, яка описує зв'язки між економічними показниками. Вона у матричній формі має такий вигляд:

$$Y = AY + BX + u \quad (16).$$

Для визначення параметрів такої моделі використовуються такі методи, як дво- або трикроковий метод найменших квадратів.

Асинхронність аграрного виробництва полягає у тому, що економічні процеси, які його формують, корелюють між собою і ці зв'язки виявляються не відразу, а поступово, через певний період часу, тобто з запізненням, лагом. Понесені витрати товаровиробників для виробництва сільськогосподарської продукції істотно різняться від часу її реалізації як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. У цей проміжок часу може відбутися зміна цінової політики на аграрну продукцію і на необхідні матеріальні, нематеріальні, трудові, виробничо-технологічні, фінансові ресурси. Цей процес потребує аналізу економічності інформації для попередження ризиків у прийнятті управлінських рішень. Тому для вимірювання зв'язку між економічними показниками з урахуванням лагу необхідно будувати економетричну модель розподіленого лага, яка має вигляд (Слейко В.І., 2011):

$$y_t = \sum_{j=0}^{\infty} a_j x_{t-\tau} + u_t \quad (17),$$

де коефіцієнти a_j , $j = 0, 1, 2, 3 \dots$ є коефіцієнтами лагу моделі.

Узагальнена модель розподіленого лагу включає не тільки лагові змінні, а й змінні, що характеризують виробничі умови функціонування економічних систем, і описується рівнянням типу:

$$y_t = \sum_{\tau \geq 0} a_{\tau} x_{t-\tau} + \sum_{s=1}^m b_s x_{t,s} + u_t \quad (18).$$

Обґрунтувати величину лагу τ економетричної моделі доцільно на основі взаємної кореляційної функції, яка визначає кореляційний зв'язок елементів вектора залежної змінної з елементом вектору незалежної змінної з врахуванням лагу. Такі процеси аналізують часові ряди, які характеризують ефективність економічної діяльності аграрних підприємств і на основі екстраполяційних методів прогнозування здійснюється їх управління (Пономаренко В.С., 2009).

Опис і узагальнення первинної (вхідної) інформації для подальшого прогнозування та моделювання виробничих процесів здійснюють за допомогою методів математичної статистики. На основі одержаних результатів математичної статистики формують відповідні висновки і здійснюють вибір методів для подальшого моделювання та прогнозування часових рядів. Загальний вид моделі часового процесу ефективності управління аграрним виробництвом може бути представлений у такому вигляді:

$$Y_t = T_t + S_t + C_t + \varepsilon_t \quad (19),$$

де, T_t – детермінована не випадкова компонента аграрного процесу, трендова складова; S_t – сезонна складова; C_t – циклічна складова; ε_t – стохастична складова економічного процесу у певний момент часу t , яка формується в умовах невизначеності.

Для екстраполяції тренду, що описує емпіричні економічні дані, проводиться попередня обробка вихідних даних на основі їх згладжування.

Для згладжування або фільтрації часових рядів використовується метод ковзної середньої а також експоненціального згладжування середніх. Експоненціальна середня розраховується за рекурсивною формулою: $S_t = \alpha y_t + (1 - \alpha) S_{t-1}$, де α – параметр згладжування; S_t — значення експоненціальної середньої в момент часу t , S_{t-1} — значення експоненціальної середньої в момент часу $t - 1$. Значення параметра

згладжування α , який визначає оцінку параметрів моделі, визначають прогнозні якості моделі. Більше значення α визначає більший вплив останніх спостережень у складі тренду, а при малому α оцінки базуються на значеннях усіх одиниць сукупності (Черняк О.І., 2000).

Наступним етапом є розрахунок параметрів обраної екстраполяційної функції, у сучасних економічних умовах ефективними для аналізу часових рядів аграрного виробництва мають бути методи адаптивного прогнозування.

Важливим і обов'язковим етапом будь-якого наукового дослідження є статистичний аналіз даних. З появою і вдосконаленням сучасних, прикладних, статистичних програм обробка великих масивів вхідної інформації піднялася на новий рівень у своєму розвитку. Програма SPSS (Statistical Package for Social Science) – це поширена програма для обробки статистичної інформації у сфері комп'ютерного аналізу даних. Основною перевагою програмного пакету SPSS є використання усіх існуючих статистичних методів дослідження, які вдало поєднуються із зручними і простими засобами візуалізації результатів обробки даних. У програмах SPSS є повний інструментарій сучасних статистичних методів, а саме: частотний аналіз, розрахунок статистичних характеристик, таблиць спряженості, кореляцій, побудови графіків, t-тести і велика кількість непараметричних критеріїв, багатовимірний лінійний регресійний аналіз, дискримінантний аналіз, факторний аналіз, кластерний аналіз, дисперсійний аналіз, аналіз надійності, тощо. Інтерфейс пакету зручний і простий для користувача – дослідника.

Використовуючи пакет SPSS і дані державної служби статистики, побудуємо множинну лінійну економетричну модель у вигляді рівняння

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 \quad (20)$$
 залежності рентабельності виробництва зернових культур (Y) від X_1 – на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року, X_2 – продуктивність праці, X_3 – площі, X_4 – валового збору (табл. 1).

Таблиця 1

**Опис змінних моделі рентабельності виробництва
зернових культур у 2019 році**

Модель	Незалежні екзогенні змінні	Залежна ендогенна змінна	Метод
1	на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року, грн., продуктивність праці, площа, валовий збір ^b	рентабельність.	Найменших квадратів

Результати розрахунків використання пакету SPSS визначили, що між досліджуваними ознаками спостерігається середній зв'язок і коефіцієнт кореляції є суттєвим за критерієм Стюдента (табл. 2).

Таблиця 2

**Визначення коефіцієнта кореляції для моделі рентабельності і його
перевірка на суттєвість**

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,520 ^a	,270	,116	6,3077

a. Predictors: (Constant), на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року, грн., продуктивність праці, площа, валовий збір.

Побудована економетрична модель рентабельності виробництва зернових культур має такі характеристики, які описуються даними таблиці 3.

Таблиця 3

**Побудова ANOVA^a характеристик моделі рентабельності виробництва
зернових культур**

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	279,479	4	69,870	1,756	,179 ^b
	Residual	755,959	19	39,787		
	Total	1035,438	23			

a. Dependent Variable: рентабельність

b. Predictors: (Constant), на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року, грн., продуктивність праці, площа, валовий збір.

Модель вважається адекватною за критерієм Фішера з рівнем значущості 0,18.

За даними дослідження були визначені параметри моделі та їх стандартні похибки. Значення t- статистик свідчить про те, що при визначеному рівні значущості відповідні параметри є статистично суттєвими за критерієм Стьюдента (табл. 4).

Таблиця 4

Визначення параметрів моделі рентабельності виробництва зернових культур і перевірка їх на значущість

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	12,177	6,746		1,805	,087
	валовий збір	4,376E-5	,000	,111	,215	,832
	Продуктивність	1,305E-5	,000	,166	,654	,521
	Площа	,007	,009	,310	,712	,485
	на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року, грн.	,366	2,412	,098	,152	,881

a. Dependent Variable: рентабельність

Для визначення сезонної складової і визначення автокореляції у моделі визначимо основні її економетричні характеристики (табл. 5).

Таблиця 5

**Характеристики економетричної моделі рентабельності виробництва
зернових культур**

Назва моделі		MOD_1
Назва ряду	1	Рентабельність
	2	валовий збір
	3	Площа
	4	Продуктивність
	5	на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року, грн.
Перетворень		Немає
Визначення несезонних різниць		0
Визначення сезонних різниць		0
Тривалість сезонного періоду		Немає періодичності
Максимальне число лагів		16
Процес, що визначає розрахунок стандартних похибок автокореляції		Незалежний білий шум ^a
Побудова графіків		Усі лаги

а. Примітка специфікацій моделі MOD_1 Не розраховується для стандартних похибок часткових автокореляцій

Процеси, які мають назву білий шум, відіграють значну роль в аналізі стаціонарних процесів. Білий шум це неавтокорельовані слабкі стаціонарні процеси, які характеризуються нульовим математичним сподіванням. Ця назва пояснюється тим, що щільність цього процесу постійна, тобто кількість усіх частот має бути однаковою.

Визначити наявність автокореляції залишків ε_t можна і за допомогою статистики Л'юнга-Бокса(19), яка асимптотично прямує до розподілу χ^2 і визначається за формулою:

$$Q_r = n(n + 2) \sum_{k=1}^m \frac{r_k^2}{n-k} \quad (21), \text{де } r_k = \frac{\text{cov}(\varepsilon_t, \varepsilon_{t-k})}{\text{var}(\varepsilon_t)} \quad (22).$$

Результати дослідження наявності автокореляції залишків у побудованої економетричної моделі за допомогою статистики Л'юнга-Бокса наведені у таблиці 6. Якщо фактичне значення статистики Л'юнга-Бокса більше за 95%-го квантиля λ_m^2 розподілу, тоді приймається висновок по гіпотезі про наявність автокореляції до m порядку у послідовності залишків ε_t . За результатами наших досліджень автокореляція залишків відсутня і тому модель може бути використана для побудови прогнозних значень ендогенної змінної.

Таблиця 6

**Дослідження наявності автокореляції у моделі
рентабельності виробництва зернових культур**

Лаг	Автокореляція	Середньоквадратична похибка ^а	Статистика Бокса-Л'юнга		
			Значення	ст. св.	Значущість ^б
1	,057	,192	,089	1	,765
2	-,116	,188	,472	2	,790
3	-,116	,183	,870	3	,833
4	,285	,179	3,403	4	,493
5	-,221	,174	5,008	5	,415
6	-,343	,170	9,091	6	,169
7	-,002	,165	9,091	7	,246
8	,163	,160	10,121	8	,257
9	-,113	,155	10,654	9	,300
10	-,296	,150	14,546	10	,149
11	,093	,144	14,960	11	,184
12	-,003	,139	14,961	12	,244
13	-,054	,133	15,129	13	,299
14	-,210	,127	17,880	14	,212
15	,153	,120	19,502	15	,192
16	,107	,113	20,403	16	,203

а. Базисний процес досліджується на незалежний білий шум.

б. Застосовується асимптотичне наближення до розподілу χ^2 -квадрат.

Графічний аналіз таблиці наведений у рис. 3.

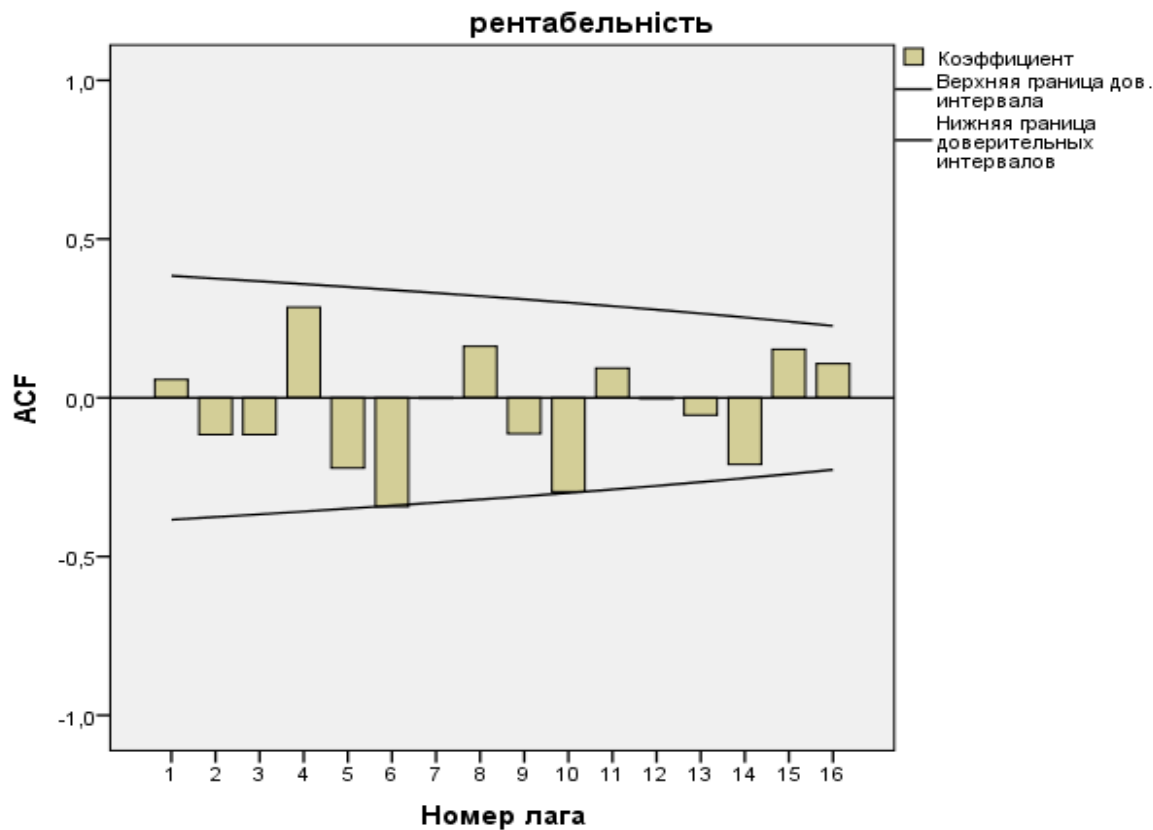

Рис. 3. Графічне зображення автокореляції від порядку лагу

Часткова автокореляційна функція є функцією часткової автокореляції від зсуву часу на період k , вона вимірює кореляцію між рівнями часового ряду x_t та x_{t-k} . Стохастичний процес вважається стаціонарним, якщо він, у певному сенсі, знаходиться у статистичній рівновазі і з певною ймовірністю не залежить від часу. У разі стаціонарного процесу значення вибіркового частинного коефіцієнта автокореляції розраховуються як оцінки останнього найбільшого коефіцієнта у авторегресійному рівнянні за методом найменших квадратів.

Часткова автокореляційна функція використовується у економетричних дослідженнях для вирішення задач ідентифікації часових рядів, якщо вона спадає.

Результати дослідження часткових автокореляцій наведені у таблиці 7.

Таблиця 7

Дослідження часткових автокореляцій у моделі рентабельності

Лag	Часткова автокореляція	Середньоквадратична похибка
1	,057	,204
2	-,120	,204
3	-,103	,204
4	,292	,204
5	-,320	,204
6	-,291	,204
7	,126	,204
8	-,061	,204
9	-,111	,204
10	-,178	,204
11	-,037	,204
12	-,251	,204
13	-,027	,204
14	-,152	,204
15	-,142	,204
16	-,017	,204

Графічно дані таблиці наведені у рис. 4.

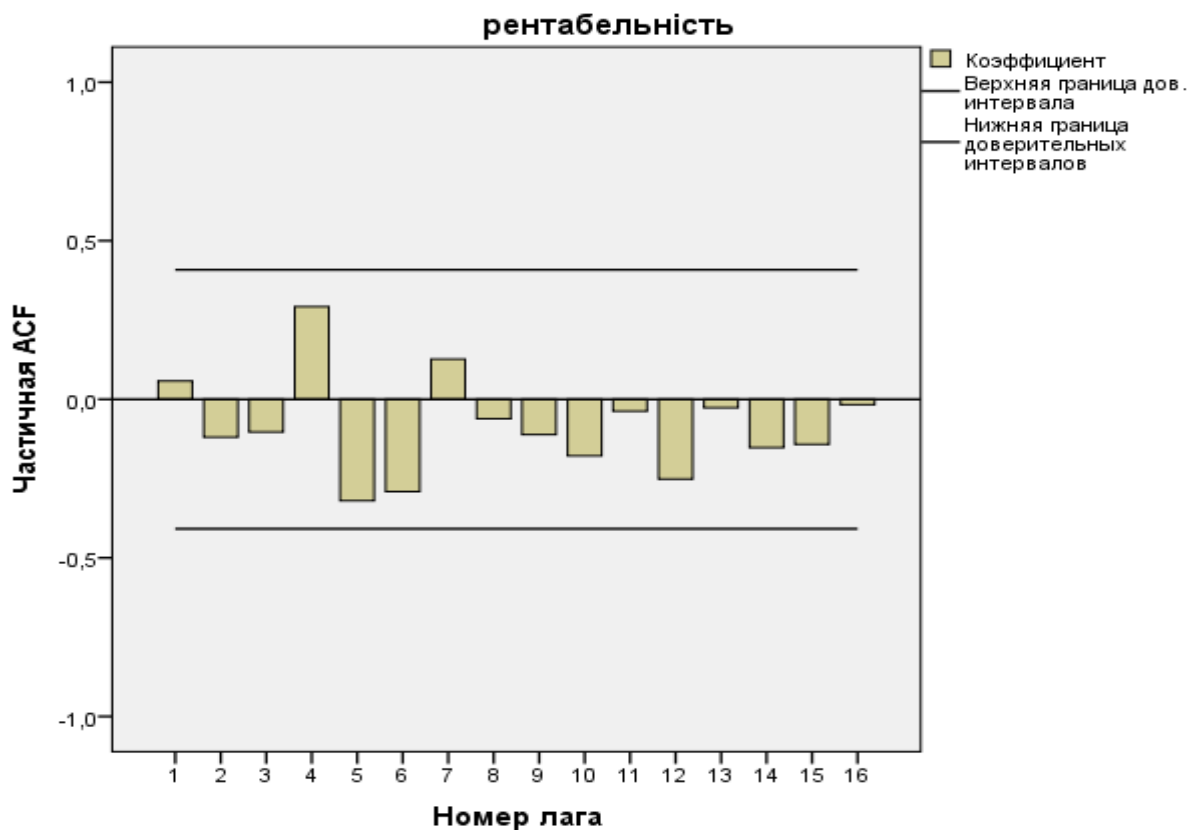

Рис. 4. Графічне зображення часткової автокореляції від порядку лагу

Аналіз одержаних результатів дослідження свідчить про те, що побудована модель рентабельності виробництва зернових культур точно і адекватно описує взаємозв'язок між ендогенною змінною (рентабельність виробництва зернових культур) та екзогенними змінними (на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року, продуктивність праці, площі, валовий збір зернових культур). Це дає підстави стверджувати, що вона може використовуватися у побудові прогнозних значень економічних показників, які формують стратегії розвитку аграрних формувань, у коротко – і довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Бабешко Л. О. Основы эконометрического моделирования. М.: КомКнига, 2006. 432 с.
2. Бернд Э. Р. Практика эконометрики: классика и современность : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям 060000 экономики и управления /

- Э. Р. Бернд; пер. с англ. под ред. проф. С. А. Айвазяна. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 863 с.
3. Бююль А., Цёфель П. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей: Пер. с нем. СПб.: ДиаСофтЮП, 2005. 608 с.
4. Валентинов В. А. Эконометрика: практикум / В. А. Валентинов. М. : Дашков и Ко, 2007. 436 с.
5. Вітлінський В. В. Математичні моделі та методи ринкової економіки : навч. посібник / В. В. Вітлінський, О. В. Піскунова. К. : КНЕУ, 2010. 527 с.
6. Вовк В. М. Моделювання економічних процесів підприємства: монографія / В. М. Вовк, Н. І Камінська, С. С. Прийма. Дрогобич : Коло, 2011. 448 с.
7. Ганчук А.А. Оцінка другої хвилі рецесії фінансового ринку / А. А. Ганчук, М. П. Овчарук // Фін.-кредит. діяльн.: пробл. теорії і практики. 2012. Вип. 2. С. 238–243.
8. Геєць В. М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: [підручник] / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, А. В. Ставицький та ін. 2-ге вид., виправ. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. 396 с.
9. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування і планування : навч. посіб. / Б. Є. Грабовецький. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 188 с.
10. Грін В. П. Економетричний аналіз: переклад з англійської К. : Видавництво “Основи”, 2005. 1195 с.
11. Доугерти К. Введение в эконометрику / К. Доугерти ; пер. с англ. М. : ИНФРА-М, 1997. 402 с.
12. Дуброва Т. А. Статистические методы прогнозирования : учеб. пособ. для вузов / Т. А. Дуброва. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 206 с.
13. Єлейко В. І. Економетричний аналіз діяльності підприємств : навч. посібник Т. : Навчальна книга Богдан, 2011. 362 с.
14. Иванов В. В. Анализ временных рядов и прогнозирование экономических показателей / В. В. Иванов. Х. : ХНУ, 1999. 230 с.
15. Кирилич В. М. Економетричне моделювання макроекономічних процесів. Економічні коливання, гроші та інфляція. Векторні авторегресійні моделі : навч.-метод. посібник / В. М. Кирилич, М. О. Оліскевич. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 144 с..

16. Клебанова Т. С. Математичні методи і моделі ринкової економіки : навч. посібник / Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, М. О. Кизим, О. В. Раєвська та ін. Х. : ВД «ИНЖЕК», 2010. 456 с.
17. Клебанова Т. С. Моделирование и информационные технологии в исследовании социально-экономических систем: теория и практика. Бердянск : ФЛ-П Ткачук А. В., 2014. 604 с.
18. Левицкий С. И. Моделирование проектного управления сложными экономическими объектами : монография. Донецк: Юго-Восток, 2012. 341 с.
19. Магнус Я. Р. Эконометрика. М. : Дело, 2004. 576 с.
20. Саблук П. Т. Проблеми організаційного і інформаційного забезпечення управління агропромислового комплексу. Інформаційні ресурси та їх використання в аграрному виробництві: зб. наук. пр. № 4. К. : ННЦ ІАЕ, 2005. 274 с.
21. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: монография / Под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. Х. : ИД «ИНЖЭК», 2009. 440 с.
22. Черняк О. І. Динамічна економетрика: навч. посібник / О. І. Черняк, А. В. Ставицький. К. : КВІЦ, 2000. 120 с.

МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Чухліб А. В., к.е.н., доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0003-0198-2969>

У ринковій економіці ефективне функціонування аграрних формувань визначається рівнем їх конкурентоспроможності, здатністю зберігати і/ або розширювати конкурентні переваги на цільовому внутрішньому та зовнішньому ринках. Обґрунтування стратегії розвитку конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору на довгострокову перспективу сприяє їх стабільному функціонуванню, забезпеченню стійкості конкурентних позицій. Важливого значення набуває питання моделювання стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань. Аграрне формування як цілісна система, яка характеризується сукупністю елементів з притаманними їм властивостями і зв'язками, потребує включення у концепцію управління, орієнтованої на ефективне утримання конкурентних переваг на ринку протягом тривалого періоду, моделювання його стратегічної конкурентоспроможності.

Дослідження формування та стратегії розвитку конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, у тому числі і аграрного сектору економіки, знаходять своє відображення у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких Г. Азоев, В. Андрійчук, Дж. Барні, О. Гудзинський, О. Єрмаков, В. Збарський, М. Ільчук, С. Кваша, Д. Колліс, М. Малік, В. Месель-Веселяк, М. Мескон, С. Монтгомері, О. Нужна, М. Портер, П. Саблук, Р. Фатхудинов та ін.

Питання моделювання конкурентоспроможності суб'єктів господарювання стали предметом дослідження О. Гугулі, О. Зими, Д. Іванова,

А. Кириліної, М. Клімової, О. Николук, Т. Носової, С. Савчук, Т. Сумкіної та інших науковців.

Реалізація досліджуваної проблематики сприятиме формуванню теоретико-методичного підґрунтя для використання моделювання стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань в управлінських цілях.

Насамперед, необхідно чітко визначити зміст категоріального апарату.

Моделювання – один із основних загальнонаукових методів, що застосовуються на теоретичному та емпіричному рівнях пізнання і полягає у розробці та дослідженні моделей. В деяких випадках моделювання є єдиним способом пізнання досліджуваного об'єкта. Науковим базисом для моделювання слугує теорія подібності.

В англійській мові для визначення категорії моделювання використовують два терміни: 1) modeling – моделювання, засноване на теоретичних положеннях; 2) simulation – імітаційне моделювання, яке полягає у відтворенні, імітації стану системи на підставі аналізу її поведінки (Ибрагимов И.М., Ковшов А.Н., Назаров Ю.Ф., 2010).

Моделювання дозволяє здійснити теоретичний аналіз, уточнити сутність досліджуваних явищ і процесів, побудувати модель, відтворити властивості та характеристики об'єкта дослідження.

Термін «модель» походить від латинського «modulus», що означає аналог, міра, зразок. Модель відтворює суттєві особливості та основні параметри досліджуваного об'єкта. На сьогодні залишається дискусійним питання щодо визначення сутності «моделі».

Класичне визначення моделі сформульовано В.Штоффом наприкінці 60-х років XX століття. Автор визначає модель як подумки представлену або матеріально реалізовану систему, яка відтворює об'єкт дослідження та здатна його замінити таким чином, що в результаті її вивчення отримують нову інформацію про досліджуваний об'єкт (Штофф В.А., 1966).

А. Уємов доповнив визначення сутності «моделі», пов'язавши його із різними формами пізнання, теорією та гіпотезами. А. Уємов та І. Новік,

стверджують, що моделювання використовується з метою теоретичного та практичного дослідження об'єкта. При цьому безпосередньому вивченню підлягає не сам об'єкт, а деяка допоміжна штучна/природна система/ модель, яка: 1) знаходиться в певному об'єктивному співвідношенні з об'єктом дослідження; 2) здатна заміщати об'єкт на певних етапах пізнання; 3) надає інформацію про об'єкт моделювання (Новік І., 1975).

Узагальнивши визначення категорії «модель», можна виокремити такі загальні її характеристики, як формалізація, системність, аналогія та подібність, здатність заміщати об'єкт дослідження, параметричність, інформаційність, аналітичність.

В науковій літературі представлено широке коло класифікаційних ознак моделей.

Відповідно до рівнів пізнання відокремлюють матеріальне та ідеальне моделювання. При матеріальному моделюванні об'єкт досліджується за допомогою матеріального аналогу - моделі, що відтворює його головні ознаки і характеристики. Різновидами матеріального моделювання є натуральне та аналогове моделювання. При натуральному моделюванні реальному об'єкту ставиться у відповідність збільшений або зменшений його аналог, що забезпечує дослідження шляхом перенесення властивостей явищ і процесів з моделі на об'єкт дослідження на основі теорії подібності. Основою аналогового моделювання виступають аналогії явищ і процесів, які мають різну природу виникнення, але описуються одними й тими ж математичними рівняннями, співвідношеннями тощо.

Ідеальне моделювання базується на ідеальному аналогу і розглядається лише в теоретичному аспекті. В свою чергу, відокремлюють різновиди ідеального моделювання – інтуїтивне, наукове та знакове. Інтуїтивне моделювання не потребує формалізації і базується на інтуїтивному представленні досліджуваного об'єкта, тоді як наукове моделювання завжди є логічно обґрунтованим, включає мінімальну кількість наукових гіпотез щодо об'єкта моделювання. При використанні знакового моделювання у якості

моделей виступають будь-які знакові зображення: схеми, графіки, формули та ін. До різновидів знакового моделювання належить математичне моделювання. Математичне моделювання передбачає певне абстрагування від реальності, деяку формалізацію, тому його не можна віднести ані до чистотеоретичного, ані до чисто емпіричного пізнання.

Ф. Шродт вважає, що математичне моделювання є одним із ключових методів дослідження, оскільки побудована математична модель становить сукупність співвідношень, що відображають характеристики стану об'єкта моделювання та їх прогностні значення(Шродт Ф., 1997).

Ю. М. Плотинський відокремлює два види моделей – змістовні та формальні. Формулювання змістовних моделей здійснюється природною мовою, формальних – мовою математичних теорій і програмування(Плотинський Ю., 2001). Змістовну модель представляють у вигляді описів системи та окремих її властивостей, формальну – повному детальному опису всіх елементів системи, їх властивостей, та зв'язків. Побудова формальної моделі на базі змістовної моделі називається формалізацією змістовної моделі. В свою чергу, змістовні моделі поділяються на системні та концептуальні. Системні моделі являють собою сукупність взаємопов'язаних, функціонально залежних елементів, представлених у вигляді системи. Концептуальними є моделі, які становлять сукупність понять та зв'язків між ними, що визначають змістовність структури об'єкта дослідження.

Моделювання стратегічної конкурентоспроможності використовують для виявлення способів збереження і/ або посилення конкурентних переваг суб'єкта господарювання та утримання конкурентної позиції на ринку протягом тривалого часового періоду.

Для розкриття сутності стратегічної конкурентоспроможності суб'єкта господарювання розглянемо його початкову категорію – конкурентоспроможність. В науковій літературі представлена багатоваріантність трактувань дефініції «конкурентоспроможність», що пов'язано із складністю, багатогранністю та багатомірністю компонент даної

категорії. Розкриваючи сутність категорії «конкурентоспроможність», необхідно відобразити сукупність притаманних їй ознак, суттєвих властивостей та характеристик.

Італійські економісти Д. Депперу та Д. Сератто пропонують визначати «конкурентоспроможність» за ознаками:

- 1) сутності категорії;
- 2) підходів до аналізу конкурентоспроможності(Д. Депперу, Д. Сератто, 2005).

Відповідно до першої ознаки, конкурентоспроможність слід розглядати як основу, двигун підприємницької діяльності, що становить сукупність внутрішніх та зовнішніх джерел конкурентних переваг. За другою ознакою, конкурентоспроможність є результатом використання конкурентних переваг, представлених сукупністю показників результатів господарювання.

На думку М. Портера, який розробив теорію конкурентних переваг, конкурентоспроможність – це властивість товару, послуги, здатності суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з представленою аналогічною продукцією, послугами, конкуруючими суб'єктами ринкових відносин (Портер М., 2005). Автор акцентує, що оцінити конкурентоспроможність підприємства можна лише в межах групи підприємств однієї галузі.

М. Мескон під конкурентоспроможністю розуміє відносну характеристику, що відображає відмінності розвитку підприємства від ступеня задоволення потреб людей товарами; за рівнем ефективності виробничої діяльності характеризує можливості й динаміку пристосування до умов ринкової конкуренції (Мескон М., 1993).

Б. Скотт визначає конкурентоспроможність через призму використання наявного потенціалу суб'єкта господарювання, ефективність його діяльності(Скот Б., 1989).

А. Воронкова акцентує, що конкурентоспроможність виявляється в результаті конкуренції і дає змогу суб'єкту конкуренції знайти свою нішу в ринковому середовищі для розширеного виробництва(Воронкова А., 2004).

Д.Колліс, С.Монтгомері розглядають конкурентоспроможність як управлінську відповідність між ресурсами підприємства та її здібностями, баченням її майбутнього образу та функціонування в конкретній галузі за певний період.

На думку Л. Новака, конкурентоспроможність є рушійною силою, що спонукає підприємство не тільки виробляти конкурентоспроможну продукцію з відповідними властивостями та низькими витратами споживання, а й враховувати виробничу діяльність підприємства з позиції впливу зовнішніх та внутрішніх чинників у тактичному і стратегічному періодах (Новак Л., 1975).

Д. Яксановособливими характеристиками конкурентоспроможності вважає:

- відносність – конкурентоспроможність продукції на одному ринку не означає, що вона буде конкурентоспроможною на інших ринках;
- багатоваріантність – наявність кола властивостей і характеристик конкурентоспроможності, а також критеріїв, чинників її формування та розвитку;
- методичний плюралізм – багатоваріантність підходів до оцінки конкурентоспроможності та управління нею(Яксанов Д., 2014).

Г. Азгальдов зауважує, що в деяких випадках конкурентоспроможність та якість трактуються як синоніми. Проте ці категорії є не тотожними. Якість товару ототожнюється з набором технічних характеристик товару, конкурентоспроможність визначається співставлення затрат покупців і результату, отриманого в результаті використання даного товару.

У межах даного дослідження акцентуємо увагу на стратегічну конкурентоспроможність аграрних формувань, стратегічному управлінні суб'єктів господарювання, що дозволяє забезпечити формування стійких конкурентних переваг у довгостроковому періоді.

Розкриття сутності конкурентоспроможності аграрних формувань потребує інтерпретації поняття «конкурентні переваги».

Дефініції «конкурентних переваг» базуються на виокремленні найбільш характерних властивостей даного поняття.

С. Сауз визначає конкурентні переваги як філософію вибору тих видів діяльності, які можуть принести успіх.

Дж. Барні розглядає конкурентні переваги у призмі стратегічного розвитку, зазначаючи, що суб'єкт господарювання має конкурентні переваги у разі реалізації стратегії із створення вартості, яке не може бути впроваджене жодним потенційним конкурентом. Автор підкреслює, що при забезпеченні неможливості імітації стратегії конкурентами та отримання вигод від її впровадження, суб'єкт господарювання володітиме стійкістю конкурентних переваг. Тобто, конкурентні переваги є стійкими тоді, коли після спроб їх копіювання конкурентами, вони і надалі продовжують існувати.

Аналіз літературних джерел щодо трактування сутності категорії «конкурентоспроможності підприємства» дає можливість зробити висновок, що вагома частка авторів визначає конкурентоспроможність підприємства як його здатність виробляти конкурентоспроможний товар. Проте слід зазначити, що на ринку окрім товару, який виступає пасивним компонентом ринку, є і активні компоненти – підприємства, що опосередковано виступають носіями властивостей і характеристик конкурентоспроможності через вироблену продукцію/ надані послуги. Конкурентоспроможність суб'єкта господарювання визначається не лише за конкурентоспроможністю товарів, а й з врахуванням інших показників ефективності його діяльності.

Серед науковців не існує єдиної думки щодо трактування категорії «конкурентоспроможність підприємства».

Р. Фатхудінов визначає конкурентоспроможність підприємства як його здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Аналогічне трактування конкурентоспроможності наводить Г. Яшева, зазначаючи, що конкурентоспроможність підприємства – складна економічна

категорія, що характеризує здатність підприємства займатися виробництвом конкурентоспроможної продукції з кращим, порівняно з конкурентами, використанням потенціалу.

П. Саблук розглядає конкурентоспроможність підприємства як його здатність отримувати прибутки, достатні для простого відтворення або розширеного виробництва, мотивації праці та поліпшення якості виробленої продукції.

Міжнародною організацією «Європейській форум з проблем управління» визначено конкурентоспроможність підприємства як його реальну та потенційну здатність здійснювати в реальних умовах проєктування, виготовлення та збут продукції, яка за ціновими та споживчими характеристиками є більш привабливою для споживачів, ніж аналогічна продукція конкурентів.

Хасбі Д. вважає, що конкурентоспроможність підприємства визначається якістю продукції. Під якістю продукції слід розуміти сукупність її властивостей та характеристик, що формуються у процесі її виробництва з метою задоволення наявного попиту. У той же час, автор не уточнює, які особливівластивості має підприємство, що займається виробництвом конкурентоспроможної продукції.

Конкурентоспроможність аграрних формувань відображає ступінь реалізації емпіричної та потенційної здатності забезпечити стійкі конкурентні переваги, задовольняти потреби споживачів у якісній сільськогосподарській продукції та пов'язана з ефективністю їх господарської діяльності. Формування конкурентних переваг аграрного формування безпосередньо пов'язано з впровадженням інновацій та оцінкою конкурентоспроможності інноваційної продукції.

Розрізняють стратегічне, тактичне та оперативне забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Можливість стійкого розвитку аграрних формувань протягом тривалого періоду часу пов'язують із їх стратегічними можливостями. На стратегічному рівні підвищення

конкурентоспроможності передбачає покращення інвестиційної привабливості підприємства, на тактичному – стану суб'єкта господарювання, на оперативному – підвищення конкурентоспроможності продукції.

У рамках даного дослідження акцентується увага на стратегічній конкурентоспроможності. Актуальним залишається питання визначення конкурентних переваг суб'єкта господарювання та утримання їх на ринку протягом тривалого часового періоду. Тобто, стратегічна конкурентоспроможність є об'єктом стратегічного управління та виступає результатом реалізації розробленої конкурентної стратегії. Саме тому стратегічна конкурентоспроможність виявляється в умовах стратегічного управління.

О. Ветрова визначає стратегічну конкурентоспроможність як об'єкт управління та економічну категорію, що характеризує потенційну здатність суб'єктів й об'єктів конкурентоспроможності зберігати і/ або посилювати свої конкурентні позиції на ринку за допомогою впливу чинників середовища.

На думку Р. Фатхудінова, стратегічна конкурентоспроможність – це потенційна здатність об'єкта/ суб'єкта управління в майбутньому конкурувати на ринках, що забезпечується зниженням прояву стратегічних неконкурентоспроможних чинників та посиленням прояву стратегічних ексклюзивних конкурентних переваг об'єкта/ суб'єкта на підставі проведення комплексної стратегічної діагностики об'єкта/ суб'єкта, параметрів ринку та конкурентів, розробки ефективної стратегії. Основний акцент робиться на потенційність та перспективність стратегічної конкурентоспроможності об'єкта/ суб'єкта на ринку.

Колектив авторів О.М. Ветрова, А.В. Полянський, В.Є. Рохчин під стратегічною конкурентоспроможністю розуміють багаторівневу економічну категорію та об'єкт управління, що характеризує здатність об'єктів і суб'єктів конкурентоспроможності зберігати і/ або посилювати свої позиції на різнорівневих ринках протягом тривалого періоду.

Таким чином, стратегічна конкурентоспроможність аграрних формувань – ймовірнісна перспективна їх здатність зберігати і/ або посилювати комплекс стійких конкурентних переваг, що сприятимуть їх конкурентоспроможності у стратегічному періоді. На відміну від досягнутої конкурентоспроможності аграрних формувань, що відображає результати минулої діяльності суб'єктів господарювання, стратегічна конкурентоспроможність орієнтована на перспективний період протягом якого суб'єкти господарювання здатні утримувати конкурентні переваги на ринку. Збільшення перспективного періоду свідчить про зростання стратегічної конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору. Стратегічна конкурентоспроможність аграрних формувань характеризується потенційністю, перспективністю та довгостроковістю їх конкурентного положення.

В науковій літературі відображено матричний, графічний, інтегральний і аналітичний методичні підходи щодо кількісного визначення конкурентоспроможності об'єкта господарювання, які різняться технологією реалізації процесу формування оцінки конкурентоспроможності підприємств.

Кількісну оцінку конкурентоспроможності суб'єктів господарювання доцільно здійснювати за інтегральним методом. Інтегральний показник, що враховує максимально можливу кількість складників, які впливають на формування стійких конкурентних переваг об'єкта господарювання, обчислюють за формулою:

$$K_{\text{ксіі}} = \sum_{i=1}^n q_i \cdot K_{i\text{фккс}} \quad (1)$$

де $K_{\text{ксіі}}$ – інтегральний індекс конкурентоспроможності об'єкта господарювання;

q_i – коефіцієнт значущості функціональної компоненти, де $\sum_{i=1}^n q_i = 1$;

n – кількість функціональних компонент;

$K_{i\text{фккс}}$ – рівень функціональної компоненти конкурентоспроможності об'єкта господарювання.

В. Збарський і М. Місевич пропонують здійснювати оцінку конкурентоспроможності аграрних формувань, аналізуючи поточну і потенційну конкурентоспроможність та обчислювати інтегральний індекс конкурентоспроможності за формулою:

$$I_{kc} = \sqrt{I_{kcn} \cdot I_R \cdot I_{mn}} \quad (2)$$

де I_{kc} – індекс конкурентоспроможності високотоварного суб'єкта господарювання;

I_{kcn} – індекс конкурентоспроможності продукції, що обчислюється відношенням інтегрального індексу якості продукції до ціни реалізації;

I_{mn} – індекс товарності суб'єкта господарювання;

I_R – рейтинговий індекс потенційної конкурентоспроможності.

Рейтинговий індекс потенційної конкурентоспроможності обчислюють за формулою:

$$R = \sqrt{(1 - a_1)^2 + (1 - a_2)^2 + \dots + (1 - a_n)^2} \quad (3)$$

де a_1, a_2, \dots, a_n – показники, що відображають потенційну конкурентоспроможність (продуктивність сільськогосподарських угідь, чисельність працівників, продуктивність праці, капіталозабезпеченість, капіталоозброєність, виробництво валової продукції, рентабельність виробництва, рентабельність продажу та ін.).

Цілісність відображення процесу формування стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань потребує застосування системного підходу. Моделювання стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань базується на синергетичному підході, що забезпечує комплексність дослідження. Системність і комплексність моделювання стратегічної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання забезпечують взаємопов'язаність показників стратегічної конкурентоспроможності та економічного розвитку підприємств, варіантність, адекватність теоретичним аналогам, оптимальність співвідношення корисного ефекту та передбачуваних витрат.

В процесі моделювання стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань виявляють найбільш значущі чинники конкурентоспроможності, агрегують їх в одну модель, оцінюють конкурентоспроможність виробленої продукції на ринку, визначають закономірності зміни окремих параметрів конкурентоспроможності продукції та конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

На думку Т. Сумкіної, процес моделювання конкурентоспроможності суб'єкта господарювання відбувається в декілька етапів:

- 1) побудова моделі конкурентних переваг, які визначають відношенням числових характеристик переваг суб'єкта господарювання до його конкурентів;
- 2) агрегування всіх моделей конкурентних переваг в одну модель конкурентоспроможності шляхом обчислення їх добутків.

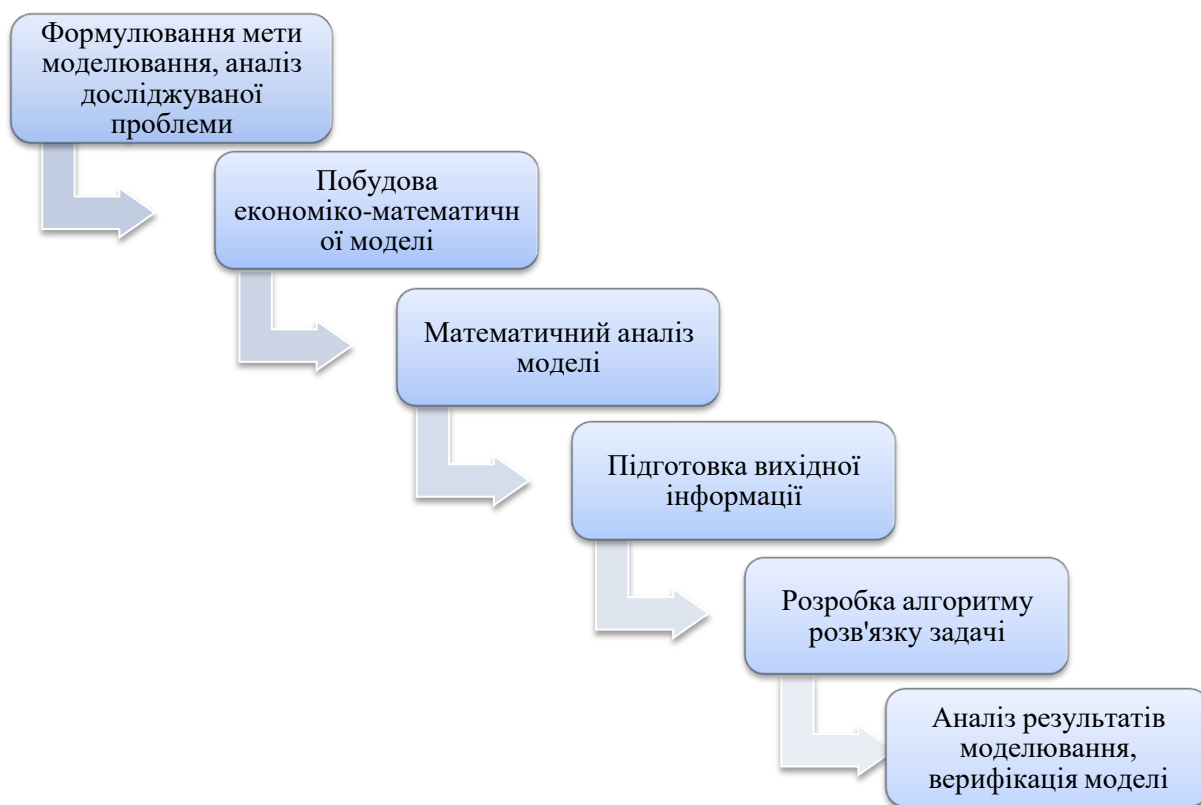

Рис. 1. Послідовність процесу економіко-математичного моделювання

Джерело: авторська розробка

Слід зауважити, що автором представлено методику оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, що відображає ступінь його випередження/ відставання від конкурентів, а не алгоритм побудови моделі конкурентоспроможності.

Процес економіко-математичного моделювання стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань наведено на рис. 1.

Враховуючи, що стратегічна конкурентоспроможність аграрних формувань характеризується їх здатністю формувати та зберігати і/ або посилювати конкурентні переваги, в основі моделі стратегічної конкурентоспроможності повинні бути показники, що кількісно відображатимуть ці переваги. При розробці моделі важливо врахувати особливості діяльності аграрних формувань, оскільки чинники впливу на конкурентні переваги значно варіюють від виду діяльності суб'єкта господарювання. Формування нових переваг напряму залежить від впровадження інновацій.

Отже, модель стратегічної конкурентоспроможності на основі впровадження інновацій включатиме систему рівнянь:

1) динаміки зміни стратегічної конкурентоспроможності з поступовим досягненням її максимуму:

$$\frac{dy(t)}{dt} = \alpha \frac{y_{\max} - y(t)}{y_{\max}} y(t) \quad (4)$$

де $\frac{dy(t)}{dt}$ – швидкість зміни стратегічної конкурентоспроможності у певний момент часу t ;

α – показник експоненціального зростання стратегічної конкурентоспроможності;

$y(t)$ – стратегічна конкурентоспроможність у певний момент часу t ;

y_{\max} – максимально можливий рівень стратегічної конкурентоспроможності.

2) динаміки змін вального прибутку, оскільки на формування конкурентних переваг впливає прибутковість суб'єкта господарювання:

$$\frac{dp_i(t)}{dt} = \beta_i \frac{p_{i\max} - p_i(t)}{p_{i\max}} p_i(t) \quad (5)$$

де $\frac{dp_i(t)}{dt}$ – швидкість зміни валового прибутку від впровадження i -тої інновації

у певний момент часу t ;

β_i – показник експоненціального зростання розміру валового прибутку;

$p_i(t)$ – валовий прибуток від впровадження i -тої інновації у певний момент часу t ;

$p_{i\max}$ – максимально можливий обсяг валового прибутку.

3) розміру чистого прибутку $x(t)$:

$$x(t) = \sum_{i=1}^n p_i(t) - \sum_{i=1}^n v_i(t) \quad (6)$$

де $v_i(t)$ – витрати, пов'язані із i -тим інноваційним впровадженням у певний момент часу t .

Прогнозування стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань полягає у комплексній розробці обґрунтованих тенденцій системи конкурентних переваг суб'єктів господарювання у довгостроковій перспективі, напрямів інноваційного розвитку, підвищення якості продукції та зниження витрат виробництва, що в сукупності слугує підґрунтям для розробки стратегії ефективного розвитку конкурентоспроможного суб'єкта господарювання.

Методичним підґрунтям прогнозування стратегічної конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору слугує теорія розвитку об'єкта, що розкриває сутність закономірностей, основних причинно-наслідкових зв'язків досліджуваного явища або процесу.

Методичний інструментарій прогнозування використовують з метою дослідження причинно-наслідкових зв'язків між конкурентними чинниками та системою їх зворотного впливу на формування стратегії конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, ступеня впливу конкретних закономірностей на процес дослідження, представлення об'єкта прогнозування у вигляді динамічної системи та відтворення цієї системи у майбутньому з певним ступенем ймовірності.

Враховуючи особливості виробництва продукції аграрного сектору, властивості чинників конкурентоспроможності та вплив ендегенних факторів на розвиток конкурентоспроможності аграрних формувань, для прогнозування доцільно використовувати методи математичної екстраполяції та різного роду модифікації цих методів - метод експоненціального згладжування з регульованим трендом, метод адаптивного згладжування та ін. У якості прогностичних функцій стратегічної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання можна застосувати логістичні та експоненціальні функції. Прикладний аспект використання регресійних однофакторних/багатофакторних лінійних/нелінійних моделей для прогнозування стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань може бути реалізований лише після оцінки суттєвості коефіцієнтів регресії та перевірки моделі на адекватність.

Таким чином, моделювання виступає важливим елементом формування концепції управління стратегічною конкурентоспроможністю, надає якісну характеристику чинникам стратегічної конкурентоспроможності аграрних формувань, дозволяє об'єднати процеси стратегічного управління та заходи, що сприяють забезпеченню стратегічної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в одну систему чітко визначених, цілеспрямованих управлінських дій.

Список використаних джерел:

1. Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы. М.: Новости, 2000. 256 с.
2. Булах І. В. Математична модель оцінки стратегічної конкурентоспроможності підприємства. Вісник Національного ун-ту водного господар. та природокористування. 2007. Вип. 3 (39). С. 24–31.
3. Ветрова Е.Н. Управление стратегической конкурентоспособностью: монографія. Саарбрюккен: LAP LAMBERT, 2013. 60 с.

4. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: монография. Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2004. 320 с.
5. Гудзинський О. Д., Нестеренко С. А. Формування результативної системи управління конкурентоспроможністю підприємств: методологічний аспект : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2014. 420 с.
6. Збарський В. К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств. К.: ННЦ ІАЕ, 2009. 310 с.
7. Ибрагимов И.М., Ковшов А. Н., Назаров Ю.Ф. Основы компьютерного моделирования наносистем : учебное пособие. Санкт-Петербург : Из-во «Лань», 2010. 384 с.
8. Коллис Д., Монтгомери С. Корпоративная стратегия. Ресурсный подход. М.: ЗАО «Олимп Бизнес», 2007. 400 с.
9. Мангейм Дж.Б., Рич Р.К. Политология: Методы исследования. М.: Издательство «Весь Мир», 1997. 544 с.
10. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. М.: Дело, 1993. 665 с.
11. Минченкова О.Ю. Повышение конкурентоспособности организации на основе управления знаниями. М.: Изд-во ГУУ, 2008. 222 с.
12. Новак Л. В. Моделирование механизма повышения конкурентоспособности в активных экономических системах. Самара: Самара, отделение Литфонда, 2009. 184с.
13. Новик И. Б. Вопросы стиля мышления и естествознания. М.: Политиздат, 1975. 144 с.
14. Плотинский Ю. Модели социальных процессов : учеб.пособие для высших учебных заведений. М. : Логос, 2001. 296 с.
15. Портер М. Конкуренция. пер. з англ. М. Портер. Вильямс, 2005. 608 с.
16. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. М.: Экономика, 2006. 290 с.
- 17.Рохчин В.Е., Ветрова Е.Н., Полянский А.В.Управление стратегической конкурентоспособностью промышленного предприятия на основе развития его потенциала. СПб.: Изд-воСПбГУЭФ, 2012. 262 с.

- 18.Сумкіна Т.О. Моделювання конкурентоспроможності продукції підприємства. Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. 2009. №4 (8). С. 69–73.
- 19.Фатхутдинов Р. Управление конкурентоспособностью. М.: ЭКСМОС, 2007. 286 с.
20. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції:практичнийпосібник/ за ред. П. Т. Саблука. Київ : ІАЕ, 2000. 556 с.
21. Хасби Д. Стратегический менеджмент: учеб. Пособие. М.: Наука и экономика, 1998. С.115–117.
- 22.Штофф В. А. Моделирование и философия. Москва-Ленинград: Наука, 1966. 300 с.
- 23.Яксанов Д. С. Теоретические основы конкурентоспособности на современном этапе. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право. 2014. № 1-1. Т.14. С. 41–45.
24. Яшева Г.А. Как оценить конкурентоспособность товара. Маркетинговоеобразование. 2004. № 1. С. 20–25.
25. Barney J. Firm Resources and Sustained Competitive Advantages.Journal of Management. 1991. Vol. 17, №. 1. P. 99–120.
26. Depperu D., Cerrato D. Analyzing International Competitiveness at the Firm Level: Concepts and Measures. Working Paper No. 32.Piacenza :DipartimentoScienzeSocialiSezioneEconomiaAziendale, UniversitaCattolica del SacroCuore, 2005. 27 p.
27. Scott B.S. Competitiveness: Self - help for a Worsening Problem. Harvard Business Review. 1989.№6.P. 115-121
28. South S. E. Competitive Advantage: The Cornerstone of Strategic Thinking. Journal of Business Strategy. 1993. Vol. 1(4). P. 15–25.

РОЗДІЛ 5. ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Куць О.І., к.е.н.,

Інститут продовольчих ресурсів

Національної академії аграрних наук України

<https://orcid.org/0000-0002-2855-0659>

Куць Т.В., к.е.н., доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-8389-6070>

За умов інтеграції України в міжнародний економічний простір, на ринках підприємств аграрного сектору суттєво підсилюється конкурентна боротьба. Для забезпечення конкурентоспроможності сучасним підприємствам слід орієнтуватися на інноваційно-інвестиційну модель розвитку, яка передбачає вибір найбільш оптимальних та ефективних технічних, технологічних та організаційно-економічних практичних рішень на основі досягнень науки та техніки.

В загальному під інновацією прийнято розуміти нововведення, які реалізуються в сфері бізнесу. Чинним законодавством України визначено правові, економічні та організаційні засади щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності підприємств. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» суб'єктами інноваційної діяльності є фізичні та (або) юридичні особи України, є фізичні та (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які здійснюють в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові й інтелектуальні цінності,

вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в нашій країні інноваційних проектів (Закон України «Про інноваційну діяльність», 2002).

Актуальним проблемам щодо організації інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору присвячені праці вітчизняних вчених: В. Андрійчука, О. Бородіної, О. Витвицької, В. Гейця, О. Дація, Т. Дудара, О. Єранкіна, О. Жидяка, Л. Задорожної, М. Кропивка, Ю. Лупенка, О. Шпикуляка та ін.

Узагальнюючи підходи сучасних наукових публікацій, ми розглядаємо інновації в аграрному секторі як системні впровадження результатів науково-дослідної роботи для позитивних якісних і кількісних змін взаємозв'язків між біосферою та техносферою, які сприяють підвищенню ефективності функціонування виробничо-господарської системи підприємств, а також покращують стан навколишнього середовища.

Відповідно до Закону України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" до пріоритетних напрямів такої діяльності в аграрному секторі відносять інноваційні проекти середньострокового терміну реалізації через розвиток інноваційних та наукових центрів, інноваційних бізнес-інкубаторів, інвестиційно-інноваційних кластерів, венчурних фондів, тощо. До важливих напрямів інноваційного напрямку конкурентоспроможного розвитку підприємств аграрного сектору слід віднести також практику функціонування агротехнопарків (Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., 2017).

За результатами досліджень Кирилова Ю.Є. та Грановської В.Г., до основних компонентів інноваційної моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств слід включити:

1. технічну складову, а саме: розробка техніки із пролонгованим терміном використання; збільшення придатності, ремонт придатності та продуктивності машин та механізмів;
2. технологічну складову - використання сучасних інтенсивних технологій виробництва аграрної продукції; запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій та екологобезпечних технологій;

3. інституційну складову, через удосконалення: механізму державно-приватного партнерства; системи планування структури виробництва; механізму самоорганізації в інноваційній сфері; механізму експертизи та аналізу інноваційних проектів; механізму держаних закупівель у сфері інновацій (Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., 2017). На думку вчених, інноваційний розвиток вітчизняних підприємств аграрного сектору поки що перебуває на початковій стадії, оскільки найчастіше попитом користуються інноваційні продукти, які гарантують економічну ефективність в короткостроковій перспективі та мають мінімальні ризики запровадження. Дудар Т. наголошує, що аграрний сектор економіки України залишається недостатньо чутливим до нововведень і тому, надзвичайно важливо активізувати його інноваційну діяльність (Дудар Т., 2019).

Модель інноваційного розвитку в аграрній сфері повинна забезпечити об'єднання зусиль державних органів, організацій, університетів, закладів науково-технічної сфери, підприємницького сектору економіки на користь прискореного використання досягнень науки і технологій для реалізації стратегічних інтересів.

Інноваційний розвиток підприємств аграрного сектору передбачає вирішення наступних принципових питань:

реалізація механізмів державної підтримки інноваційної діяльності;

розвиток комерційних можливостей її фінансування;

стимулювання венчурного підприємництва;

розширення інформаційної та економічної співпраці між наукою та виробництвом.

При реалізації інноваційної моделі розвитку підприємств аграрної сфери слід враховувати як регіональні особливості агропромислового виробництва (Жидяк О., 2012), так і його галузеві, функціональні, технологічні та організаційні відмінності (Полегенька М.А., 2017).

Однією з головних передумов інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору є рівень його фінансового забезпечення. Теоретико-

методичні та практичні аспекти фінансування виробничої та інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору досліджували О. Гудзь, С. Дем'яненко, К. Захожай, І. Зеліско, І. Кравченко, О. Непочатенко, Г. Мазнев, Б. Пасхавер, П. Саблук, П. Стецюк, І. Томашук, О. Ульянченко, Л. Худолій та інші. В багатьох наукових публікаціях за темою дослідження, виокремлюється проблема недофінансування вітчизняного аграрного сектору, його розвитку внаслідок лібералізації цін, нееквівалентного обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки, низькою доступністю кредитних ресурсів та нестабільністю макроекономічного стану (Гудзь О., Зеліско І., Пасхавер Б., Томашук І., Худолій Л.). Таким чином, тема фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств в сучасних умовах потребує системного і комплексного вивчення для удосконалення практики фінансування сучасних підприємств аграрного сектору, пошуку дієвих методів та інструментів мобілізації фінансових ресурсів для досягнення їх сталого розвитку. При обґрунтуванні джерел фінансування потреб підприємств аграрного сектору слід враховувати особливості їх функціонування: вплив природно-кліматичних чинників на результати господарювання, сезонність виробництва, значна тривалість виробничого циклу, висока капіталомісткість, т.д.

Для забезпечення фінансово-господарської та інвестиційної діяльності підприємства аграрного сектору використовують власні, позикові і залучені фінансові ресурси. Як свідчать результати дослідження Стецюка П.А., протягом 2009-2013 рр. у структурі джерел фінансування аграрних формувань в Україні стрімко зростала частка надходжень від реалізації продукції, тобто власні фінансові джерела (з 40,1% у 2009 р. до 85,5% у 2013 р.), при скороченні частки банківських кредитів (позикові джерела) з 21,6% до 6,5% та кредиторської заборгованості (залучені джерела) з 21,1% до 5,3%. На думку автора, така тенденція не є позитивною, оскільки переважна частина малих і середніх аграрних підприємств не в змозі значно нарощувати обсяги виробництва та реалізації продукції без використання зовнішніх джерел

фінансування (Стецюк П.А.,2016).Враховуючи рівень виробничого потенціалу сучасних сільськогосподарських підприємств за розрахунками експертів, щорічний дефіцит оборотних коштів для забезпечення виробничого процесу в рослинництві становить 45-60 млрд. грн., а в тваринництві 40-45 млрд. грн.

Аналізуючи показники балансу вітчизняних аграрних підприємств за даними Державної служби статистики України протягом 2015-2018 рр., можна виділити тенденції фінансового забезпечення їх діяльності: в цілому сукупний капітал підприємств аграрної галузі збільшився з 685844,8 млрд. грн у 2015 р. до 983592 млрд. грн у 2018 р., або на 43,4% (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка показників балансу підприємств
аграрного сектору, млн грн**

Статті балансу	2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2018 р. у % до 2015 р.
	тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%	
Актив балансу									
Необоротні активи	171147	24,9	218567	14,2	272513	29,9	329310	33,4	192,4
Оборотні активи	514624,5	75	1318667	85,8	639025	70,1	654180	66,5	127,1
Необоротні активи та групи вибуття	73,3	0,1	84	0,01	75	0,01	102	0,1	139,2
Баланс	685844,8	100	1537318	100	911613	100	983592	100	143,4
Пасив балансу									
Власний капітал	275303,9	40,1	369370	24	436338	47,9	482979	49,1	175,4
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	68127	9,9	61898	4	59080	6,5	82253	8,3	120,7
Поточні зобов'язання	342359	49,9	1105992	71,9	416146	45,5	418283	42,5	122,2
Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття	54,9	0,1	58	0,1	49	0,1	77	0,1	140,3
Баланс	685844,8	100	1537318	100	911613	100	983592	100	143,4

Джерело: розраховано авторами за даними Статистичного збірника "Показники балансу підприємств за видами економічної діяльності (2015-2018 рр.)"
<http://www.ukrstat.gov.ua/>

Обсяг власних фінансових ресурсів зріс на 75,4% до 482,9 млрд. грн, вартість довгострокових позикових коштів зросла на 20,7% до 82,2 млрд. грн, а вартість поточних зобов'язань збільшилася на 22,2% до 418,2 млрд. грн.

У структурі джерел фінансування підприємств аграрного сектору за аналізований період спостерігається певне нарощування частки власного капіталу, за виключенням даних за 2016 р. Так, питома вага власного капіталу у

2015 р. була на рівні 40,1 % від усіх джерел фінансування, то у 2018 р. вона зросла на 9 п. до 49,1 %; відповідно частка довгострокових зобов'язань незначно скоротилася з 9,9 % до 8,3 %, частка поточних зобов'язань зменшилася з 49,9% до 42,5%. Разом з тим, дані таблиці 1 підтверджують тенденцію послаблення кредитного портфеля підприємств аграрного сектору, тобто спостерігається зниження частки довгострокового фінансування, при високій питомій вазі поточних зобов'язань, які забезпечують кредитування операційної діяльності аграрних підприємств. Це свідчить про наявність дефіциту фінансових ресурсів для фінансування як поточної діяльності, так і перспективного інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

При цьому, обсяги інвестування в основний капітал аграрних підприємств мають зростаючу тенденцію протягом останніх років (табл. 2).

Таблиця 2

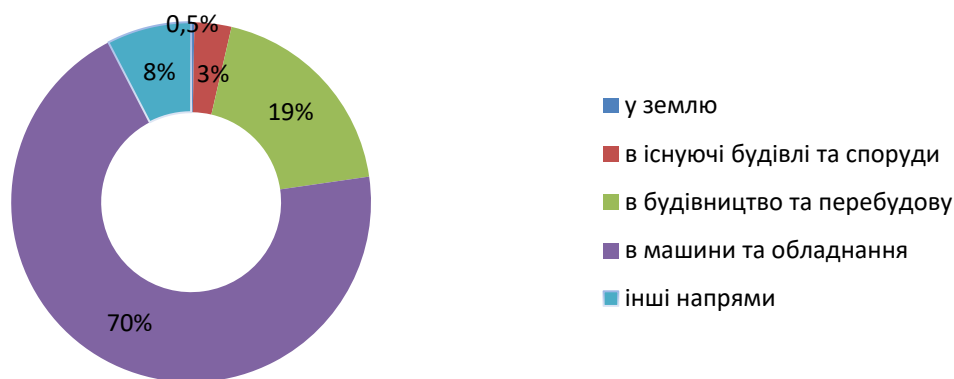
**Динаміка капітальних інвестицій підприємств в Україні
протягом 2015-2018 рр., тис.грн**

	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2015 р.
Капітальні інвестиції всього	213478158	281667897	359159803	471115542	220,7
у т.ч. капітальні інвестиції у матеріальні активи	196400248	271800891	344848761	437427999	222,7
у % до загального підсумку	92	96,5	96	92,9	х
капітальні інвестиції у нематеріальні активи	17077910	9867006	14311042	33687543	197,3
у % до загального підсумку	8	3,5	4	7,1	х
Капітальні інвестиції в сільське господарство, всього	29798481	50319592	64084079	66576317	223,4
у % до загального підсумку інвестицій	13,9	17,8	17,8	14,1	х
у т.ч. капітальні інвестиції у матеріальні активи	29619503	50048198	63475866	65253458	220,3
у % до загального підсумку	99,4	99,5	99	98	х
капітальні інвестиції у нематеріальні активи	178978	271394	608213	1322859	739
у % до загального підсумку	0,6	0,5	1	2	х

Джерело: розраховано авторами за даними Статистичного збірника "Капітальні інвестиції підприємств за видами діяльності (2015-2018 рр.)" <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Питома частка капітальних інвестицій в сільське господарство в сукупних інвестиціях варіює в межах 13,9-17,8 %. Практично всі капітальні інвестиції спрямовані у матеріальні активи підприємств. Їх структура протягом 2015-2018 рр. суттєво не змінювалася: у 2018 р. найбільшу питому вагу складала вкладення у машини і обладнання (70%) (рис. 1).

**Структура капітальних інвестицій у матеріальні активи
сільськогосподарських підприємств у 2018 р., %**

**Рис. 1. Структура капітальних інвестицій у матеріальні активи
сільськогосподарських підприємств у 2018 р., %**

Джерело: розраховано авторами за даними Статистичного збірника "Капітальні інвестиції підприємств за видами діяльності (2015-2018 рр.)" <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Однак, дані рівні капітальних вкладень не достатні для ефективного відтворення основних засобів для інноваційного розвитку підприємств. Крім того, залишилися актуальною проблема диспаритету цін на матеріально-технічні ресурси для аграрного виробництва, що негативно впливає на формування власних фінансових ресурсів.

Розширене відтворення більшості аграрних підприємств знаходиться поза межами банківського кредитування. Так, питома вага короткострокових кредитів, залучених аграріями збільшилася у 2014 р. на 8,3 пп., середньострокових, - на 2,0, а довгострокових зменшився відповідно на 10,3 пп. Середні процентні ставки після кредитів для агроформувань складали залежно

від регіону 22- 25 % в національній валюті. Одночасно в сільському господарстві збільшується прострочена заборгованість після кредитів комерційних банків. За останніх п'ять років вона зросла на 64,4 % і склала 5,5 млрд. грн. (Стецюк П., 2016).

Залишаються невирішеною проблема обмеженої доступності кредитів для дрібних підприємств та їх достатньо висока вартість для аграріїв. До основних причин цієї ситуації відносять: дефіцит довгострокових пасивів та ліквідної застави у сучасних аграрних підприємств відповідно до вимог банківських установ, дефіцит інституційних інвесторів в Україні, які мають значні обсяги довгострокових фінансових активів, наявність дієвих механізмів земельно-іпотечного кредитування, наявність певних ризиків при прогнозуванні фінансових результатів діяльності підприємств, а також відсутність розроблених критеріїв та методик для оцінки кредитоспроможності позичальника з урахуванням специфіки аграрної галузі, висока вартість кредитних ресурсів та дефіцит адаптованих до специфіки сільського господарства антиризикових кредитних продуктів.

Вирішення цих та інших ключових проблем вимагає завершення формування національної системи фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства, яка базується на створенні спеціалізованих кредитних інститутів та елементів її інфраструктурного забезпечення. Вона повинна включати широкий набір інструментів фінансування та його консультативного супроводу; підсистеми іпотечного кредитування, зниження ризиків та здешевлення вартості кредитів, а також їх гарантування; забезпечення індивідуальних, малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників мікрокредитами; систему кредитної кооперації.

До перспективних форм фінансування фермерів може стати використання аграрних розписок, лізингу, франчайзингу, фінансування їх діяльності регіональними кредитними спілками.

Для покращення фінансового забезпечення аграрної галузі слід раціонально використовувати кошти бюджетів усіх рівнів та підвищувати

ефективність видатків бюджету при кошторисному фінансуванні, реалізації бюджетних програм, при отриманні державних субсидій, субвенцій, дотацій та інших державних трансфертів.

Негативна тенденція посилення поточного характеру зобов'язань обумовлена як певними проблемами на рівні підприємства - відсутність сучасної системи фінансового менеджменту малих і середніх господарств; так і причинами зовнішнього середовища - нестабільністю політичного та фінансово-економічного середовища функціонування аграрних підприємств. Ми підтримуємо думку науковців про те, динаміка фінансового забезпечення діяльності підприємств аграрного сектору кореспондує з показниками макроекономічної ситуації в країні, з рівнем розвитку фінансової інфраструктури ресурсного забезпечення аграрного виробництва. На думку Томашук І.В., вітчизняний аграрний сектор потребує удосконалення діяльності фінансових інституцій для стимулювання розвитку аграрного сектору через вдосконалення механізмів державної підтримки, створення сприятливих умов для розвитку інвестицій в аграрну сферу, використання інноваційних методів кредитування сільськогосподарського виробництва (Томашук І.В., 2017).

Вагомою проблемою для інноваційної моделі розвитку підприємств аграрного сектору є незначні обсяги державної фінансової підтримки аграрного виробництва та деформована структура її розподілу. Протягом останніх 30 років на рівні держави було прийнято значну кількість програм щодо підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств, однак ніні спостерігається недостатнє державне фінансування проведення науково-технічних робіт з інноваційної діяльності для модернізації виробництва (Захожай К.В., Кравченко І.Й., 2019).

За результатами проведеного аналізу рівня та динаміки показників державної підтримки АПК України протягом 2012-2018 рр., можна дійти до висновку, що державна фінансова підтримка галузі характеризується суперечливими тенденціями, а її обсяги є недостатніми для успішного розвитку галузі. Певну нерівномірність бюджетного фінансування заходів у аграрній

сфері демонструють наступні дані: з 2012 р. по 2015 р. відбувалось скорочення бюджетного фінансового забезпечення АПК з 8,0 до 2,1 млрд грн.; з 2016 р. його обсяг поступово зростає (на 0,1 млрд грн), і складає 9,0 млрд грн у 2017 р. і 11,8 млрд грн у 2018 р (Захожай К.В., Кравченко І.Й., 2019). Тобто, рівень і розподіл державної підтримки узгоджується з потребами виробників і не відповідає стандартам розвинених країн. Зокрема, 2016 р. обсяг держпідтримки агропромислового комплексу в Україні становив близько 1% від вартості випуску продукції АПК. У той же час, аналогічний показник у США становить 10%, в країнах ЄС – до 20% (Куць О.І., 2020).

До пріоритетних напрямів удосконалення управління фінансовими ресурсами підприємств аграрного сектору слід віднести:

- переорієнтація цільових стратегічних параметрів на інноваційний розвиток та технологічну модернізацію виробництва;
- розвиток та вдосконалення системи управління фінансами підприємств і галузі в цілому;
- широке та ефективне застосування інструментів, прийомів і методів, які дозволяють ефективно задіяти локальні фінансові механізми;
- використання нових інноваційних технологій та мультиканальних механізмів фінансування;
- формування і розвиток системи ризикозахищеності сільськогосподарських підприємств;
- створення ефективної системи моніторингу і контролю за економічними процесами на підприємстві.

Для фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору необхідно обґрунтувати пріоритетні напрями співпраці науки, бізнесу та освіти сфери у інтенсивному виробництві агро-продовольчої продукції, здійснювати їх фінансову підтримку та стимулювати підприємницьку активність на ринку наукомісткої конкурентоспроможної продукції.

Список використаних джерел

1. Агротехнопарки - інноваційний напрям конкурентоспроможного розвитку підприємств аграрного сектору / Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г. Економіка АПК. 2017. № 6 С. 65
2. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. 2011. № 1. С. 65-76
3. Дудар Т. Розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Вісник Тернопільського національного економічного університету № 1, 2019 р., с.60-69
4. Жидяк О.Р. Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери: регіональний аспект. Економіка: реалії часу. 2012. № 2 (3). С. 165-168
5. Задорожна Л.М. Оцінка стану інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері. Молодий вчений. 2015. № 7(22). С. 70 - 75.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність». Відомості ВР України. К. : 2002. № 36. 882–892.
7. Закон України «Про інноваційну діяльність». К. : 2002. № 36. 882–892.
8. Захожай К.В., Кравченко І.Й. Бюджетне фінансування сільського господарства в Україні. Агросвіт №22, 2019, с.84-91
9. Кирилов Ю.Є. Методологічні орієнтири розвитку аграрного сектору України в умовах глобалізації. Економіка АПК. 2012. № 11. С. 104-107
10. Куць О.І. Акомодация економічної політики та механізмів регулювання розвитку продовольчих систем до умов надзвичайної ситуації. Продовольчі ресурси. 2020. № 14. С.250-261
11. Лупенко, Ю. О. Сучасні технології венчурного фінансування аграрного бізнесу. Облік і фінанси. 2015. № 1(67). С. 81- 87
12. Мазнєв, Г. Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору. Економіка АПК. 2014. № 9. С. 5–14.
13. Полегенька М.А. , Особливості інноваційної діяльності в агропромислових підприємствах України. Агросвіт №6, 2017, с.49-54
14. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

15. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 № 3715-V. URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
16. Стецюк П.А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва. Облік і фінанси, 2016 №1(71) с.132-136
17. Стецюк П.А. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Облік і фінанси АПК, 2004. №4
18. Томашук І.В. (2017) Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору Вінницької області <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/143.pdf>
19. Управління комерціалізацією інноваційної продукції аграрного сектору. За ред. О.Д. Витвицької. Компрінт. 2016. 215 с.
20. Худолій Л.М. Методи та інструменти фінансового забезпечення аграрного бізнесу України. Науковий вісник НУБіП України. 2014. №200-3. С.9-14

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА В ДОСЯГНЕННІ ЙОГО ЦІЛЬОВОЇ СТРАТЕГІЇ

Федорченко К. О., аспірант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0003-2468-0998>

В сучасних кризових умовах економіки надзвичайно важливим для країни та підприємств зокрема є потреба в розробці дієвих методів та підходів до оцінки їх фінансового становища та своєчасного реагування на зміни зовнішнього ареалу функціонування підприємства.

Фінансовий стан підприємства складається з потужної бази всіх наявних економічних та виробничих ресурсів підприємства, який доречно розглядати як його фінансовий потенціал. Останній, за умови коректного та адаптивного менеджменту, дозволяє консолідуватись та оптимізувати в період кризи наявні можливості, пристосуватись до нових потреб ринку, підвищити рівень конкурентоспроможності не знижуючи рівень соціальних стандартів і забезпечуючи дотримання екологічних вимог.

І важливим в цьому процесі є не тільки досягнення короткострокових планів, а й забезпечення та максимізація фінансового потенціалу підприємства для реалізації його стратегії.

Дослідженням сутності фінансового потенціалу підприємства, його ключових складових займалися такі науковці, як Левченко Н.М., Кузенко Т. Б., Сабліна Н. В., Танклевська Н. С., Мірошніченко В. О. та інші дослідники. Проте для пізнання сутності поняття «фінансовий потенціал», необхідно дослідити сутність первинних категорій «потенціал» та «економічний потенціал».

Метою дослідження є уточнення сутності даних понять відповідно до потреб користувачів аналітичної інформації для ефективного управління фінансовим забезпеченням стратегічного розвитку підприємства.

Проаналізувавши наукові праці з даного питання, відмітимо думку Кузьміна О. Є. та Мельник О. Г., які вважають, що позитивна зміна економічних факторів привабливості підприємства для зовнішніх інвесторів є чинником формування його майбутнього потенціалу через достатність наявних можливостей і ресурсів для їх реалізації (Кузьміна О. Є., Мельник О. Г., 2011).

Федонін О. С. вважає, що потенціал – це спосіб представлення теперішніх та майбутніх можливостей в системі економіки, використовуючи підприємницькі навички для зміни наявних ресурсів в блага економічні для задоволення підприємницьких і суспільних інтересів (Федонін О. С., 2004).

З цього питання також висловились Козловський В.О. та Причепа І.В. На їх думку, потенціал є системою теперішніх можливостей всередині підприємства та ззовні, а також вміння управлінців трансформувати ці можливості в потрібні ресурси для втілення стратегічних цілей (Козловський В.О. та Причепа І.В., 2007).

Спираючись на думку Квасницької Р.С., Тарасюк М.В., ми також вважаємо, що потенціал підприємства являє собою комплексно поєднану мережу з можливостей підприємства, його здатностей та наявних ресурсів, що

дають можливість реалізувати як довгострокові, так і короткострокові цілі на підприємстві (Квасницька Р.С., Тарасюк М.В., 2017).

Проте поняття потенціалу підприємства не достатньо розкриває своєї суті в контексті економічної спрямованості. Тому розглянемо дану категорію з точки зору економічного характеру потенціалу.

Заслуговує уваги визначення поняття економічного потенціалу підприємства, запропоноване Лапіним Є. В. На його думку, це найбільша кількість вироблених благ та наданих послуг в середовищі, де найефективніше використані наявні в розпорядженні економічні ресурси (Лапін Є.В., 2007).

В той час, як Маслак О.І., Квятковська Л.А., Безручко О.О. розширили це поняття та вважають, що сутність економічного потенціалу підприємства є складною, швидко змінною сукупністю фактичних ресурсів та наявних можливостей. Це слугує для реалізації поставлених короткострокових та довгострокових цілей і надання йому перманентного розвитку(Маслак О.І., Квятковська Л.А., Безручко О.О., 2012).

Проте, економічний потенціал підприємства – це досить широке поняття. І як наголошують Скалюк Р. В. та Вакулова В. О., економічний потенціал виступає не простою, мінливою та багатоскладовою системою, компоненти якої знаходяться в тісній взаємодії із зовнішнім оточенням(Скалюк Р. В., Вакулова В. О., 1997). Тому варто виділити один із важливих елементів цієї системи – фінансовий потенціал підприємства.

Результати дослідження підтверджують, що в науковій літературі є багато дискусійних моментів щодо інтерпретації цього поняття. Зокрема Брейлі Р.Г. вважає, що фінансовий потенціал складається, в основному, з фінансових ресурсів (рис.1).

Рис. 1 Складові фінансового потенціалу підприємства

Вивчивши думки Бригхема Ю., доходимо висновку, що він підтримує позицію Брейля Р.Г., щодо складових фінансового потенціалу, але більш розширено описує склад його основної складової – фінансові ресурси (табл.1).

Таблиця 1

Структура фінансових ресурсів, що є основою фінансового потенціалу підприємства

1	2	3
<p>Власні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> • доходи; • цільові надходження; • пасиви. 	<ul style="list-style-type: none"> • доходи від продажу цінних паперів; • кредити. 	<ul style="list-style-type: none"> • отримані дивіденди; • отримані відсотки; • невикористані кошти на покриття ризиків.

Левченко Н.М. розглядає це поняття як спроможність підприємства забезпечити його економічний розвиток в майбутньому за рахунок наявності та управління фінансовими ресурсами та механізмами(Левченко Н.М., 2012).

Ця думка простежується і в праці Ковальова В.В., де він бачить фінансовий потенціал в якості основи для перетворення існуючого ресурсного потенціалу в дійсні результати підприємницької діяльності(Ковальов В.В. 1995).

Кузенко Т. Б., Сабліна Н. В. дійшли висновку, що фінансовий потенціал підприємства характеризується як достатнім рівнем фінансових ресурсів на підприємстві, потрібних в управлінні підприємством на перспективу, так і достатнім обсягом власного майна для підтримання показників ліквідності, фінансової стійкості підприємства(Кузенко Т. Б., Сабліна Н. В., 2015).

Але ми підтримуємо думку Танклевської Н. С. та Мірошніченко, В. О., що пояснити поняття фінансового потенціалу підприємства варто як можливість підприємства покривати гіпотетичний результат чи враховуючи здатність підприємства розвиватись, вирішувати задані задачі в дійсній синергії обмежень(Танклевська Н. С. та Мірошніченко, В. О, 2014).

Тобто, доходимо висновку, що фінансовий потенціал підприємства базується на фактичних грошових ресурсах, капітальних активах, людському потенціалі та цілях, які стоять перед ним (табл. 2). Варто також врахувати, що на фінансовий потенціал підприємства постійно мають вплив як чинники зовнішнього середовища, так і внутрішні. Їх вплив надзвичайно важливий і може слугувати каталізатором розвитку підприємства, закріплення його позиції на ринку, зростання прибутковості, інвестиційної привабливості, пришвидшення розвитку підприємства чи навпаки, зниження платоспроможності, зменшення ліквідності та фінансової стійкості підприємства, послаблення його позицій серед конкурентів, втрата клієнтів чи / та споживачів даної продукції через зміну їх потреби в ній чи через форс-мажорні обставини в країні чи / та світі вцілому(табл. 3).

Таблиця 2

Складові фінансового потенціалу

Грошові та капітальні активи підприємства	Стратегічний план та елементи його планування
Власні наявні грошові, матеріальні, виробничі ресурси.	Чіткий план довготривалого розвитку підприємства з урахуванням цілей підприємства, мети його діяльності та його місії, оцінки фінансової стабільності ринку його середовища і його функціонування, майбутніх перспектив, можливих ризиків, насиченості ринку даним товаром чи послугами, їх особливості та унікальності, можливості залучення інновацій і т.д.
Зовнішні залучені грошові, матеріальні, виробничі ресурси.	Бюджетування кожного етапу цього плану для розробки конкретних кроків його втілення та можливості миттєво відреагувати на зміни в економічному середовищі та ринку загалом.
Цільові та державні дотації.	Можливість локально усувати проблеми, що раптово з'явилися в ході діяльності підприємства шляхом внесення точкових корективів в певні сегменти бюджету підприємства без глобальної зміни загальної стратегії підприємства. Це також дає змогу відреагувати миттєво і зменшить втрати від потенційних ризиків.
Інвестиції, благодійні надходження.	Контроль за зміною показників та певних фінансових маркерів ще на початку зародження імпульсу ймовірної проблеми та своєчасна й миттєва реакція на них, виконання превентивних заходів.

Як бачимо, всі ці чинники мають безпосередній чи опосередкований вплив на рівень стійкості фінансового потенціалу підприємства. Спроможність їх передбачити, врахувати в стратегічному плані розвитку підприємства, вчасно розпізнати негативні імпульси, правильно відреагувати на них, локалізувати їх, а по можливості - усунути є ефективним способом для підтримання фінансової стійкості підприємства в умовах сьогоденних викликів.

Аналізуючи викладений вище матеріал, можна сказати, що в кожному значенні поняття фінансового потенціалу підприємства закладені такі базові елементи, як фактичні фінансові ресурси, так і коректне управління ними. Здатність об'єднувати та конструктивно змінювати їх для взаємовигідної

роботи є не що іншим, як доцільним і зваженим фінансовим забезпеченням підприємства.

Таблиця 3

Чинники формування фінансового потенціалу підприємства

Чинники	Характер впливу
Зовнішні	<ul style="list-style-type: none"> • форс-мажорні обставини на рівні країни, світу; • спад та мінливість економіки країни; • несприятлива політична ситуація в країні, в світі; • зміна вподобань клієнтів / споживачів через появу альтернативи на дані послуги чи товар, глобальну зміну в світі в надзвичайних умовах, неспроможність даних послуг чи товар адаптуватись до нових потреб клієнтів / споживачів; • розширення цієї ніші економіки та поява конкурентів; • доступність /відсутність можливостей для імпорту продукції; • відсутність державної підтримки чи навпаки, надання підприємству державних дотацій, пільгових умов кредитування, можливості відстрочення платежів до бюджету, допомога в покритті частини понесених збитків через форс-мажорні обставини.
Внутрішні	<ul style="list-style-type: none"> • адекватність та адаптованість обраної стратегії підприємства у відповідності до наявних ресурсів; • рівень кваліфікації менеджменту підприємства, їх професіоналізм в зборі, обробці, аналізі даних та прийнятті економічно доцільних, виважених, швидких рішень для стабілізації роботи підприємства в умовах виникнення нагальних проблем; • збереження високої продуктивності роботи працівників, мотивація їх до перевиконання завдань, створення умов не тільки для виконання їх прямих обов'язків, але й для спроб реалізації себе в суміжних чи паралельних сферах, щоб унеможливити відтік професійних кадрів або дати змогу таким працівникам залишити та виростити з них спеціалістів з новими вміннями відповідно до потреб підприємства; • фінансова стійкість підприємства, рівень його ліквідності, платоспроможності, забезпеченості капіталом, рентабельності, прибутковості підприємства та ін.; • достатній рівень виробничого потенціалу підприємства.

Це є фундаментом для стійкості підприємства, яку Ренді Стар, Джим Ньюфрокс та Майкл Делюрей описали, як хист до протидії систематичним паузам та пристосування середовищ ризику, які з'являються (Starr, Randy, JimNewfrock, andMichaelDelurey, 2003).

Фінансова стійкість є одним з ключових складових фінансового потенціалу. Ця думка простежується і в роботі Танклевської, Н. С. та

Мірошніченко, В. О., що вважають фінансовий потенціал вираженням можливості акумулювати та зібрати достатній для втілення визначених програмою економічної стратегії та заходами обсяг грошових потоків і можливості компенсувати вжитих фінансових ресурсів, збитків на їх залучення без зниження фінансової стійкості підприємства.

Тобто, узагальнюючи висловлювання вищенаведених науковців, можна сказати, що фінансовий потенціал підприємства – це здатність акумулювати наявні на підприємстві чи залучити нові джерела коштів та фінансові ресурси для покриття необхідних потреб в них на даний час та / або в перспективі.

Але який обсяг фінансових ресурсів буде достатній для задоволення визначеної потреби в майбутньому, а не тільки на даний час? Як спрогнозувати можливі потреби і відповідно до цього внести корективи в обсяги та темпи їх залучення ззовні та акумуляції зсередини підприємства? Адже фінансовий потенціал підприємства не можна підвищити раптово. Він є стратегічним планом для фінансової незалежності підприємства в майбутньому, його здатністю швидко подолати нагальні проблеми в нестабільних умовах сучасного світу з мінімальними ризиками для себе.

Фінансовий потенціал залишається основним орієнтиром для щоденного планування своїх фінансових коштів та ресурсів. Базуючись на ньому, управлінці та менеджери мають чітке бачення своїх переваг та недоліків. В них є можливість мінімізувати нестачу фінансових ресурсів, підвищуючи кожен свої показники та, тим самим, підвищуючи загальний рівень фінансового забезпечення підприємства.

Фінансове забезпечення реалізується через самофінансування, зовнішні інвестиції та кредити. Так вважає Оспіщев В.І. І цілком повно описує сфери, з яких управлінець має змогу отримати потрібні ресурси для забезпечення сталої діяльності підприємства.

Тут варто зацентувати увагу на здобутках науковців, які вже дали означення цьому процесу. Так, Олійник Д.С. об'єднує такі елементи, як розмір

фінансових ресурсів, їх прогнозування, утворення резервів та нормативне і правове забезпечення в поняття фінансового забезпечення (Олійник Д., 2003).

Найповніше описує дане поняття Козій І.С. Він вважає, що фінансове забезпечення включає в себе утворення та використання на підприємстві фінансових ресурсів знайшовши оптимальний баланс між його формами, і створивши таким чином не тільки достатні об'єми фінансових ресурсів, а й об'єми, здатні в цілому збільшити ефективність підприємницької діяльності. Це, в свою чергу, зміцнить загальну економіку країни (Козій І., 2008).

Отже, як підсумок можемо сказати, що фінансове забезпечення – це обсяг фінансових ресурсів, наявний на підприємстві в даний момент часу, для забезпечення фінансуванням виробничого процесу в запланованому режимі в умовах високо динамічного зовнішнього середовища. Воно є основним механізмом в плануванні реалізації та забезпеченні визначеного рівня фінансового потенціалу.

Фінансове забезпечення базується на засадах пошуку нових джерел фінансування, їх залучення в максимально доступній кількості, збереження вже наявних ресурсів, їх оптимізація, раціональне та економне використання при забезпеченні виконання встановлених планів та строків, зменшення фінансових ризиків, підтримання платоспроможності підприємства зараз та на перспективу, максимізація прибутковості підприємства.

Фінансове забезпечення здійснюється в постійно змінних умовах зовнішнього середовища. Воно показує фактичну кількість грошових та інших ресурсів для задоволення потреб підприємства. Маючи в своєму арсеналі всі необхідні аналітичні, економічні, фінансові показники, що відображають реальний стан поточних справ, можна раціоналізувати витрати на покриття нагальних потреб для продовження виробничого процесу в запланованому режимі. Використати доступні ресурси в потрібних обсягах, прослідкувати їх взаємозамінність та економно їх витратити, мінімізувавши негативні наслідки та ймовірні ризики для збереження загального сталого фінансового потенціалу підприємства.

Базуючись на викладеному вище матеріалі, можемо зробити висновок, що поняття фінансового потенціалу підприємства потребує деталізації та доповнення відповідно до зростання обсягів оперативної інформації, потреби в миттєвому реагуванні на нестабільність економічного середовища як в нашій країні, так і у світі в цілому. Тому, пропонуємо своє бачення сутності поняття достатності фінансового потенціалу підприємства, як здатності підприємства акумулювати наявні на ньому чи залучати нові джерела коштів та фінансові ресурси для економічного та раціонального покриття за рахунок них необхідних потреб в них на даний час.

Ключовим є те, що достатній фінансовий потенціал поєднує в собі комплексне розуміння двох категорій: фінансового потенціалу, як фінансового плану для визначення основних цілей та напрямків руху підприємства, та фінансового забезпечення, як основного рушійного механізму у здійсненні планування з погляду на обмеженість власних ресурсів та їх економічного використання.

Їх комплексне поєднання дає змогу не просто використати наявні ресурси на повну для покриття витрат, а й об'єктивно, вчасно оцінити ситуацію, проаналізувати свої потенційні можливості за цих умов, цілеспрямовано використати їх на вирішення проблеми та активізувати можливість поновлення своїх витрачених можливостей та ресурсів на відновлення сталого рівня ліквідності, фінансової платоспроможності та інвестиційної привабливості.

Достатність фінансового потенціалу підприємства є рушійною силою для досягнення його цільової стратегії. Без цього підприємство не зможе втілити свою мету, місію та візію в життя в заплановані терміни або й взагалі. Фінансовий потенціал підприємства в руках професійного менеджменту перетворюється в живий організм, який здатен досягати не тільки однієї цілі, але й змінюватись, вдосконалюватись, рости, адаптуватись та досягати все новіших задач та цілей. Він здатен безперебійно функціонувати під постійним наглядом менеджменту, на який покладається завдання підтримувати його

потреби, усувати проблеми та поступово пристосовувати до нових змін, направляти його в потрібному для досягнення цілі напрямку.

Поняття «фінансовий потенціал підприємства» і надалі потребуватиме поглибленого вивчення його змісту та сутності, продиктованого потребами теперішнього часу та новими викликами, які постають перед підприємцями.

Список використаних джерел

1. Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов. М.: Олимп бизнес, 1997.
2. Квасницька Р.С., Тарасюк М.В. Структуризація потенціалу підприємств. Вісник КНТЕУ. 2017. № 1: С. 73–82.
3. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. М.: Финансы и статистика, 1995. 432 с.
4. Козій І. С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму. Науковий вісник НЛТУ України. 2008. Вип. 18.9. С. 223–229.
5. Козловський В.О., Причепя І.В. Теоретикометодологічні підходи до визначення потенціалу підприємства. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2007. №3. С.28-33.
6. Кузенко Т. Б., Сабліна Н. В. Методичні підходи до управління фінансовим потенціалом підприємства. Науковий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки».2015. № 4.: С.123-130.
7. Кузьмін, О. Є.; Мельник, О. Г. Діагностика потенціалу підприємства. Науковий журнал «Маркетинг і менеджмент інновацій», 2011, 1: С. 155–166.
8. Лапін Є. В. Економічний потенціал підприємств промисловості : формування, оцінка, управління. Вісник СумДУ. Серія: Економіка. Т. 2. 2007. № 1: С. 63–71.
9. Левченко, Н. М. "Фінансовий потенціал підприємства: сутність та підходи до діагностики." Інвестиції: практика та досвід 2 (2012): С. 114–117.
10. Маслак О.І., Квятковська Л.А., Безручко О.О. Особливості формування економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. Фаховий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки». 2012. №9. (135): С. 36–46.

11. Олійник Д. С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. канд. екон. наук. К., 2003. – 17 с.
12. Скалюк Р. В., Вакулова В. О. Забезпечення ефективного формування та розвитку економічного потенціалу підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 1.: С. 158–163.
13. Танклевська, Н. С.; Мірошніченко, В. О. Фінансовий потенціал аграрних підприємств. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес, 2014, 200 (3): С. 109–115.
14. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник – К.: КНЕУ, 2004. 316 с.
15. Фінанси: Навч. посіб./ О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщев та ін. / За ред. І. В. Оспіщева. К.: Знання, 2006. 415 с.
16. Starr, Randy, Jim Newfrock, and Michael Delurey. "Enterprise resilience: managing risk in the networked economy." *Strategy and Business* 2003, 30: С. 70–79.

Наукове видання

Авторський колектив:

Богданюк О.В., Воляк Л.Р., Гузь М.М., Дзюба Т.І., Замула І.В., Колумбет О.П., Куць О.І., Куць Т.В., Лазаришина І.Д., Ларіна Я.С., Макарчук О.Г., Микицей Т.Д., Музиченко А.О., Рогоза К.Г., Рогоза Н.А., Рябенко В.В., Рябенко Л.М., Савчук В.К., Симоненко О.І., Собченко Т.С., Ступерська Н.М., Танасієва М.М., Травін В.В., Федорченко К.О., Чухліб А.В., Якимовська А.В.

**СТАТИСТИКО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ
ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією:

Савчука Василя Кириловича - доктора економічних наук, професора

Видавець ФОП Ямчинський О.В.

03150, Київ, вул. Предславинська, 28

**Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 6554 від 26.12.2018 р.**

Формат 60×84/16. Наклад 100 пр. Ум. друк. арк. 19,9. Зам. № 57.

Виготовлювач ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ»

03150, Київ, вул. Предславинська, 28

**Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 4131 від 04.08.2011 р.**